VLAICU BÎRNA

ROMANUL CATERINEI VARGA

Lei 7,90

VLAICU BÎRNA

ROMANUL CATERINEI VARGA

copertă și ilustrații de
ABODI NAGY BÉLA

EDITURA TINERETULUI

I

Coborau umbrele înserării. Ca o roată uriașă de foc, soarele scăpătase dincolo de culme, aruncînd văpăi însîngerate în muşcătura steiurilor de piatră. Pînzele amurgului se aşterneau domol pe firul văii, înfăşurînd pămîntul în taină şi întuneric. Numai sus, pe creasta verde a pădurii, mai stăruia un joc de răsfrîngeri aurii, stingîndu-se cu încetul, ca faima unei împărății ce nu mai este. O flacără purpurie cuprinsese poarta zărilor dinspre apus, roşind bolta limpede a cerului cu o lumină mare. Departe, peste piscul măgurii străjuite de sulițele brazilor, un vultur plutea prin văzduh, rotind în cercuri largi, spre înalturi, semn de biruință.

Satul alb, răsfirat ca o salbă săracă de-a lungul rîului cu ape repezi, pe care hurducau fără încetare şteampurile, se culcase pe o coastă în aşternutul de umbră, pregătindu-se de odihna nopții după o zi de zadarnică trudă. Pe fruntea proaspăt văruită a colibelor scunde, acoperişul negru de şindrilă, spălat de ploi şi ars de soare, se apleca posac şi zdrențuit, ca o cuşmă lăsată pe sprîncene. În ochiurile fără viață ale ferestrelor triste numai ici şi colo tresărea, ca printre gene, lucirea tremurătoare a opaițului cu feştilă de iască.

Cuprinzîndu-şi obrajii în palme, femeia cu chip ofilit şi degete uscate păzeşte pe lavița îngustă focul din vatră, aşteptînd să dea în clocot apa fierturii de mălai pentru cină. Pruncul cel mic, împiedicîndu-se în poalele cămăşii de cînepă care-i ajunge pînă la călcîie, se joacă după cuptor cu un pui de mîță,

ispitindu-l cu ghemotoace de cîlți, ca să-l învețe, zice el, să prindă șoareci. Bălata de zece ani mulge capra sub șură, culegînd stropii de lapte cald în șuștarul cu miros de rășină. Feciorul cel mare e dus de acasă, ziler cu sila la băile din munte, unde laolaltă cu alți optzeci de ortaci cară la șteampuri piatra cu grăunțe de aur, împărțind măcinișul cu stăpînii. Aceștia culeg lamura metalului de preț, iar băieșilor nu le mai rămîne drept plată decît fărîmiturile de piatră, grohotișul cenușiu în care mai sclipește unde și unde cîte o scînteie de soare.

Bărbatul robotește prin ogradă, potrivind o spiță de frasin în roata carului șubred cu care aduce stînjenii din pădure pentru odăile măriei-sale. Cioplitul lemnului nu-i treabă prea grea pentru mîinile deprinse cu scaunul de văsărit, dar omul oftează din adînc, gîndindu-se că pentru vatra lui abia va putea să adune din pădurea domnească un braț de vreascuri și să le care cu sania pe furiș.

— Ni s-a gătat fărina, bărbate... se aude din prag glasul stins al muierii necăjite.

— M-oi duce mîine la curte, și de l-oi afla pe măria-sa în toane bune, poate om căpăta o ferdelă de cucuruz. De măcinat, om măcina la moara sasului.

Lăsînd săcurea și trecîndu-și mîna pe fața osoasă cu sprîncene groase și mustața rătunsă scurt, omul din ogradă a vorbit șovăind, cu goluri și cu poticniri între cuvinte, ca și cum s-ar fi îndoit el însuși de temeiul spuselor sale. N-avea prea multă nădejde să-l apuce pe măria-sa în toane bune. Sigismund Brady, domnul pămîntului vitreg și al iobagilor care îl slujeau, era un stăpîn hain și fără îndurare, cu inimă aspră cum e piatra macră din stîncă. El nu știa ce-i mila, iar zodiacul dreptății lui era o cumpănă răsturnată. Moștenise fără nici o osteneală moșia de trei mii de iugăre: pășune, pădure și ogoare, cu drept de viață și de moarte asupra celor opt sute de trăitori ai satului, legați cu silnicie de locul așezării lor și

mînați cu biciul din urmă să lucreze fără simbrie, ca să aibă măria-sa ce cheltui. *Adscripti glebae*[1] poruncise legea de fier a împărăției, într-o limbă pe care robii de mult n-o mai înțelegeau.

Ilie Todea, iobagul cu mîini meștere, a potrivit la loc roata carului și s-a așezat pe marginea prispei, cu ochii spre asfințit, rezemîndu-și în pumni fața brăzdată de necazuri ca un răboj. În fiecare seară privea din prag semnele cerului, ca să știe ce vreme va fi a doua zi. Zările tivite cu o scamă de nori purpurii prevesteau vînt dinspre apus și, la capătul nopții, o dimineață senină, cu uscăciune prielnică pentru strînsul fînului. Omul necăjit și-a adus aminte că mai datorează măriei-sale zece zile de coasă și a suduit o dată, scuipînd cu ciudă printre dinți.

★

Amurgul cuprinsese cu umbrele lui toată valea Buciumului. Caterina, nepoata săracă a lui Sigismund Brady, stăpînul moșiei, se întorcea acasă călare pe roibul deprins cu drumurile de munte. Se ținea în șa băiețește și lăsase frîul slobod, iar calul mergea în pas liniștit, oprindu-se din cînd în cînd să rupă cîteva fire de iarbă proaspătă din marginea drumului. Fata se întorcea de la Zlatna, unde dusese o scrisoare a unchiului ei către domnul Ioan Nemegyei, administratorul de curînd numit al domeniilor regești. Era obișnuită să îndeplinească asemenea porunci în casa unde fusese adăpostită. Să poarte corespondența stăpînului, să-i coasă bumbii la gheroc, să șteargă praful prin odăi, să țină cheile de la cămară și să-i dea ajutor lui Pál néni, în culină. Nu se plîngea. Trebuia să plătească într-un fel pita pe care o mînca la masa unchiului.

Caterina avusese o copilărie tristă. Tatăl ei, Ștefan Varga, coborîtor dintr-o familie veche de țărani liberi, muncise din greu bucata de pămînt de la Hălmeag, mîndrindu-se toată viața cu

[1] Legați de pămînt. (n.a.)

o diplomă de noblețe care nu plătea nici cinci creițari. Mai erau pe plaiurile Maramureșului, prin Țara Oltului și în ținuturile grănițărești ale Năsăudului asemenea gospodari, mai mult ori mai puțin înstăriți, care țineau sub grindă sau în fundul lăzii de zestre un pergament cu pecete spînzurată, răsplată împărătească pentru sîngele vărsat în războaiele domniei. Nobilii aceștia în iți ieșeau la plug și trăiau țărănește. La fel fuseseră și bunicii *Vergilor,* cum li se zicea la Hălmeag. Unul dintre ei, Varga Sándor, ostaș prins cu arcanul pe vremea Mariei Tereza, se bătuse cu prusacii regelui Frederic al II-lea la Cholutitz, întorcîndu-se acasă cu un picior mai puțin și cu titlul de cavaler. Din lăsămîntul veteranului de la 1740 îi rămăsese lui Ștefan Varga un petic de hîrtie cu scrisoare latinească și douăzeci de iugăre, care nu rodeau mai nimic. Nu mult după nașterea Caterinei, Ștefan Varga s-a sfîrșit din viață, rămînînd în urma lui o moștenire împovărată. Văduva lui n-a mai trăit decît un an după ce dezbrăcase vălul de doliu. Numele ei de fată era Ecaterina Rosondai. Fuseseră două surori, frumoase amîndouă și deopotrivă de sărmane.

Cea mai mică, Irma, se măritase cam în pripă cu Sigismund Brady. În fierbințeala patimei tîrzii ce-l cuprinsese, castelanul de la Bucium trecuse peste împotrivirile familiei sale, unde nu se mai pomenise pînă atunci căsătorie fără zestre. Irma Brady, după moartea surorii ei, a făcut un drum pînă la Hălmeag, și văzînd nenorocirea care se abătuse asupra orfanilor lui Ștefan Varga, a luat la ea pe mica nepoată, s-o crească. Caterina era o fetiță tăcută și prea mult îngîndurată, care la vîrsta zburdalnicelor jocuri și a bucuriei de a trăi nu văzuse în jurul ei decît lacrimi, sărăcie și moarte. Se întîlnise de la primii pași cu suferința, și în ochii ei adînci și scăpărători se citea mult prea devreme o cumințenie tristă.

Anii cei dintîi ai copilăriei au lăsat în inima Caterinei, ca o ploaie de cenușă, mîhnirea ce n-avea să i se risipească pe

de-a-ntregul niciodată. Mătușa Irma nu fusese o femeie rea. Încercase cu vorbe blînde s-o mîngîie, dar copila orfană nu era lesne de împăcat. Se simțea stingherită în casa bogată unde găsise adăpostul milei și se strecura cu teamă prin odăile cu mobilă scumpă și covoare moi, ca și cum ar fi săvîrșit pe ascuns o faptă neîngăduită.

Pe urmă, Irma Brady s-a stins tot atît de timpuriu ca și sora ei cea mare, iar Caterina a rămas singură să îngrijească de metehnele unchiului Sigismund. Era acum, într-un fel, cîrmuitoarea gospodăriei, dar mîndria ei rănită suferea de cîte ori glasul aspru al stăpînului îi amintea că trăiește într-o casă străină. Caterina își spunea adeseori în gînd, zîmbind cu amărăciune, o vorbă pe care o auzise de la iobagii din Bucium într-o zi cînd se oprise la șteampurile din vale să privească forfota de oameni care descărcau corfele cu piatră și cerneau în sitele de drot fărinile de aur : „Rudă săracă, slugă cu simbrie puțină".

Era un proverb al iobagilor, și Caterina nu-și dădea seama dacă bătrînul acela uscățiv — cu ochi mici și plete sure, în hainele lui ponosite de pănură, peste care pulberea alburie a pietrei de aur părea o brumă groasă — îl rostise în legătură cu vreo întîmplare din viața satului sau fusese vorba chiar despre dînsa. Oamenii, cînd erau între ei, vorbeau multe, iar mărinimia unchiului Sigismund și rînduielile curții nu păreau a le fi străine.

Fata, care crescuse acum mare, avea o fire ciudată, cînd dîrză și închisă în ea însăși ca un cer prevestitor de furtună, cînd gingașă și rîzătoare ca o creangă de cireș înflorit. Treceau zile de-a rîndul fără să scoată un cuvînt. După ce isprăvea treburile, se închidea în odăița ei de sub acoperiș, în vîrful foișorului, citea cărți cu haiduci și versuri de vitejie, romanele lui Gwadanyi și baladele lui Kisfaludy, privea departe în zare

pragul munților vineți și călătorea cu închipuirea dincolo de vreme, într-o lume care nu era decît un vis.

Cărțile erau prietenii cei mai buni ai Caterinei. Alții nici nu avea. Rămînînd singură, în ceasurile tîrzii de seară, fata orfană trăia cu închipuirea isprăvi cutezătoare. Toți acei viteji ai faptei, năpăstuiți de oameni și răzvrătiți împotriva nedreptății, vorbeau pe înțelesul mîhnirilor ei de copil înstrăinat și îi luminau, de dincolo de vreme, negura care i se lăsase în suflet. În anii cei dintîi de școală începuse să învețe puțină scrisoare nemțească de la popa din Hălmeag, iar mai tîrziu, în casa unchiului Sigismund, la Bucium, s-a silit să știe mai mult. Cu creițarii strînși unul cîte unul și-a cumpărat din librăria lui Meltzer de la Zlatna cea dintîi carte a ei, un volum desperecheat din teatrul lui Fr. Schiller, într-o ediție tipărită cu mulți ani în urmă, la Leipzig. A ascuns la întoarcere cartea sub perna trăsurii, și cîteva săptămîni după aceea, în fiecare seară, a pornit alături cu haiducii lui Karl Moor în pădurile Franconiei, a plutit cu Wilhelm Tell pe lacurile Elveției și a stat să asculte tiradele marchizului de Posa, închinate libertății. Învățase pe de rost pasaje întregi și le recita în șoaptă, la flacăra de tăină a lumînării, cum ar fi rostit o rugăciune.

Cine știe ce impulsuri din străbuni o fulgerau atunci — poate amintirea lui Varga Sándor din oastea Mariei Tereza — trezind în inima ei dorul de aventuri îndrăznețe și rîvna de a săvîrși fapte mari. Acele lecturi făcuseră să mijească în gîndul ei întristat un îndemn nelămurit și o ciudată neliniște care semăna cu volbura de ape ce-și risipea horbotele pe roata morii de la șteampurile din valea Buciumului.

Dar într-o dimineață de iarnă, unchiul Sigismund, intrînd pe neașteptate în odaia ei și găsind-o citind, i-a smuls cartea din mînă și i-a aruncat-o în foc. Nemeșul fudul avea pentru poeți un dispreț moștenit, iar singurele cărți pe care le învățase

bine erau cele de tarok [1]. Socotea că cititul e o zadarnică pierdere de vreme, dar mai ales nu e îngăduit unei fete culese de pe drumuri.

— Să nu te mai prind citind romane! M-auzi?

In dimineața aceea, Sigismund Brady a zvîrlit pe fereastră, în curte, toate cărțile din odaia de sub acoperiș, dîndu-le poruncă slugilor să aprindă focul cu ele, iar pe Caterina a trimis-o să curețe crumpene la bucătărie. Baladele lui Kisfaludy, romanele lui Gwadanyi, teatrul lui Schiller, cărțile lui Goethe, Uhland, Jean Jacques Rousseau, toți prietenii fetei sărace s-au prefăcut în scrum. Dar cuvintele lor de foc au luminat mai departe în sufletul celei care știa multe din ele pe dinafară. Caterina, fire îndărătnică, nu s-a supus oprelistei și n-a renunțat la citit. Se deprinsese acum să le pitească mai bine, sub grinda cea mare a podului, unde unchiul Sigismund nu se ostenea să urce niciodată. Iar pentru a le citi, se furișa în ascunzișurile pădurii.

Caterinei îi plăcea să rătăcească singură pe drumurile din munte și să se piardă cu gîndurile ei în liniștea netulburată a codrului. Se așeza cîteodată la rădăcina unui gorun bătrîn, ca să vorbească cu veveritele, și se oprea să-și limpezească privirea în lumina de aur a poienelor cu dumbravnic, aglicei și brînduse. Intorcîndu-se pe cărările însemnate de umbletul greu al pașilor de om supărat, nepoata castelanului de la Bucium se întreba, nedumerită, cum puteau să dăinuiască alături, în aceeași alcătuire a lumii, atîtea minuni de frumusețe ale firii și atîta tristețe pe chipul ființelor vii, care trăiau în mijlocul lor? Mintea ei fragedă încerca să dezlege înțelesuri prea grele. Caterina se întîlnise la începutul vieții cu suferința celor mulți, dar puținătatea puterilor ei nu era în stare să le aducă vreo alinare.

[1] Joc de cărți. (n.a.)

Abia împlinise paisprezece ani cînd s-a întîmplat povestea cu puiul de căprioară. Sigismund Brady, vînător pătimaș, împușcase într-un sfîrșit de vară, dincolo de hotarul Izbitei, o căprioară care avea pui. Isprava n-ar fi fost îngăduită după chibzuita rînduiaiă a vînătoarei, dar stăpînul, care își făcea singur legile în pădurile lui, nu șovăise să tragă cînd i-a sărit sălbăticiunea drept pe linia de ochire a puștii gata încărcate. Căprioara au dus-o gornicii la curte, pe bîtă, ca să se ospăteze măria-sa din mușchiul gătit cu sos de smîntînă. Puiul viu, care rămăsese năuc lîngă sînul însîngerat al maică-si, l-a purtat Sigismund Brady pînă acasă, pe brațe, lăsîndu-l în grija lui Pál néni să-l hrănească cu lapte de capră.

Acum puiul de căprioară crescuse și mînca grăunțe din palmă. Se făcuse iar primăvară, dăduse colțul ierbii și mirosea a pămînt reavăn. Sălbăticiunea crescută pe lîngă casă începuse să zburde prin grădină, pe sub brazii nu mai puțin trufași decît cei din pădurea unde se născuse. Pornind în salturi repezi spre poartă, se oprea nedumerit în fața îngrădirii de piatră, privind cu ochii lui mirați bolta cerului care se înălța, luminoasă și limpede, deasupra zidului. Caterinei i s-a făcut milă. A deschis poarta și i-a dat drumul căprioarului să se întoarcă înapoi, în pădure.

Sigismund Brady s-a făcut foc și pară cînd a aflat de isprava nepoatei, a mustrat-o aspru și, drept pedeapsă, a ținut-o închisă în odaia ei trei zile, numai cu pîine și apă. Caterina s-a supus fără murmur. Ea nu se plîngea niciodată, oricît de nedreaptă era mînia unchiului. Dar cum stătea captivă în odaia din foișorul castelului privind pe fereastră desișurile pădurii, se gîndea cu bucurie că puiul de căprioară va fi ajuns acasă, la adăpostul desișurilor de ferigă, la iarba dulce a poienilor însorite. Simțea un fel de mulțumire ascunsă că plătește cu libertatea ei, libertatea pe care-o dăruise, și iar începuseră

s-o muncească întrebările... „Unchiul mă ține ostatic în locul sălbăticiunii care i-a scăpat! Mie, cine îmi va da drumul în pădure ?"...

Drumul întoarcerii ocolea la marginea satului brîul colinei pleșuve, în vîrful căreia stăruia ca o umbră din alte vremi castelul părăsit, cu ziduri în paragină. Caterina cunoștea povestea curții arse de foc în răscoala lui Horia. Pál néni, care trăise cu spaima în oase acele zile de urgie dezlănțuită, îi povestise la bucătărie cum au năvălit iobagii asupra așezărilor nemești, cum au aprins hambarele și cum a fugit stăpînul moșiei, bunicul mării-sale Albert, lăsînd în castelul cuprins de flăcări pe firava lui soție, Ana, și un prunc plăpînd de șapte ani, care nu fusese altul decît trufașul Sigismund Brady de astăzi. Ana lui Elemér Brady a pierit fără urmă — nici oasele ei nu s-au mai aflat în cenușa răscolită de vînt după trecerea pîrjolului. Copilul a scăpat cu viață. Un flăcău din Bucium, băiețul Ion Bîrlea din ceata lui Crișan, a sărit pe fereastra cu pervaz de stejar, care începuse să pîlpîie, a smuls din așternut copilul leșinat, dar în clipa cînd s-a aplecat să ridice de subsuori trupul femeii înnebunite de groază, o grindă arzînd s-a prăbușit în fața lui și n-a mai văzut nimic.

Elemér Brady s-a întors la casa lui arsă de foc, așteptînd pînă spre miezul iernii prinderea făptașilor, și n-a avut liniște pînă n-a văzut cu ochii, lîngă zidurile cetății Bălgradului, zdrobirea pe roată a celor doi căpitani, Horia și Cloșca, ale căror trupuri au fost apoi rupte în bucăți și arătate lumii la răspîntia satelor, ca să le treacă robilor pofta de răzvrătire. Nici pe Crișan, al treilea ortac, care s-a spînzurat în temniță cu nojițele de la opinci, nu l-au iertat după moartea pe care singur și-o dăduse, ci, spintecîndu-i trupul, l-au căsăpit ca să-l mănînce ciorile. Capul i l-au pus în țeapă sub dealul zis Podul Rîbiței, la marginea satului Vaca — locul lui de naștere, iar celelalte părți ale trupului la Cărpiniș, la Abrud, la Brad, la Mihăileni și

la Bucium, în preajma castelului pe care cetele lui îl aprinseseră.

Castelul mistuit de flăcări nu s-a mai ridicat niciodată așa cum a fost, ci a rămas pustiu, adăpost pentru bufnițe și loc de întîlnire la miez de noapte pentru strigoi. Elemér Brady și-a mutat gospodăria mai în vale, departe de vatra satului, împrejmuind-o cu ziduri groase de cetate, ca și cum tot se mai temea să nu dea năvală într-o zi asupra lui iobagii în țundră, întărîtați de îndemnurile unui alt Horia.

Caterina se întorcea cu gîndul cu ani înapoi, cînd iobagul Ion Bîrlea se mai abătea pe la curte, aducînd în dăsaga lui aspră jucării de meșter ciubărar, vîrtelnițe din lemn de molift, fluierițe de soc cu coaja crestată și moriști de vînt, ale căror aripi se învîrteau o dată cu roțile căruțului pe care erau așezate. Ion Bîrlea putea să tot albă pe vremea aceea cincizeci de ani. Un bărbat în amurgul vieții, cu ochi limpezi ca albastrul cerului și cu fața întunecată ca brazda pămîntului, purtînd pe amîndouă mîinile și pe frunte semnele vechilor răni, din ziua cînd s-a aruncat în mijlocul flăcărilor ca să scape de la moarte, cum spunea în gînd, un pui de năpîrcă. Era mereu încruntat, zgîrcit la vorbă, și numai din cînd în cînd, după două, trei înghițituri de vinars de cireșe din plosca pe care singur o scobise din rădăcină de nuc, pornea să cînte cu glas ruginit doina vetrelor sărace:

„Vai de mine și de mine
Negre-s hainele pe mine,
Da' nu-s negre nelăute
Că-s negre de-amaruri multe".

Scotea de la brîu cavalul lui din lemn de paltin, încondeiat cu fierul roșu în tot felul de șerpuiri dibace, se așeza la umbra nucului rotat din fundul curții și umplea toată bolta frunzelor cu șuierul legănat al unei țarine cum se joacă la Abrud.

Caterina încercase de mai multe ori să-l înduplece să-și istorisească isprăvile, dar fostul căprar al lui Horia ocolea răspunsul, povestind întîmplări mai de demult, despre Pipăruș Pătru și Gruia lui Novac. El văzuse de aproape, în anii lui tineri, osînda vînzării de oameni, și după atît amar de vreme, tot se mai temea de năpastă, căci în jurul celui bănuit iscoadele stau mereu la pîndă, iar brațul stăpînirii răzbunătoare lovește cu înverșunare, chiar după ce s-au mai stins, înăbușite în inimi, pornirile răzvrătirii.

Caterina nu-l mai văzuse de mult pe Ion Bîrlea, moțul cu sfîrleze de tei și cu semne de rană pe frunte. N-ar fi putut să spună de ce începuse să se gîndească atît de stăruitor la acel țăran cu țundră albă și cu palme bătătorite de coasă. Poate din pricina zidurilor arse de foc, poate din pricina gîndurilor nerostite, poate din pricina acelui cîntec de fluier, care se auzea picurînd din depărtare, de undeva dintr-un alt sat sau de pe alt tărîm...

Între timp se arătase luna. Discul ei plin se oprise deasupra măgurii împădurite, învăluind castelul părăsit într-o boare de lumină tainică. Umbrele șirului de plopi brăzdau pulberea albă a drumului, ca niște fantome uriașe, tremurînd în adierea serii. Calul cobora la pas pe cărarea îngustă, smucind frîul din cînd în cînd și nechezînd prelung, ca și cum ar fi simțit o primejdie apropiată. Caterina l-a bătut cu palma pe gîtul înspumat și a rîs în gînd: „O fi ieșit lupul din crîng, la potecă".

În clipa aceea, calul, care apucase pe drumul larg de țară, s-a speriat prostește de o fîșie mișcătoare de umbră și s-a aruncat cu putere în lături. Fata călare, surprinsă și cît pe aici să fie azvîrlită din șa, a scurtat frîul și, cu o mișcare iute, a strîns pulpa pe chinga armăsarului nărăvaș. Roibul a tresărit, a mușcat zăbala și, oarecum potolit, a pornit mai departe, împletind pașii cu băgare de seamă pe drumul brăzdat de lumina albă a lunii. Doi lilieci care se alungau prin noapte, venind dinspre

gura băișagurilor părăsite, l-au speriat iar și în dreptul altei fîșii de umbră, calul s-a smucit din nou, cu mai multă spaimă. Fornăind pe nări, a luat-o la goană zăpăcit, sărind peste pîrtiile de întuneric, ca și cum i-ar fi fost frică să nu se prăbușească într-un adînc de prăpastie. Caterina s-a înălțat în scări, a strunit frîul, s-a aplecat să-i vorbească la ureche roibului și să-l liniștească, l-a bătut prietenește pe gîtul încordat, dar toate încercările i-au fost în zadar.

Tocmai se pregătea să se lase din scări pe strînsura de otavă de curînd cosită, cînd fără veste s-a desprins dintr-un tufiș o umbră nedeslușită, țîșnind drept înaintea calului, ca o săgeată. Cine putea să fie? Un călător întîrziat în drumul spre casă? Un vînător fără învoire, care se întorcea cu iepurele în traistă, ocrotit de umbrele nopții? Omul văzuse primejdia și, fără să pregete, s-a azvîrlit în pieptul calului. A prins într-o mînă dîrlogii, răsucindu-i, iar cu mîna cealaltă a apucat botul calului și i-a înfipt degetele în nări, strîngîndu-le ca într-un clește. Animalul, dezmeticit de durere, împiedicat în goana lui de povara care îi îndoia grumazul, s-a oprit deodată pe loc, frămîntînd pămîntul în picioare și încercînd să scape din încleștarea care îl țintuise pe loc.

Caterina a descălecat apoi și dintr-o singură săritură a fost lîngă drumețul neștiut, care îi venise în ajutor într-un chip atît de neașteptat. S-a întors cu fața spre el să-i mulțumească și i-a zărit chipul la lumina lunii. Doi ochi limpezi ca albastrul cerului... un obraz întunecat ca brazda pămîntului... un semn de arsură pe frunte... A strigat, bucuroasă:

— Moș Ion Bîrlea!

— Chiar dînsul! a spus uncheașul, trecîndu-și mîna noduroasă pe greabănul roibului: S-a speriat, pare-mi-se, și a luat-o razna ca de streche. Acum s-a domolit. Numai eu zic să-l duci pînă la grajd de dîrlogi. E mai cu socoteală.

— Nu ne-am mai văzut de mult, bade Ioane. Noi eram prieteni buni altădată. De cînd n-ai mai venit pe la curte ?

Caterina întorsese frîul și-l purta în mînă așa cum o învățase moșul. Mergea cu pași mici pe marginea drumului. Acum, după ce primejdia trecuse, avea poftă de vorbă. Roibul o urma cuminţit, cu pașii rari, și spaima îi dispăruse ca prin farmec.

Omul care umbla alături cu mers apăsat se reîntorsese în adîncul tăcerilor lui socotite, și abia aștepta să facă calea întoarsă.

— Vor fi vreo cinci ani. Sau șase, a fost răspunsul.

— De ce ?

Era altă întrebare, și lui Ion Bîrlea nu-i era la îndemînă să răspundă la întrebări. A mormăit printre dinți :

— Măriei-sale nu-i prea place să mă vadă la curte.

Așa și era. Sigismund Brady, nemeșul trufaș, știa cum nimeni nu putea ști mai bine cîtă recunoștință îi datora iobagului încruntat, care cu primejdia vieții îl smulsese din mijlocul flăcărilor ; dar fiindcă niciodată nu-și plătea bucuros datoriile, i se părea, de cîte ori îl vedea, că e un cămătar care vine să-i ceară dobînzile. Deși Ion Bîrlea nu povestise nimănui niciodată întîmplarea din vremea răscoalei, de cîte ori se înfățișa, fără multă vorbă, să ceară pentru ai lui un stînjen de lemne din pădure sau iertarea unei vite zălogite în pășunea domnească, stăpînul parcă îl auzea gîndind : „Hai, nu te mai codi și plătește. E o datorie veche și n-ai să scapi de ea niciodată..." Moțul cuviincios nu spunea nimic, dar îi arunca pe sub sprîncenele stufoase o privire cu înțeles, pe care Sigismund Brady n-o putea înfrunta, oricît era el de aprig și de trufaș din fire. Astăzi așa, mîine la fel, văzînd cît de mult se sporesc neamurile lui Ion Bîrlea, a lăsat cuvînt lămurit argaților să nu-l mai primească pe la curte.

Caterina n-avea de unde să cunoască poruncile unchiului și pusese lipsa îndelungată a bătrînului pe seama firii sale ciudate, despre care auzise multe de la slugile casei: „Un om sucit, pe care nimeni nu l-a văzut rîzînd și nu știi niciodată ce gînduri poartă. Moț cu capul tare și cu păr pe limbă!"

— Mie mi-ai fost totdeauna drag, bade Ioane, și te poftesc să mă cercetezi cît de des.

— Ei, dacă ai stăpîni dumneata, domnișoară, ar fi altminteri.

— Unchiul nu-i om rău, a îngînat fata, fără convingere.

— N-o fi, dar nici bun nu se pricepe să se arate.

— Îți aduci aminte, cînd ai venit pentru cea din urmă oară la noi, mi-ai adus un pui de veveriță și mi l-ai dat să-l cresc.

— Mi-aduc.

— Avea ochi frumoși, de copil cuminte, și se uita atît de trist la mine, încît m-au podidit lacrimile și i-am dat drumul să se întoarcă în pădure. Am mai făcut o dată așa cu un pui de căprioară, dar atunci am fost pedepsită.

— Așa o fi rînduiala lăsată de Dumnezeu, pe lume, ca sălbăticiunile să viețuiască slobode, numai omul să robească.

Caterina nu mai zîmbea. Aceste cuvinte rostite simplu îi pătrunseseră în inimă și le repeta în gînd, ca pentru sine: „Numai omul să robească la oameni..." Trecuseră de Poiana Caprei și se apropiau de curțile domnești. Se zăreau scăldate în razele lunii porțile grele de stejar, cu streașină de țiglă și zidurile casei albe, păzite pe o aripă de foișorul înalt, unde licărea un sîmbure de lumină ca într-un far ridicat la marginea mării. Încetase hurducatul greu al șteampurilor care pisau piatra cu miez aurit. O liniște deplină stăpînea peste valea adîncită în întuneric. Nici cîntecul de fluier de pe celălalt tărîm nu se mai auzea. Fata, ținînd frîul calului, și moțul în opinci mergeau alături, fiecare cu gîndurile lui. Roibul îmbrobonat de sudoare călca măsurat, cu gîtul întins, ca un dulău ascultător,

care cunoștea drumul spre casă. Lîngă frasinul cel mare din fața porții, Ion Bîrlea s-a oprit:

— Apoi, de-acum te las cu bine...

Caterina a priceput că era de prisos să stăruiască:

— Să ne vedem cu bine, bade Ioane, și pe curînd.

— Să ai de grijă, calul e cu năravuri, se sperie ușor, și ar fi bine să iei altul. Dumnezeu să te aibă!

Sigismund Brady măsura cu pași grei odaia în care își petrecea de obicei ceasurile de seară. Era un bărbat încă în puterea vîrstei, pe la cincizeci de ani, înalt, cu nasul puternic, despărțindu-i în două, ca o muche de cuțit, obrazul buburos și congestionat. Răsucindu-și mustața lungă și trecîndu-și palma asudată pe creștetul pleșuv, trăgea din cînd în cînd, fără poftă, din pipa lungă, cu măciulie de fildeș și ciucuri de mătase. Pe masa de cireș lustruit și cu picioare răsucite ardeau trei lumînări de ceară albă, în cele trei brațe înfrunzite ale sfeșnicului de argint. Încăperea era largă, cu tavanul înalt, închegat în tăblii de stejar, ca și pereții împodobiți din loc în loc cu trofee de vînătoare, amintind biruințele de pușcă ale fălosului stăpîn: perechi de coarne de cerb pretutindeni, un cap de mistreț cu colți galbeni deasupra ușii și o veveriță împăiată, sprijinindu-se în coadă, pe o scîndură de brad între ferestre.

Suind scara spre odaia ei, Caterina a auzit de afară un zvon nedeslușit de glasuri. Unul îmbufnat și răstit de boier țîfnos, altul mieros și îngăimat de slugă fățarnică. Sigismund Brady nu era singur. Își făcea socotelile cu administratorul bunurilor sale, un sas cu pistrui, lung ca o prăjină și zbanghiu de un ochi, pe numele lui Franz Sadler. Stăpînul era supărat, și avea și de ce să fie. Sasul venise cu condicele sub braț, și cît le purica mai cu de-amănuntul, trăgînd linii de adunare sub coloana țifrelor, cu atît îi era vorbirea mai legănată și se uita mai sașiu. Sigismund Brady avea nevoie de bani, iar vistieria

măriei-sale era goală. De ce avea nevoie de bani nu era treaba sasului; treaba lui era să-i aducă. Și venise, neobrăzatul, să spună că nu are!

— Vedeți aici. Lemnele din pădure cîte s-au tăiat le-am fost făcut stînjeni și le-am cărat la Zlatna, unde le-am vîndut cu preț bun. Suma întreagă am predat-o măriei-sale la șapte septembrie. Ultima cireadă de boi îngrășați am dus-o la tîrgul din Aiud, săptămîna trecută, o sută de capete de vită; pe toate le-a cumpărat măcelarul din Cluj, Miklos. Prețul...

— Știu, l-am primit. Ei, și? Da' cucuruzul?

— Cît mai avem ne-ajunge tocmai bine pentru trebuințele curții.

— Porcii?

— Nu-s încă de vîndut, pînă în iarnă.

Sigismund Brady s-a oprit din mers, a tras adînc din pipă, și înjurătura care-i stătea pe limbă a topit-o în trîmbele de fum gros ce-i ieșeau pe nări.

— Să nu mai lungim vorba. Cîți bani ai în casă?

Administratorul s-a uitat încă o dată în catastif și a răspuns aritmetic:

— Două sute cincizeci de fiorini și o dutcă.

Stăpînul a rîs în batjocură:

— ... și o dutcă!

Și-a adus însă aminte că moștenise de la bunicul său dinspre mamă, vicecolonelul Ribeczy, treizeci de părți dintr-o sută în minele de la „12 Apostoli" și s-a repezit ca un taur furios asupra sasului, împungîndu-l cu coada pipei și cu o întrebare:

— Dar băile din Ruda? Să faci bine să treci mîine dimineață pe la bergșafărul[1] Prumeter, să-ți plătească pentru aurul ce l-a trimis la cămara de schimb din Abrud. După știința

[1] Conducătorul exploatării aurifere. (n.a.)

mea, mai am de primit cel puțin două mii de fiorini. Vezi să nu te înșele, că șraibărul [1] e un mare tîlhar.

Franz Sadler, paznicul registrelor, s-a tras cu un pas înapoi și a zîmbit mînzește:

— Mă rog de iertare, cu tot respectul, dar măria-sa a uitat. Acțiile de la Ruda „12 Apostoli" le-ați lăsat cu garanță în bancă lui Manfred din Pesta, anul trecut, cu drept să ridice partea care vi se cuvine, pînă la stingerea datoriei...

— ... de zece mii de fiorini, știu!

Sigismund Brady a început din nou să măsoare odaia de-a lungul, ca un general împresurat, care caută zadarnic o ieșire din capcana în care a intrat. Îi era ciudă și simțea o pornire ucigașă împotriva sasului spălăcit, care stătea acolo, lălîu și prefăcut, privind cruciș în condici și drămuindu-i nevoile de bani. Suferea în mîndria lui de nemeș, ca și cum ar fi fost silit să se arate în pielea goală, în fața lumii, și grozav i-ar fi aruncat în cap administratorului sfeșnicul de pe masă cu toate lumînările aprinse.

— Poți să pleci! i-a spus răstit, arătîndu-i ușa cu măciulia de fildeș a lulelei. Voi vedea eu ce-i de făcut.

Socotitorul condicilor a ieșit pe ușă de-a-ndaratelea, cu țifrele subsuoară, înclinîndu-se pînă la pămînt. Sigismund Brady nu dădea mîna cu slugile niciodată.

Rămas singur, a lăsat pipa să se stingă și a căzut pe gînduri, privind prin fereastră, fără să vadă cerul înstelat. Nu se mai aflase niciodată într-un asemenea impas. Nu simțise lipsa banilor, avusese totdeauna mai mulți decît îi trebuiau. Moșia de trei mii de iugăre, prisosul de bucate, lemnele din pădure, cirezile de vite, profitul minelor de aur îi aduceau cîștiguri îndestulătoare și n-ar fi ajuns pe drojdie, dacă nu l-ar fi costat

[1] Socotitorul. (n.a.)

atîția galbeni cele două mari patimi ale vieții sale: una mai veche — jocul de cărți, și alta mai proaspătă — Suzi.

N-avea noroc la cărți, pierdea mai totdeauna. În dragoste o nimerea, dar aceste izbînzi îl costau mai mult decît toate întîlnirile de la masa verde. Nemaiajungîndu-i cît scotea de pe pămînt și din măruntaiele pămîntului, se lăsase atras de ispita împrumuturilor cu dobîndă mare și pusese zălog, pe rînd, la zarafii din Cluj și la băncile din Pesta, iugărele arătoare, ca și partea moștenită din minele vicecolonelului Ribeczy. Iar acum dăduse de fundul sacului cu grăunțe de aur! Cum îl va primi oare Suzi, văzîndu-l că vine cu mîna goală, fără cerceii de safir alb, pe care îi văzuse sclipind pe perna de catifea neagră a giuvaergiului de pe Váczi utca[1]? Nu era tocmai liniștită mica dansatoare, cînd se întîmpla să nu-i facă pe voie. Tropăia din picioare, scotea foc pe nări și spărgea din casă tot ce-i cădea în mînă începînd cu lucrurile cele mai scumpe. În schimb, cît era de dulce și de lipicioasă de cîte ori găsea în cutiuța de marochin cu dungi aurite vreo surpriză de paisprezece carate! În ochii ei parcă străluceau atunci apele unui diamant albastru. Se ridica în vîrful degetelor, ca pe scenă, în baletul din „Oberon", îi așeza pe grumaz colanul brațelor ei albe și îl săruta pe chelie, șoptindu-i în limba lui Karl-Maria von Weber: „Ah! wie süss bist Du!"[2]. O asemenea clipă de fericire prețuia cît tot aurul din lume.

Pipa cu măciulie de fildeș se răcise de mult, și Sigismund Brady se frămînta în căutarea unei soluții. Mintea lui se zbuciuma și nu prindea firul nici unui gînd mulțumitor. În cele din urmă s-a văzut silit să recunoască, foarte supărat, că n-avea altă ieșire decît să vîndă partea lui de proprietate din minele de la „12 Apostoli", moștenirea bunicului din Ribița. Banca

[1] Ulița Vațului. (n.a.)
[2] Ah, cît de dulce ești. (n.a)

fraților Manfred ar putea să mijlocească tîrgul sau poate ar fi nevoită să cumpere ea însăși acțiile pe care le avea în gaj. Punîndu-și acum toate speranțele în această vînzare, Sigismund Brady a început să cugete mai repede. Așadar, va trebui să plece la Pesta cît mai în grabă. Poimîine dimineața. Cît are să se bucure Suzi! Bani de drum avea; cele două sute cincizeci de fiorini îi ajungeau.

Ușa de sub capul de mistreț s-a deschis și un lacheu în livrea l-a poftit pe stăpîn la cină. Mulțumit, ca și cum ar fi dus la bun sfîrșit o treabă importantă, Sigismund Brady a intrat în prînzitor cu zîmbetul pe buze, împăcat cu el însuși, și privind viitorul într-o lumină trandafirie. Caterina, care așeza tacîmurile la masă, a venit să-l întîmpine și i-a sărutat mîna. Sigismund a bătut-o prietenește pe umăr, iar după ce și-a legat șervetul de gît, i-a spus cu obișnuitul lui glas de poruncă:

— Caterino, poimîine dimineață plecăm la Pesta. Să ai grijă de lucrurile mele. Cobori cufărul cel mare din pod. Să nu uiți doctoriile de pe masa de noapte. Iei schimburi pentru două săptămîni. Ai înțeles?

A treia zi, în zori, landoul cel mare cu stema familiei Brady: un coif de argint cu pană roșie peste două săbii încrucișate, gonea purtat de patru cai înaintași pe drumul de țară care duce spre Arad. Alți doi trăpași de schimb zburdau în voie în urma trăsurii. Era o dimineață limpede de toamnă tîrzie, ca un pocal de cleștar curat. Unghiul ascuțit a două șiruri de nori alburii, cu scînteieri de argint, înaintau dinspre miazăzi, ca un vîrf de săgeată.

Departe, dincolo de pragul sur al munților, se desfăcea cîmpia cu brazdele proaspete răsturnate de fierul plugului, alături de velințele verzi ale holdelor de grîu semănate mai timpuriu.

II

Petrecerea era în toi și convivii n-aveau de gînd s-o sfîrșească înainte de zorii zilei. Patru bărbați nobili, prieteni de joc și de pahar, umpluseră cu larma lor odaia din fund a hanului „La Cerbul de Aur", unde obișnuiau să tragă, ca niște vrednici vînători ce erau. Arendașul ospătăriei, un șvab spîn și deșirat, Iacob Binder, ținea în pivnița lui vinuri cinstite: Tokaji Aszú, Badacsony-alb și roșu de Miniș, iar frau Roza, șvăboaica cu trei bărbii revărsate ca un aluat crescut, gătea cu mîini curate papricașul de pui ca nici o altă socăciță [1] din lume. O slujnicuță cîrnă, cu sînii mici, prinși în strînsoarea fașei care-i încopcia laibărul de catifea peste piept, purta în mîna ei durdulie cănile pline, aruncînd pe sub sprînceană priviri șirete, și se strecura ca o zvîrlugă printre băutorii înfierbîntați, care încercau să-i cuprindă mijlocul subțire.

Într-un colț al încăperii cînta banda de șapte țigani a faimosului primaș Pongrátz, pe numele lui de-acasă Priculici, meșter iscusit al ceterii și sufletul chefurilor nemețești din Buda pînă în Kecskemét. Lăsase obrazul stîng pe grumazul viorii și degetele lui cu unghii vinete tremurau prelung pe coardele sărutate de arcușul iegănat:

... csak egy lány van a világon! [2].

Era cîntecul preferat al contelui Károly, cel mai tînăr dintre convivi, un pătimaș al vinului și cunoscător la femei, care

---

[1] Bucătăreasă. (n.a.)
[2] Doar o fată e pe lume. (n.a.)

luase locul lăutarului la contrabas și, făcînd să zbîrnîie a jale struna cea groasă, dădea din cînd în cînd brînci buhaiului cu șolduri arămii, învîrtindu-l ca pe o sfîrlează. Nici titularul instrumentului pîntecos nu izbutea să execute această figură dibace cu atîta repeziciune; iar din locul unde se retrăsese să-și soarbă paharul pe furiș, se uita cu pătrunsă admirație la chipeșul magnat în fireturi, care, dacă n-ar fi stăpînit cincizeci de mii de iugăre la Careii Mari, ar fi putut să-i ia locul la gordună, în banda lui Pongrátz-Priculici.

Baronul Orczy, un bărbat chipeș, cu nasul subțire și o barbă pieptănată frumos, stătea rezemat de marginea căminului și privea îngîndurat jeraticul care începea să pălească. Își adusese aminte de o dragoste neîmpărtășită și ofta adînc, ștergîndu-și cu mîna stîngă, încărcată de inele, o lacrimă care îi aburea albastrul ochilor mîhniți.

Sigismund Brady se gîndea la Suzi și simțea în inima lui o necuprinsă fericire, după ce totul se sfîrșise cu bine, iar cerceii de safir alb scînteiau, ca două raze de soare, în sfîrcul urechilor mici ale iubitei răsfățate. Temutul zaraf cu nas de vultur, Manfred Elemér, cel mai mare dintre frați, se arătase om de înțeles. Tîrgul s-a încheiat repede. Acțiile băilor Ruda „12 Apostoli" au fost prețuite la cincizeci de mii de fiorinirenani, primind Sigismund Brady în mînă, după scăderea datoriei mai vechi, un rest rotunjor de patruzeci de mii. Era mulțumit, plin de voie bună, ușor și întinerit, mirîndu-se în el însuși, cum același cîntec de iubire, care lui îi picura în suflet atîta bucurie, îl făcea pe bunul său prieten să plîngă, cu privirile pierdute în pîlpîirile muribunde ale focului din cămin.

Al patrulea cheflîu, Pogányi Sándor, fostul comandant al regimentului de dragoni „Maria Tereza", roșu la obraz ca sfecla și dolofan ca un butoiaș de vinars, nu simțea nici o încli-

nare pentru romanțele siropoase, iar în clipa cînd lăuta meșterului Pongrátz o lua pentru a cincea oară de la capăt:

... csak egy lány van a vilagon...,

a trîntit la pămînt pocalul de cleștar, făcîndu-l țăndări, și a poruncit cu glas de defilare:

— Ceardaș!

Mîna artistului s-a oprit, speriată. Ceilalți trei băutori s-au reîntors la paharele lor, bătînd din pinteni. Contele Károly a mai răsucit o dată contrabasul-sfîrlează; baronul Orczy a lăsat jeraticul să se stingă, iar Sigismund Brady, sărind cel dintîi la joc, a smuls o carafă de pe masă și-a azvîrlit-o cu putere în capul cerbului aurit, agățat deasupra căminului.

Cîntarea a țișnit deodată, ca o flacără vie, umplînd întreaga încăpere cu revărsarea ei fierbinte. Arcușurile alergau pe strune într-o goană nebună, smucind firul melodiei în ritmuri repezi; se fugăreau ca într-un danț deșucheat și nechezau ca o herghelie de armăsari de pe pustă, pe cînd ciocanele de pîslă săltau în ropot pe coardele țambalului, dezlănțuind vîrtejul ceardașului iute ca piperul. Cizmele nemțești, cu rozete de aur, tropăiau ca grindina pe dușumeaua albă, dănțuitorii se îndemnau chiuind, toate grijile lumii rămăseseră departe; unul își descheiase la gît jacheta vînătă cu paisprezece bumbi, iar cel mai sprinten dintre ei, baronul Orczy, lăsînd în cenușa uitării mîhnirile de altădată, sărise pe tăblia unui scaun fără spetează și pornise să joace pe loc, numai în vîrful picioarelor și-n călcîie, ca un urs cu pinteni pe o plită încinsă. Ceilalți trei îi țineau hangul, oprindu-se din cînd în cînd să răsufle și să-și întărească puterile cu o dușcă aurie de Tokaj.

Contele Károly, de cîte ori bea, scotea un chiuit prelung și trîntea pocalul de podele, făcîndu-l fărîme. Sigismund Brady pusese gînd rău capului de cerb și trăgea în el la semn, cu cănile smălțuite, care împodobeau de jur împrejur pereții de stejar ai încăperii. De cîte ori nimerea ținta, bătea din călcîie,

ducea mîna dreaptă la cozorocul unui chipiu închipuit și striga, pe limba de comandă a cătanelor împărătești:

— *Getroffen!* [1]

Isprăvîndu-și munîția, voinicii au bătut cu cizma în ușă să vie șvabul și i-au poruncit să strîngă toate cănile din casă, carafele și paharele, să le așeze grămadă pe masă și să-și vadă apoi de treabă.

Pogányi Sándor, fostul comandant al dragonilor, a înșiruit cănile de lut de o parte, carafele alături și paharele deosebit, după culoare și după mărime, apoi a dat semnalul asaltului. Mica orchestră de coarde a pornit să cînte marșul husarilor, iar cănile și pocalele se spărgeau de pereți cu explozii răsunătoare, ca o simfonie a ulcioarelor sfărîmate. Baronul Orczy, care coborîse de pe scaun, a fost de părere că gorduna nu păstrează măsura și i-a tras o mustrare cu botul cizmei, crăpîndu-i burta în două. Marșul husarilor a continuat fără contrabas, iar păgubașul s-a ales cu zece taleri de argint ca să-și cumpere altul, care să țină mai bine tactul de patru pătrimi.

Nemairămînînd pînă la urmă nici un pahar nevătămat, s-a spart și petrecerea, fiindcă nobilii cheflii nu mai aveau din ce să bea. Se făcuse ziuă de-a binelea cînd Sigismund Brady, împleticindu-se puțin, a urcat scările în odaia lui de la „Cerbul de Aur", după ce a chemat pe hangiul șvab și i-a spus să treacă la socoteală tot ce se băuse și se spărsese în noaptea aceea.

Caterina se sculase ca de obicei o dată cu zorile și privea din odaia ei, departe, jocul celor dintîi raze de soare, care puneau beteală de argint pe haina tulbure a Dunării călătoare. Dimineața se arăta limpede, cu cer senin și zări luminoase.

Fata stătea în fața oglinzii, își vedea chipul ca în apa

[1] Atins. (n.a)

unui lac liniștit, zîmbind ușor și fluturîndu-și degetele subțiri deasupra buclelor negre care îi împodobeau obrajii.

— Bună dimineața, Caterina...

O bătaie sfioasă în ușă, și un tînăr s-a oprit în prag, cuprinzînd întreg pervazul ușii cu statura lui puternică. Purta o redingotă albastră, lungă pînă la genunchi, vestă de brocart presărată cu floricele roșii, pantaloni strîmți, de culoarea oului de rață, pălărie înaltă, cenușie și baston de abanos cu mîner strunguit în fildeș. Gulerul despicat în față și înfășurat într-o legătură verzuie îi cuprindea tot grumazul, lăsîndu-i liberă bărbia delicată, oarecum nepotrivită cu înfățișarea lui bărbătească. Acest tînăr era Victor Szilágyi, care sosise în dimineața aceea de la Viena, unde își avea slujba, la Hofburg kanzlei. Cancelarul Metternich îl prețuia ca pe unul din funcționarii cei mai harnici. „*Der kleine* [1] Szilágyi — zicea el — n-are decît un cusur. Nu-i austriac. Lucrul nu-i însă prea grav, fiindcă nici eu nu sînt".

Victor era un văr al unor rude depărtate ale brădeștilor, pe care Caterina îl cunoscuse într-o vară la Bucium și de atunci rămăseseră prieteni. Tînărul aflase despre sosirea ei la Pesta și venise să-i spună cît de mult se bucură s-o revadă.

— E voie ?

Caterina s-a desprins din fața oglinzii și i-a ieșit întru întîmpinare. A făcut un pas înapoi, privindu-l cu un fel de admirație glumeață :

— *Ein eleganter Kerl ! Ich gratuliere !*[2]

Tînărul a roșit puțin, într-un amestec de modestie și de bună-cuviință, răspunzînd în limba care se vorbea atunci prin saloane :

---

1 Micul. (n.a.)

2 Ce tînăr elegant! Te felicit! (n.a.)

— *J'ai essayé d'être à la mode, ce n'est pas ma faute si je n'ai pas réussi...* [1]

Vrînd să risipească, cu un gest glumeț, temerile tînărului diplomat în legătură cu reușita sa vestimentară, Caterina a făcut o reverență după eticheta curții. Apoi a început să-l descoasă, punîndu-i cîte două întrebări deodată :

— Viena e tot atît de veselă ? Ce mai face papa Strauss ?

— Papa Strauss e la al cincizecilea vals și n-are de gînd să se oprească. Viena e mai puțin veselă ca de obicei.

— Politica ? Prințul Metternich ?

— Prințul Metternich e îngrijorat. Sînt cincisprezece ani de cînd păzește liniștea în Europa, după ce s-a potolit furtuna pe care a dezlănțuit-o Napoleon Bonaparte. Dar în ultima vreme ne-au venit știri rele. În orice clipă poate să izbucnească revoluția la Varșovia. În Italia fierbe duhul răzvrătirii. Șeful liberalilor carbonari, un avocat din Genova, Mazzini, a fost prins și trimis la închisoare. Dar mișcarea are rădăcini ascunse, iar partidul lui, „Italia tînără", continuă să conspire împotriva imperiului.

— Și „Sfînta Alianță"? Ce păzește ?

— Sfînta Alianță pîrîie din toate încheieturile. E ca o moară de vînt părăsită cu aripile rupte, care nu mai poate ține piept furtunilor.

— Furtuna revoluției, Victore ! Vîntul libertății...

— Revoluția ! Libertatea ! Sînt cele două nenorociri de care se teme prințul Metternich. Revoluția înseamnă dezordine. Libertatea e una cu anarhia.

Caterina a șoptit ca și cum ar fi vorbit cu ea însăși :

— Poate că gîndul nu se lasă oprit la carantină ca un bolnav de holeră. El trece pe deasupra granițelor, ca sămînța

[1] Am încercat să fiu la modă. Nu-i vina mea dacă n-am reușit. (n.a.).

purtată de vînt, ca rîndunelele călătoare, care vestesc primăvara, ca o putere nevăzută ce străbate vămile văzduhului...

Victor s-a ridicat puțin speriat, apoi a spus:

— Caterina, cum poți să vorbești astfel? De unde ai culeș aceste aserțiuni primejdioase?

Caterina a zîmbit:

— Nepotrivite cu mintea unei fete de la țară, nu-i așa? Crezi tu că sînt atît de neștiutoare a celor ce se petrec în lume? Că nu văd și nu pricep nimic? Unchiul Sigismund mi-a aruncat cărțile. Ca să nu știu. Ca să nu aflu. Dar nu m-a închis într-o cușcă de fier, ca să nu ajungă pînă la mine freamătul vieții. Îmi spui despre fierberea care a cuprins cetățile Italiei: Milano, Veneția... Nu mi-e greu s-o înțeleg; mă simt mai aproape de cei oropsiți decît de cei care le sînt stăpîni.

Apoi, ca și cum s-ar fi temut că rostise prea îndrăznețe cuvinte, s-a apropiat de fereastră, a privit departe peste creștetul copacilor desfrunziți și a spus:

— Ce minunată dimineață de toamnă! Pe aleile din insula Margareta încă nu s-au ofilit crizantemele. Să mergem să privim cum curge Dunărea...

— Ai dreptate, treburile publice nu sînt un subiect interesant pentru o domnișoară frumoasă. Te rog să mă scuzi, sînt de două ori vinovat. Nici nu te-am întrebat ce face strașnicul nostru Sigismund-bácsi?

Caterina a rîs:

— Cred că la ora aceasta doarme. Scumpul meu unchi e o pasăre de noapte.

— După cîte am aflat, a avut în ultima vreme unele greutăți... bănești.

— Nu știu. Mie nu-mi spune niciodată nimic. Și nu se cuvine să întreb. Aseară l-am văzut foarte bine dispus. Eu m-am dus la culcare, el a rămas cu prietenii. N-avea aerul unui om împovărat de griji.

Caterina a mai aruncat o dată o privire fugară în oglindă. Și-a potrivit zulufii și și-a înnodat sub bărbie panglicile pălăriei cu streașini albe. Purta în dimineața aceea o rochie largă, de cașmir, în culoarea frunzei ruginite, vărgată cu dungi trandafirii, cu mîneci lungi și cu talia strînsă într-un cordon de piele albă. Victor i-a oferit amabil brațul și i-a spus:

— Trăsura așteaptă afară, *gnädigste Fräulein...*[1] Apoi a rîs: Nu mă privi cu ochi mirați. Nu e trăsura mea. Prietenul meu bun, contele Bethlen, al cărui oaspe sînt, mi-a oferit unul din echipajele lui, pentru tot timpul cît voi rămîne la Pesta.

— Aș fi dorit să facem cîțiva pași pe jos. Ziua de azi e atît de frumoasă!

Au ocolit pe ulițele înguste, aproape pustii, ale burgului vechi, și au coborît coasta ușor înclinată a dealului, printre grădinile scăldate în lumina blîndă a dimineții, în vreme ce vizitiul contelui Bethlen, îmbrăcat în șuba lui albă cu găetane negre, venind din urmă, abia putea să stăpînească murgii neastîmpărați, care se smuceau în hamurile cu ținte de argint. Palatul regesc al Budei stăpînea culmea cetății cu largile lui cupole de aramă coclită. Dincolo de apa potolită a Dunării se zăreau printre ramurile golașe palatele cele noi din Pesta, cu frontispiciile lor încărcate de podoabe, ca niște costisitoare imitații ale somptuosului stil baroc, care, pornit cu trei veacuri în urmă din Italia lui Giacomo della Porta, își sfîrșea glorioasa lui carieră lîngă hotarul pustei, mărginind cu coloane grațioase și cofeturi de ipsos străzile largi ale orașului în creștere. Bătrînul fluviu cuprindea în brațele lui puternice ostrovul stingher al Margaretei, păzindu-i livezile înverzite și mîngîindu-i cu valul domol malurile rotunde.

---

[1] Prea stimată domnișoară. (n.a.)

În parcul unde înfloreau crizantemele, pe aleile singurătății, cei doi tineri mergeau alături, ca și cum, potrivindu-și pasul, ar fi încercat să-și împletească laolaltă și gîndurile. Victor se simțea fericit că vor petrece ziua întreagă împreună și îi pregătise Caterinei o surpriză.

— Scumpa mea Caterina, am să-ți pun o întrebare: ai auzit vreodată vorbindu-se despre *signor* Niccolo Paganini?

— Nu. E un carbonar italian?

— Un *maestro!* Cel mai mare meșter al viorii dintre cîți s-au născut vreodată.

— Trebuie să mărturisesc că numele acestui cîntăreț n-a ajuns pînă pe valea Arieșului.

— E un adevărat vrăjitor. Măiestria nemaiîntîlnită cu care face strunele să sune nu-i întrecută decît de patima care îl stăpînește de cîte ori prinde vioara în mînă. Faima lui a străbătut lumea, și pretutindeni unde apare, la Viena ca și la Dresda, la Frankfurt ca și la Paris, în toate orașele Apusului, mii și mii de oameni dau năvală să-l asculte, îl aclamă și îl poartă în triumf, încîntați, fermecați, uluiți. E o vrajă atît de tulburătoare în arta lui și o frumusețe atît de supranaturală, încît unii spun că *maestro* și-ar fi vîndut sufletul diavolului, iar vioara cu care cîntă e blestemată.

— Nu mai rămîne decît să-l ardă pe rug pentru vrăjitorie, dimpreună cu vioara! a rîs Caterina.

Victor a adăugat, continuînd gluma:

— Sau cel puțin să-i scufunde lăuta în agheasmă, ca să scoală din ea pe necuratul. E adevărat că unele din interpretările lui te fac să te gîndești la șarlatanie ori la miracol. Gazetele scriu că uneori notele care se întretaie și acordurile care se suprapun par a fi ecoul a zeci de viori, dintre care una sau două execută melodia, iar celelalte o repetă, încît publicul, nedumerit, se ridică în picioare să ghicească unde ar putea sta

ascunși, în spatele artistului, orchestranții nevăzuți care îl acompaniază.

— Mi-ar plăcea să-l ascult pe acest vrăjitor.

Victor a zîmbit cu un gest care spunea că dorința ei era răspunsul așteptat la un gînd pe care n-apucase să-l exprime:

— *Signor* Paganini dă astă-seară un concert în sala „Redutei". Prietenul meu, contele Bethlen, ne-a poftit pe toți trei în loja lui. Cred că nici lui Sigismund-bácsi nu-i va fi displăcut să-l audă pe cel mai grozav lăutar al tuturor timpurilor.

— Mă tem că unchiul preferă arcușul lui Pongrátz...

Caterina se înșela. În seara aceea, Sigismund Brady preferase o partidă de „douăzeci și unu"[1], la Clubul Magnaților. Era un prilej unic. Avea să se măsoare cu faimosul conte Eszterházy, cel mai bogat om din Ungaria, castelanul de la Tokaj, jucătorul care știa să piardă într-o noapte zece mii de galbeni fără să clipească din ochi.

Clubul Magnaților cuprindea o arătoasă clădire în stil italian și era, alături de Academia Maghiară, una din podoabele cele mai mîndre ale Pestei. Aici, în saloanele cu covoare grele de Smirna și cu perdele de Damasc la ferești, se adunau în fiecare seară purtătorii atîtor nume știute din istoria feudală: Károly, Andrássy, Bánffy, Teleki, Eszterházy, conți și baroni, stăpînii Ungariei înveșmîntați în catifea și împodobiți cu fireturi, care trăgeau din pipă și sunau din pinteni; puneau țara la cale și aruncau o mînă de galbeni pe un crai de ghindă; își povesteau aventurile lor amoroase și, cu sporită plăcere, pe ale altora; jucau cărți și făceau politică, fuduli și țanțoși, convinși cu tot dinadinsul că sînt buricul pămîntului. Sigismund Brady se simțea foarte onorat că i se îngăduia să pătrundă în mijlocul acestor nobile vlăstare ale stirpelor maghiare, și dacă nu îndrăznea să ia parte la furtunoasele discuții, care se re-

[1] Joc de cărți. (n.a.)

zolvau adesea cu sabia în mînă în sala de arme, își lua cu prisosință revanșa la masa verde, fiind un jucător de toți prețuit, ba chiar temut.

Masa de joc era o mobilă rară de pe vremea Mariei Tereza, cu delicate desemnuri *in tarsia* [1], cu picioare fine din lemn de trandafir și cu marginile încrustate în dantelă de metal aurit. Intendentul clubului, Molnár, fostul administrator al moșiilor baronului Jossika, un fel de factotum al nobilei case, a acoperit arabescurile cu o învelitoare de pluș verde și a pus pe masă o pereche de cărți noi, sosite în ziua aceea de la Veneția. Figurile, desenate de o mînă de meșter, înfățișau pe zeii Helladei — și fiecare era o operă de artă. Cei patru crai erau mai marii Olimpului: Zeus, împăratul cerului, Poseidon, stăpînul mărilor, Hades, gazda infernului, și Hefaistos, regele focului; *oberii* erau: Apollo, împărțitorul luminii, Hermes, trimisul zeilor, Ares, dumnezeul războaielor, și Dionysos, chelarul vinurilor; *unterii* erau: Cupidon, copilul răsfățat al Afroditei, Eol, regele vînturilor, Pan, fiul lui Hermes, și Ganymedes, paharnicul zeilor. Pe asul de tobă era zugrăvit cerul, pe cel de verde oceanul, pe cel de roșu iadul, iar pe cel de ghindă, pămîntul.

Cei doi jucători s-au așezat față în față și și-au strîns mîna, ca doi cavaleri înaintea unui *tournoi* de curaj și de îndemînare. Sigismund Brady se simțea puțin stîngaci în prezența unui potrivnic cu blazon atît de vechi și cu moșii atît de întinse, dar lăsînd respectul la o parte, se gîndea că dacă zeița Fortuna, care nu era zugrăvită pe cărți, îi va veni în ajutor, lesne va putea să rupă de la bogatul grof măcar cîteva mii de taleri. Prima partidă a cîștigat-o repede. A primit un nouă de roșu, apoi un as de ghindă, după aceea pe Zeus și pe Hefaistos, oprindu-se la optsprezece puncte. Adversarul lui, care din două

[1] Incrustare de lemn în lemn. (n.a.)

cărți numărase pînă la cincisprezece, trebuia să meargă mai departe și a dat pe față a treia carte. Era un zece de roșu. Sărise peste douăzeci și unu și pierduse. Sigismund Brady, cu o mișcare degajată și plină de bună-cuviință, și-a apropiat cele două fișicuri de taleri cu chipul împăratului Leopold, dar contele Eszterházy, bărbatul măsurat în gesturi, scund însă puternic, cu obrazul lat în care abia se vindecaseră două tăieturi de sabie, privindu-l cu ochii lui albaștri și reci ca oțelul, l-a oprit:

— Dublăm?

— Cum doriți.

Sigismund Brady a cîștigat din nou. Prima carte a fost același zece de roșu, cu care partenerul său trecuse dincolo de țintă. A doua: asul de ghindă, pămîntul! În total, douăzeci și unu de puncte. Aceasta a fost ultima lui biruință din noaptea aceea. Zeița norocului, capricioasă ca toate zînele, a trecut dintr-o dată de partea adversarului, și pe urmă și-a bătut joc de el toată vremea. Dacă nu l-ar fi știut pe contele Eszterházy un bărbat de onoare și destul de neîndemînatic, ar fi putut să jure că mituise Olimpul, iar cărțile aduse din Veneția erau măsluite. Parcă era un făcut! Dacă se oprea, aproape sigur de izbîndă, la douăzeci, adversarul lui trăgea peste optsprezece și cu „Hermesul" de ghindă, făcea douăzeci și unu. Iar dacă cerea el carte peste optsprezece, primea fără greș zecele de roșu, același zece de roșu, cu care partenerul său trecuse dincolo de grofu blestemat parcă îl scotea din mîneca jachetei lui cu bumbi de argint.

Nici nu bătuse miezul nopții la pendula cu clopot din salonul cel mare, și Sigismund Brady pierduse cei treizeci de mii de fiorini pe care îi avea asupra lui. Buimac, cu capul vîrtej și cu gura amară, s-a ridicat din fotoliu, întinzînd încă o dată mîna lui moale potrivnicului biruitor:

— N-am avut noroc în astă-seară.

Celălalt a zîmbit întrebător, aproape mirat:

— Părăsești cîmpul de luptă?

Sigismund Brady a răspuns respectuos și acru:

— Nu mai am muniție.

Contele Eszterházy l-a privit încă o dată cu ochii lui de oțel:

— Nu-i un motiv. Cuvîntul lui Sigismund Brady face oricînd zece mii de galbeni.

Dar și acești zece mii de galbeni, pe care nu-i avea, Sigismund Brady i-a pierdut pînă la ziuă, urmînd să-i plătească, după codul de onoare, în termen de patruzeci și opt de ore. S-a ridicat de la masa de joc atît de năuc, încît a uitat să mai întindă mîna rivalului norocos și a pornit împleticindu-se pe străzile Pestei, ca după o noapte de beție cu vin prefăcut; îl chinuia bănuiala că nobilul conte Eszterházy umblă cu vrăjitorii diavolești și cu măsluieli meșteșugite, poate nu atît din lăcomia de cîștig, cît din orgoliul nemăsurat de a-și umili partenerii de joc.

Abia atunci și-a adus aminte de concertul la care trebuia să meargă în seara aceea, de Victor și de Caterina, care îl așteptaseră, și a grăbit pașii lui șovăielnici, simțind în furca pieptului un gol adînc și dureros, ca gîndul care te trage spre moarte.

★

Concertul maestrului Paganini fusese unul din acele miracole în care nu pot să creadă decît cei ce-au fost de față la săvîrșirea lui.

Caterina rămăsese uimită de virtuozitatea faimosului *maestro*. Paganini era un adevărat miracol, și arta lui avea o putere de fascinație unică. Venise îmbrăcat în negru, subțire ca o trestie și șovăitor ca o umbră, neștiind parcă ce întrebuințare să dea mîinilor înainte de a începe să cînte. Păsise pe

scenă cu o vădită silă și își ațintise privirile în pămînt, încruntat și aproape dușmănos. Dar cînd arcușul purtat cu patimă a început să dea glas strunelor însuflețite de tremurul degetelor lungi și osoase, tăiate parcă din ivoriu, omul în haine cernite se dăruia vioarei cu o uitare de sine mistuitoare. Caterina aflase că artistul rămînea în nesimțire ore de-a rîndul după fiecare concert, și obișnuia să spună că fiecare seară de cîntec îi scurtează viața cu un an.

În seara aceea, „vrăjitorul" chemase la viață o romanță de Beethoven, o fantezie pe o temă din „Cenușăreasa" lui Rossini, concertul de Rode, apoi cîteva din compozițiile lui proprii: Sonata militară, Concertul în *re,* „Carnavalul din Veneția", cu drăcețile lui variațiuni, iar la urmă faimoasa „La mancaza delle corde"[1], a cărei melodie începătoare o plimba pe toate coardele, o preschimba într-o mazurcă ușoară pe două strune, cu o parte ultimă, un minunat *adagio,* pe care îl cînta *legatto,* pe o singură coardă. Era, cu adevărat, o minune căreia nici un alt violonist din lume n-ar fi fost în stare să-i imite desăvîrșirea.

În lipsa lui Sigismund Brady, Victor poftise în lojă pe un bancher din Viena, Bartha, care părea să-i fie prieten, și despre care toată lumea știa că e foarte bogat. Caterinei nu i-a plăcut. Avea în felul lui de a privi oamenii, în mersul lui prea apăsat, în glasul lui răgușit un fel de asprime semeață, care o făcuse să-i bănuiască firea orgolioasă și brutală.

„Mă tem de oamenii cu mîinile umede, își zicea ea. Sper să nu-l mai întîlnesc de acum înainte niciodată..."

Caterina a suflat în lumînare. Trecuse de mult miezul nopții. În clipa aceea, Sigismund Brady începea să piardă la Clubul Magnaților cei zece mii de galbeni zălogiți pe cuvîntul de onoare.

---

[1] Cu coardele rupte. (n.a.)

III

Bătrînul Sigismund Brady a tresărit din somn și s-a trezit lac de năduşeală. Visase urît. Numele lui fusese scris pe o tablă neagră la Clubul Magnaților, iar doi lachei îmbrăcați în veşminte roşii, de călău, cu satîrul atîrnat la cingătoare, purtînd în locul cizmelor niște coroabe galbene de dovleac, duceau această tablă de la masă la masă, înclinîndu-se ceremonios în fața jucătorilor care rîdeau cu gura pînă la urechi. Grofii, cu dolmanul pe umăr și cu săbiile încinse, treceau unul după altul pe lîngă ei, întorcîndu-i spatele cu dispreț. Iar cruntul Eszterházy, venind la urmă, i s-a oprit în față, l-a străpuns cu ochii lui metalici și, în timp ce-și răsucea mustața, i-a întins pistolul și i-a șuierat cu un glas de dincolo de mormînt:

— Poți să trăiești fără onoare? Ce mai aștepți? Împuşcă-te!

El i-a smuls din mînă pistolul, a lipit țeava de tîmplă, a închis ochii și a tras. Dar arma n-a luat foc. Contele uitase să-i pună capsă. S-au poate o făcuse dinadins, pentru a-l strivi cu disprețul lui, căci a început să rîdă ca un diavol:

— Nu vezi că-i un pistol de turtă dulce? Nici de data asta n-ai avut noroc! Ha-ha-ha-ha!...

Contele Eszterházy îl arăta cu degetul, și pe obrazul lui congestionat de spasmul rîsului, favoritele îi jucau ca doi șobolani vii. Cînd s-a uitat la pistol, a văzut că, într-adevăr, contele îi întinsese, în batjocură, una din acele arme de cocă,

împistrite cu alb și roșu, pe care turtarii le vînd copiilor la bîlciuri. O cascadă de rîsete îl lovea acum în creștet ca o grindină deasă și-l umplea de rușine.

Sub potopul ei, pistolul i-a scăpat din mînă și a căzut cu o bufnitură surdă pe scînduri. Se întreba cum putea fi atît de greu un pistol de turtă dulce? Zgomotul l-a trezit. Răsturnase de pe masă sfeșnicul de bronz, care se rostogolise de-a dura pînă în mijlocul odăii. Era ziuă de-a binelea. Cu ochii încă tulburi, Sigismund Brady s-a uitat la ceas. Nu dormise decît două ore. A sărit din pat ca de pe un rug aprins. Și-a adus aminte că pînă în dimineața celeilalte zile va trebui să plătească contelui Eszterházy cei zece mii de galbeni, pe care nu-i avea. Nu-i rămînea decît să-și zboare creierii, cum i se arătase în vis.

Gîndurile i se îndreptau acum spre unicul său fiu, care nici nu pornise bine pe calea unde umbletul lui se sfîrșea. Albert va fi nevoit să-și lase studiile începute la Pozsony și să se întoarcă la Buciumi, să-și vadă singur de moșie. La o vîrstă încă fragedă, băiatul se arătase chibzuit și răzbătător. Datoria de la cărți a tatălui său nu-l privea. Era datoria unui bătrîn nesocotit, care va fi răscumpărată și stinsă pentru totdeauna, o dată cu viața lui, după bunele obiceiuri ale castei. Da, cu un glonț în tîmplă! Sîngele e tot atît de scump ca și aurul. Numai logodna cu tînăra baroneasă Orczy va fi, poate, primejduită. Acești Orczy sînt lacomi de avere, iar mica Iuczi, unica fată la părinți, obișnuită cu luxul și purtată prin saloane, anevoie se va hotărî să-și îngroape frumusețea la țară, printre valahii sălbatici, lîngă un soț legat de pămînt ca și iobagii lui.

A întors cheia în broască de două ori. Pe masă se găsea o călimară de porțelan alb, așezată pe o tavă de argint, un mănunchi de pene de gîscă, pe care însuși Sigismund Brady le crestase cu micul lui briceag de buzunar, și cîteva file de hîrtie albastră pentru epistole, cu frumoasa emblemă a hanului

lui Iacob Binder — un cerb de aur. Sigismund Brady s-a așezat la masă și a prins pana între degetele lui care tremurau.

„Acesta este testamentul meu..."

Nu avea prea multe de spus. Și-a mărturisit păcatele, a cerut iertare fiului său Albert pentru mîhnirea pe care i-o pricinuiește, i-a lăsat moștenire rămășițele averii părintești să le stăpînească și a recunoscut în fața lui Dumnezeu greșeala de a fi tras de prea multe ori în viață, peste 21. Mîna nu-i mai tremura cînd a așternut în josul paginii iscălitura lui cu înfloriturі de parafă: Sigismund Brady, cavaler de Ribița și de Bucium. A vîrît hîrtia în plicul ei, a pus peceți de ceară și a căutat sub pernă pistolul încărcat.

Se pregătea să ducă țeava la tîmplă, cînd a tresărit, auzind în ușă o bătaie ușoară. N-a răspuns. Bătaia s-a repetat puțin mai tare, apoi încă o dată, de două ori, a treia oară, din ce în ce mai puternică și mai stăruitoare. Cine putea să fie? Fata care venea să schimbe așternutul? Sau portarul de jos cu o scrisoare? Oricine ar fi, îi va porunci scurt să-l lase în pace, are de lucru... S-a ridicat greoi de la masă, s-a îndreptat spre ușă și a deschis-o pe jumătate, hotărît să sfîrșească degrabă cu nepoftitul care îl întîrzia de la moarte.

— Deschide, unchiule, a sosit Albert...

Era glasul vesel și proaspăt al Caterinei. Sigismund Brady a tresărit, și după o clipă de șovăire s-a tras la o parte, lăsînd-o să intre. Caterina s-a oprit în prag, cu vestea care ar fi trebuit să-l înveselească:

— A sosit Albert de la Pozsony. Mai zăbovește puțin să-și așeze lucrurile în odaia lui. Peste cîteva clipe va fi aici.

Apoi s-a oprit dintr-o dată, glasul i s-a curmat și zîmbetul de pe buze s-a șters. O singură privire i-a fost de ajuns ca să înțeleagă. Ochii tulburi ai unchiului ei, obrazul lui galben ca de moarte, pistolul uitat pe masă, plicul alb cu peceți de ceară...

— Unchiule, ce vrei să faci ?

Bătrînul n-a spus nici un cuvînt. A rămas pironit în mijlocul odăii și a închis ochii, să nu vadă chipul fetei înspăimîntate. Apoi a murmurat abia auzit :

— Sînt ruinat...

Și s-a prăbușit pe marginea patului, cufundîndu-și fața în palme. Nici el nu știa ce are să urmeze. Peste mintea lui se lăsase o perdea de întuneric, iar voința i se descumpănise ca un braț amorțit. Lacrimi mari îi picurau pe obraz. Trufașul nemeș își simțea sufletul ca o cîrpă murdară. Mîndria lui suferea să se arate atît de bicisnic în fața unei femei...

Dar Caterina nu mai era un copil, și în pieptul ei fraged înmugurea o inimă de bărbat :

— Unchiule, nu te întreb nimic. Tu ești stăpîn pe faptele tale și n-ai de dat socoteală nimănui. Faci ce vrei. Dar viața e atît de frumoasă ! Albert...

Sigismund Brady a mai găsit în el destulă putere să spună :

— Tu ești o fată înțeleaptă, Caterino, înțelege... Eu trebuie să dispar...

— Nu înțeleg.

— ... ca să păstrez numele fiului meu curat...

Caterina s-a ridicat în picioare, fulgerată de o bănuială :

— Unchiule, ai săvîrșit o faptă rea ?

Sigismund Brady a privit-o lung și parcă ar fi vrut să vorbească, dar s-a oprit. Se auzeau pași apropiați pe coridor.

— E Albert... Nu trebuie să bănuiască nimic.

Un tînăr bălai, cu mustața subțire și cu păr buclat, s-a ivit în pragul ușii, înalt și arătos, purtînd haină de catifea cu fireturi și cizme de lac peste pulpele sprintene. Albert a sărutat cuviincios mîna tatălui său, iar acesta i-a atins ușor fruntea cu vîrful buzelor.

— Tată, te rog să mă ierți, am întîrziat puțin. M-a oprit

jos pe scări un domn din Viena, care dorește să-ți vorbească. Nu cred că e dintre aceia pe care poți să-i lași să aștepte.

— Cine e ?

— Bancherul Ludovic Bartha, unul din cei mai bogați oameni ai imperiului, mîna dreaptă a prințului Metternich. Sînt foarte măgulit să-l aflu printre cunoștințele tale, dragă tată.

— Dar eu nu-l cunosc, a îngăimat Sigismund Brady, încercînd să dea o întorsătură nesilită convorbirii cu fiul său.

— Eu îl cunosc, a spus Caterina. Mi-a fost prezentat aseară la concert. Era cu noi în lojă, poftit de Victor, care se pare că îi arată multă prietenie. Mie nu mi-a plăcut. Nu pot să sufăr oamenii care nu știu să rîdă.

Albert a ridicat din umeri, oarecum nemulțumit de judecata ușuratică a verișoarei sale:

— E un bărbat serios, care nu ia viața în glumă. Tată, domnul *von* Bartha așteaptă jos, în salonul oaspeților, răspunsul tău. Dă-mi voie să i-l duc eu însumi. Mi-ar face plăcere. E un om cu care aș dori să mă mai întîlnesc în lume.

Sigismund Brady se uita la fiul său cu un simț de mîndrie în care se amesteca și o umbră de tristețe. Ochii i se luminau văzîndu-l atît de chipeș, dar i se rupea inima gîndindu-se la năprasnica lovitură, pe care băiatul nici n-o bănuia. L-a bătut prietenește pe umăr și, cuprins parcă deodată de o bună presimțire, și-a regăsit glasul firesc:

— Poftește-l sus și spune-i că vizita lui îmi face plăcere.

Apoi a gîndit mai departe, fără cuvinte: „Bancherii au început să mă caute ? E un semn bun. Vom vedea ce ar putea să iasă de aici".

Și din nou un fir de speranță a început să încolțească în inima lui.

Ludovic *von* Bartha era unul din acei bărbați temuți și puțini la număr, care țineau în mîna lor puterea stăpînitoare a

banului. Pornise de jos și nimeni n-ar fi știut să spună în ce suburbie a Europei văzuse întîia oară lumina zilei. Poate pe coasta Dalmației, într-una din acele vechi cetăți ale mării, unde neamurile s-au amestecat ca într-o oală; poate într-un burg maghiar de peste Dunăre; poate în altă parte. Actul lui de naștere nu-l văzuse nimeni. Cu vreo zece ani în urmă, după o primă tinerețe plină de aventuri nemărturisite, la vîrsta de răspîntie cînd iluziile și-au ars aripile și înțelepciunea bărbăției nu s-a arătat încă, Ludovic Bartha găsise o slujbă modestă de scriitor contabil-trepăduș, în casa bancherului Anselm Rothschild din Frankfurt. Acel Anselm Rothschild fusese samsarul de mîna stîngă și agentul secret de schimb al ducelui Wilhelm din Hessa. Iar cînd acesta a fost nevoit să fugă în fața armatei lui Bonaparte, zaraful a reușit să salveze avutul stăpînului, cu primejdia propriei lui vieți. În această împrejurare, Ludovic Bartha îi fusese de mare ajutor, și din recompensa ducelui primi o parte destul de rotundă.

Cînd Solomon Rothschild, fratele mai mic al lui Anselm, și-a mutat taraba cu aur la Viena, Ludovic Bartha l-a urmat, mai întîi ca procurist, apoi pe socoteala lui proprie, ajungînd în scurtă vreme unul din cei mai puternici bancheri ai monarhiei și sfătuitorul în treburi financiare al atotputernicului Metternich. Izbutise să străbată pînă la dibaciul cancelar pentru a-l convinge că o lovitură de bancă, bine ochită, aduce mai mult cîștig decît venitul pe un an al moșiilor sale; iar pînă la urmă l-a convins. Metternich a stăruit pe lîngă împărat și fiindcă moșneagul se deprinsese să-l asculte, Ludovic Bartha s-a pomenit în anul 1820 cu o diplomă de nobil, plătind o sută de mii de taleri pentru dreptul de a adăuga un *von* între cele două nume ale lui. Niciodată un cuvînt atît de scurt n-a costat o sumă atît de mare. Cînd Ludovic Bartha s-a prezentat în audiență la împăratul Francisc, acesta i-ar fi spus:

— Sînt bucuros să te cunosc, domnule *von* Bartha, deși trebuie să știi că eu n-am o părere tocmai bună despre oamenii care își cumpără titlurile.

— Dar îndrăznesc să vă întreb ce părere aveți, maiestate, despre aceia care le vînd? ar fi răspuns bancherul, înclinîndu-se respectuos.

Gluma a făcut ocolul saloanelor vieneze, iar lumea a fost de acord să spună că Ludovic Bartha știa să fie nu numai un financiar iscusit, ci și un om de spirit, ceea ce se întîmplă mai rar.

Acesta era bărbatul care bătea la ușa lui Sigismund Brady, cerînd să fie primit. Tînărul Albert avea dreptate să fie încîntat de perspectivele ce se deschideau pentru întreaga familie, dacă tatăl său va ști să folosească această nouă cunoștință atît de prețioasă. Dar nici el, nici Sigismund Brady nu putea să bănuiască pentru ce se ostenise Ludovic Bartha pînă la „Cerbul de Aur" și așteptase mai bine de un sfert de ceas în salonul oaspeților. Aceasta avea s-o lămurească Ludovic Bartha însuși.

— Vă miră, prea onorate domnule Brady, îndrăzneala pe care mi-am luat-o venind la dumneavoastră fără să vă fi fost prezentat. Am avut în schimb fericirea să cunosc pe nepoata dumneavoastră, aseară, la concert, unde, dacă nu mă înșel, erați așteptat și dumneavoastră. Puțin a lipsit, deci, să ne întîlnim...

Sigismund Brady s-a scuzat, oarecum stingherit.

— N-am putut veni... Am fost reținut...

Bancherul a zîmbit cu subînțeles.

— Știu. Nu vă supărați, prea onorate domnule Brady... Pesta e un oraș mare, dar lumea în care trăim noi e mică. Totul se află. Oamenii sînt atît de indiscreți! Cunosc întîlnirea de la Clubul Magnaților. Contele Eszterházy e unul din prietenii mei. Dumneavoastră nu încă, dar nădăjduiesc. De aceea mi-am îngăduit, ca bancher deocamdată, să lichidez în numele dumneavoastră datoria de aseară. Cred că inițiativa mea nu va

avea nenorocul să vă supere. Sper, de altfel, să vă pot număra de aici înainte printre clienții obișnuiți ai băncii noastre. Veți fi întotdeauna mulțumit de noi...

Sigismund Brady a rămas atît de surprins, încît nu știa ce trebuie să răspundă oaspelui nepoftit, care într-un chip atît de ciudat îi sărise în ajutor, mîntuindu-l dintr-o situație desperată. Ar fi putut să se supere. Cu ce drept venea acest domn *von* Bartha să-l scape de la moarte? Oamenii de soiul lui nu fac niciodată un serviciu dezinteresat. Ce urmărea? Ludovic Bartha nu l-a lăsat multă vreme în nedumerire și și-a dat gîndul pe față:

— Prea onorate domnule Brady, eu n-am obiceiul să vorbesc pe ocolite. Timpul meu e prea prețios. Îmi place să fiu sincer. E mai comod. Trebuie să vă mărturisesc, așadar, că nepoata dumneavoastră Caterina, pe care am cunoscut-o aseară, a făcut asupra mea o impresie atît de puternică, încît am simțit dintr-o dată că voi fi cel mai nenorocit dintre oameni dacă nu voi izbuti să fac din dînsa soția mea.

Sigismund Brady a tresărit surprins, neputînd să-și stăpînească un gest de bruscă nemulțumire. Bancherul mergea cam repede.

— Dar, domnule Bartha...

Acesta nu l-a lăsat să urmeze:

— Știu dinainte tot ce voiți să-mi spuneți. Scuzați. Mă silesc totdeauna să înțeleg felul de a gîndi al potrivnicului meu. Iar dumneavoastră, se înțelege, deocamdată rezistați. Pe drept cuvînt. Această grabnică înflăcărare, la un bărbat de vîrsta mea, vi se pare nefirească. Numai Romeo, nu-i așa, avea voie să se îndrăgostească pentru toată viața de o fată zărită într-o seară la bal... Era tînăr și era din Verona. (Ludovic Bartha avea un zîmbet puțin pieziș.) Iată, însă, că acest fericit acci-

dent i se poate întîmpla și unui bătrîn bancher vienez. Entschuldigen Sie... [1]

— Bine, dar Caterina...

— Domnișoara Caterina nu cunoaște simțămintele mele, iar eu îi sînt în clipa aceasta cu totul indiferent. E firesc. Înțeleg. Nu-s atît de grăbit. Voi aștepta. Dumneavoastră îi veți vorbi. Îi veți arăta calea adevăratei fericiri. Are să v-asculte. Vă datorează mult. O viață de mare strălucire o așteaptă. Viața pe care o merită.

— Domnule Bartha, vă mărturisesc că sînt foarte surprins. N-aș putea să vă dau acum un răspuns. Mă voi gîndi.

— Firește, firește... Eu nu pun termene scurte, ca Eszterházy...

Subînțelesul era evident. Ludovic Bartha îi lăsa răgaz, dar îl avea la mînă. Dacă nu-i îndeplinea voia, putea să-l zdrobească. Sigismund Brady n-avea nici o dovadă că își plătise *el* datoria de onoare.

— Și acum, prea onorate domnule Brady, să-mi dai voie să mă retrag. *Dixi et salvavi animam meam!* [2]. V-am împărtășit dorința mea. Mîine dimineață mă reîntorc la Viena. Duminica viitoare voi da, în modestele mele apartamente de pe Graben-Graben, o serbare, pe care, după cum nădăjduiesc, prințul Metternich o va onora cu prezența sa. Aș fi fericit dacă ați binevoi să luați parte împreună cu fermecătoarea dumneavoastră nepoată. Nu pot să vă ofer un bal la Capuleți, dar voi face tot ce-mi va fi cu putință ca să vă simțiți bine. La revedere, pe duminică, la Viena.

---

[1] Vă rog să mă iertați. (n.a.)

[2] Am spus și mi-am mîntuit sufletul. (n.a.)

IV

— Niciodată, nu, niciodată! au fost cele dintîi cuvinte ale Caterinei, cînd unchiul ei i-a împărtășit cererea în căsătorie a lui Ludovic Bartha.

Sigismund Brady se gîndise mult. A judecat și a cîntărit îndelung lucrurile, ajungînd pînă în cele din urmă la convingerea că propunerea bancherului vienez nu era de disprețuit. Omul acesta, în definitiv, îl scăpase de la moarte. Iar o sută de mii de taleri nu pică din cer în orice zi. Închidea ochii și parcă vedea revărsîndu-se în palmele lui o ploaie de aur. Va acoperi toate datoriile și va cumpăra iar acțiile minelor de la Ruda „12 Apostoli", întregindu-le. Toate supărările dulcei Suzi se vor îmblînzi, cînd îi va pune pe umeri cea mai frumoasă mantie de zibelină din cîte au apărut vreodată în vitrinele lui „Kreuzberger & Kreuzberger" de la Lipsca. Baroneasa Orczy va fi încîntată să-și mărite fata cu Albert, noul văr al puternicului Ludovic Bartha, brațul drept al prințului Metternich. Iar Caterina, frumoasă, inteligentă, serioasă, va ajunge o ilustră doamnă a lumii mari din Viena, admirată, răsfățată, sărbătorită. Atîtea căsătorii din dragoste sfîrșesc rău, după ce amăgirile tinereții înflăcărate se risipesc în fața realităților vieții! Iubirea care se ivește după nuntă, sub cerul calm al unei căsnicii îndestulate, e mai temeinică și durează mai mult.

La drept vorbind — gîndea Sigismund Brady — Ludovic Bartha e un bărbat elegant, încă tînăr (abia trecuse de cincizeci de ani), om umblat în lume și, cîteodată, de spirit. Nu-i va refuza

Caterinei nici un capriciu. Poate că ea nu-l va iubi cu patimă — nici nu era nevoie — dar viața alături de el nu va cunoaște griji. Nemeșul fudul se mințea pe el însuși, ca să nu fie nevoit a recunoaște în cugetul lui că se învoise să-și vîndă nepoata pentru bani.

Caterina gîndea altfel. Pe acest Ludovic Bartha abia îl cunoscuse și nu-i plăcea. Era un om foarte bogat. I se spusese lucrul acesta de o mie de ori, însă banii n-o ispiteau. Se născuse într-un leagăn sărac, cunoscuse din copilărie lipsa, rătăcirile de la o rudă la alta, bucata de pîine amară de la masa neamurilor, udase de atîtea ori cu lacrimi perna patului străin și adormise nopți de-a rîndul cu gîndul unei mari singurătăți; și totuși nu rîvnise niciodată la fericirea celor înstăriți. Văzuse în jurul ei atîtea dușmănii din pricina averii, atîtea păsări de pradă sfîșiindu-se pe stîrvul unei moșteniri, atîta cupiditate în priviri și atîta ură în cuvinte, încît a înțeles că setea de aur și pofta de pămînt, încuibate ca niște patimi fără leac în inima otrăvită a omului lacom de bani, îl împietresc și îl prefac în fiară. Nu știa aproape nimic din viața îndrăznețului cămătar care își închipuia că poate să cumpere cu aur încîntarea unor tîrzii voluptăți nupțiale, dar simțea limpede că nu se deosebea întru nimic de ceilalți. Sufletul nu și-l dăruise încă nimănui, iar trupul ei nu era de vînzare.

— Nu voi fi niciodată soția lui Ludovic Bartha! a repetat Caterina, apăsînd pe fiecare silabă, cum ar fi cioplit în piatră o hotărîre nestrămutată.

Sigismund Brady a încruntat din sprîncene și s-a repezit asupra ei cu pumnii încleștați, parcă ar fi vrut s-o lovească. O întorsătură ciudată se petrecuse în mintea lui, ușor schimbătoare. Șovăirea cu care primise la început neașteptata cerere în căsătorie a bancherului bogat se risipise ca prin farmec, făcînd loc unei hotărîri dîrze, pe care voia acum s-o impună cu orice preț fetei îndărătnice. Și cu cît Caterina se împotrivea mai ho-

tărît, cu atît mai aspru suna glasul lui, întărîtat de acea mînie dezlănțuită a voinței orgolioase, care se întețește de cîte ori întîmpină o piedică supărătoare. Nesupunerea nepoatei sărace, pe care o strînsese de pe drumuri și îi dăduse adăpost în casa lui, i se părea un act de răzvrătire și o neiertată dovadă de ingratitudine.

Încercînd un ultim apel la judecata dreaptă a Caterinei, Sigismund Brady și-a pus frîu pornirii autoritare și i-a vorbit așa, cu o blîndețe fățarnică, sub care clocotea furia ca un vulcan gata să erupă:

— Te rog să mă asculți pînă la capăt și să cugeți bine la cele ce-ți voi spune. Sînt mai bine de zece ani de cînd Ecaterina, sora soției mele și fie iertata voastră mamă, s-a sfîrșit din viață, lăsîndu-vă — pe tine, pe sora și pe fratele tău — singuri, bieți orfani. Elena, cum știi, a intrat în ordinul Ursulinelor la Sibiu, iar tu ai rămas în grija mea...

— Știu, unchiule, tot ce-ai făcut pentru mine, dar bunătatea ta de altădată nu-ți dă cuvînt să mă vinzi acum, ca pe o roabă.

Ca și cum n-ar fi auzit, Sigismund Brady a vorbit mai departe:

— Nu ți-am cerut să-mi porți recunoștință. Dar nici nu m-am așteptat ca tocmai tu să-mi dai lovitura de moarte!

— Lovitura de moarte? făcu, mirată, Caterina. Nu înțeleg!

— Nu înțelegi! Eram ruinat, sub osînda dezonoarei, hotărîsem să mă omor...

— Așadar...

— Da. Cînd ai intrat deunăzi în odaia mea eram cu pistolul la tîmplă.

Caterina a avut un rîs amar:

— Iar eu, fără să știu, ți-am salvat viața...

Sigismund Brady s-a uitat lung în ochii ei și i-a spus tăios:

— Nu încă! Ascultă. Omul acesta, pe care nici nu-l cunoșteam și pe care tu îl disprețuiești, mi-a sărit în ajutor, fără să i-o cer, și nu m-a lăsat să mă prăbușesc...

Caterina l-a întrerupt:

— Iar eu trebuie să răscumpăr cu ființa mea, cu viața mea, cu ani de sclavie, generozitatea socotită a acestui cămătar, supunîndu-mă poftelor lui, ca o cadînă cumpărată cu galbeni pentru haremul sultanului? Niciodată!

— Nu rosti vorbe mari, Caterino! Viața mea e acum în mîinile acestui cămătar, cum îi spui tu. A plătit pentru mine, iar eu nu am nici o dovadă că i-aș fi dat acești bani. Îți închipui că a făcut-o fără să ia un act la mînă, cu care să mă prindă? O datorie de onoare *a mea,* pe care a acoperit-o *el,* fără ca eu să i-o fi restituit? Nu pricepi că dacă acest lucru ar fi dat în vileag, n-ar mai fi loc sub soare pentru un Sigismund Brady ruinat și despuiat de onoare? Tot avutul meu va fi scos în vînzare. Casa, minele, pădurea, moșia, pînă la ultimul petic de pămînt se vor risipi și vor încăpea pe mîini străine. Eu nu voi mai fi. Dar din voi doi ce se va alege? Albert e bărbat, își va găsi un rost în viață. Și tu? Tu încotro îți vei îndrepta din nou pașii? Unde vei mai găsi adăpost? Cine te va culege a doua oară de pe drumuri? Cine? Isus, mirele sorei tale? Fii înțelegătoare, Caterino... Ludovic Bartha...

Caterina a avut o tresărire de dezgust.

— ... Ludovic Bartha te iubește. E un om de lume, inteligent, cult, respectat. Îți va face viața plăcută, te va răsfăța, vei trăi ca o principesă, așa cum nici n-ai visat. Vei fi primită la Hofburg, vei fi introdusă în societatea cea mai înaltă. Ești frumoasă, cuminte, tînără. Viena întreagă va fi la picioarele tale.

Sigismund Brady gonea din urmă cuvintele cu o grabă înfrigurată, pe care ar fi dorit-o convingătoare.

— Această strălucire de gheață nu mă ispitește, a răspuns Caterina. Unchiule, nu te supăra, dar fericirea mea aș vrea să mi-o aleg singură...

Văzînd îndărătnicia Caterinei, Sigismund Brady și-a sugrumat dintr-o dată glasul cu o tremurare patetică, parcă ar fi ghicit singurul fel în care putea s-o înduplece. Pe cît era de dîrză nepoata lui, pe atît era de simțitoare, și neizbutind s-o înfrîngă amenințînd-o, încerca s-o cîștige cu duioase rugăminți.

— Ai putea să fii cu adevărat fericită, Caterino, gîndindu-te că viața unchiului tău a fost în mîinile tale, iar tu, în loc s-o mîntuiești, ai nimicit-o. Ești tu atît de crudă, să mă trimiți la moarte fără să-ți pese și să arunci în mizerie pe Albert, scumpul meu fiu, care te-a iubit ca un frate? Iată, soarta noastră a amîndurora atîrnă de hotărîrea ta. Nu-ți cer să-mi răspunzi astăzi. Voi aștepta. Duminica viitoare, Ludovic Bartha va da la Viena, în onoarea prințului Metternich, o serbare la care am fost poftiți și noi. Vei avea destul răgaz să chibzuiești dacă vrei să mă redai vieții, sau tu singură mă împingi în mormînt...

Caterina a rămas pe gînduri și, privind departe prin fereastra deschisă zările însîngerate ale amurgului, simțea în inima ei cum coboară umbrele nopții, înfășurînd-o în întuneric. Cît durase războiul de cuvinte cu unchiul ei nu făcuse nici o mișcare, ci stătuse dreaptă și încruntată, ca un prag de stîncă pe care zadarnic încearcă să-l treacă apele, năvălind. Încrucișase brațele pe piept, cu pumnii strînși, fără să clipească, hotărîtă să nu se lase biruită nici de amenințări, nici de rugăminți. Ardea în ochii ei o flacără a răzvrătirii, și dacă ar fi avut o spadă în mînă, s-ar fi bătut ca un ostaș, apărîndu-și dreptul la viață. Și iată că dintr-o dată un val de îndoială a cuprins-o, făcînd-o să șovăie. Văzuse cum lacrimile începuseră să curgă pe obrajii unchiului, care rămăsese în fața ei jalnic și nenorocit, ca un osîndit în așteptarea iertării. Acum, cînd nu mai

căuta s-o constrîngă, bătrînul cu umerii căzuți și cu mîini tremurătoare, pleoștit și becisnic, îi făcea milă.

— Bine, unchiule, a răspuns Caterina într-un tîrziu, ca și cum ar fi fost înclinată să se supună. Voi merge la Viena. Voi încerca să mă împac cu gîndul. Lasă-mi puțin răgaz. A fost prea pe neașteptate.

Era într-o zi de miercuri cînd Sigismund Brady a venit în odaia ei să-i mulțumească, zîmbitor și vesel, ca și cum ar fi cîștigat un sac de galbeni pe o singură carte. A prins cu mîinile lui păroase umerii fragezi ai fetei și a sărutat-o cu duioșie pe frunte.

— Fata mea cuminte s-a gătit pentru drum? Niciodată n-ai fost mai frumoasă, Caterino, ca în dimineața aceasta. Unchiul tău e mulțumit și îți dorește numai zile fericite.

Apoi, cu un gest solemn și puțin ridicol, a scos din buzunarul dinăuntru al hainei o cutie de catifea roșie și a întins-o Caterinei:

— Te rog să primești acest șirag de mărgăritare, pe care l-a purtat mătușa ta în ziua nunții noastre. Mă gîndesc ce bucuroasă ar fi fost dacă ar fi trăit să te vadă la casa ta, după atîtea lipsuri și suferințe ale unei copilării nefericite.

Caterina a luat în mînă cutia și nici măcar nu s-a ostenit s-o deschidă. Cunoștea acel șirag de mărgăritare. I-l arătase unchiul ei de atîtea ori, făgăduindu-i de fiecare dată că i-l va face dar de nuntă, în ziua cînd se va mărita. Sigismund Brady nu prea avea obiceiul să se țină de vorbă, dar afacerea pe care credea că a încheiat-o era atît de bună, încît ar fi meritat în fața lui o recompensă înzecită. Ar fi acoperit-o pe Caterina cu blănuri, i-ar fi dăruit un sac de bijuterii și ar fi înscris pe numele ei cea mai frumoasă vilă din Grinzing; dar Ludovic Bartha i-ar fi spus lămurit că nu primește zestre nici un fiorin, păstrînd pentru el mulțumirea de a-și împodobi soția cu tot ce se cuvenea osebitei ei frumuseți.

— Mulțumesc, unchiule, a spus Caterina cu un glas de gheață, fără să clipească din ochi. Apoi a adăugat: Sînt gata de plecare.

★

Casa lui Ludovic Bartha era așezată în inima Vienei, pe Graben-Graben, nu departe de turnurile dantelate ale catedralei sfîntului Ștefan. Fațada ei largă, împodobită cu toate bibilurile stilului baroc, balcoanele grațioase, ferestrele sprîncenate, apoi cele două caturi înalte, deopotrivă de înzorzonate, ca niște marchize în costum de bal, i-ar fi dat dreptul să i se spună palat, dacă nu s-ar fi găsit cam strîmtorată între cele două clădiri învecinate, potrivite de mîna aceluiași meșter și semănînd ca niște surori gemene. Locuința fusese altădată a contelui Moritz Lichnowski, al cărui nume s-a rătăcit pe o pagină din istoria muzicii, fiindcă prin anul 1814 Ludwig von Beethoven i-a trimis ca dar de nuntă o sonată pentru pian. Puțin timp după acea scandaloasă căsătorie cu o actriță, contele Lichnowski a părăsit Viena, iar casa lui a cumpărat-o Ludovic Bartha, cu cei dintîi bani cîștigați la Londra după bătălia de la Waterloo.

Om umblat prin țări străine, priceput cunoscător de tablouri, ca unul obișnuit să prețuiască obiectele de artă ca să știe cîți bani poate să dea cu împrumut asupra lor, bogatul bancher strînsese în odăile și frumoasele lui saloane mobile de preț și covoare scumpe, pînze ale maeștrilor celebri și sculpturi în marmură, stîrnind admirația tuturor aristocraților, care, măgulindu-l cu glas tare și disprețuindu-l în gînd, primeau să fie oaspeții dărniciei lui. Ludovic Bartha putea să se laude că scria pe biroul cu catarame de aur al faimosului Fouché, dormea în patul cu polog al prințului de Ligne și prînzea la masa de nuc secular, copiată aidoma după sufrageria din cas-

telul Windsor al regelui George al III-lea. Salonul cel mare, mărginit de jur împrejur cu fotolii *Louis Quinze* și străjuit în cele patru colțuri cu splendide vitrine, era un adevărat muzeu. În odaia musulmană, pardosită cu moliciunea covoarelor de Smirna și mărginită cu divane persane, atîrnau pe pereții căptușiți cu karamaniuri pistoale cu mîner de abanos, iatagane în filigran, paftale grele de pașe și, la loc de cinste, sabia cu lamă de Damasc, primită în dar de la sultanul turcilor, Mahmud al II-lea, căruia cu trei ani înainte, în 1821, îi înlesnise un împrumut de un milion de lire otomane, ca să facă față revoluției grecești. Iar în sala de muzică de alături, împodobită cu mobilă *bidermayer*, domnea pianul ieșit din mîinile meșterului Streicher, și la care cîntase într-o seară însuși Karl Maria von Weber, poftit cu multe stăruințe.

În casa aceasta ar fi putut să intre Caterina Varga, stăpînă a bogatelor încăperi și soția fără iubire a milionarului Ludovic Bartha. Dacă ar fi vrut.

În dimineața sosirii la Viena, rătăcind fără țintă pe străzile marelui oraș, prin Leopoldstadt înspre Prater, Caterina a intrat în dugheana unui bătrîn anticar. Cititul era, ca și muzica, bucuria ei cea mai deplină și refugiul cel mai mîngîietor al ceasurilor de veghe. Negustorul, un bătrîn evreu cu barba răsfirată, a scotocit cu mîinile lui uscate printre tomurile clădite pe lîngă zid ca niște metereze și a scos din ascunziș trei volume groase, cu scoarțe de piele albă și tipărite cu literă măruntă, pe care le ținea pitite, de teama poliției. Era o ediție germană din Leipzig a scrierilor filozofice ale lui Voltaire: *Dicționarul filozofic, Scrisorile filozofice, Incercarea asupra moravurilor*, tipărite pe furiș și strecurate în Austria, unde opera patriarhului de la Ferney fusese stigmatizată de cenzură cu faimoasa sentință latinească a iezuiților: *Opus igni, auctor patibulis dignus!* Cartea ar fi trebuit arsă, și autorul ei — spînzurat!

Răspînditorii unor asemenea opuri riscau să fie aspru pedepsiți, de aceea librarul din Leopoldstadt își alegea cu prudență clienții. Dar fata aceasta necunoscută îi inspirase încredere, și cu mirosul lui de cîpoi al edițiilor *in folio* simțise că are de-a face cu un mușteriu inofensiv. În aceeași zi, pe înserat, bătrînul Isac Pach, anticarul, i-a adus cu grijă mare cărțile la hotel și a primit, cu plecăciuni, cincizeci de fiorini, prețul cărților.

La o vîrstă cînd cea mai mare parte din doamnele elegante ale timpului nu se gîndeau decît la rochiile, la diamantele și la amanții lor, Caterina se înfrupta din filozofia libertății și făcea ucenicie la școala iubirii de oameni. Erau ideile care deschiseseră drumul Revoluției franceze și pe care enciclopediștii le semănaseră cu amîndouă mîinile pe tot pămîntul Europei. Libertatea gîndirii, drepturile omului, năzuința spre un trai mai bun, egalitatea în fața legii erau tot atîtea idealuri ale lumii noi, pe care Voltaire, cel mai războinic dintre toți, în luptă de-o viață întreagă cu ignoranța, cu tiranii și cu bigoții, le investise cu prestigiul geniului său.

În seara aceleeași zile, o nouă întîlnire norocoasă i-a deschis Caterinei porțile de cer albastru ale unui tărîm pe care nu-l bănuise pînă atunci. În caietul ei de însemnări a notat cu emoție impresia pe care a făcut-o asupra ei un concert ascultat în sala *Redutei*. Simfonia a IX-a cu orchestră și cor de Ludwig Beethoven.

Sala *Redutei* era plină ca niciodată. Bagheta de *konzertmeister* o purta credincioșul Umlauf. Beethoven stătea alături, urmărind mișcările brațului care îndruma corul și orchestra; el, creatorul acelor armonii unice pe lume, n-o auzea! Accentele supremei chemări a iubirii de oameni izbucneau ca o flacără aprinsă pe culmi:

— *Seid umschlungen, Millionen!* [1]

[1] Îmbrățișați-vă, milioane de oameni! (n.a.)

Îmbrățișați-vă, milioane de oameni! Iubiți-vă între voi! Iubiți viața! Bucurați-vă că sînteți laolaltă! Bucurați-vă că trăiți! Strigătul se înălța tot mai sus și tot mai limpede, vestind parcă o biruință așteptată de mult. Glasurile vii se desprindeau din cîmpul sonor al orchestrei ca un stol de ciocîrlii în zbor spre soare. Iar sfîrșitul acelui *prestissimo,* întovărășind bătăile de inimă repezi ale fericirii de a trăi, tălmăcea în graiul cel mai pătrunzător de suflete visul cel mare al artistului care, chinuit de propria-i suferință, își dăruise bucuros inima omenirii. Caterina încremenise ascultînd, fără să îndrăznească a ridica un deget, desprinsă din lumea care o înconjura, și fără voie gîndul ei se îndrepta spre oamenii aceia în straie de culoarea pămîntului cu ochii stinși și mîini înăsprite de muncă, pe care îi lăsase departe. În sufletul acelora, bucuria de a trăi murise de mult. Pe ei nimeni nu-i iubea, nimeni nu-i chema, nimeni nu le îmbrățișa durerea.

— *Seid umschlungen, Millionen!*

Sala întreagă a izbucnit într-un ropot de aplauze, ca și cum răspunsul oamenilor la chemarea înaltului mesaj ar fi încercat să străbată pînă dincolo de împărăția tăcerii. O mînă respectuoasă l-a mîngîiat pe umăr, iar Beethoven a întors capul și a mulțumit ușor mulțimii care se ridicase în picioare. Mii de ochi lăcrimau. Caterina a rămas neclintită, tăcută ca o stană de piatră. Ca o stîncă din creasta munților de care se lovesc, neputincioase, furtunile și focul trăsnetelor. Chemarea iubirii de oameni o împietrise.

Serbarea dată pentru intrarea Caterinei în lume n-a fost întru nimic mai prejos decît balurile de la Hofburg. O mie de lumînări de ceară albă ardeau în policandrele de Murano, răsfrînte de nenumărate ori în apa limpede a oglinzilor venețiene. Parchetul de stejar ceruit, înfrumusețat cu încrustări tăiate în

lemn de trandafir, strălucea ca întinderea unui lac liniștit sub sclipirea stelelor.

Perechi elegante pluteau în dans cu acea ușurință grațioasă a traiului bun și a lipsei de griji, pe care aristocrația austriacă o regăsise, după ce se potolise furtuna Revoluției franceze, iar imperiul lui Napoleon căzuse. Congresul din 1815 se încheiase de mult, iar ilustrii oaspeți încoronați se întorseseră liniștiți la tronurile lor; carnavalul diplomaților se sfîrșise, dar gazdele continuau să danseze. Glasul de aramă al Marsiliezei nu se mai auzea, și prin saloanele aurite se răsfăța din nou dulcea melodie a valsului vienez.

Ludovic Bartha chemase în seara aceea orchestra întreagă a neîntrecutului Lanner, același căruia țarul Alexandru, după o serată de gală la Schönbrunn, îi dăruise un ceas de aur cu pajura imperială și o farfurie de porțelan cu portretul său pictat în culori. Muzicanții cîntau într-un colț al salonului mare, pe o estradă cu un covor albastru, în vreme ce lacheii, în frac verde și pantaloni scurți, purtau prin toate încăperile tăvi de argint cu cea mai gustoasă șampanie franțuzească.

Aproape de miezul nopții, un majordom în fireturi a vestit sosirea prințului Metternich. Dansatorii s-au oprit, ca figurile unui balet mecanic. Muzica a tăcut și o treime dintr-o măsură a valsului a rămas, neauzită pe portativ. Bancherul, surîzător, a ieșit în întîmpinarea ilustrului oaspe, cerîndu-i voie să-i prezinte pe cei de față. Ajungînd în dreptul Caterinei, prințul Metternich, vulpoi șiret, și-a dat seama că acea mică domnișoară din provincie era regina serbării.

Nici una din celelalte femei care se găseau acolo nu-i erau necunoscute. Le privise de atîtea ori în ochi, le cuprinsese mijlocul și le șoptise la ureche vorbe dulci; știa cu cîtă artă își pun la preț farmecele, cu cîtă cochetărie savantă rezistă și cît de ușor cedează, ca niște păpuși ascultătoare, care închid ochii cînd le culci. Caterina nu semăna cu ele. Avea în privirea

ei un adînc de fîntînă, cu apele viorii, iar ținuta dreaptă, neobișnuită cu supletea grațiilor feline, era a unei ființe care n-a învățat să-și fardeze nici obrazul, nici gîndurile.

Așa cum cerea eticheta, Caterina a făcut o ușoară reverență în fața prințului. Și a fost pentru întîia oară cînd un bărbat atît de nobil i-a sărutat mîna. Metternich era în vîrstă de vreo cincizeci de ani, cu părul puțin cărunt și cu nas vulturesc, pe fața-i prelungă, purtînd un zîmbet silit pe buzele lui lacome de plăceri. Privea pe toți ceilalți cu ochii lui cenușii, de la înălțimea unui postament sacrosanct, și se socotea predestinat să îndeplinească o misiune providențială, oprind în loc mersul istoriei. Stătea ca un dulău credincios lîngă tronul stăpînirii absolutiste și mijlocise ca un samsar al despotismului alianța, zisă sfîntă, a monarhilor împotriva popoarelor.

Caterina aflase destule despre acest sfetnic ascultat al împăratului și nu se simțea intimidată nici de morga marelui senior cu gesturi rotunde, nici de mielul de aur ce-i atîrna la gît, cea mai înaltă decorație, pe care, de la Carol Quintul încoace, n-o purtau decît regii și împărații.

— Sînteți din Transilvania, scumpă domnișoară ?

— Da, monseniore, dintr-un ținut aspru, care-i atît de departe de strălucirea Vienei...

Omul Curții a tresărit puțin. I s-a părut răspunsul cam îndrăzneț. Apoi a adăugat, cu un surîs dulceag :

— Pentru a ne apropia puțin, nu voiți să-mi acordați primul cadril ?

Caterina a răspuns cu o altă reverență și cu un grăunte de ironie în glas :

— Cu plăcere, monseniore, e o cinste neașteptată pentru mine.

Și fata coborîtă din munți a făcut primii ei pași în lume la brațul cancelarului Austriei. Perechile s-au rînduit pe două fronturi, față în față, salutîndu-se cu o delicată înclinare

a capului. Orchestra a atacat cu brio semnalul de pornire a dansului și au urmat în franțuzește comenzile maestrului de ceremonie, în frac albastru și ciorapi albi, pînă la genunchi:

— *En places!*

— *Chaine de dames!*

— *Chaine de cavaliers!*

— *Balancez!*[1]

Dănțuitorii, ținîndu-se de mînă numai cu vîrful degetelor, înaintau doi cîte doi din fiecare șir, se salutau, se încrucișau în mers și reveneau la locul lor, legănîndu-se cu mișcări atît de atente și cu pași atît de măsurați, ca și cum niciodată în viața lor n-ar fi săvîrșit un lucru mai însemnat. După terminarea cadrilului, Caterina, care venise fără plăcere să ia parte la baletul acestor marionete în mătăsuri și dantelă, s-a trezit alături de Ludovic Bartha, pe terasa cu trandafiri suitori care dădea spre parcul din spatele somptuosului palat. Ieșise să privească cerul înstelat și să-și răcorească în umbra nopții obrajii fierbinți. Bancherul, care îi pîndise pașii, s-a ivit pe nesimțite lîngă ea.

— Ce noapte minunată! a îngăimat el, ca să rupă tăcerea.

— Și ce frumoasă e grădina la lumina stelelor, a răspuns Caterina, întinzînd brațul alb în întuneric.

— Te așteaptă s-o stăpînești! a șoptit, cu glasul lui răgușit Ludovic Bartha.

Apoi, cu o pornire năvalnică pe care nici nu s-a gîndit s-o înfrîneze, a prins în palmele lui grele umerii goi ai Caterinei și, aplecîndu-se asupra ei, a sărutat-o pe gură. Surprinsă, Caterina n-a avut răgaz să se apere. A tresărit ca și cum i s-ar fi

---

[1] — Ocupați-vă locurile!
— Lanț de dame!
— Lanț de cavaleri!
— Legănați-vă! (n.a.)

prelins pe buze o lipitoare umedă și rece. S-a smuls din mîinile care o strîngeau cu lăcomie și s-a oprit, în picioare, lîngă marginea terasei, fremătînd din tot trupul și ștergîndu-și cu un gest mașinal obrazul și gura.

— Te rog să mă ierți, a bolborosit Ludovic Bartha. A fost fără voia mea...

Caterina a rămas o clipă fără glas, țintuită pe loc de surprindere, de scîrbă și de rușine. Îmbrățișarea brutală a bărbatului care se năpustise asupra ei ca un animal de pradă îi trezise în tot trupul, pînă în ultima fibră, un tremur nervos. Toată ființa ei lăuntrică se simțea insultată, murdărită de izbucnirea acelei pofte a simțurilor, pe care fără voia ei o stîrnise. Ludovic Bartha se apropiase iar, cu brațele întinse, încercînd s-o îmbuneze și neștiind ce cuvinte să găsească pentru a o împăca. A înțeles că o jignise, dar acum era prea tîrziu să repare ceva. Caterina a ridicat capul și l-a privit îndelung. În ochii tulburi ai bancherului mai luceau scînteierile dorinței, și gura i se strîmbase într-un zîmbet căznit. Simțea răsuflarea lui fierbinte și îi vedea mîinile păroase, cu degetele încărcate de inele, cum încercau din nou să-i cuprindă umerii.

Fulgerată de un gînd, a înțeles că nu mai avea decît o singură scăpare. Un singur răspuns la pornirea nestăpînită a bărbatului care stăruia să rămînă alături de ea cu împuternicirea pe care i-o dădea tîrgul încheiat cu unchiul Sigismund. O singură ieșire. Fuga! Nu mai găsea răgazul să chibzuiască prea mult asupra urmărilor. Atît știa, că era cu neputință să mai rămînă o clipă în casa lui Ludovic Bartha. Își dădea seama bine că pe omul acesta îl ura.

Terasa nu părea înaltă. În parc nu umbla nimeni. O singură săritură a fost de ajuns. Dincolo de balustrada cu trandafiri suitori, dincolo de luminile balului, dincolo de bancherul Ludovic Bartha, la doi pași, în noapte, era mîntuirea. Liber-

tatea! În rochia ei albă ca o spumă, cu umerii goi, fluturînd asemenea unei umbre albe pe aleile pustii, Caterina alerga fără să se mai uite în lături, cu pașii înfrigurați ai unui evadat din temniță. N-avea timp de pierdut. Rarii trecători ai acelui ceas tîrziu o priveau cu mirare; unul a încercat s-o oprească, dar Caterina fugea înainte, fugea mereu, gonită parcă din urmă de o vedenie...

★

Ludovic Bartha aștepta vești de la Londra.

În nepotolita lui sete de cîștig jucase la bursă *à la hausse* [1] asupra minelor de aur din Labrador și urmărea cursul valorilor, hotărît să vîndă întregul pachet de acțiuni la cea dintîi urcare mai simțită. Avea grabnică nevoie de bani, fiindcă în ultima vreme înregistrase cîteva operațiuni nenorocoase.

Cînd secretarul lui a intrat fără să mai bată la ușă, cel dintîi cuvînt pe care l-a rostit Ludovic Bartha a fost:

— Știam!

Veștile de la Londra erau rele. Minele din Labrador nu conțineau nici un fir de aur. Numai plumb. O bandă de escroci canadieni, proprietarii terenurilor, căraseră pe ascuns fărîmituri de rocă auriferă pe o vale de dincolo de Quebec și mituiseră pe experții trimiși să verifice valoarea presupuselor zăcăminte.

Ludovic Bartha a ascultat raportul omului său de încredere cu capul în mîini, prăvălit asupra biroului, neputînd să mai articuleze un cuvînt, necum să mai dea ordine. O singură lovitură îl doborîse la pămînt. Era ruinat și compromis. Îl aștepta deopotrivă falimentul și închisoarea; fiindcă în febra poftei lui de cîștig nu jucase numai pe contul lui, ci riscase banii depună-

[1] Speculînd asupra ridicării cursului acțiunilor. (n.a.)

torilor. Făcuse un lucru și mai grav. În loc să cumpere la ordinul clienților acțiunile dorite de aceștia, investise toate sumele ce i se încredințaseră în acțiuni ale *Companiei din Labrador*. Această operație incorectă i-ar fi adus un profit enorm dacă lovitura plănuită ar fi reușit. Dar acum totul se năruise, ca un castel din cărți de joc, răsturnat cu o singură suflare.

Mînuitorul de milioane, mîna dreaptă a prințului Metternich nu mai era în clipa aceea decît un falit fraudulos, pe care nimeni nu-l mai putea scăpa din ghearele justiției. El știa ce-l așteaptă și a înțeles ce-i rămîne de făcut.

Pestè măsură de furios și mai cu seamă îngrijorat, Sigismund Brady se găsea din nou la Pesta, cînd a sosit la Clubul Magnaților vestea sinuciderii bancherului Ludovic Bartha. În noaptea cînd aflase despre dispariția Caterinei, Sigismund Brady o blestemase cu toate ocările indignării lui nestăpînite, dar nu fiindcă despărțirea de nepoata culeasă de pe drumuri i-ar fi îndurerat inima, ci pentru că se temea, pe bună dreptate, de răzbunarea bancherului amăgit. Acum, după prăbușirea lui Ludovic Bartha, răsufla ușurat. Nici o primejdie nu-l mai pîndea dinspre partea aceasta și, oarecum rușinat, în gîndul lui, că a putut să se bucure de moartea unui om, a murmurat printre dinți un:

— Dumnezeu să-l ierte!

În vremea aceasta, Caterina Varga părăsise Viena, pe drumul care ține malul înalt al Dunării, îndreptîndu-se fără popas spre locurile care o văzuseră născîndu-se. Nu lăsa în urma ei nici o părere de rău. Și pe cînd în dimineața aceea de toamnă tîrzie bătrîna diligență cu cai cuminți înainta domol sub cerul aburit de nori dantelați, Caterina se întreba ce va putea să-i mai aducă ziua de mîine? Viața ei îi aparținea întreagă, de acum înainte, și numai ea singură avea să-și hotărască

soarta. Privea pe fereastră coama blîndă a dealurilor cu livezi ruginite, simțea aerul curat al dimineții umplîndu-i pieptul și îi venea să cînte, cum cîntă ciocîrlia în vară, înălțîndu-se, săgeată de argint, în zbor spre soare :

— *Seid umschlungen, Millionen !*

V

Prea puține și palide amintiri mai păstrase Caterina Varga din anii cei dintîi ai copilăriei. Pe tatăl ei, Ștefan Varga, abia îl cunoscuse. Închidea ochii și îl zărea ca printr-o pînză de ceață. Un bărbat firav, cu mustăți mari și cu o pipă lungă. Nu mai putea să umble și stătea ziua întreagă pe marginea patului, cu ochii duși departe, pe fereastra odăii în care copiii n-aveau voie să intre.

Într-o dimineață, pe la început de iarnă, mama lor le-a spus că Ștefan Varga murise peste noapte. Se sfîrșise fără de veste, trecînd din vis în moarte, ca într-un somn și mai adînc, din care n-avea să se trezească niciodată. Caterina își aducea aminte cum au îmbrăcat-o în rochiță neagră, cum doi oameni au coborît pe frînghii sicriul greu de stejar, cum cîntau de jalnic preoții și cum plîngea maică-sa, nevoind să se mai despartă de trupul mortului, peste care se rostogoleau bulgării de pămînt înghețat. După doi ani au așezat-o în același loc și pe maică-sa. Caterina avea zece ani. În anul următor a venit s-o ia mătușa la Bucium, iar de atunci nu se mai întorsese niciodată la casa părintească.

Acum, viața o aducea înapoi ca un val potrivnic care te întoarce pe țărmul de unde ai pornit în larg. Acasă n-a mai găsit decît pe fratele mai mare, János, un om de nimic, băutor și jucător de cărți, care nu s-a arătat prea bucuros de venirea Caterinei. S-a uitat la ea pe sub sprîncene și a întrebat-o, mormăind:

— Ți-ai adus aminte de noi ?

— Nu v-am uitat niciodată, Jancsi, dar n-am putut veni mai curînd. Omul nu face totdeauna ce vrea. Acum voi rămîne aici mereu.

— Te-a gonit unchiul Sigismund ?

— Nu, am plecat eu singură. Nu ne mai înțelegeam.

— Și din ce vrei să trăiești ?

— Din truda brațelor mele. Voi munci. Sînt deprinsă.

— Vei munci ? a zis János cu glas de batjocură. Unde ? Averea noastră s-a destrămat de mult. Hei, unchiului Sigismund ce-i pasă ? El petrece la Pesta cu țiganii, că moșia i-o lucrează iobagii. Noi n-avem. Hălmeagul e sat de oameni liberi. Liberi să crape de foame !

— Tu de ce nu muncești, Jancsi ? Cine poate să-ți lucreze pămîntul mai bine decît tu însuți ?

— Eu ? Să mîn boii în urma plugului, nu-i așa ? Să ies în zorii zilei la cosit ? Să mulg oile ? Să torc cu furca în brîu ? Ha ! Ha ! Tu ai uitat, se vede, că după tatăl nostru, fie iertat, noi ne tragem din Varga Sándor, eroul de la Chotutitz ! Iar eu, urmașul lui, să car bălegarul ?

— Pentru mine, dragă frate, această laudă a trecutului e făloșie goală ! Omul prețuiește atît cît e în stare el singur să rostuiască cu truda brațelor și a minții lui. Adevărata noblețe nu stă într-un petic de hîrtie, ci în vrednicia pe care fiecare din noi o arată. Și apoi, după cît știu, noi sîntem la obîrșia noastră un neam de țărani. Eu vreau să mă întorc la matcă ! Hai mai bine să-mi arăți gospodăria.

János Varga a dat din umeri, plictisit :

— Ai și ce vedea...

Avea dreptate János Varga. Casa era o ruină. În cele șase încăperi mari, unde nu mai locuia nimeni, tencuiala pereților se scorojise ca pielea unei jivine atinse de o boală urîtă. În unele părți tavanul căzuse. Fărîmituri de moloz prăfuit zăceau

pe scîndurile care fuseseră cîndva ceruite, iar acum putrezeau în uitare. Fire de păianjen atîrnau prin unghere, ca niște ierburi de mlaștină. În podul unde ar fi fost să se afume șuncile își făcuse cuib o bufniță, pe care n-o supăra nimeni.

— Ce caută aici pasărea înțelepciunii de pe umărul Minervei? a glumit Caterina, privindu-i ochii, care luminau în umbră.

János Varga trăia în odaia din fund, unde murise taïcă-său. Patul de lîngă perete n-avea drept așternut decît o velință murdară și-o cergă mițoasă ca o șubă de baci. Într-o sticlă cu gîtul spart stătea înfipt un ciot de lumînare. Scaunul de la căpătîiul patului n-avea decît trei picioare întregi; al patrulea, scurtat din șold, se sprijinea pe două cărămizi puse în dungă.

„Parcă-i Varga Sándor întorcîndu-se de la luptă", și-a spus în gîndul ei Caterina.

Nici grajdurile nu se aflau într-o stare mai bună. Tencuiala se desprinsese de mult, iar prin zidurile crăpate bătea vîntul. Ieslele erau pustii. Ultima vacă murise de dălac în primăvară, și János Varga n-avea bani să-și cumpere alta. Nu-i mai rămăsese decît o măgăriță bătrînă, care-l aducea într-un cărucior de la crîșmă, acasă, cînd se îmbăta atît de rău că nu-l mai țineau picioarele.

— Nu i-e urît singură? a întrebat Caterina, văzînd-o cît de cuminte rodea mîna de strujeni pe care o adusese de pe undeva Lajos, singura slugă rămasă pe lîngă casă, de pe vremea lui Varga Béla, bunicul.

Lajos era un moșneag uitat de moarte, ciung de o mînă și surd de amîndouă urechile. Slugărea fără simbrie și nu părăsise casa, fiindcă și-altminteri alt loc n-ar fi găsit. Făcea puțină treabă, ce putea și cum putea, crăpa lemnele cu mîna care-i rămăsese, aprindea singurul foc din casă, mătura din cînd în cînd în odaia lui János, scotea apă din fîntînă și îngrijea de măgăriță. Dacă lăsa unele porunci neîndeplinite, nu

era de mirare, fiindcă nu le auzise. Caterina își aducea aminte de el, și n-a fost surprinsă văzîndu-l tot atît de părăginit ca și pereții grajdului unde dormea de vreo șaizeci de ani.

— Mă mai cunoști, Lajos ? a strigat Caterina cît a putut.

— Să te cunoască Cel de Sus, că eu prea bine nu mai văd. Și auzul m-a lăsat. Dar așa gîndesc, că vei fi domnișoara Caterina, a măriei-sale domnului Sigismund de la Bucium ?

— Sînt Caterina. Ai ghicit, Lajos-bácsi, dar nu sînt a măriei-sale domnului Sigismund. Sînt numai a mea și a nimănui altuia. M-am întors acasă.

— Da, da, e sărăcie în casă ! a răspuns Lajos, întorcînd vorba așa cum o înțelesese.

— O să facem noi rînduială ! a strigat Caterina atît de tare, încît surdul a tresărit, ca și cînd l-ar fi atins peste glezne sfîrcul unui bici.

Caterina s-a ținut de vorbă. A smuls cu mîna ei pînzele de păianjen, a înnădit scîndurile putrede, a spălat geamurile, a văruit pereții și a lăsat să intre lumina în casa unde parcă se aciuaseră strigoii. A dres împrejurimea curții, a pus în picioare grajdurile și a încropit o grădină de legume pe locul unde creșteau în voie urzicile și cucuta. Lucrul n-a fost ușor, și poate că nici n-ar fi răzbit singură, dacă nu i-ar fi sărit în ajutor vecinul Kelemen.

Kelemen György era de meserie rotar. Gospodar harnic, mai stăpînea și un petic de pămînt, pe care-l îngrijea cu destul folos. Avea ochi frumoși, albaștri, și mîini pricepute la toate. Într-o dimineață, pe cînd Caterina se lupta cu buruienile, a venit și a întrebat-o :

— Îmi dai voie să te ajut, domnișoară ?

— Cine ești dumneata ? l-a întrebat Caterina cu glas aspru. Dar, ridicînd capul și întîlnind privirea lui limpede, i-a părut rău.

— Mă numesc Kelemen György și sînt vecinul dumneavoastră. Am auzit că v-ați întors acasă și aș dori să vă pot fi de folos. Dumneavoastră nu mă cunoașteți, că nici eu nu eram decît un băiețandru, cînd ați plecat de la noi.

Într-adevăr, rotarul nu părea să fie mult mai vîrstnic decît Caterina. Un flăcău căruia abia îi mijiseră firele de mustață bălaie. Avea obrajii rumeni și un zîmbet de copil în colțul gurii. Înfățișare înșelătoare, fiindcă, așa cum Caterina a aflat de la el însuși, Kelemen György nu era fecior, ci era văduv. Se însurase la douăzeci de ani și îi murise nevasta născînd al doilea copil. Viața tinerei femei s-a stins înainte de a începe. Kelemen György n-avea multe de povestit și nici nu-i prea plăcea să vorbească. Era tăcut ca toți bărbații harnici, împărțindu-și timpul între cuțitele cu care își rotunjea spițele și lucrul migălos al cîmpului. Niciodată nu-i erau destule ceasurile dintr-o zi, totuși găsea timp să-i mai dea o mînă de ajutor și Caterinei, arătîndu-i cum se poartă treburile gospodăriei. János Varga nu-și bătea capul cu asemenea îndeletniciri plicticoase, o lăsa pe Caterina să se descurce cum o știi. De la o vreme nu mai era noapte, cu sau fără lună, să nu-l aducă acasă măgărița în cărucior.

Caterinei îi plăceau tăcerile lui Kelemen György. Îi plăceau mîinile lui harnice și ochii lui blînzi. Nu se sfia să-i împărtășească grijile ei, să-i destăinuiască mîhnirile și să-i ceară sfatul.

— Pe locurile arătoare am putea să punem cînepă, a spus într-o seară Kelemen, întorcîndu-se de la plivitul grădinii. Cînepa se poate vinde. O caută ca pe iarbă de leac frînghierii din Brașov.

— Îi cunoști?

— Știu pe unul, Jickelius, care cumpără. Stă chiar pe ulița Frînghierilor, lîngă Biserica Neagră.

— Crezi că ar fi bine să mergem să-l cercetăm?

— Ar fi bine.

Caterina nu mai făcea nici un pas fără Kelemen György alături. „Dumneata eşti cîrja tinereţelor mele", spunea ea, glumind. Fusese de cîteva ori acasă la el, i-a văzut gospodăria curată, l-a privit cum taie obezile din lemn de fag şi s-a mirat cît de cuminţi erau copiii de care îngrijea, pe apucate, o mătuşă bătrînă din vecini. Cînd a văzut-o a doua oară, micul Pişta, care începuse să gîngurească în limba lui neînţeleasă, a cuprins-o de grumaz cu mîinile lui mici şi a îngînat un cuvînt pe care nu-l spusese niciodată pînă atunci: „Mamă"... Kelemen s-a roşit pînă peste urechi, întorcîndu-se grăbit la uneltele lui. Caterina a strîns la piept căpşorul băiatului bălai şi l-a sărutat, şoptind ca pentru sine: „Dragul de el"...

Oamenii din sat, mai cu seamă leliţele, începuseră ca de obicei să poarte vorbele, socotind că domnişoara Caterina prea vine toată ziua bună-ziua în casa rotarului, iar Kelemen György s-a pomenit de la o vreme că poartă mai multă grijă pămîntului înţelenit al Vergilor decît ogoarelor lui de alături. Îi ajunseseră şi Caterinei la ureche aceste bîrfeli de cumetre, dar ea dădea din umeri şi nu le lua în seamă. Gyuri, cum îi spunea acum, ca unui prieten bun, aproape frate, se purta atît de cuviincios, abia îndrăznind să se uite în ochii ei, încît nici lui nu putea să-i facă vreo mustrare după cum nici ea nu se simţea tulburată de vreun gînd vinovat.

Astfel, nu i s-a părut nepotrivit ca drumul ei pînă la Braşov să-l străbată în căruţa cu leagăn a lui Kelemen György, care, foarte mîndru de caii lui de la Făgăraş, iuţi ca focul, i-a făcut loc alături şi n-a scos o vorbă pînă au ajuns, spre seară, în cetate. N-a fost greu să nimerească Biserica Neagră şi să dea peste jupîn Jickelius, frînghierul. S-au înţeles repede, că nici sasul nu era vorbăreţ de felul lui şi nu-i plăcea să se tocmească. Lui îi trebuiau firele de cînepă topite, melităte şi făcute fuioare, plătindu-le după greutate, pe cîntar, cu treizeci de

creițari funtul : jumătate din bani la predarea mărfii, iar jumătatea cealaltă după vînzarea frînghiilor. Jickelius ținea atelier mare, cu șase calfe, care răsuceau firele la roată cît e ziua de mare. Era o namilă de om, cu fața zbîrcită și spîn, care ar fi putut să aibă, tot atît de bine, treizeci de ani sau șaizeci. Nevasta îi era tînără, dar nu poți niciodată să judeci vîrsta bărbatului după femeia cu care s-a însoțit. Avea renume de negustor cinstit, pe-al cărui cuvînt puteai să zidești o casă. Caterina era încredințată că nimerise peste un om de treabă, dar cînd să ia pana în mînă și să iscălească învoiala, sasul s-a mirat în felul lui :

— Nu semnează soțul dumitale ?

A fost rîndul Caterinei să roșească :

— Dumnealui nu e soțul meu. E un vecin care mi-a vorbit despre dumneata și a fost atît de îndatoritor de m-a adus la Brașov cu căruța lui. Eu nu m-aș fi descurcat singură.

Kelemen n-a mai adăugat nimic, dar cînd au ajuns amîndoi în uliță, a întrebat-o pe Caterina, fără să ridice ochii din pămînt.

— Te-a cam supărat vorba negustorului. Mă mir și eu, cum a putut să creadă, că...

— ...că sînt nevasta dumitale ?

Caterina a rîs cu o ușoară clătinare a capului :

— De ce să mă supăr ?

— Eu nu sînt decît un biet meșteșugar din Hălmeag, a spus Kelemen.

— Ești omul cel mai cumsecade de pe lume, Gyuri. Poate că aș fi făcut mai bine să te las să iscălești dumneata învoiala. Am încredere în prietenia dumitale.

Alte vorbe nu și-au mai spus. A doua zi, dimineața, au cumpărat sămînță din tîrgul de sub Tîmpa și au pornit înapoi, spre casă. Era spre sfîrșitul lui aprilie : timpul cel mai prielnic pentru semănatul cînepii. În duminica următoare, pe la ceasul

prînzului, Kelemen György, îmbrăcat în hainele lui cele bune, s-a ivit în curtea Caterinei, căutîndu-și parcă de lucru, nehotărît de ce să se apuce mai întîi. Caterina i-a ieșit înainte, puțin mirată, fiindcă, de obicei, în zilele de sărbătoare, rotarul rămînea acasă cu copiii.

— Ce gînd te-aduce la noi, Gyuri, într-o zi de duminică?

Omul nu se prea arăta grăbit să răspundă. Se vedea că luase o hotărîre mare, dar se pregătea să-și potrivească cuvintele.

— Domnișoară Caterina, eu m-am tot gîndit la ce mi-ai spus cînd am fost la Brașov, să ne învoim cu frînghierul. Pișta s-a deprins să-ți zică mamă. Ai vrea... nu te-ai socoti înjosită... să fii soția mea?

Caterina a căutat cu ochii privirea lui, care se ascundea; nu i-a răspuns decît cu un zîmbet bun. Se aștepta mai de mult la această cerere în căsătorie, și adeseori și-l închipuise pe Gyuri, în hainele lui de duminică, venind, cu sfială, să-și mărturisească dragostea... Îndemnul inimii dă curaj și celui mai puțin cutezător. Acum stătea acolo, în fața ei, drept și cuviincios, cu sufletul tulburat și oarecum uimit de propria lui îndrăzneală, neștiind ce să facă cu mîinile, gata s-o ia la fugă, ca să nu mai dea ochii niciodată cu domnișoara Caterina.

— Ar fi trebuit, poate, să vorbesc mai întîi cu domnul Varga?

Caterina a rîs:

— Nu, Gyuri, fratele meu ar fi în stare să-ți ceară mai întîi diploma dumitale de nemeș, iar dumneata ești prea sărac ca să poți să cumperi una. Strămoșii dumitale nu s-au luptat la Chotutitz, nu-i așa?

Gyuri și-a pironit mai adînc privirea în pămînt și a îngînat rușinat:

— Nu...

Caterina s-a uitat la el cu duioșie și i-a șoptit:

— Nu-i nimic, Gyuri, eu am să spun : da...

Așa s-a măritat Caterina cu Kelemen György, rotarul din Hălmeag. Numai János Varga, cînd a auzit neașteptata veste, cum era, ca totdeauna, puțin amețit, i-a spus Caterinei în batjocură :

— Asta îmi place ! Ai fugit de la unchiul Sigismund ca să nu iei de bărbat un bancher, și acum îți legi viața de rotarul satului, care pe deasupra mai e și văduv. Mama unor copii de care nu te leagă nimic. Doică fără plată. Înțeleaptă treabă, n-am ce zice !

— E un bărbat cinstit și de ispravă, Jáncsi. Știi bine că fără el noi n-am fi fost în stare să punem pe picioare gospodăria noastră.

— O slugă bună, n-am ce zice. Tînăr și zdravăn. Chipeș. Puteai să faci dragoste cu el, dacă aveai poftă. În fiecare noapte. Asta se-ntîmplă în cele mai bune familii. Dar să ajungi tu, Caterina Varga, nevasta lui Kelemen, la asta nu m-așteptam. Ai să te saturi de el pînă într-o lună.

— Ludovic Bartha era un cămătar cu inimă de gheață. Rotarul satului nu-i decît un om de treabă. Mie îmi ajunge atît.

Traiul Caterinei cu Kelemen György n-a ținut numai o lună, cum prevestise fratele ei. Primii ani ai căsniciei lor s-au perindat sub semnul înțelegerii și al sîrguinței. Gyuri, pe cît se arăta de sfielnic, pe atît era de isteț ; pe cît părea de simplu, pe atît era de inimos ; atît de săritor la toate și atît de grijuliu cu femeia lui, încît Caterina, să fi căutat cu dinadinsul, n-ar fi putut să-i aducă vreo mustrare. Își legase viața ei de aceea a unui bărbat simplu și fără carte, care n-auzise niciodată o sonată de Beethoven și nu citise un rînd din Voltaire, dar purta în sufletul lui gînduri mai drepte decît toți domnișorii cu păr ondulat și vestă de brocart din saloanele rococo ale Vienei care

dansează. O singură părere de rău umbrea resemnata ei mulțumire. Ar fi dorit un copil al ei. Nu l-a avut. Soarta ei a fost să mîngîie copiii altor mame.

Gospodăria în mîinile lui Gyuri începuse să se înfiripeze cu spor. Cînepa, iarbă cuviincioasă, se mulțumește cu un pămînt mai sărac, dacă ai grijă să-l ogorești de două ori pe an și să-l îngrași cu gunoiul vitelor și al păsărilor. Munca pe care-o cere nu-i nici cea mai grea, nici cea mai anevoioasă, dar trebuie făcută la timp: plivitul buruienilor de pe marginile holdei, culesul din vară, cînd firele galbene și coapte se smulg cîte unul, cîte două, călcînd cu grijă printre cele verzi, purtătoarele de sămînță, ce rămîn să fie culese la alt soroc, în toamnă. Vine apoi legatul mănunchilor, întinsul lor la soare, scoaterea semințelor, retezatul rădăcinilor cu securea, pe butuc, topitul în apă, spălatul, uscatul, meliațul și apoi dărăcirea fuioarelor cu alegerea canurilor din cîlți. La toate aceste munci avea nevoie de oameni tocmiți pe plată și mîncare, pentru că Gyuri nu prididea singur, iar fibrele de cînepă trebuiau scoase ca lamura, în fuioare lungi, mătăsoase, cum ar fi coada unui cal, fără nici o urmă de puzderii, pentru că frînghierul le alegea cu de-amănuntul, și pe cele care aveau vreo hibă, cum zicea el, nu le primea.

Mai cu vorba bună, mai cu ispita unui cîștig pe care nu-l aveau în altă parte, Gyuri a izbutit să aducă și cîteva fete din sat la lucrul cînepii. Împărțind sămînță de la el, i-a convins și pe vecini să pună mai multă cînepă decît le cereau nevoile casei. Incetul cu încetul, dînd pămîntului o întrebuințare mai cu folos și primind pentru fuioare un preț destul de bun, gospodăriile începuseră să adune un cîștig mulțumitor. E drept că bărbatul Caterinei zălogise la un zaraf din Brașov partea ei de moștenire de la Ștefan Varga, dar datoria scădea din an în an, iar sasul plătea fiorinii cum fusese înțelesul, jumătate din preț cînd primea cînepa, iar cealaltă jumătate după ce își vindea și

el frînghiile. Bătrînul Jickelius se dovedise negustor cinstit, cu vorba vorbă, chiar dacă nu se știa legat de o învoială scrisă. Și fiindcă după un an, doi, Kelemen începuse să-i aducă mai multe fire decît erau în stare să răsucească roțile lui, prisosul îl trecea altor frînghieri cu care se însoțise.

Fetele din sat se dovediseră îndemînatice și silitoare. N-au știut la început lucrul cînepei, că nimeni nu le învățase, dar s-au deprins repede cu topitul mănunchilor, cu alesul firelor și cu torsul.

Una din ele mai cu seamă, Ilka, se lipise de inima Caterinei și venea să-i dea ajutor la toate. Era o codană sprintenă ca o sfîrlează, cu ochi iscoditori și mișcări agere, robotind toată vremea într-un neastîmpăr înfrigurat, ca și cum i-ar fi fost teamă să n-o ajungă sfîrșitul zilei cu treburile neîmplinite. Avea glas frumos și îi plăcea să cînte, îndemnînd sporul mîinilor cu aleanul sufletului ei dornic de viață.

Caterina o îndrăgise ca pe-un copil al ei născut dintr-o închipuire. Într-o gospodărie sînt multe de îndeplinit din revărsatul zorilor și pînă la asfințit. Ilka venea cea dintîi și pleca cea de pe urmă. Caterina se trezea din somn în cîntecul ei, iar seara, cînd fetele se întorceau de la lucru, o auzea cîntînd pe drum pînă ce glasul ei se topea în umbrele amurgului. Știa că Ilka lui Fekete Sándor locuia la marginea satului și are cale lungă de făcut pînă acasă.

Într-o zi a încercat s-o oprească. Era în iarnă. Începuse de cu vreme să viscolească și zăpada răscolită de vînt troienise tot cîmpul. Cărările nu se mai zăreau. Oamenii spuneau că s-au apropiat lupii pînă la hotarul Hălmeagului și au sfîșiat două oi ale văduvei lui Antal Géza.

— Rămîi peste noapte la noi, a spus Caterina. N-ai să poți răzbi prin nămeți și s-ar putea să-ți iasă în cale lupii.

— Am să-mi pun în cap scufița roșie, a glumit Ilka.

Caterina i-a prins mîinile s-o rețină. A tresărit deodată și privind cu îngrijorare în ochii ei osteniți, i-a spus:

— Ilka, tu ești bolnavă!

Mîinile Ilkăi erau fierbinți. A culcat-o pe divanul din prînzitor, a învelit-o cu un țol de lînă și s-a dus să-i pregătească un ceai de tei. De-a bună seamă, fata răcise și avea nevoie de îngrijire. Cînd s-a întors cu ceaiul, Ilka nu mai era acolo. Și a fost cea dintîi seară cînd Caterina n-a mai auzit-o cîntînd.

A doua zi, viscolul s-a potolit, dar Ilka nu s-a mai întors la lucru. Caterina a așteptat pînă la prînzul cel mic și văzînd că fata nu se arată s-a îmbrăcat în grabă și a plecat pe urma ei. Și-a pus bunda, și-a tras cizmele de iarnă și a pornit pe ulițele înzăpezite, întrebînd de casa lui Fekete Sándor.

Era o colibă singuratică în fundul unei curți pustii. Un cîine lățos a întîmpinat-o lătrînd într-o spărtură a gardului, unde ar fi trebuit să fie poarta. O smulsese, cine știe, vîntul, și zăcea poate la pămînt, acoperită de nea. Bordeiul n-avea decît un ochi de fereastră, cîrpit cu un petic dintr-un burduf de oaie. Prin acoperișul de stuf se strecura un fum risipit, cum aburește coama pădurii după o zi de ploaie. Caterina a pătruns în tindă și a simțit că se înăbușă. În vatră ardea un foc răvășit și încăperea era plină de fum. Lîngă prispa vetrei, cîteva scînduri rupte arătau ce soartă avusese poarta smulsă din încheieturi.

În odăița de-alături, după care nu mai era alta, Caterina a zărit-o pe Ilka. Zăcea pe-o laviță lipită de perete, sub o velință numai zdrențe, ghemuită ca un cîine bătut și tremurînd din tot trupul. Părea că doarme, dar auzind ușa scîrțîind, a deschis ochii umbriți de pleoape grele și a murmurat printre buzele arse de friguri:

— Să mă iertați... n-am putut veni...

— Ești singură? a întrebat Caterina.

— Nu-i nimeni acasă, a răspuns fata.

— Tatăl tău unde-i?

— E dus la lucru în pădure, cu sania, la Șercaia.

Caterina s-a așezat pe marginea laviței și a prins în mîinile ei mîinile fetei:

— Ilka, tu ai friguri?!

— Nu știu ce am, mă simt fără putere.

— De ce ai plecat aseară?

— Azi vine acasă tata... Am făcut focul...

Caterina a întrebat-o, șoväind:

— Voi... n-aveți pămînt de loc?

— N-avem. Tata e jeler. Vara se învoiește pe holda măriei-sale grofui Kemenyi, la Cața. Dar plata-i puțină și iarna nu-i de lucru. Tata mi-a spus că asta-i viața iobagilor unguri din împărăție.

— Ilka, a spus cu hotărîre Caterina, tu nu poți să mai rămîi aici. Te vom lua la noi, te vom îngriji, ai să te faci bine. Tatăl tău o să vină să te vadă, îi voi lăsa vorbă... Vom chema medicul.

Pînă în prînz, Caterina s-a întors cu sania, însoțită de Gyuri, și a dus-o pe Ilka la ea acasă. A culcat-o în așternut curat și a vegheat-o întreaga noapte. A doua zi de dimineață a venit medicul sas din Rupea. *Herr* Hans Fronius a văzut bolnava, i-a ciocănit pieptul, i-a numărat bătăile inimii, i-a pipăit pîntecele, s-a uitat cu băgare de seamă la petele care i se iviseră pe trup, a întrebat, a stat să chibzuiască și a dat din cap, în semn de îngrijorare.

— Lingoare! i-a șoptit Caterinei, depărtîndu-se de lîngă patul bolnavei. Febră tifoidă. Să fiți cu mare grijă, boala e molipsitoare. Fata e cam plăpîndă... Mă tem... În sfîrșit, vă voi arăta ce trebuie să faceți... cum să vă păziți... Leacurile nu ajută mult... Cearceafuri ude... Totul e să reziste inima... Are febră mare...

Către seară a venit și Fekete Sándor. Un țăran posomorît și uscat, cu un semn adînc sub ochiul stîng, amintire de la

un copac prăbușit fără veste. Ilka nu l-a recunoscut. Fekete Sándor s-a așezat cu sfiiciune pe marginea unui scaun la căpătîiul fetei și un ceas a rămas așa, fără să scoată un cuvînt. Caterina l-a lăsat să tacă. Într-un tîrziu, omul a murmurat ca pentru sine însuși:

— Dacă se prăpădește fata, eu plec în lume. Numai pe ea o mai am.

— Nu trebuie să-ți pierzi nădejdea, domnule Fekete, l-a îmbărbătat Caterina.

Tatăl Ilkăi a ridicat privirea ochilor lui tulburi, ca și cum n-ar fi auzit bine cuvîntul acela: domnule!

— Nădejdile mele au murit, de mult, doamnă, a șoptit el. Nici vitele nu trăiesc cum trăim noi...

Apoi s-a întors în tăcerea lui, ca și cum nimic n-ar mai fi avut să spună.

A doua zi, Ilka a murit. Au așezat-o la loc de veșnică odihnă în țintirimul bisericii din Hălmeag. Fekete Sándor a făcut cum a spus și a plecat cu căciula pe sprîncene, părăsind vatra în care focul se stinsese pentru totdeauna, iar Caterina a rămas cu inima îndurerată, ca și cum i-ar fi murit un copil născut din carnea ei.

★

Se zice că supărările nu vin niciodată singure. De la moartea Ilkăi au început pentru Caterina zile negre. Roata calcă pe toate obezile, obișnuia să spună Kelemen György. Cam în al nouălea an de la venirea Caterinei în Hălmeag, tocmai cînd părea că întreprinderea pe care o pornise e mai înfloritoare ca oricînd, firele s-au încurcat și norocul s-a oprit pe loc. Mai întîi s-a întîmplat sfîrșitul neașteptat al bătrînului Jickelius. Băieții lui, care s-au grăbit să ia în stăpînire prăvălia, n-au înțeles să moștenească și datoriile, iar atunci cînd

Gyuri a venit cu socotelile, au ridicat amîndoi din umeri, zicînd că în condicele rămase de la tatăl lor n-au găsit nici o însemnare despre predarea cînepii.

— Nu plătim pentru o marfă ce nu s-a primit, i-a spus lămurit Otto Jickelius, fratele cel mare.

Caterina și-a dat seama abia atunci de greșeala pe care o făcuse, bizuindu-se pe cuvîntul frînghierului. De mai bine de doi ani nu-i mai ceruse nici o adeverință scrisă, cu care să-și poată dovedi drepturile. Acum, nici ceilalți frînghieri, asociați ai bătrînului Jickelius, nu voiau să se recunoască datori.

— Noi n-avem nici un fel de învoială cu dumneavoastră. Cînepa am primit-o de la bătrînul Jickelius și o să ne socotim cu urmașii lui, i-a aruncat vorbă peste umăr Fritz Konnerth de pe ulița Porții.

Ceilalți, ca și cum ar fi fost vorbiți, i-au răspuns la fel. Era o lovitură grea. Suma pe care o păgubea Caterina se ridica la șase sute treizeci și unu de fiorini: bani mulți pe vremea aceea. Pentru a-i redobîndi, nu-i mai rămînea decît calea întortocheată și zăbavnică a judecății, iar Dionisie Orghidan, zaraful de la care se împrumutase, nu era deprins să-și păsuiască datornicii.

Și dacă ar fi fost numai atît! Dar nenorocirile cad, adeseori, una după alta întocmai ca boabele negre ale unui șirag rupt, care se destramă. Supărări mai mari o așteptau pe Caterina. De la o vreme, Gyuri nu mai semăna cu cel care fusese. Începuse să bea, devenise arțăgos și se dăduse lenii. Căzuse în mrejele ispitei și nu mai găsea în el puterea de voință care să-l readucă pe calea cea dreaptă. Otrava sufletului lui a fost János Varga. Oamenii atinși de o patimă urîtă simt în ei voluptatea drăcească de a ademeni inimile curate, ca acei bolnavi care răspîndesc dinadins în jurul lor germenii răului de care sufăr. János Varga nu-și iubea cumnatul. Nu-i plăcuse căsătoria Caterinei cu rotarul văduv. „O mezalianță!" zicea el. Și pe măsură

ce se vedea nevoit să mărturisească, în sinea lui, că cei doi soți trăiesc mulțumiți, iar gospodăria lor sporește, se înciuda în loc să se bucure și căuta să vîre zîzanie între ei. De cîte ori îl întîlnea pe Gyuri în drumurile lor încrucișate, își bătea joc de cumințenia lui.

— Încotro, cumnate? Spunea „cumnate" cu o intenție ironică, pe care celălalt se făcea că n-o pricepe.

— Acasă, domnule Varga. (Gyuri apăsa și el pe „domnule" ca să nu rămînă mai prejos.)

— Bărbat ești tu, Gyuri? Toată ziua pe lîngă fustele nevestei!

— Mie nu-mi rămîne vreme pentru cîrciumă. Am de lucru.

— Și ce crezi tu că facem noi la cîrciumă, harnicule?

— Beți vinars pe datorie.

— Stăm de vorbă, prostovane, despre treburi înalte, despre regi și despre războaie; despre Cristofor Columb, care a descoperit America, și despre Napoleon Bonaparte, care a cucerit Europa... Ce știi tu cum se învîrte roata lumii, rotarule? Tai spițe și culegi cînepă! Te învîrtești ca oaia împrejurul cozii...

— Fac să umble carele și să ai cămașă de îmbrăcat.

— E cu noi, unul, Miklós Péter, care a fost căpitan de husari și umblă pe piept cu un ban de aur de la împăratul Franz. Era de gardă la Schönbrunn cînd a intrat Napoleon în Viena. Să-l auzi ce povestește, l-ai asculta pînă dimineața. Dar tu stai cu furca în brîu și ți-e frică să nu te bată nevasta!

Gyuri dădea din umeri și își vedea de treabă. Pînă într-o zi, cînd a căzut în capcană. L-a întîlnit din întîmplare pe János Varga în tîrg la Cohalm, unde se dusese să vîndă o scroafă fără purcei, s-a lăsat poftit și au intrat amîndoi în birtul lui Misselbacher „Zur Traube" [1], să guste un gulaș și să dea pe gît o jumătate de vin. După cea dintîi jumătate a mai venit

[1] „La strugure". **(n.a.)**

una, apoi alta, pînă cînd Gyuri, neobișnuit cu jocul paharelor, s-a amețit de-a binelea. János Varga îi dădea ghes și-i ținea morală :

— Toarnă, Gyuri, că ăsta-i sînge de taur, cum n-ai mai băut de cînd ești. Tu ai fi băiat de treabă, Gyuri, dar n-ai ambiție. Omul trebuie să aibă ambiție. Prea te lași dus de nas de nevastă. În casa ta cîntă găina. Pune și tu piciorul în prag și zi : eu sînt stăpîn ! Ce-i dacă nu-s decît rotar ? Eu muncesc, eu poruncesc !

— Și ea muncește, Jancsi-bácsi (acum nu mai era domnul Varga), și nu-mi poruncește niciodată, a încercat s-o apere Gyuri.

— Muncește ? Pune bani deoparte, Gyuri, iar nouă nu ne dă nici un creițar din ce cîștigă de pe pămîntul meu și cu brațele tale. Ia întreab-o, cînd te vei întoarce acasă, unde a dosit cei patru sute de fiorini pe care i-a primit deunăzi de la Jickelius pentru cînepă ? Știi tu că femeia măritată n-are dreptul, după lege, să facă negoț pe seama ei, fără încuviințarea bărbatului ? Noi ne-am putea înțelege, Gyuri. De ce nu vrei să fim noi doi prieteni ?

Gyuri se uita prostește la cumnatu-său și nu pricepea că minte. Peste ochii lui albaștri se lăsase un val de ceață cenușie, iar gîndurile i se încurcau, ca un ghem din care nu mai știi să alegi capătul. Începeau să sclipească stelele, cînd au ieșit din birtul lui Misselbacher. O treime din prețul scroafei se prefăcuse în sînge de taur, fiindcă Kelemen György avea mîndria lui și nu-l lăsase pe Jancsi-bácsi să plătească băutura.

— E cinstea mea... lasă... și-așa ne întîlnim atît de rar...

Vorbea încleiat, în vreme ce, răsturnînd punga pe masă, alegea fiorinii dintre creițari, cu degetele lui noduroase. Aerul rece i-a mai limpezit puțin mintea, dar picioarele nu voiau să-l asculte, împleticindu-se la tot pasul. Norocul lui a fost că

în răstimp răsărise luna, iar caii, cuminți, cunoscînd drumul, l-au dus pînă la Hălmeag fără cîrma hățurilor.

Acasă, Caterina îl aștepta în neliniște. Gyuri nu venea niciodată tîrziu. Zărindu-l în pragul ușii clătinîndu-se ca o trestie în bătaia vîntului, cu ochii încețoșați și fără vlagă, i s-a părut că e bolnav și l-a întrebat îngrijorată:

— Te simți rău?

— Nu-ți face grijă. M-am întîlnit cu frate-tău la tîrg... și am zăbovit puțin...

Apoi s-a trîntit pe pat, așa cum se găsea, cu cizmele pline de noroi în așternutul curat și, fără să mai scoată un cuvînt, a adormit. Caterina a înțeles repede ce-a putut să însemne întîlnirea lui Gyuri cu scumpul ei frate, și un zîmbet trist i-a fluturat pe buze.

— Bărbații rămîn totdeauna niște copii.

I-a tras cizmele din picioare, l-a dezbrăcat ca pe un prunc, l-a culcat și l-a învelit, păzindu-i somnul pînă tîrziu, în noapte. A doua zi de dimineață, Gyuri s-a trezit cu gura amară și capul buimac, morocănos și rușinat, apucîndu-se de lucru ca în zilele celelalte și jurîndu-se în gînd că n-are să mai bea în viața lui nici un strop.

Jurămîntul a ținut pînă la o nouă întîlnire cu János Varga, care n-a mai fost, de data aceasta, întîmplătoare. Silința de a fi om de ispravă n-ajunge la capăt decît după îndelungate stăruințî; dar patima cea rea se prinde, nu știu cum, ca boala molipsitoare, de la cea dintîi încercare. E mai anevoie să urci spre culme decît să te rostogolești la vale. Bietul Kelemen György a încercat să se întoarcă de unde plecase, dar pămîntul îi fugise de sub picioare și pînă în fundul prăpastiei nu s-a mai oprit. Nu se mai putea dezbăra de năravul care cu atîta grabă pusese stăpînire pe slăbiciunea lui și în mai puțin de două luni de la prima lui beție, ajunsese să se îmbete în fiecare zi. Iar cînd Caterina, cu blînde mustrări, a căutat să-l

vindece, Gyuri a sărit ca ars și i-a aruncat în față vorbe urîte, pe care poate fără să-și dea seama le repeta cum le auzise:

— Eu nu sînt sluga ta... Sînt stăpîn în casa mea și fac ce vreau! Îți închipui că ai să-mi poruncești? Am să-ți arăt eu cine e Kelemen György! Fac ce vreau! Petrec cît îmi place! Petrec și beau! Beau banii mei! Beau munca mea!

— Îți bei cinstea și omenia, Gyuri...

Odată, în fierberea unui schimb nestăpînit de cuvinte, Gyuri a ridicat mîna s-o lovească. Caterina a făcut un pas înapoi, a smuls de la locul ei securea rotarului și a strigat:

— Să nu mă atingi, că îți crăp capul!

Cînd, între două ființe care trăiesc laolaltă, lucrurile ajung pînă aici, nu mai e nici o cale de întoarcere. Caterina începuse să se deprindă mai de mult cu gîndul despărțirii, iar acum, întorcîndu-se singură spre casă, după cearta cu frînghierii din Brașov, își zicea că tocmai cînd ar fi avut mai multă nevoie de sprijinul unei voințe bărbătești, nu numai că Gyuri n-avea s-o ajute, dar îi atîrna pe umeri ca o povară.

Cel dintîi drum de-a doua zi l-a făcut la părintele Szentandrény, preotul din Hălmeag, pe care-l cunoștea din copilărie. L-a găsit în mijlocul stupinei. Părintele Szentandrény îngrijea cu mai multă luare-aminte de albine decît de enoriașii lui, spunînd că cele dintîi îi aduc mai mult folos și n-au nici atîtea păcate. Era în primele zile după cel dintîi zbor al albinelor și sfinția-sa curăța fundurile stupilor de albinele moarte și rumegușul de ceară ce se strînsese în timpul iernii.

— Am venit, părinte, să mă înveți cum să scap de un trîntor, a spus Caterina.

— Ai și dumneata stupi, doamnă Kelemen? a întrebat preotul, care nu înțelesese. Albinele lucrătoare rezolvă singure problema trîntorilor: îi omoară!

— N-aș vrea să merg atît de departe, a reluat vorba Caterina, cu un zîmbet amar. Eu vreau numai să mă despart.

— Despre cine vrei să vorbești? a tresărit Szentandrény, începînd a bănui.

— Despre soțul meu, Kelemen György.

Părintele a lăsat să-i cadă din mînă scîndura pe care adunase firimiturile de ceară:

— Vrei să te desparți de el?

— Nu se poate altfel, părinte.

— Dar dumneata știi că biserica noastră catolică nu încuviințează divorțul. Ceea ce Dumnezeu a unit, omul nu poate să mai despartă.

— Dumnezeu în persoană a făcut legea asta?

Părintele a încruntat din sprîncene. Gluma nu i-a plăcut. Caterina a continuat:

— Oamenii au făcut alta. Au dat femeia în robia bărbatului. După legile noastre, femeia nu poate să vîndă, nu poate să cumpere, nu poate să hotărască asupra avutului ei, fără încuviințarea soțului. Iar soțul meu nu-i în stare nici pe picioarele lui să umble, fără să se clatine.

— Știu. A luat drumul cîrciumii, cu fratele dumitale János. L-am mustrat și eu în mai multe rînduri. Am ținut chiar și predică în biserică, vestejind reaua deprindere a tutunului și băuturii...

— Predica sfinției tale n-a slujit la nimic... Nici strădaniele mele.

— Și acum care ți-e dorința?

— Să fiu eliberată de sub autoritatea bărbatului și să pot trăi în liniște la casa mea.

Preotul o cunoștea pe Caterina și o prețuia. Știa cît de mult se silise să-și aducă bărbatul rătăcit pe calea cea dreaptă și își dădea seama că între cei doi nu mai putea să fie înțelegere. A stat cîteva clipe pe gînduri și a răspuns:

— Biserica nu îngăduie desfacerea legăturii de taină a căsătoriei, dar poate să pronunțe o separare de corp, căreia îi urmează, după legea civilă, despărțirea de bunuri... Dar...

— Dar ?

— Nu vei putea trece într-o altă căsătorie decît după moartea soțului dumitale.

Caterina a răspuns cu un surîs trist :

— Nu doresc nici una, nici alta.

★

Caterina se mutase din nou în casa părintească. Treburile mergeau acum din ce în ce mai rău. Ogoarele rămăseseră în paragină de cînd Gyuri nu mai avea grija lor, iar fetele din sat nu mai voiau să știe de lucrarea cînepei, cerînd plata zilelor din alt an. Jancsi, fratele nevolnic, se întorcea beat, noapte de noapte, în căruciorul tras de măgăriță. Nu fusese niciodată de vreo ispravă, dar de la un timp încoace ajunsese și mai arțăgos. Umbla să vîndă partea lui de moștenire, ca să nu mai aibă de-a face cu încurcăturile de bani ale soră-si. Împovărată de datorii, iar pe datornicii ei neputînd să-i silească la plată, Caterina își irosea puterile în drumuri fără folos, ca un călător prin viforniță la vreme de iarnă, care încearcă zadarnic să-și croiască drum prin nămeți.

Zilele treceau și nu izbutea să facă nici un pas înainte. De patru ori fusese la Brașov să se răfuiască la judecată cu frînghierii rău platnici. Judecătorul regesc, unul Iosif Wentzel, om supărăcios și cu gînduri ascunse, a ascultat-o în silă și a întrebat-o răstit :

— Pe ce îți întemeiezi plîngerea ? Ai dovezi ?

— Să aducă frînghierii dovezi că mi-au plătit, a răspuns cu istețime Caterina.

— Pentru ce să-ți plătească ?

— Pentru cînepa pe care le-am vîndut-o.

— Lor ?

— Nu lor, fie-iertatului Jickelius ; dar ei sînt moștenitori.

— Moștenitorii spun că n-au nici o știință despre vînzare. Cu ce dovedești ? Înscris la mînă despre primirea mărfii ai ?

— N-am. Bătrînul era om de cuvînt. A plătit totdeauna pînă la un creițar. Pot să aduc martori.

Iosif Wentzel a clătinat din cap :

— Datoriile de bani nu se pot dovedi cu asemenea argumente. Mie îmi trebuiesc acte scrise cu semnătura datornicului. Înțeles-ai ?

Caterina a înțeles că judecătorul nu vrea să-i recunoască dreptatea. Ținea cu ai lui. Ori poate era cumpărat. A pornit cu plîngerea ei mai departe, dar zadarnic a bătut la toate porțile judecății. Zadarnic s-a adresat guvernului din Cluj, zadarnic a așternut pe hîrtie petiții în latinește, zadarnic a umblat, a stăruit și s-a zbătut, justiția domnească n-a voit s-o asculte. Pretutindeni s-a întîlnit cu zăbava, cu nepăsarea și cu reaua voință. Cancelaria din Viena trimitea cererea guvernului din Cluj, guvernul din Cluj cerea magistratului din Brașov să răspundă, iar pînă la urmă rapoartele judecătorului Iosif Wentzel, meșteșugite cu tertipuri și împănate cu minciuni, treceau neclitite la dosar, ca atîtea alte suplici fără noroc, sortite uitării și înmormîntate în pulberea arhivelor, hrană pentru șoareci și cuib al pînzelor de păianjeni. Oamenii stăpînirii aveau alte griji decît să-și bată capul cu necazurile unei văduve sărace, arătîndu-se foarte plictisiți de stăruințele acestei „petiționare neastîmpărate", care le tulbura liniștea, de ani de zile, pentru cîteva sute de fiorini.

În vara acelui an, Caterina se găsea la Cluj fără un ban, fără un sprijin, fără un prieten. Cheltuise ultimii creițari, și

după ce a cerut, fără răspuns, un împrumut din fondul milelor, s-a văzut nevoită să-și vîndă hainele pentru a plăti drumul întoarcerii la Hălmeag.

Sosise de două zile la vatra casei părintești, istovită de cale și despuiată de nădejdi ca un copac desfrunzit, cînd a bătut la ușă un țăran în țundră, întrebînd de numele ei. L-a recunoscut, după port, că venea din Țara Moților și a tresărit mirată.

— Dumneavoastră sînteți doamna Caterina?

— Da. Caterina Varga.

— Eu sînt Ion Joldea din Cărpiniș. Nu mă cunoașteți, dar eu vă știu. N-ați mai fost tare de mult pe la noi. Acum am venit cu scrisoare. De la măria-sa domnul Albert. Am umblat pe aici, la tîrg, în Cohalm. Mîine mă întorc acasă.

Moțul, speriat de cît vorbise, a tăcut. A scos din straiță un plic cu pecete roșie și i l-a întins Caterinei, cu o mișcare stîngace. Scrisoarea era, în adevăr, de la Albert Brady și avea următorul cuprins.

„Scumpa mea verișoară,

Te vei fi mirînd de primirea acestor rînduri și te vei uita cu surprindere la numele celui care ți le scrie. Au trecut mulți ani de cînd nu mai știm unul de altul. Despărțirea noastră s-a petrecut pe neașteptate. Ne-ai părăsit fără să ne lași un cuvînt. Ai avut dreptate să pleci. Nu știu dacă ai aflat că nu mult după aceea Ludovic Bartha și-a făcut singur seama. Eu mi-am închipuit la început că tu ai fost cauza acestui act disperat. Uitasem că bancherii nu se omoară din dragoste. Dar nu pentru a-ți spune lucrurile acestea vechi m-am hotărît să încerc a înnoda din nou firul legăturilor noastre de sînge. Peste întîmplările de atunci s-a așternut de mult cenușa uitării și cred că

putem să privim trecutul fără nici o dușmănie. Sau, mai bine, să nu mai vorbim despre el de loc.

Am trecut eu însumi prin grele încercări. Tata nu mai trăiește. Soția mea, Iuczi, s-a stins acum trei ani. Am rămas singur pe lume, cu fiica noastră Irma, care a ajuns acum la vîrsta cînd ar avea mai multă nevoie de grija și de mîngîierile mamei. E un copil cuminte și ascultător. Am aflat cît de greu o duci și tu cu necazurile unei moșteniri sărace. Zilele acestea, unul din locuitorii de aici, care umblă cu ciuberele lui prin țară, mi-a adus vești despre tine. E omul pe care îl trimit cu această scrisoare. El mi-a spus că te-ai despărțit de soțul tău și că ai niște socoteli încurcate cu oarecare frînghieri din Brașov. Ai rămas și tu singură, ca și mine. Pe fratele tău Jáncsi îl cam știu și nu cred să-ți fie de vreun ajutor. De aceea viu să te întreb dacă n-ai primi să te întorci printre noi. Nu va fi nevoie să-mi trimiți nici o înștiințare. Noi te așteptăm. Irma arde de nerăbdare să cunoască pe scumpa sa mătușă.

Al tău văr,

Albert".

Scrisoarea lui Albert Brady era mieroasă și ademenitoare. Nemeșul de la Bucium, după ce rămăsese văduv și cu grija creșterii unui copil nevîrstnic, încercase în toate chipurile să facă față îndatoririlor lui de părinte, dar n-a izbutit să găsească pentru Irma nici o femeie potrivită, care să-i fie de ajutor. Prima guvernantă, Malvina, o armeancă din Zlatna, ținea curat, dar avea năravuri, era hoață. A doua, Etelka, o fetișcană de prin partea locului, din Abrud, lăsa copila singură noaptea și pleoa la întîlniri cu flăcăii din sat. Nici cu a treia, văduvă de solgăbirău, n-a nimerit-o mai bine, deși o adusese tocmai de la Cluj, cu două cufere de rochii și ceva știință de carte. A stat trei zile la Bucium, apoi și-a împachetat garderoba și a plecat

cum a venit, spunînd că nu-și îngroapă tinerețea, cîtă i-a mai rămas, într-o vizuină din pădure.

După ce a mai schimbat vreo două, una mai rea decît alta, Albert Brady, într-o seară, răsfoind scrisori vechi într-un sertar, s-a gîndit la vară-sa, Caterina. Aflase despre soarta ei și își făcuse socoteala că, strîmtorată de nevoi, în mare lipsă cum se află, va primi să vie la Bucium, ca rudă, bineînțeles, fără simbrie. Albert Brady știa să salveze aparențele. Caterina era femeie inteligentă, cultivată, știa bine nemțește, umblase în lume, nu se putea găsi pentru Irma o guvernantă mai nimerită.

Caterina n-a putut să-și stăpînească un simțămînt de uimire văzînd scrisoarea lui Albert Brady. Nu-și făcea nici o iluzie în privința intențiilor lui și nici în sinceritatea acelei chemări nu putea să creadă. Cu puterea ei de pătrundere și cu trista experiență a lumii în care trăise, a înțeles. „Vărul Albert are nevoie de o îngrijitoare pentru Irma lui", a murmurat ca pentru sine și a zîmbit cu amărăciune unui gînd care o mai frămîntase cîndva: „Rudă săracă, slugă cu simbrie puțină". Dar nu erau înaintea ei multe căi de ales. Cu inima îndoită, s-a hotărît să meargă la Bucium.

VI

Multe se mai schimbaseră și la Bucium, o dată cu trecerea vremii. Bătrînul Sigismund Brady se sfîrșise la Cluj, cu vioara lui Duduș la ureche, într-un joc de ceardaș, după nu știu cîte pahare.

Albert, unicul fiu, n-a vărsat prea multe lacrimi la căpătîiul tatălui său. Nici nu mai era în stare să plîngă la moartea altuia, de cînd pierduse pe Iuczi, răpusă în floarea anilor, la nașterea celui de al doilea copil al lor, un băiat care n-a mai trăit decît trei zile. Fata cea dintîi, Irma, era acum în pragul adolescenței.

Ajungînd să stăpînească singur moșia de la Bucium, Albert se dovedise mai lacom decît însuși tatăl său, deși așa ceva s-ar fi părut cu neputință. El nu moștenise de la Sigismund Brady nici deprinderea jocului de cărți, nici pofta trupului de femeie și nici plăcerea de a goli paharele. N-avea decît o singură patimă și nu fierbea în capul lui decît o singură pornire: să-și sporească averea! Silea pe oameni la munci peste puteri, împovărîndu-le socoteala cu zile de robot; rupea cu tot felul de vicleșuguri din pămîntul satului; își lua partea leului la împărțitul pășunilor și punea pe gornici să-i păzească pădurile, pedepsind cu bătaia și cu cazne pînă la moarte pe cutezătorii care încercau să-i nesocotească poruncile.

Unii, încrezători prostește în dreptatea cîrmuirii, porniseră cu plîngeri la tribunalul din Aiud, încercînd să se judece; dar judecătorii, neîndrăznind să rostească vreo hotărîre împotriva

unui nemeș, domn de pămînt, tărăgănau procesele, ascundau dovezile, măsluiau mărturiile și, pînă la urmă, tot cei năpăstuiți pierdeau! Se întîmpla așa cum spune vorba: „Corb la corb nu-și scoate ochii!" Unii mai îndrăzneți, ca alde Ion Joldea și Simion Medrea, crîsnicul și diacul satului, și-au înfipt pălăriile în vîrful parului din fața porții, cum era obiceiul cînd oamenii se arătau nemulțumiți cu ce dă judecata. Ei au zis că oamenii trebuie să pornească, doi-trei, cu scrisoare la împăratul. Împăratul, care-i mai mare decît domnii, ar putea să șteargă nedreptatea cu o singură punere de pecete. Dar bătrînii obștei, cărunții, au dat din cap neîncrezători și și-au amintit încercările din trecut, plătite cu sînge:

— N-a fost Horia, omul nost', de trei ori la împăratul? N-a adus hîrtie cu pecete domnească? Și ce s-a ales din toate? Crăișorul s-a sfîrșit cu oasele frînte, iar noi am rămas să ne ducem zilele mai departe, mai urgisiți ca-nainte!

— Și-atunci ce să facem, fraților? Să răbdăm mai departe ca vita, cu jugul de gît, goniți din urmă cu zbiciul? a strigat Simion Medrea, diacul, sărind ca ars de la locul lui.

— Pe domni nu-i vei îmblînzi decît cu lancea lui Horia! a întregit cu glasul lui gros Ion Joldea.

Dar, în afară de aceștia doi, nimeni nu s-a mai ridicat să vorbească. Încremeniți fără glas, ca niște făpturi de piatră, bărbații scrîșneau din dinți și își încleștau pumnii în gol, răbdînd. Voința de a făptui aștepta în ei ca un arc încordat, iar focul răzvrătirii ardea mocnit sub priviri de cenușă. Mai trăiau încă moșnegii cu plete albe, care apucaseră să vadă cum dădeau corbii tîrcoale și se ospătau din bucățile de carne însîngerată ale trupului lui Gheorghe Crișan, despicate de securea călăului și trase în țeapă la răspîntiile satelor. Spaima acelor cruzimi le rămăsese întipărită în suflete.

Nu erau de felul lor prea vorbăreți pălmașii pădurilor cu poieni tăinuite, dar niciodată parcă nu se cufundaseră mai

adînc în desișul tăcerii. Iar cel care s-ar fi priceput să le citească în căutătura ochilor, dincolo de luminile stinse ale mîhnirii, s-ar fi cutremurat văzînd cîtă ură se strînsese în ei, ca un vîrtej de apă învolburată, gata să frîngă zăgazurile și să se reverse dincolo de albia care n-o mai poate cuprinde.

Nemeșul îmbuibat, din castelul împrejmuit cu ziduri de cetate, nu știa nimic de fierberea din jurul lui, după cum prea puțin îi păsa de oftările prostimei. Avea de partea lui legile fripartite ale lui Verbőczi, pe slugarnicii judecători și cetele de panduri, gata să sară de cîte ori ar fi fost nevoie. Numai cîteodată, cînd trecea călare pe lîngă ruinele vechiului castel cu ziduri arse, simțea un scurt fior prin nobilele sale oase, aducîndu-și aminte de bunică-sa, care pierise în flăcări pe vremea răscoalei lui Horia. Dar Albert Brady nu era fricos, și dacă iobagii s-ar mai fi ridicat o dată cu furci și cu coase, el ar fi știut cum să le astupe gura. Cu gloanțe, cum răpunea sălbăticiunile pădurii, lupii și mistreții.

— Mulțimea e ca o fiară sălbatică, zicea el. Dacă simte că ți-e frică, te sfîșie!

În prima zi a sosirii ei la Bucium, după ce a îmbrățișat-o pe Irma și după ce și-a rînduit lucrurile în odaia ei de fată, regăsind la fereastră priveliștea pădurii de altădată, Caterina a cerut vărului ei să-i vorbească.

Simțea nevoia să lămurească unele lucruri, pentru a ocoli neplăcerile ce s-ar fi putut ivi mai tîrziu. Avea acum, la vîrsta de treizeci și șapte de ani, destulă experiență a vieții, se izbise de multe greutăți și cunoscuse tot felul de oameni, încît se obișnuise să privească realitatea în față, și la nevoie, pe cît îi era cu putință, să se mlădieze după cerințele ei.

— Dragă Albert, îți mulțumesc că te-ai gîndit să mă chemi din nou la Bucium, după cele întîmplate altădată.

— Să uităm ce-a fost, Caterino. A trecut atît de multă vreme de atunci!

— Eu sînt ca o corabie fără noroc, care se întoarce cu pînzele rupte și catargul frînt la țărmul de unde a pornit pe valuri. Viața mea n-a fost aceea pe care o visasem.

— Viața nimănui nu-i aceea pe care a visat-o, a spus Albert, cu o undă de mîhnire în glasul lui sec.

— Știu că nimic nu se mai poate îndrepta din ce-a fost. E un capitol încheiat, dintr-un roman pe care n-aș fi dorit să-l trăiesc. Poate-mi va ajunge un cămin liniștit și poate mă voi hotărî să rămîn la voi... de dragul Irmei. Ce mult seamănă cu mama ta! E aidoma chipul ei, așa cum mi-o amintesc...

— E o fată ascultătoare și n-are să te supere, a găsit cu cale să adauge Albert.

★

Într-una din zile, spre amurg, Caterina se întorcea ca mai de mult, dintr-o plimbare lungă pe Valea Arieșului. Venise toamna și umpluse tot văzduhul cu lumina ei aurie și dulce ca mierea. Gorunii uriași stăteau de pază la poarta munților, purtînd pe umeri zale de aramă. Apa rîului limpede ducea pe unda lui răsfrîngeri de cer albastru, alunecînd zglobie pe prundișul luciu, cu sclipiri de argint ca săgeata păstrăvului. O pace deplină înfășurase pămîntul și se auzeau clipele căzînd în veșnicie, ușoare ca frunzele care se desprind de pe ramuri. Era atîta vrajă în minunăția naturii, încît Caterina uitase că mai trăiesc pe lume oameni. În poarta castelului și-a adus aminte. Șase panduri duceau strîns în frînghii ude pe unul, Nicolae Bîrlea, care fusese prins cu boii la păscut în pădurea domnească.

— Legați-l pe scîndură deasupra puțului dintre plopi și numărați-i cincizeci de bețe! Să-i treacă pofta de a mai paște vitele în pășunea domnească! a poruncit Albert Brady, căruia unul din gornici, păzitor al pădurilor îi raportase vina iobagului.

Cîțiva oameni mai în vîrstă și vreo zece muieri plînse pătrunseseră în curte și se rugau de iertare :

— Puțul e adînc...

— Puț părăsit, fără apă...

— Dacă n-o putea răbda, se vîrpălește și se duce la fund. Moare omul cu zile...

— Moare omul...

Boceau femeile, ca și cum Nicolae Bîrlea ar fi fost pe năsălie, prohodit pentru călătoria din urmă, întins pe marginea groapei.

— Păcat de el, că era fecior mîndru și maică-sa pe altul n-avea !

Moș Ion Bîrlea i-a ieșit în cale și l-a îndemnat cu vorba, dîndu-i curaj :

— Să rabzi bine, mă, și să n-ai teamă !

Nicolae a răspuns, clătinînd din cap și liniștindu-l cu o privire dreaptă, care voia să spună :

— Să n-ai grijă !

Pădurarii îl duceau pe cel legat spre puțul părăsit și se pregăteau să-l despoaie de cămașă, cînd a ajuns Caterina în dreptul treptelor de piatră, unde stăpînul încruntat și aprins la față se pironise în loc, cu pipa în mînă, să privească îndeplinirea pedepsei.

— Ce înseamnă asta, Albert ? l-a întrebat ea, vorbindu-i în șoaptă, cu glasul înstrunit. Ce se petrece aici ?

— Un lotru, care a îndrăznit să intre cu vitele în pădurea noastră ! Și nu-i pentru întîia oară ! I-am zălogit o dată vaca, iar nemernicul a cumpărat alta: Mă înfruntă ? Să se învețe minte !

— Dar bine, Albert — a încercat Caterina să-l îmbuneze — vina lui e mult prea neînsemnată, ca să merite o pedeapsă atît de cumplită. Cincizeci de lovituri...

— E prea puțin pentru o fiară !

— Un om, Albert. Un om ca și noi. Nu te supăra, ca și tine. Cum te înduri să-i privești supliciul ? Unde ți-a fost inima, cînd ai poruncit să-l bată ? Cu ce drept îl trimiți la moarte ?

— Cu dreptul meu de stăpîn !

— Stăpîn al pămîntului, Albert, al vieților omenești, nu !

S-a desprins de la locul ei ca și cum ar fi voit să vină în ajutorul celui legat ; dar Albert Brady i-a tăiat drumul, apucînd-o de umeri cu brațul lui puternic. Apoi a făcut semn pandurilor, ca și cum ar fi comandat : „foc" unui pluton de execuție. Iobagul, strîns în frînghii ude, zăcea întins pe scîndura îngustă, deasupra puțului părăsit. Își încleștase pumnii, scrîșnea din dinți și aștepta. Cea dintîi lovitură a căzut cu sunet uscat peste osul șoldului. Nicolae Bîrlea a simțit o durere ascuțită săgetîndu-l pînă în rărunchi, dar nu s-a văitat. A închis ochii și și-a înfipt unghiile în palme, fără glas, fără suspin, fără lacrimi. La a cincea lovitură a țîșnit sîngele, stropind cu picături roșii marginea fumurie a ghizdurilor fîntînii. Pandurii izbeau fără răgaz, ca niște roboți ai torturii, numărînd o socoteală care trebuia să iasă fără greș. Nouă... zece... douăzeci...

Femeile se strînseseră lîngă poarta înaltă de stejar, ca un stol de păsări speriate. Stăpînul ar fi putut să le gonească, dar voia ca pedeapsa să fie dată în văzul tuturor, să le treacă robilor pofta nesupunerii. Moș Ion Bîrlea se răzimase de trunchiul unui nuc bătrîn ca și el și sta nemișcat ca o stană de piatră. Privea cu ochi împăienjeniți de lacrimi spre fiul său, socotind în gînd cîte lovituri mai rămîneau. „Să rabzi bine, Nicolae, i-a mai spus o dată. Să nu te lași !" Caterina, albă ca varul, încremenise în prag, neputincioasă, înfiorată de sălbăticia care se săvîrșea sub ochii ei. Tresărea la fiecare lovitură, ca și cum trupul ei ar fi fost biciuit. Apoi, deodată, pandurii s-au oprit.

— Ce facem, măria-ta ? A leșinat omul...

— Stropiți-l cu apă și mergeți înainte! Să simtă!

Iobagul și-a venit în simțire, a deschis ochii mari, dar cînd pe trupul său sfîrtecat a căzut ultima lovitură de bîtă, nici n-a strigat, nici n-a gemut, ci a rămas acolo, cu oasele zdrobite, pe scîndura înroșită de sînge, la hotarul dintre viață și moarte. Pandurii s-au îndurat să-i desfacă legăturile, iar doi flăcăi l-au dus pe un pat împletit în grabă din crengi de brad, ca pe un ostaș căzut în luptă. Femeile îl urmau bocindu-l cu palma la gură, ca pe-un mort. Moș Ion Bîrlea rămăsese locului, privind cu ochii pierduți putul părăsit și scîndura stropită cu sînge din sîngele lui. Caterina l-a zărit și s-a îndreptat încet spre el, punîndu-i mîinile amîndouă pe umeri.

— Moș Ion Bîrlea! Nu mă mai cunoști? Sau poate...

Moșneagul s-a uitat lung în ochii ei și l-au podidit lacrimile. Înțelesese că femeia din fața lui era fetița de altădată, ruda săracă a stăpînilor de la curte, domnișoara de mai tîrziu căreia, într-o seară de toamnă, îi oprise calul din goană ca să nu-și frîngă gîtul. Era cea de demult și parcă totuși alta.

Caterina, cu glasul înecat de amărăciune, a spus ca pentru sine:

— N-am putut să-l înduplec pe vărul meu... Domnul Albert e un stăpîn rău. Nu mi l-aș fi închipuit chiar așa...

Bătrînul a înghițit o dată în sec și fața lui osoasă părea o mască a durerii stăpînite cînd a rostit apăsat:

— Rău și mărsios, măria-ta. Nu se mai satură. Pășunea unde l-au zăpsit gornicii pe Nicolae al nost' a fost a satului de cînd mă știu, dar dumnealui a cuprins-o cu puterea, zicînd că i s-au sporit vitele mai mult ca ale noastre, iar legea așa cere, ca pășunea să se împartă după numărul vitelor. Care lege? Legea pe care o fac domnii după voia lor, ca să ne sugușe și să ne ducă la sapă de lemn? Lege-i aceea? Ptiu!

Și moș Ion Bîrlea a stupit în lături, uitînd pentru o clipă respectul pe care îl datora unei doamne. De mult nu mai vorbise atît de mult bătrînul iobag. Nici n-avea cui. Domnii sînt fuduli de ureche, ca și de altele, din spița cea mai îndărătnică, a surzilor care nu vor să audă. Acum însă prinsese curaj. Pe doamna Caterina o cunoștea de copilă, și așa neștiutor de carte cum era, citise bunătatea în privirea dreaptă a ochilor ei calzi.

— Spune, moșule, tot ce ai pe suflet. Vreau să știu...

Se aprinsese de mult luceafărul de seară. Luna se ivise ca o așchie de argint de după perdeaua de întuneric a pădurii, femeile se topiseră în umbra care cuprinsese drumurile, Nicolae Bîrlea trăgea poate să moară, numai Caterina a rămas în noapte lîngă cumpăna fîntînii cu ghizduri însîngerate, ascultînd cu buzele strînse povestea iobagilor oropsiți.

— Noi, dragă doamnă, sîntem legați pe veci robi pămîntului. Să ne strămutăm în alte părți nu-i slobod. Să vindem ăle două-trei iugăre ce le-am căpătat în folosință n-avem drept, făr' numai să le lucrăm și să dăm măriei-sale din zece părți una. Dar parcă apucăm vreodată să ne vedem ca lumea de gospodăria noastră? Așa sună porunca, cum că să facem în fiece an cincizeci și două de zile de clacă pe holdele domnului de pămînt, cu vitele și uneltele noastre, fără nici o plată. Care n-are vite, mai face încă pe-atît. Birării și jitarii ne mînă la lucru, dar niciodată în mești de iarnă ori pe ploaie, ci tocmai în toiul aratului sau cînd e de semănat, de săpat, apoi la seceră și la coasă, iar de-ale noastre n-are grijă nime. Zilele muncite numai pînă în prînz, dacă se strică vremea, nu ni le socoate, apoi de nu-i place cum am lucrat, ne mai pune în spinare o săptămînă drept pedeapsă. Mai și greșește dinadins la adunare și uite-așa ne apucă toate zilele bune, iar iugărele noastre rămîn pe seama pruncilor și-a muierii, nearate, nesemănate, neculese... Cînd îi vremea rea, nu ne mînă, se adună zilele multe, apoi mergem după-olaltă, pînă împlinim robota.

Moș Ion Bîrlea depăna în graiul lui simplu necazurile care apăsau greu pe umerii iobagilor trudiți. Erau destule. Stăpînul moșiei nu-și avea pămîntul despărțit în bucăți sau risipit prin mai multe sate, ci adunat laolaltă la *caput domini,* cum îi zicea pe latinește. Ziua de muncă ținea de la răsăritul soarelui pînă la asfințit, iar ceasurile pierdute pe drum cu mersul și cu venitul nu intrau în socoteala slujbei. Iobagul venea cu mîncarea lui, o fărîmă de mălai în traistă, fiertură de urzici ori de ciuperci, un pumn de sare și o legătură de ceapă. La seceră și la coasă, stăpînul se îndura să dea cîteodată, dar mai mult simbriașilor aduși de pe cîmpie, cîte trei țipăi [1], iar clăditorilor de stoguri, cîte doi.

— Noi, care sîntem iobagii măriei-sale, ne sărăcim din pricina slujbei peste măsură. Iarna ne mai îngăduie cîte o săptămînă să lucrăm pe seama noastră, dar vara nu ne lasă nici o zi, afară de duminică. Cînd răsare soarele sîntem pe brazdă, la amiază nici un sfîrtai de ceas n-avem să răsuflăm, lucrăm și noaptea cînd e lună. Ne dă soroc cît nu putem birui. Abia ajungem să semănăm, în holdă la noi, cinci-șase ferdele, lucrînd cu copiii, ș-apoi trebuie să dăm din ele treizeci de găleți de ovăz pe an, ori avem, ori nu. Cînd e vremea de coasă, care nu-i lucrul cel mai ușor dintre toate, nu ne lasă dacă se tocește coasa s-o ascutem, ca să nu pierdem vremea, fără așa caută să ne chinuim pînă nu mai vedem; iar de nu taie omul iarba cum se cade, bătaie îi dă, nu alta. Vine jitarul cu bîta în mînă, te pune jos, îți trage douăzeci și cinci, pe urmă te mînă iar la lucru...

— Vă lovește și pe voi, moșule?

— D-apoi nici nu ne mîngîie... Ne suduie, măria-ta, și ne dă bătaie după bătaie. Pe-a lui Vasile Onuț muiere, o biată bătrînă de șaptezeci de ani, au legat-o de-o grindă, au lovit-o

[1] Pîinișoare. (n.a.)

cu zbiciul și au pus-o să joace, pînă a căzut la pămînt fără să mai știe de ea. Ziceau că-i tîrtă [1] și face farmece, dar baba, săraca, a murit acolo în cazne, ca o gadină, fără lumînare și nespovedită... Acum, pe Nicolae al nostru, ai văzut cum l-au zdrobit...

... N-au o soartă mai bună nici plugarii fără pămînt, jelerii, care se învoiesc de nevoie pe holdele domnești, făcînd robotă tot anul, ca să primească la cules o biată rămășiță de bucate. Simbrie nu capătă nici ei, cu toate că stăpînul moșiei nu le dă nici plug, nici car, nici vite, ci-i pune să are, să aducă lemne din pădure și să care sacii la moară cu uneltele și cu boii lor.

Birișii pe care îi învoim cîteodată să ne țină locul tot cu vitele noastre pun în brazdă; ba nici pentru lucrul slujitorilor domnești nu se află la curte destule pluguri și tot pe-ale noastre ni le iau. Cărăturile de la holde la curte tot în seama noastră rămîn și nu ne dă nici un creițar. Buțile la crîșmă ne silesc să le ducem, dar pe noi nu ne îngăduie să fierbem un strop de vinars pentru casă. Fiscușul ține toate crîșmele și le dă în arîndă cui plătește mai mult, oameni lacomi de cîștig veniți te miri de unde pe capul nostru. Nici la vînat ori la pescuit nu putem merge, fiindcă peștele din apă și iepurii din pădure sînt ai măriei-sale, știe bunul Dumnezeu cine l-a făcut stăpîn și peste sălbăticiuni! Nici să tăiem vită nu ne lasă, fără numai dacă plătim dare și dăm jumătate din carne pentru burțile măriei-sale și ale slugilor. D-apoi zic zău lui Dumnezeu că decît așa trai, mai bine să ne mănînce cîinii...

Caterina a contenit cu întrebările, deși nu se îndoia că moșneagul de lîngă dînsa mai avea destule de spus, după ce se desprinsese din obezile tăcerii. Ea și-a adus aminte de coliba jelerului din Hălmeag și de vorbele unui student ma-

[1] Vrăjitoare. (n.a.)

ghiar, cunoscut mai demult, alături de care călătorise într-o diligență între Tîrgul Mureș și Cluj. „E rușinea veacului nostru luminat ca oamenii să mai robească altor oameni", spusese studentul, povestindu-i de istoria Revoluției franceze cu o înflăcărare pe care Caterina nu putea s-o uite. Dar ea văzuse și bordeiele sărace, obrazul palid al copiilor cu ochii triști, simțise de atîtea ori în bucătura de pîine lacrimile amare ale iobagilor care o agonisiseră, avusese ea însăși de suferit de pe urma orînduielilor nedrepte, luptase cu viața din greu, se judecase zadarnic pentru o biată sumă de bani și găsise toate ușile închise la cei care împărțeau fărîmele dreptății. Își dădea seama că de-a lungul anilor se strînseseră în sufletul ei dureri proprii și suferințe de-ale altora, umplînd treptat-treptat paharul pe care o ultimă picătură îl făcea acum să se reverse. Nu era și ea tot o roabă, legată de casa în care intrase, rudă săracă, să slujească ?

Caterina s-a ridicat înfășurată în vălurile nopții și s-a întors în singurătatea ei, cu sufletul împovărat de gînduri.

★

Intîlnirea de a doua zi cu Albert Brady n-a fost plăcută pentru niciunul din ei. Furia din ajun nu-i trecuse aprigului stăpîn. Reamintindu-și cele petrecute, mînia lui creștea ca un foc încins peste care verși picături de ulei. Văduva culeasă de pe drumuri încercase să-i dea lui lecții cum să se poarte cu țăranii! S-a încumetat să țină partea acelui iobag nemernic, care îl furase ! Ce cutezanță ! Se gîndea acum că săvîrșise o nesocotință chemînd în casa lui pe Caterina. Trebuia să știe dinainte. Ruda săracă e un dușman pe care trebuie să-l ții departe ; se socotește nedreptățită de soartă, iar pe tine, care ai mai mult, te urăște ! Nevasta rotarului. O bezmetică ! O răzvrătită ! Să plece, să se ducă înapoi la cînepa ei, la frînghierii ei, la iobagii ei ! N-are ce să caute în casa unei familii de nobili !

Caterina gîndea oarecum la fel. N-avea ce să mai caute într-o familie de asemenea nobili! Cruzimea neomenească a vărului ei îi trezise în suflet un simțămînt nestăpînit de revoltă. Cunoștea firea colțuroasă a lui Albert Brady, știa cu cîtă patimă strîngea avere, îl auzise de atîtea ori proclamîndu-și drepturile lui de stăpîn, dar nu-și putuse închipui că sub bumbii hainei de catifea se ascunde o inimă de gîde. Abia acum își dădea seama cu adevărat în ce vizuină de fiară intrase. Închidea ochii și vedea trupul însîngerat al iobagului întins deasupra puțului părăsit, fețele înspăimîntate ale femeilor, rînjetul hain al neînduplecatului domn de pămînt...

A încercat să schimbe firul gîndului, a luat în mînă o carte, și-a plimbat apoi degetele nervoase pe clapele clavecinului, dar nu vedea înaintea ochilor decît sînge și nu auzea decît suspinul mișneagului care îi povestise viața chinuită a iobagilor bătuți și batjocoriți. S-a aruncat îmbrăcată între perne, dar n-a putut să adoarmă. Așa a trecut noaptea. Cînd s-a ivit soarele dimineții la fereastră, s-a smuls cu silă din așternutul străin, purtînd în mintea ei o hotărîre limpede, ca lumina care răsărise în zare. Nu știa în ce parte își va îndrepta pașii. Un singur gînd stăruia în mintea ei, hotărît, poruncitor, nestrămutat, ca și atunci cînd, cu cincisprezece ani în urmă, s-a smuls cu scîrbă din brațele lui Ludovic Bartha. Trebuia să părăsească fără întîrziere casa vărului ei. Nu mîine! Astăzi, acum!

L-a găsit pe Albert Brady singur, măsurînd odaia cu pași grei, de om mînios. Caterina s-a oprit în prag și i-a vorbit, stăpînindu-se:

— Te-am căutat să-ți spun că eu plec.

Albert Brady a privit-o pe sub sprîncenele lui zbîrlite și nu și-a putut ascunde un zîmbet de mulțumire. Era mai bine așa, decît să fie silit el însuși s-o gonească.

— Îmi pare rău, Caterino. Nu sîntem făcuți să ne înțele-

gem. Purtarea ta de aseară m-a uimit. Nu mi-aș fi închipuit niciodată că vei încerca să mă înfrunți. Ne înțelesesem altfel.

Caterina a răspuns fără să ridice glasul:

— E adevărat. Ne înțelesesem. Dar... Albert, de ce nu ești mai îndurător cu oamenii? De ce-i prigonești? De ce-i chinuiești? De ce nu le faci dreptate?

— Dreptate? Să mă las păgubit și batjocorit de ei, nu-i așa? Să stau cu mîinile încrucișate, cînd în jurul meu fierbe nesupunerea, răzvrătirea?

— Nu se răzvrătesc decît cei care sufăr pe nedrept. Fii drept, Albert, și nu vei primi în schimb decît iubire.

— Iubire? Iubirea cui? A fiarelor care stau gata să te sfîșie la cel dintîi semn de slăbiciune? Ai uitat, se vede, că bunica mea a murit arsă de vie, acolo sus, în castelul aprins de cetele lui Horia?

— N-am uitat, Albert, știu; dar te rog să mă ierți dacă nu-ți doresc să sfîrșești la fel! Ascultă glasul celor mulți, cît mai e vreme! Păzește-ți capul! Nu întinde prea mult coarda și nu le călca în picioare dreptatea!

— Dreptatea lor, stomacul meu n-o mistuie!

— Rămîi sănătos, Albert, și urmează-ți soarta.

Albert Brady a spus, încruntînd din sprîncene:

— Nu credeam, Caterino, că-mi vei fi într-o zi vrăjmașă.

— Eu nu sînt vrăjmașa ta, Albert. Aș vrea să fiu prietena lor.

Nemeșul a răspuns tăios:

— E totuna! Prietena lor? Vorbești ca și cum în vinele tale ar curge sîngele lui Horia!

— Cine știe?! Iobagii au fost odată oameni liberi, iar noi tot dintr-un neam de țărani ne tragem.

— Neamul vostru, al Vergilor? Se poate. Familia Brady, însă, a purtat blazon de cînd e lumea!

Caterina l-a privit cu dezgust și a curmat o convorbire care nu mai avea nici un rost.

— Mi-e teamă, Albert, că nu mai avem nimic să ne spunem. Eu mă întorc la necazurile mele. Tu rămîi cu biciul în mînă...

Caterina avea un gînd al ei, pe care nu și l-a rostit. L-a lăsat pe Albert în biroul lui, spumegînd de mînie, a ridicat din umeri ca în fața unei fatalități neînduplecate și s-a dus să-l caute pe Franz Sadler, bătrînul administrator, care ținea în casa de fier, ca logofăt al țifrelor, condicele și actele moșiei. Anii zburaseră și sasul nu se schimbase. Se uita parcă și mai cruciș, se mai scurtase oleacă, albise la tîmple, i se înmulțiseră pistruii, dar încolo tot atît de legănat vorbea și zîmbea la fel de mînzește.

— Ce dorește doamna Caterina? a întrebat, ploconindu-se pînă la pămînt cu tot respectul cuvenit, dar foarte mirat de această vizită neașteptată.

— Aș dori să văd planurile conscrierii urbariale din 1819, i-a spus Caterina, arătînd destul de limpede că știe ce caută.

Administratorul, surprins, a șovăit o clipă — se cam codea să-i îndeplinească porunca. Cu mirosul lui de căpău bătrîn, credincios porției de oase, adulmecase o neînțelegere între cei doi veri și se temea să nu facă un gest nesocotit. Pînă la urmă, scotocind într-un maldăr de hîrțoage, a scos hîrtia pe care Caterina o ceruse.

Nu i-a trebuit mult Caterinei ca să vadă că întreaga așazisă Poiană a Caprelor, unde l-au prins cu vitele pe Nicolae Bîrlea, fusese lăsată buciumanilor ca pășune comunală, dar încetul cu încetul, rupînd în fiecare an cîte o fîșie, Albert Brady se pusese cu puterea asupra ei. Îi spusese moș Ion Bîrlea ce vicleșug folosise ca să înșele satul. După legea boierească, locurile de pășune se împărțeau din toamnă pe un an, după numărul vitelor, iar nemeșul avea grijă să-și aducă în ziua hotărîtă vite din alte sate; vitele lui ieșeau la numărătoare mai multe, și astfel se întindea cu pășunatul în paguba iobagilor,

strîmtorați pe un petic de izlaz care se făcea din ce în ce mai mic.

— Țăranii au dreptate! a strigat Caterina, ca pentru sine, fără să se mai gîndească în clipa aceea că Franz Sadler, cu urechile lui blegi, auzea foarte bine.

— Țăranii n-au niciodată dreptate, a mormăit el, înfricoșat de vorbele nesocotite ale doamnei Caterina, care de bună seamă că își pierduse mințile, de vreme ce putea rosti asemenea grozăvii.

Caterina însă nu mai era acolo. În dimineața aceea a pus șaua pe căluțul lui moș Ion Bîrlea și a pornit de-a dreptul la Aiud.

VII

Irma, fata visătoare și plăpîndă a nemeșului, stătea la fereastra odăii albe și privea culmea pădurii de brad, încercînd să dezlege cu mintea ei fragedă întrebarea care o tulbura:

— De ce a plecat mătușa Caterina ?

Fusese atît de bună mătușa Caterina ! O primise cu atîta căldură lîngă inima ei, nu ca o mamă ori ca o soră mai mare, ci ca o prietenă scumpă, căreia poți să-i încredințezi fără teamă taina cea mare a începutului tău de viață. Încruntatul Albert Brady, om cu griji multe și părinte aspru, n-avea nici timp, nici înțelegere pentru frămîntările copilei care ieșise cu brațele întinse în întîmpinarea fericirii.

Irma părea să fie plămădită din alt aluat decît tatăl ei. Se părea că moștenise nu numai chipul, ci și firea duioasă a bunicei al cărei nume îl purta. Caterina se bucurase de această asemănare și căutînd să pătrundă în sufletul nepoatei văzuse cu mulțumire că n-avea nimic din asprimea neamului lui Sigismund Brady.

În casa unchiului ei din Cluj, baronul Orczy, Irma cunoscuse un tînăr student al Colegiului Claudiopolitan, Pál Vasvári, pe care se grăbise să-l îndrăgească de la prima lor întîlnire pe furiș. Era un băiețandru înalt și zvelt, cu părul buclat și cu ochi fierbinți, în care ardea o flacără neastîmpărată. Vorbea frumos și îi plăcea să se asculte vorbind.

Pe timpul acela, dincoace de pragul anului 1840, începuse să adie în rîndurile junimei maghiare, printre fiii micilor burghezi și ai nobililor scăpătați, un vînt înviorat de libertate, din care avea să se ridice, mai tîrziu, furtuna cea mare a revoluției împotriva Casei de Habsburg. Pál Vasvári era printre cei mai înfocați aderenți ai pornirii înnoitoare care năzuia să rupă legăturile Ungariei cu despotismul Austriei, să șteargă umilința iobăgiei și să dea poporului dreptul de a-și alege cîrmuitorii. Tinerii se întîlneau pe ascuns, sus, pe Fellegvár sau în birtul lui Biasini, unde, *inter pocula*[1], deșertînd pahare, cîntau studențește: *Gaudeamus igitur!* și puneau la cale lumea cea nouă, care trebuia să se nască pe ruinele tiraniei dărîmate. Strigau: *„Jos Austria perfidă! Jos Metternich!"*, țineau discursuri în picioare pe masă și strîngeau în pumnul lor voinic o spadă închipuită presimțind lupta cu arma, care avea să vină. Gîndurile lor nu erau tocmai limpezi, în avîntul lor generos nu se opriseră să judece mai adînc asupra alcătuirilor viitoare și, mai ales, nu se pricepeau să prețuiască îndestul puterea răzbătătoare a mulțimii. Dar credința lor era sinceră și nici îndrăzneala nu le lipsea.

Magnații îngîmfați, deținători ai pămîntului și susținători de nevoie ai stăpînirii care le păzea privilegiile, nu puteau să vadă cu ochi buni această fierbere revoluționară, care amenința să le strice rosturile. Le-ar fi venit și lor la îndemînă să scape de sub tutela Habsburgilor și să întemeieze o Ungarie de sine-stătătoare, în care să poruncească numai ei; dar decît să fie nevoiți să dea drepturi „prostimei", preferau să stea mai departe sub oblăduirea Vienei, care cel puțin se pricepea să apere rînduiala ierarhiei stabilite și să țină în frîu pe „blestemații ațîțători" ai libertății „tulburătoare de ordine".

[1] La băutură. (n.a.)

Albert Brady, stăpînul iobagilor din munți, mîndru de obîrșia lui nemerească și dușman înverșunat al ideilor „primejdioase" care începuseră să fiarbă în capul unor băiețandri bezmetici, vorbea adesea prietenilor săi la *Casina* din Cluj despre pericolul acelor erezii, care ar putea să se întindă dacă poliția, mult prea îngăduitoare cu dezmățul studenților, va rămîne mai departe cu brațele încrucișate, luînd drept strengării tinerești ceea ce era, în realitate, un îndemn la revoltă. Acest Pál Vasvári, cu aerul lui impertinent, nu i-a plăcut și l-a lăsat să înțeleagă destul de lămurit că ar face bine să se ferească de a-l mai întîlni.

— Tinere, i-a spus într-o zi, foarte tăios, după ce Pál Vasvári îndrăznise, în fața lui, să recite o strofă dintr-o baladă haiducească. Tinere, nu crezi că aceste poezii revoluționare, în care se proslăvește măcelul domnilor, sînt cu totul nepotrivite într-o casă nobilă ca aceea a baronului Orczy, unde ai cinstea să fii primit?

— Și în vinele mele curge sînge de nobil, domnule Brady, dar nu pot rămîne surd la durerile poporului. Cred că nici gazda noastră, baronul Orczy...

— Baronul Orczy e mai presus de aprecierile dumitale, i-a scurtat vorba Albert Brady și i-a întors spatele.

Deși, în mod obișnuit, asemenea discuții se purtau numai între bărbați, ca și duelurile cu sabia și jocul de cărți, Irma fusese de față, fără să vrea, la acest schimb de cuvinte; și fiindcă nici altminteri n-ar fi avut curajul să deschidă gura în prezența tatălui ei, a tăcut. N-a spus nimic, dar a simțit un fior trecîndu-i prin inimă, înțelegînd că nu va putea să mărturisească unui părinte atît de aspru dragostea ei pentru tînărul revoluționar.

Caterina, care însoțea, ca de obicei, pe mica Irma, urmărise din colțul ei retras schimbul de cuvinte dintre Pál Vasvári și Albert Brady. Înflăcărarea tînărului cutezător îi plăcuse.

Ascultîndu-l, se simțea îndemnată să-i țină partea, dar a zărit chipul înspăimîntat al fetei și s-a oprit, socotind că lucrurile merseseră și altminteri cam departe.

Cînd însă Pál Vasvári s-a ridicat să plece sub privirile de gheață ale celorlalți oaspeți, Caterina i-a ieșit în cale și în dreptul ușii care dădea spre scara cea mare l-a întîmpinat cu un zîmbet luminos și cu dreapta întinsă:

— N-am vrut să părăsești această casă, domnule Vasvári, fără să-ți spun din partea mea un cuvînt prietenesc.

Tînărul s-a oprit puțin surprins, s-a înclinat cu o respectuoasă politețe și a spus:

— Vă mulțumesc, doamnă, și aș dori să știu cărei împrejurări fericite îi datoresc această bunăvoință?

Caterina a surîs din nou:

— Sînt mătușa Irmei.

Pál Vasvári, vădit emoționat, s-a aplecat să sărute degetele mîinii întinse:

— Sora domnului Brady?

— Nu. O vară a lui.

— Vă rog să nu mă judecați prea aspru pentru cele de adineaori.

Tăcu o clipă, apoi continuă:

— Ar fi trebuit, poate, să mă stăpînesc... de dragul Irmei. Să mă iertați.

Tînărul, oarecum stingherit, s-a mai înclinat încă o dată și a dat să coboare scara. Caterina i-a pus amîndouă mîinile pe umeri și l-a oprit:

— N-am pentru ce să te iert. E în dumneata o pornire care mie îmi place. Biata Irma, însă... Înțelegi... Aș fi vrut să stăm puțin de vorbă, dar aici nu e cu putință. Ar putea să ne surprindă cineva.

Pál Vasvári a rămas o clipă pe gînduri, apoi a spus:

— Sînteți liberă astă-seară ?

— Aș putea.

— O trupă italiană dă o reprezentație la teatrul Biasini. Aș îndrăzni prea mult dacă mi-aș îngădui să vă poftesc ?

— Primesc cu multă plăcere, a răspuns Caterina. N-am mai fost la teatru de nu mai țin minte.

— Voi reveni la ora șapte. Bineînțeles, nu voi mai suna la poartă. Tînărul a zîmbit amar, apoi a continuat : Voi aștepta jos, lîngă podul de fier al Someșului.

Caterina a privit împrejur, ca și cum i-ar fi fost teamă să n-o audă grofii pictați în ramele de pe pereți, și a răspuns în șoaptă :

— Voi veni.

I se părea că pune la cale un lucru neîngăduit și simțea o mulțumire ciudată, pe care n-o mai încercase pînă atunci. Dacă vărul Albert ar fi surprins-o în tainica ei convorbire cu tînărul care cutezase să-l înfrunte, ar fi putut să creadă că urzește un complot împotriva lui. Și n-ar fi greșit prea mult.

Pál Vasvári a fost exact la întîlnire. Teatrul lui Biasini nu era departe. Cîțiva actori italieni, care porniseră în primăvara aceea să cutreiere orașele împărăției, jucau o comedie de Carlo Goldoni : *Locandiera*. Sala era plină de lume. Clujenii prinseseră gustul teatrului și, după ce aplaudaseră cu mare însuflețire cele dintîi încercări, destul de stîngace, ale unor înjghebări de diletanți, așteptau cu nerăbdare să prețuiască jocul actorilor adevărați. Artiștii italieni se bucurau de o veche faimă și dintre toți, după cum se spune, venețienii erau cei mai buni.

În sfîrșit, perdeaua s-a dat la o parte și reprezentația a început, la flacăra lămpilor cu dibăcie înșirate la marginea podelei, ca să lumineze scena fără să supere ochii privitorilor. Actorii își meritau renumele. Își cunoșteau bine meșteșugul și aveau o artă deosebită de a se face înțeleși. Ei jucau într-o

limbă pe care spectatorii n-o cunoșteau, dar puneau atîta expresie în gesturi, în trăsăturile feței și în mlădierea glasului, încît chiar de-ar fi vorbit în cel mai curat grai maghiar, n-ar fi înfățișat cu mai mult haz ghidușiile nostimei hangițe și ridicolul curtezanilor păcăliți. Cu deosebire signorina Grazzia Toricelli, care apărea în rolul Mirandolinei, avea în felul ei de a se mișca, de a vorbi și de a rîde atîta istețime, atîtea variate intonații, atîta strengărie și atît firesc, încît publicul s-a prins de la primele replici în plăcuta mreajă a farmecelor ei.

— Ce artă minunată, a spus Caterina, cînd ultimul ropot de aplauze s-a stins după întîiul act, și ce dar al naturii e acesta, de a da viață unor ființe închipuite! Signorina Grazzia Toricelli pune atîta convingere în jocul ei, încît pare să fie cu adevărat ceea ce se preface că este...

Tînărul a protestat, surîzînd:

— Nu se preface. Este. Nici locandiera, de altfel, nu e pe de-a-ntregul o plăsmuire a închipuirii. Sînt sigur că signor Goldoni a întîlnit-o în drumurile lui, la vreun han din Italia. O fi fost și el, poate, unul din adoratorii frumoasei hangițe, iar signorina Toricelli e una din strănepoatele ei.

— Oricum, e uimitoare această artă a actorului de a simți și de a da glas unor dureri și bucurii ce nu sînt ale lui.

— Să împărtășești simțirea altora e una din însușirile sufletului omenesc, a spus Pál Vasvári, ca și cum s-ar fi mărturisit pe sine.

— Dumneata ce rol ți-ai ales? a întrebat Caterina în glumă.

Tînărul n-a răspuns numaidecît. A rămas o clipă gînditor și a șoptit:

— Cartea mea de căpătîi și pîinea mea de toate zilele e istoria revoluțiilor.

— După cît știu, te pregătești pentru știința dreptului.

Pál Vasvári a avut un surîs amar:

— Da. *Jus tripartitum*[1] al lui Verbőczi și tot maldărul de legi ticluite pe același calapod pentru apăsarea și jefuirea celor obidiți. Un drept care codifică nedreptatea!

Caterina a vrut să afle mai mult.

— Domnule Vasvári, dă-mi voie să te întreb, dumneata nu ești nobil?

— Nobil? a răspuns Pál Vasvári, rîzînd. Da, mi se pare că tatăl meu păstrează printre cărțile lui o diplomă cu peceți de ceară, scrisă în latinește pe piele de vițel. Atît. Din moșia părintească nu ne-au mai rămas decît cinci iugăre de pămînt și o slujnică bătrînă cu fiul ei care nu s-au îndurat să ne lase. Noi sîntem *bocskoros nemeș*[2], cum ne-au poreclit cei cu pinteni de argint la cizme.

Caterina a zîmbit și i-a întins mîna, ca și cum ar fi regăsit pe unul dintre ai ei:

— Și eu sînt *bocskoros nemeș*, domnule Vasvári.

— Dar domnul Brady?

— Cu vărul meu e altă poveste. El a știut să-și rotunjească averea. Irma e o moștenitoare bogată, a adăugat ea cu subînțeles.

— E tot ce n-aș fi dorit, a răspuns tînărul.

— O iubești, nu-i așa?

— Din toată inima. Și aș fi cel mai fericit dintre oameni s-o știu într-o zi soția mea.

— Vărul Albert nu se va îndupleca ușor.

— Știu. Voi aștepta. Voi stărui. *Amor omnia vincit*[3], doamnă!

Caterina a întrebat într-un surîs:

— Ce vîrstă ai, domnule Vasvári?

---

[1] Legea tripartită. (n.a.)

[2] Nobili în opinci. (n.a.)

[3] Dragostea le biruie pe toate. (n.a.)

— Nouăsprezece ani.

— Vîrsta frumoaselor iluzii. Viitorul e al dumitale. Eu îți făgăduiesc să te ajut, puterile mele sînt însă puține. Nu mai am de mult nouăsprezece ani! Dar să ne întoarcem în sală. Vom relua convorbirea noastră la sfîrșitul reprezentației.

Noaptea coborîse peste străzile orașului adormit cînd au părăsit teatrul. Luna răsărise deasupra Fellegvár-ului, îmbrăcînd în zale de argint apele molcome ale Someșului. Cerul primăverii era senin, și din grădinile cu umbre de taină aromeau tufele de liliac înflorit. În drumul întoarcerii spre casă, Caterina a deschis vorba din nou:

— Mi-a părut bine, domnule Vasvári, că am avut prilejul să fim împreună. A fost o seară minunată și îți mulțumesc. În singurătatea mea de la Bucium n-am alți prieteni decît cărțile mele. Mai recitesc din cînd în cînd pe Voltaire, pe Gwadany, pe Schiller, pe Rousseau. Am cam rămas în urmă, după cum vezi... Mă voi gîndi la cele ce-am vorbit și întîlnirea noastră va rămîne un secret al amîndurora. Apoi, în glumă, a adăugat șoptind: Am înclinări de conspiratoare.

Tînărul a surîs:

— Se spune despre femei că nu știu să păstreze o taină. Vorba nu se potrivește totdeauna. Dumneavoastră v-aș încredința orice secret al meu...

— Unul îl știu de pe acum.

— Irma. Altul nici n-am. Drumul pe care mi l-am ales e fără ascunzișuri. Noi nu complotăm. O conspirație poate răpune viața unui tiran. Hidra împotriva căreia luptăm are o mie de capete; toate vor fi retezate dintr-o dată!

— Cînd? a întrebat Caterina, coborînd glasul.

— În ziua cînd cei mulți se vor ridica să-și facă singuri dreptate. Nu credeți, doamnă, că e rușinos pentru veacul nostru luminat ca o mînă de stăpîni să țină în robie milioane de

oameni, cu drept de viață și de moarte asupra lor? Și vă închipuiți că uriașul încătușat nu se va scula odată să sfărîme lanțurile care îl țin sclav? *Dies irae!*[1]

— Revoluția! Voi o doriți? O pregătiți?

— Noi o presimțim, o vestim, îi ridicăm torțe, îi vom reînvia flacăra!

— Și nu există un alt mijloc de a îndrepta răul?

— Nu cunosc decît unul singur: libertatea! Iar libertatea nu se dă niciciînd de pomană. Se cucerește cu puterea brațelor.

Între timp, Caterina a ajuns acasă. Și-a luat rămas bun de la Pál Vasvári cu aceste cuvinte:

— Nu știu dacă ne vom mai vedea curînd. Mîine dimineață ne întoarcem la Bucium. Dumneata cît mai rămîi în Cluj?

— Un singur semestru. La toamnă voi pleca la Pesta.

— Îți urez noroc în drumurile dumitale. Să nu uiți că ai lăsat în urmă o logodnică... și o prietenă.

Urcînd încet scările, Caterina și-a spus atunci în gîndul ei: „Tînărul acesta va ajunge poate, odată, un om mare. Ginerele lui Albert Brady... mai greu!"

Ascultînd a doua zi mărturisirea stropită cu lacrimi a nepoatei îndrăgostite, Caterina n-a surîs, cum ar fi fost cu cale, și n-a căutat s-o mîngîie cu gluma, ci a rămas îngîndurată, privind cu ochii minții spre trecut, ca și cum ar fi zărit în oglinda fumurie a amintirii o frîntură din propria ei viață. „Acest Pál Vasvári e pornit spre fapte îndrăznețe — gîndea ea — și nu m-aș mira dacă într-o bună zi ar veni să-și răpească mireasa, lăsîndu-l pe vărul Albert furios și păcălit." Irma a cuprins-o cu brațele ei plăpînde și i-a șoptit lîngă ureche:

---

[1] Ziua mîniei. (n.a.)

— Tu gîndești ca el, mătușă Caterina, nu-i așa? Să vorbești cu tata... Nu dintr-o dată, încetul cu încetul... Să-l îndupleci...

Mătușa Caterina i-a făgăduit, dar iată că de-atunci trecuseră aproape două luni și pe neașteptate s-a petrecut un lucru pe care Irma nu-l înțelegea; ceva ca o prăbușire în gol, cînd se desprinde din încheieturi colțul de stîncă pe care calci. Mătușa Caterina și-a strîns lucrurile și s-a mutat de la ei, fără să-i spună o vorbă.

— Unde a plecat mătușa Caterina?

★

Sala de așteptare a domnului avocat Vida era, dis-de-dimineață, plină cu oameni nevoiași, care stăteau la rînd. Domnul avocat nu-și făcuse încă intrarea solemnă în cancelarie. Întîrziase seara la o partidă de calabrias [1], și fiindcă nu-i mersese bine foaia, s-a întors acasă spre ziuă foarte supărat. Caterina nu știa prea multe despre acest avocat aiudean și nici n-avea de gînd să lungească vorba cu el. Cum nu voia să aștepte, a bătut de-a dreptul în ușa cancelariei. N-a răspuns nimeni. Un unchiaș cu păr de cenușă s-a ridicat de pe laviță, unde stătea smerit ca într-o strană, și i-a spus, cerîndu-și parcă iertare:

— Măria-sa domnul procatăr nu s-a trezit din somn.

Caterina s-a oprit și i-a zîmbit prietenește, ca unei vechi cunoștințe. Era un moț cu chica împletită căzîndu-i pe umărul stîng, purta cămașă cu pumnari de arnici, pieptar alb din piele de oaie, și peste mijloc — șerpar roșu, bătut în ținte de aur. Părea să fie unul din cărunții satului cu împuternicire pentru treburi de judecată.

---

[1] Joc de cărți. (n.a.)

— De unde ești ? l-a întrebat Caterina.
— Din Bucium-Poeni, măria-ta.
— Băieș ?
— D-apoi.
— Cu necazuri de-ale oamenilor ?
— Apoi ne tot judecăm, da' n-am gătat.
— Cu erariul vă judecați ?
— Cu domnul Nemegyei din Zlatna.
— Pentru plata zilelor de muncă ?
— Pentru robotă.
— Ia spune...

Moș Moise Felea, așa îl chema, a privit în lături și n-a spus nici un cuvînt. Se cunoștea că n-are poftă de vorbă. Caterina a înțeles că stă în cumpănă și l-a întrebat:

— Pe mine nu mă cunoști ?

— Aieu, da' cum de nu! Dumneavoastră sînteți doamna Caterina de la curtea măriei-sale domnul Albert. Mi-a spus fratele Ion...

Unchiașul ar fi vorbit mai departe, dar prea erau de față urechi multe. Caterina s-a uitat împrejur și luîndu-l pe bătrîn de mînă i-a spus:

— Hai cu mine.

În cancelaria domnului avocat Vida era liniște. Nu se auzea decît scîrțîitul de ceasornic întors al unui greier care își găsise culcuș sub talpa rafturilor cu hîrtoage. Pe masa acoperită cu pînzătură albă, din mijlocul odăii, aștepta o sticlă de vinars, păzind ca o cloșcă patru pui, patru păhărușe butucănoase. Pe birou, două maldăre de dosare prinse în șnur negru-galben. O mînă grijulie așezase alături un mănunchi de pene de gîscă într-un pocal și o nisiparniță pentru uscatul cernelii. În fața mesei de lucru erau două scaune cu spetează așteptînd pe împricinați.

— Și de cînd vă judecați, moșule ?

— Apoi să tot fie vreo șase ani de cînd buciumenii au pornit cu jalbă la scaunul gubernial din Cluj pe popa nost' Gavrilă Manovici. Da' domnii l-au prins și l-au ținut la arestie, pînă i-a trecut pofta să mai umble cu plîngeri. Văzînd că domnii ne cam stau împotrivă, am mers cu judecata la Aiud, dar n-am umblat mai bine, că de atunci mereu ne tămîndă.

— Vă amînă ?

— Chiar așa. Judecățile s-au tărăgănat mereu, iar pe oamenii noștri de încredere care veneau la înfățișare i-au robit pandurii, i-au dus legați și nu se mai știe de urma lor. Erau doi: Teodor Țandru și Ilie Simina, jurați din scaunul statului, fruntași și împuterniciți ai băieșilor. Nici pînă astăzi nu s-au mai întors acasă...

Domnul avocat Vida zăbovea cu îmbrăcatul, astfel a avut răgaz Moise Felea să-și descarce tot amarul. Iată cum stăteau lucrurile:

Comunele Bucium, Abrud-sat și Cărpiniș duceau de mai mulți ani o luptă grea cu administrația minelor de aur de la Zlatna, care, în ciuda rescriptului imperial din 1789, dat după înfrîngerea răscoalei lui Horia, silea pe țăranii băieși să facă robotă, adică să lucreze fără plată, ca pe moșiile domnilor de pămînt. Mineritul luase un avînt sporit și se simțea tot mai mult lipsa lemnelor necesare pentru încălzitul cuptoarelor unde se topea minereul. Administrația domeniilor metalurgice, ca să facă față nevoilor, folosea munca silită a minerilor iobagi, cerîndu-le zile de cărăușie și pornindu-i cu vitele și cu carele să aducă lemne de la mari depărtări, pe drumuri rele.

Mergînd înainte cu tăierile, lacomii stăpîni ai minelor nu cruțaseră pădurile comunale, lipsind pe oamenii locului de cel mai prețios ajutor al gospodăriilor lor sărace. Poporul din munți știa din moși-strămoși că pădurile fuseseră de totdeauna ale lui, nu ale fiscului. Pădurea era izvorul lui de viață. Pădurea

îi dădea adăpost și hrană. Pădurea îl ajuta întru toate. Îi dăruia lemnul ca să-și dureze casa; vreascuri ca să-și fiarbă prînzul; doage să-și cioplească ciuberele prețuite la tîrg în cupe de făină; și tot pădurea, lăsîndu-se desțelenită, îi îngăduia să își mai lărgească ogorul, semănînd în locul ferigei puțin cucuruz, un petic de crumpene și o țîră de cînepă pentru furca femeii. Dar hacmanii[1] erariului, sub motiv că ocrotesc pădurea ca s-o doboare și s-o care ei, veneau buzna și dărîmau casele nou-clădite, împădurind din nou brazdele desțelenite. Iobagii, de două ori păgubiți, încercau să se împotrivească, și de aici pricină de necontenite tulburări.

Spunea Moise Felea, aducîndu-și aminte:

— Nemaivoind băieșii să recunoască îndatorirea de a face robotă pe seama minelor, adică să lucreze fără plată, stăpînirea a pornit jecuție[2] asupra satelor, să le răpună cu puterea.

Așa s-a întîmplat estimp, în primăvară, cînd au venit la Zlatna viceprefectul Iosif Prentrics și judele Grigore Tövissi, cu cătane în arme, ca să facă, chipurile, rînduială. Hacmanii Anton Vida și Ion Sterca Șuluț au primit poruncă să nu lipsească, și n-au avut inimă să steie acasă.

În zori de ziuă s-au urnit cu toții de la Zlatna în Bucium-Cerbu, unde au dat de veste să se adune oamenii, iar după ce i-au strîns pe toți, i-au mînat din urmă ca pe vite pînă la Bucium-sat. Băieșii au venit toți în mijlocul satului, iar unul dintre ei, Manase Dima, știutor de carte, a scos și a arătat hîrtia de la împăratul, că nu sîntem ținuți, ca băieși, să facem robotă. A ieșit înaintea căpitanului Wiessner, așa-i zicea, poftindu-l să-și tragă înapoi cătanele. Dar căpitanul nu i-a dat răgaz să vorbească multe. Drept orice răspuns a tras sabia și i-a crestat obrazul în sînge. Husarii au sărit cu săbiile scoase

[1] Maimarii. (n.a.)
[2] Execuție (n.a.)

și i-au împrăștiat pe băieșii fără arme. Au prins pe mai mulți și i-au legat doi cîte doi. Pe unii i-au închis în grajduri, pe alții i-au dus la curtea domnească. Și socotind că nu mai au altă treabă de isprăvit, s-au apucat să jefuiască. Au tăiat cinci boi și s-au pus pe băutură. Petrecerea, cu vinars de la crîșma armeanului, a ținut pînă a doua zi în zori.

Pe Manase Cosma și pe alți nouă i-au schilodit în bătaie. Cincizeci de bețe a primit fiecare din cei nouă, iar Manase Cosma, capul răutăților, cum îi ziceau, o sută! La plecare au mai luat cincizeci de vite, o bute de vin și două mii de fiorini din lada satului. Apoi au dat o raită și prin Abrud-sat.

Aici, altă poveste. Abrudul, cum bine știți, e cetate liberă, iar husarii n-aveau voie să intre fără îngăduința birăului. Dar nu s-au mai ostenit să-l întrebe. Au jefuit și au băut două zile, punînd pedeapsă pe oraș cîte cinci pînă la douăzeci și cinci de fiorini pe fiecare cap de gospodar.

— Și băieșii ce au făcut?

— Ce să facă, doamnă dragă? Ce face vita cînd o pui la jug și o mîi cu zbiciul în mînă din urmă? Ce face robul cînd are de ales între supunere și moarte? Rabdă. Rabdă și așteaptă. Scrîșnește din dinți și rabdă. Își blestemă zilele și rabdă. Rabdă, înghiți-l-ar focul gheenei pe ăl care a născocit răbdarea.

— Ziceai că ați început judecata.

— Început. Dar îmi pare că juzii sînt năimiți să ne poarte cu vorba, și zău-io mă pășcuiește gîndul că sfîrșitul pricinii va fi la judecata de apoi. Acum am venit cu o altă rugare la domnul Vida ăsta, care zice că e procatărul săracilor.

— Tare mi-e teamă, moșule... cum îți spune?

— Moise Felea.

— Tare mi-e teamă, moș Felea, că vă rupeți opincile degeaba cu drumurile la avocatul săracilor. După cîte știu, dumnealui poartă și treburile de judecată ale măriei-sale Albert Brady, scumpul meu văr, și mi se pare, cum spun cărțile vechi,

că nu poate nimeni să slujească în același timp și lui Dumnezeu, și lui Mamona...

— Așa o fi cum ziceți, doamnă dragă, că e a cincea oară de cînd îl găsesc dormind și încă n-am ajuns la înfățișare. Imi vine și mie a crede...

Moise Felea a rămas cu vorba la jumătate, fiindcă în clipa aceea ușa s-a deschis și a apărut în prag domnul avocat Vida, cam roșu la față, cu ochii cîrpiți și foarte îmbufnat că doi nepoftiți îi încălcaseră hotarul hîrțoagelor. S-a uitat pieziș la moțul în opinci, apoi a zîmbit unsuros, înclinîndu-se în fața Caterinei. Era, după îmbrăcăminte, o doamnă care venise călare, o clientă grăbită să-i încredințeze o pricină de judecată.

— Sînt Caterina Varga și am de vorbit cu dumneata.

Avocatul a arătat cu mîna lui păroasă opincile moțului.

— Pe dumnealui, eu l-am adus aici. Mi-a spus necazul buciumanilor. De ce nu-i ajuți să ajungă la judecată?

— E o cauză încurcată, a bîiguit avocatul săracilor. Nu-i ușor să te judeci cu erariul...

Caterina a înțeles că nu era prea mult de așteptat de la domnul Vida. Oamenii își pierdeau vremea degeaba.

— Intoarce-te acasă, moșule. Vom căuta altă cale să răzbatem la judecată...

— Altă cale? s-a bîlbîit avocatul. Nu văd...

Moțul în opinci a plecat. Caterina a rămas singură cu domnul Vida. S-a așezat pe scaunul cu spetează și a vorbit de-a dreptul:

— Să nu vă surprindă venirea mea, a început Caterina. Vă voi pune o întrebare la care în nici un fel nu v-ați așteptat. Cunosc soarta procesului pornit împotriva administrației minelor din Zlatna. Știu că drumurile dreptății sînt spinoase. Poate că dumneavoastră v-ați dat toată silința... Poate! De aceea aș dori să-mi spuneți dacă există și o altă cale decît a

judecății, pentru a înapoia buciumanilor pășunea de la Poiana Caprei, care de drept li se cuvine...

— Cum asta?

— Am văzut cu ochii mei planul conscripției urbariale din 1819, de unde acest lucru reiese lămurit.

Avocatul săracilor a privit speriat în ochii Caterinei, ca și cum s-ar fi pomenit fără veste în fața unui om venit de pe altă lume. Apoi a îngînat:

— Da... Ar putea să fie o chestiune de resortul administrației comitatense. Doriți, în adevăr? Hm... Ați putea să vă adresați viceprefectului Melchior Fosztó. El ar fi în măsură să vă sfătuiască ce trebuie să faceți...

Domnul Vida era încredințat că omul administrației va ști cum să vorbească acestei femei ciudate, care nu găsise altceva mai bun de făcut decît să dobîndească pe seama iobagilor pămîntul aflat în stăpînirea puternicului nemeș de la Bucium, vărul ei.

Viceprefectul Melchior Fosztó nu era un prieten al țăranilor. Nimic nu-l apropia de inima lor. Dar ținea să-și îndeplinească slujba călăuzit de simțul prevederii. Era un slujbaș devotat al stăpînirii și voia s-o ferească de tulburările pe care le întrezărea venind. Îndrăznise să raporteze guvernului din Cluj despre purtările neomenoase ale domnilor de pămînt cu iobagii și despre abuzurile funcționarilor domeniali, care înverșunaseră poporul peste măsură. „Fierbe revoluția pe dedesubt, ca în 1784, spunea el. Nu le place moșierilor ca țăranul să știe lămurit ce sarcini are de îndeplinit, deoarece în apă tulbure se pescuiește mai bine. Cît despre funcționarii erariului, aceștia primesc salarii pentru a se duce să asculte nevoile oamenilor, dar nici nu se mișcă din loc. Mai mult! Pe aceia care cutează să caute dreptatea la judecătorii imperiali, în loc să-i îndrume, îi pedepsesc".

Directorul administrației miniere din Zlatna, lacomul Ion Nemegyei, protestase de mai multe ori împotriva acestui viceprefect nesocotit, care se amesteca în treburi străine de slujba lui, arătînd țăranilor cum să-și cîștige așa-zisele lor drepturi și încheind procese-verbale supărătoare. „Acest păzitor al ordinei aţîţă poporul la dezordine!" strigau nemeșii, cerînd îndepărtarea nevrednicului slujbaș.

Caterina spera că va putea să-l folosească pe Melchior Fosztó pentru scopurile ei, dar nu-și făcea prea multe iluzii, temîndu-se că pînă în cele din urmă domnii de pămînt vor fi mai tari.

— Gîndul cu care ați venit la mine, prea stimată doamnă, vă onorează. Voiți să cîștigați pe seama comunei Bucium pășunea ce i-a fost răpită. Vă spun dinainte că nu va fi ușor. E mai lesne să iei de la cei nevoiași, decît să le dai înapoi ce-i al lor. Teamă mi-e că dorința dumneavoastră va întîmpina multe piedici. Poate nici nu se va găsi cine să o îndeplinească... Îl cunosc foarte bine pe domnul Albert Brady. Știu de ce e în stare. Se va împotrivi cu toată îndîrjirea. Va apela la guvernul din Cluj și sînt convins că va izbuti.

— Să fie cu putință?

Viceprefectul n-a răspuns de-a dreptul:

— Vă voi arăta un caz și vă veți convinge. Sînt trei ani de cînd pădurarii erariului au prins pe băieșii Teodor Țandru și Ilie Simina în drum spre tribunalul din Aiud, unde mergeau să se înfățișeze la dezbatere ca împuterniciți ai comunelor Bucium, Abrud-sat și Cărpiniș. Unde i-au dus? Ce-au făcut cu ei? Nimeni nu știe. Am raportat guvernatorului din Cluj, contelui Teleki, arătînd că s-a săvîrșit un abuz care ar putea să aibă urmări grave, dată fiind starea de spirit a populației, mai încordată decît oricînd. N-am primit nici un răspuns. De atunci

au trecut doi ani. Aceasta e bunăvoința domnilor din Cluj față de plîngerile locuitorilor... Vedeți...

Caterina a rămas cîteva clipe pe gînduri, apoi a vorbit cu glasul ei adînc, privind pe omul stăpînirii drept în lumina ochilor:

— Domnule viceprefect, vreau să-ți împătășesc dumitale, cel dintîi, marea hotărîre pe care am luat-o. Gîndul mă frămîntă de mai multe zile, iar astăzi, în cancelaria avocatului Vida...

— Îl cunosc. E un taler cu două fețe. Amîndouă murdare.

— ... am întîlnit un bătrîn din Bucium, care mi-a povestit multe. Prinderea celor doi băieși. Expediția militară a colegului dumitale Prentrics. Jaful husarilor. Drumurile zadarnice ale sărmanilor rugători. Toată trista odisee a însetoșaților de dreptate, lăsați fără apărare, oropsiți de unii, vînduți de alții, părăsiți de toți. Aș vrea să iau în mîinile mele cauza lor urgisită. Să fiu avocatul lor. Fără plată. Fără odihnă. Să mă înfățișez la judecată în numele lor. Să le apăr dreptul. Să le scriu rugările. Să adun dovezile. Să bat la toate porțile. Astăzi. Mîine. Totdeauna. Să strig, să stăruiesc, să nu dezarmez. Există vreo lege care să mă poată opri?

— Nici una, stimată doamnă, dacă oamenii vă vor da împuternicire. Nu mă îndoiesc că bănuiți greutățile care vă așteaptă.

— Știu. Cînd te-ai hotărît să spui adevărul, trebuie să te pregătești de suferință. O singură îndoială mă tulbură. Aveavor oamenii aceștia încredere în cuvîntul meu? De atîtea ori au fost înșelați și atîți ticăloși i-au amăgit ca să-i despoaie, încît mă întreb dacă, eu, o biată femeie, străină de neamul lor, maghiară cum sînt, voi izbuti să mă apropii de inima lor?

— Dacă nu mă înșel, cunoașteți limba romînă.

— Da, am trăit mulți ani în mijlocul țăranilor și vorbesc romînește aproape tot atît de bine ca și ei.

— Căutați să-i liniștiți, prea stimată doamnă, și ne veți face un neprețuit serviciu, a spus Melchior Fosztó, cu gîndul la îngrijorările lui.

Caterina își spunea că ar fi timpul să pună capăt acestei convorbiri care se prelungise dincolo de așteptările ei.

Înainte de a se ridica să plece, i-a mai pus o întrebare:

— Și care crezi că ar fi calea cea mai bună, domnule Fosztó?

Viceprefectul a stat în cumpănă cîteva clipe și a răspuns scurt, ca și cum altă ieșire n-ar fi fost:

— Eu cred că ar fi bine să luați drumul Vienei și să-i vorbiți împăratului.

— Ca Horia, a șoptit Caterina.

— Horia n-a fost decît un iobag. Dumneavoastră sînteți o femeie liberă, o doamnă. Nu vor îndrăzni să vă facă vreun rău. Ați umblat pe la Viena, dacă nu mă înșel. Cunoașteți locurile și oamenii.

Caterina a zîmbit cu amărăciune, amintindu-și de salonul aurit, unde dansase cadrilul cu prințul Metternich. Lumea aceea rămăsese departe. Niciodată nu dorise să se mai întoarcă în mijlocul ei.

— Am suit odată treptele unui palat bogat și am fost prezentată prințului Metternich. E cam mult de atunci.

— Așadar...

— Prințul Metternich nu iubește poporul, iar împăratul Ferdinand nu știe nimic din ce se petrece dincolo de zidurile bine păzite ale Hofburgului.

— Și totuși, prea stimată doamnă, nu cred că există alt mijloc...

Caterina a rămas gînditoare:

—Voi încerca.

VIII

Trecuseră mai bine de șase luni de cînd Caterina Varga își strînsese puținele lucruri ale ei: o ladă cu cărți, clavecinul și un scrin cu veșminte, părăsind fără părere de rău casa vărului Albert. S-a mai întors o dată să-și ia rămas bun de la Irma, pe care a încercat s-o mîngîie, ștergîndu-i lacrimile; dar n-a izbutit s-o facă să înțeleagă pentru ce trebuia să plece. Fata era înfricoșată de asprimea tatălui ei și nu îndrăznea să-i judece purtarea, dar simțea că mătușa Caterina avea dreptate.

Albert Brady își ținuse cu mare grijă odrasla departe de treburile moșiei. Irma n-avea voie să stea de vorbă cu țăranii și nu fusese în sat niciodată. Caterina primise în privința aceasta îndrumări lămurite, nu cumva Irma să lege prietenie cu fata vreunui iobag. Ea nu cunoștea nimic din durerile care mocneau dincolo de zidurile castelului unde creștea ca o floare de seră, dar inima nu-i era nesimțitoare, și cînd mătușa Caterina i-a povestit cruzimea de care fusese în stare tatăl ei, Irma s-a cutremurat și în ochi i-au izvorît lacrimi. Și totuși nu se putea mîngîia cu gîndul și nici prea bine nu putea să priceapă de ce a trebuit să plece mătușa Caterina numai fiindcă fusese bătut un iobag al tatălui ei?

Lipsită din fragedă copilărie de mîngîierile mamei, Irma descoperise la șaisprezece ani ființa duioasă căreia putea să-i încredințeze gîndurile; și atît se bucurase de apropierea ei, încît acum, cînd trebuiau să se despartă, i se părea că rămîne

părăsită pe o insulă pustie, ca Robinson Crusoe, din romanul pe care i-l dăruise Caterina.

Caterina Varga găsise adăpost la Bucium-Poeni în casa lui Isaia Cerbu, care era cea mai cuprinzătoare din tot satul. Isaia Cerbu o ridicase cu mîinile lui de meșter ciubărar, deprins cu uneltele văsăritului și priceput în alegerea copacilor zdraveni, buni de cioplit. Sprijinise pereții pe groși de fag, pusese temelie de piatră și așternuse pe acoperiș șindrilă de gorun, să țină cît o viață de om. Stîlpii pridvorului, ca și grinzile, tot de stejar, mărturiseau dibăcia lemnarului care îi crestase. Casa avea o odaie de locuit, cu pat, masă de brad, laviță și scaunul de văsărit [1], apoi altă odaie, de oaspeți, unde gazda ținea lucrurile scumpe, perne clădite lîngă perete și așternut de velințe; iar mai departe cămara plină de ciubere, de doniți, de cercuri, și printre ele o brumă de grăunțe puse deoparte pentru lunile de iarnă. Isaia Cerbu avea doi feciori, pe Simeon și Ilie, amîndoi băieși din Ofenbaia; el rămăsese văsar, ca și taică-său, care fusese tot cioplitor de doage și bărdaș, cutreierînd toată vara prin tîrguri după bucate. Cioplea cît era iarna de lungă, și de cum se desprimăvăra de-a binelea, încărca marfa în spinarea murgului, prinzînd la oblînc chișițele, cu vase potrivite unul într-altul, după mărime: pîrlăul mare mai întîi, apoi pîrlăul mic, pătrarul, ferdeletul, ferățul, ciubărașul și la urmă șuștarul, Prîslea al ciuberelor, numai de două cupe. Mergea încet, după căluțul cu pas măsurat și cuminte, doinind cu glasul lui domol:

„Du-mă, murgule, prin țară
Cu doniți și cu ciubară...“

De cînd Caterina Varga se așezase pe iosagul lui, cuprinzînd odaia de oaspeți, Isaia Cerbu nu mai plecase nicăieri, ci

[1] A văsări — a cioplí și a încheia vasele de lemn; scaunul de văsărit e un fel de capră de lemn, cu trei picioare, pe care se lucrează. (n.a.)

rămăsese în estimp acasă, să aibă grijă de doamna. Iar ca s-o stinghereaşcă cît mai puţin, se mutase cu baba lui în casa cea veche, mai măruntă, împreună cu cei doi feciori, care erau mai mult duşi, cu lucrul băieşitului. Ilie era însurat şi avea doi prunci, băieţi amîndoi. Simeon, fratele mai mic, rămăsese holtei, dar se legase cu credinţă de fata cea frumoasă a lui Ion Joldea din Cărpiniş, Ravica, pe care a îndrăgit-o din clipa cînd o zărise, stînd cuminte pe lada ei de zestre, la tîrgul de pe muntele Găina.

A peţit-o spre toamnă, după obiceiul pămîntului, la casa părinţilor fetei, unde a venit împreună cu nedespărţitul lui ortac, Vasile Medrea, un flăcău bun de gură şi vornic al munţilor din şapte sate. Ion Joldea i-a omenit cu prietenie, le-a pus dinainte scoverzi şi rachiu de mere, au vorbit despre unele şi altele, apoi Vasile Medrea, meşter în ale peţitului, a luat-o pe de departe:

— Fraţilor, de-am şedea cît am şedea, tot trebuie să mergem. Să ne spunem cugetul nostru şi solia pentru care am venit. Ştim din scripturi că cel de sus a zidit cerul şi pămîntul, toate cele văzute şi nevăzute, iar pe urmă a făcut pe om, căruia, ca să nu-l lase singur pe lume, i-a dat drept soţie pe strămoaşa noastră Eva. Aşa şi noi, ştiind că dumneavoastră aveţi o fetişoară frumoasă şi de omenie, ne-am luat voie să v-o cerem pentru junele nostru de faţă, ca să întemeiem o casă nouă.

Ion Joldea a răspuns, zîmbind:

— Noroc bun, de va fi să fie.

Apoi Vasile Medrea i-a spus Ravicăi, în glumă:

— Fată măi, noi am venit călare, ia vezi tu, nu cumva s-au dezlegat caii? Apoi către Simeon Cerbu: Mergi şi tu, frate Simeoane, să n-o lovească vreun cal cu piciorul.

Peste trei zile, Ion Joldea, însoţit de doi oameni de încredere vecini, au venit la casa lui Isaia Cerbu, să ştiricească despre starea feciorului şi despre buna lui purtare. Apoi au

hotărît ziua credinţării şi a cununiei: pe la mijlocul lui aprilie, iar Isaia Cerbu a rugat-o pe doamna Caterina să le fie tinerilor nănaşă.

Caterina Varga de cînd se aşezase printre buciumani, trăind viaţa lor, le învăţase rosturile şi le ştia obiceiurile. În drumurile ei peste văi şi rîpe umbla călare, iar ca să-i vie mai lesne se îmbrăca adeseori ca muntăriţele, cu cioci de pănură albă lungi pînă la genunchi, cătrinţă cusută cu fir şi poale largi de in, ca să poată încăleca bărbăteşte. Purta pe cap năframă albă de mătase, lăsînd-o să fluture în vînt ca o flamură, s-o cunoască oamenii de departe. Numai cînd avea treburi la Zlatna sau la Aiud îşi punea hainele domneşti — rochie neagră cu bumbi încheiaţi peste piept şi fustă largă, despicată în două, ca pentru călărie. Punea de obicei cizme roşii de Braşov, cu tocuri înalte, şi mănuşi lungi de piele galbenă cu zimţi, cumpărate mai de mult, pe Mariahilferstrasse, la Viena. Numai pe cap îşi păstra totdeauna năframa albă, ca panaşul unui războinic care a plecat la bătălie.

Casa lui Isaia Cerbu din Bucium-Poeni era aşezată dincolo de vale, la poalele unei poiene largi, semănînd cu o cetăţuie ridicată parcă anume să pîndească drumul oaspeţilor nedoriţi. Aici se adăpostise Caterina Varga, sub dealurile înşirate de-a lungul unei văi pe care hurducau morile şi joagărele mînate de apă.

Satul Bucium e înşirat, cu toate cătunele lui, de-a lungul acelei văi. Cătunul căruia îi zice Bucium-Cerbu, aşezare de lemnari duşi mereu de acasă, iese pînă în drumul Zlatnei, iar partea numită Bucium-sat e pitită într-o strîmtoare împădurită. Între colinele repezi, căptuşite cu brazi seculari, soarele luminează valea îngustă numai cîteva ceasuri pe zi. Mai departe, la răscrucea celor două văi, împrejurul bisericii din Bucium-Izbita, locuiesc băieşii în casele lor de piatră. De aici începe

larma muncii căutătorilor de aur, bătaia înfundată a șteampurilor, care se aude pînă departe, dincolo de hotarele satului.

Spre miazănoapte, în adîncul codrului neumblat, între rupturile stîncilor, e pitulat sătulețul băieșilor necăjiți din Buciumul de Munte, iar din potrivă în cea mai prelungită parte spre miazăzi, e Bucium-Poeni, unde își avea așezarea lui Isaia Cerbu. In valea strîmtă ducea un singur drum, păzit de-o latură și alta de gorunii uriași ai unui codru foarte bătrîn. În josul apei, se ridicau dealuri sălbatice, cu costișe și stînci prăvălite, păduri de brad și luminișuri abia zărite. Munții de piatră ai Poligatului despărțeau satul de ținutul minier învecinat, iar înspre răsărit se întindea Țara Mocanilor pînă la steiurile prăpăstioase și pleșuve de la Trăscău: acolo se putea afla un refugiu sigur pentru Caterina, dacă ar fi fost urmărită cumva dinspre Bucium.

Ori de unde s-ar fi apropiat pași străini cu gînduri cinstite sau cu planuri dușmănoase, din pridvorul cu stîlpi înfloriți ochiul gazdei le deslușea umbletul de departe și nu-i era greu să priceapă dacă vin încoace oameni cumsecade sau căpăii stăpînirii. Să fi căutat cu tot dinadinsul un post de comandă ferit, n-ar fi putut să-i găsească așezare mai potrivită.

Locuința era curată, înfrumusețată cu podoabe sărace, dar încăpătoare și luminoasă. Odaia de oaspeți, în care Caterina venea să se odihnească după truda drumurilor lungi, n-avea decît un pat de scînduri, așternut cu un strujac de pănuși de porumb, cu velnițe și un rînd de perne, îmbrăcate în fețe de pînză albă, lucrate în flori de arnici: frăgari, tulipani, dafini și trandafiri. Alături, pe masa nevopsită și acoperită cu o măsăriță de in, era loc destul pentru hîrtii și jalbe și pentru urciorul de lut cu pene de gîscă. Între pat și masă, erau rînduite la perete, una la capătul celeilalte, două lăzi frumos zugrăvite, iar de-a lungul peretelui, spre ușă, două lavițe. Deasupra lavi-

țelor, în cuiere de lemn, atîrnau căncile smălțuite, iar deasupra, pe polițe, stăteau în șir blidele și talerele de cositor și de argilă arsă.

În spațiul dintre ferestre, de unde se zăreau dincolo de marginea poienii vîrfurile dantelate ale brazilor, Caterina își așezase vechiul ei clavecin, care printre ștergare și oluri de lut semăna cu un trubadur de la curte rătăcit printre ciobani. Era singurul vestigiu al vieții ei de altădată, de care Caterina nu se îndurase să se despartă. În miez de noapte, tîrziu, cînd tăcerea cobora peste satul adormit, mîinile cu degete subțiri dădeau viață cîntecului, și lîngă vatra muruită a lui Isaia Cerbu răsunau acordurile unui *largo* de Haendel ...Sfîntul Nicolae, zugrăvit pe sticlă în icoana dintre ferestre, cu ochi nevinovați și barba răvășită, asculta la lumina candelei, nedumerit, o muzică cerească, pe care în raiul lui dintre blide și talere n-o mai auzise.

Caterina nu se gîndise niciodată pînă atunci să adune pe iobagi laolaltă, într-un loc anumit, ca să pună la cale împreună cu ei lupta pentru cîștigarea drepturilor lor. Ar fi însemnat, credea ea, să stîrnească prea multă vîlvă și să alarmeze prea de timpuriu iscoadele poliției mereu la pîndă, bănuitoare și temătoare de răscoală. Planul ei era să culeagă în taină dovezile dosite despre drepturile călcate în picioare ale iobagilor, cel puțin cele pe care le consfințiseră vechile decrete imperiale, și mărturiile despre datina rămasă din moși-strămoși; apoi să ia drumul Vienei și să supună împăratului îndrituitele plîngeri pe care se hotărîse să le poarte. De aceea se ferea să facă larmă în jurul ei, se arăta prevenitoare și amabilă cu funcționarii stăpînirii, răscolind, sub pretextul unui proces al ei, arhivele tribunalului din Aiud și ale cancelariei comitatense.

Caterina Varga ar fi dorit să nu trezească bănuielile autorității și să lucreze în tăcere, dar poporul începuse din nou să se frămînte.

Oamenii se aflau de mulți ani în proces cu fiscul, bătuseră zadarnic pe la porțile judecății, dar nu renunțaseră nici o clipă la lupta lor, iar acum simțindu-se sprijiniți, prinseseră curaj și nu se dădeau în lături cîteodată să-și facă chiar singuri dreptatea.

Caterina Varga nu putea să-i părăsească în nici o împrejurare și s-a grăbit să vină în mijlocul oamenilor de cîte ori a fost nevoie.

Birăul din Bucium, Ion Pleșa Danciu, avea un năravurît, de care nu putea să se dezbare. La dreptul vorbind, nici n-a încercat. Strîngea dările de la oameni și se făcea că uită să le dea dovadă la mînă. În felul acesta, nu se sfia să le mai ceară o dată, după ce socotea el că trecuse vreme destulă, ca să nu se mai țină minte care a plătit și care ba.

— Măi Danciule, eu am mai dat o dată pentru dare, în ziua de Sînziene. De ce-o mai ceri a doua oară? zicea omul.

— Aia n-a fost din estimp, a rămas din cel'lalt an. Arată țidula!

— Da' mi-ai dat-o?

Azi așa, mîine la fel, pînă cînd într-o dimineață, cincizeci de băieși cu securi și ciocane, după îndemnul Caterinei, au împresurat casa satului și l-au silit pe birău să le dea dovezile dosite. Nora lui Ion Pleșa, una Ludovica, a sărit ca turbată în ajutorul lui socru-său și, prinzînd în mîini o scurtătură dintr-un raf de fier, s-a năpustit asupra Caterinei, să-i crape capul. Dar, în pornirea furiei ei bezmetice, s-a zăpăcit și din greșeală a lovit un copil străin, care se ivise în fața ei pe negîndite. Caterina a scăpat nevătămată, dar copilul a fost cît pe ce să moară. În grabă, a venit spre cercetare preotul Francisc Boer din Abrud și a încercat s-o scoată vinovată pe Caterina, ca făptașă a loviturii. Nu s-a înfățișat, însă, nici un martor să-i bată în strună. Birăul a tăcut, neîndrăznind să mintă, iar Ludovica s-a ascuns în pădure, de teamă să nu se dovedească pînă la urmă adevărul-adevărat.

În a doua săptămînă după această întîmplare s-a ivit încă un prilej de răfuială cu pîndarii domeniali, care aveau să iasă din învălmășeală cam scărmănați.

Între drepturile mai vechi, întărite de rescriptul împărătesc din anul 1789, dar mereu nesocotite de administrația fiscului, era amintită învoirea pe care o aveau iobagii de a-și spori locurile de arătură și de a-și clădi case pe vatra pădurilor tăiate. Munca desțelenirii nu era tocmai lesnicioasă. Rădăcinile încleștate în pămînt ca niște măsele uriașe nu se lăsau smulse decît cu trudă mare, iar feriga, buruiană amară și îndărătnică, creștea la loc pe aceeași coastă unde plivitorii o smulseseră fir cu fir. Ogorul rămas era sărac, loc pentru cartofi și puțin cucuruz, dar destul de prielnic pentru așezarea începătoare a tinerilor însurăței care porneau în viață cu brațe zdravene și poftă de muncă. Roiau stupi de nouă hărnicie în vechea prisacă a buciumanilor și mierea ar fi fost destulă, dacă mîna brutală a stăpînilor nu s-ar fi năpustit, mereu nesătulă, să prade fagurii...

În revărsatul unei dimineți umede de aprilie, doi forestieri nemți de la Zlatna și nouă gornici ai pădurilor domeniale au luat drumul spre Bucium-Cerbu. Forestierii, în hainele lor verzi cu nasturi de os și pană din coada raței la pălărie, mînau două căruțe pline cu puieți de brad din ocoalele silvice ale erariului. Gornicii erau înarmați și aveau cu ei berbeci de gorun, sape și tîrnăcoape. Veneau cu poruncă de la administrația minelor să dărîme casele ce se clădiseră pe locurile despădurite și să răsădească iar brazi pe coasta pe care se întinsese satul. Cuptoarele unde se topea aurul stăpînirii înghițeau lemne, nu glumă.

Cea dintîi casă la care s-au oprit a fost cea a lui Oprea Boian, feciorul cantorului. Oprea Boian se afla, din întîmplare, acasă. Lucra pe prispă, la scaunul de văsărit, un șuștar pentru strînsul laptelui.

— Ce vreți voi, mă ? s-a răstit el, văzînd cum urcă spre ograda lui ceata gornicilor înarmați și cei doi forestieri în căruțele cu puieți.

Întrebarea a rămas fără răspuns. Gornicii n-aveau poftă de vorbă, iar forestierii nici nu știau romînește. Dar lui Oprea Boian nu i-a fost greu să priceapă cu ce gînduri tăbărîseră în curtea lui oamenii stăpînirii. Și-a dat seama că nu va fi în stare singur să se împotrivească celor unsprezece și a alergat într-un suflet pînă la Poeni, la doamna Caterina, să ceară ajutor.

Cu tot clocotul greu stăpînit al inimii ei, Caterina se ferise pînă la isprava cu birăul să calce dincolo de îngăduirile legii și să-i îndemne pe iobagi la nesupunere. Socotea că va izbuti, ca împuternicită a satelor, să înlăture în altfel prigoana tiranilor din jur, aducînd dezlegare de la stăpînul lor. De aceea pusese frîu nerăbdării și aștepta să se înfățișeze împăratului la Viena.

— Ne dărîmă casele, doamnă, a strigat Oprea Boian, ajungînd la vatra lui Isaia Cerbu, unde Caterina stătea de vorbă cu trei oameni veniți de departe, din Dealul Bistrei, de la Cîmpeni, să sfătuiască despre necazul unor pășuni pentru care erau puși să plătească o dare ce întrecea prețul folosinței, cu toate că aveau slobozenie asupra lor, scrisă cu slovă latinească și întărită cu peceți.

— Nu-i lăsați ! a răspuns aproape în aceeași clipă Caterina, bătînd cu pumnul în masa pe care stăteau desfăcute hrisoavele bistrenilor.

Omul i-a povestit dintr-o răsuflare despre năvala gornicilor și a forestierilor domeniali, și Caterina l-a ascultat cu un tremur nervos al nărilor, cu pumnii încleștați și ochii scăpărători. Cuta ce i se ivise între sprîncene arăta că după ce rostise acele cuvinte, înlăuntrul ei se dădea o luptă aprigă pentru a-și stăpîni firea. N-avea totuși timpul să cugete mai îndelung asupra încălcării săvîrșite de trimișii domnilor, dar în minte i-au fulgerat, deodată, literele de pe pagina unei cărți de drept, din

cele pe care ajunsese să le studieze de cînd luase asupra ei grija judecăților, ca mandatară a satelor de iobagi din munți. Acolo scria: *Vim vi repellere licet.* Așadar, la violență se poate răspunde prin violență, mai ales cînd cei chemați să facă legea respectată o nesocotesc ei înșiși. „Dacă gornicii domeniilor din Zlatna au venit să dărîme cu puterea casele oamenilor, tot cu puterea trebuie izgoniți!" și-a spus ea cu tărie.

Caterina s-a ridicat în picioare. În odaia scundă, cu grinzile de stejar afumate, statura ei părea mai înaltă cînd a rostit cu glas limpede hotărîrea tot atît de limpede pe care o luase:

— Îi vom împiedica! Vom ridica satul și le vom ține piept! Cheamă-l pe Simion Cerbu!

Oprea Boian a fugit spre șteampurile din vale, unde Simion lucra de o vreme la măcinatul pietrei de aur, și flăcăul s-a înfățișat la poruncă. Bătrînul Isaia Cerbu, ajutat de bistreni, scosese caii din grajd și-i înșeuase. Caterina, îmbrăcînd țundra pe care o purta la drum și încălecînd, i-a spus lui Simion să facă strigare pe la casele din susul văii Buciumului și să-i aducă pe toți oamenii în putere, înarmați cu ce le cădea la îndemînă; acolo, în Poeni, lîngă iazul șteampurilor, unde dînsa îi așteaptă. Apoi, dînd pinteni calului, a plecat și dînsa prin cătunele Poenilor, să-i strîngă pe cei din apropiere.

Paznicul credincios și neostenita ștafetă a Caterinei a pornit-o ca vijelia în sus spre Detunata, făcînd strigările pe la porțile oamenilor, și în mai puțin de un ceas se întoarse cu vreo sută de bărbați ce purtau pe umăr pari, furci de fier, topoare și îmblăcii. Amos, meșterul de fluiere din Poeni care trecuse suta de ani și era cam surd, ieșise pe prispa casei, în apropierea drumului pe care coborau ciopoarele de muntari și stătea proptit în bîtă pe un scăunel, cătînd cine știe unde, cu ochii lui apătoși de bătrîn. Cînd a văzut năvala de oameni în lungul drumului, și-a smuls privirile pironite nicăieri și a întrebat, ridicîndu-se pe picioare:

— Incătrău, măi oameni? Ahî?

— La clacă! i-a strigat în glumă un fecior din drum, învîrtind deasupra capului hadaragul îmblăciului. Ceilalți au rîs și și-au văzut de drum, iar bătrînul, neauzind sau nepricepînd bine de ce era vorba, s-a lăsat iar pe scăunel, cu obrazul lui tăbăcit și imobil ca o mască de piele scorojită.

La iazul șteampurilor îi aștepta Caterina cu o ceată de mai bine de douăzeci de inși, dintre care nu lipseau cîmpenarii din Dealul Bistrei.

— Oameni buni!... a grăit Caterina spre mulțimea de buciumani, stînd dreaptă în scări și împingînd spre ceafă, cu un gest scurt al mîinii, marama moțănească ce-i acoperea creștetul. Slugile stăpînirii au venit să vă dărîme casele, să vă arunce în drum așternutul pruncilor, să vă spulbere cenușa din vatră!...

Un băieș cu mustață groasă șuieră o sudalmă cumplită printre dinți, și prin toată adunătura de capete furnică un murmur. Caterina, cu capul descoperit, înălțată în scări, vorbi mai departe:

— Vin să vă lovească iar, în temeiul legii care n-a fost făcută să vă ocrotească pe voi, ci să-i răsfețe pe alții. Dar de data asta, chiar legea le stă împotrivă. N-au nici un drept să vă dărîme casele! Să le punem mîna în grumaz și să-i oprim, oameni buni! Cu puterea!

—Îi oprim!... Îi oprim, mărita-ta! Cu puterea! au răsunat glasurile celor de față și, înconjurînd-o pe Caterina din toate părțile, mulțimea a pornit-o spre Bucium-Cerbu.

Cînd au ajuns acolo, gornicii apucaseră să dea jos coperișul lui Oprea Boian și să desprindă podelele de pe grinzile podului, de rămăsese numai butura casei. Nu le mai trebuia mult să desfacă din cheutori bîrnele pereților de pe care bătuseră cu muchiile săcurilor lipitura de pămînt, văruită. Nevasta lui Oprea își dusese copiii la sălașul unui vecin de peste vale

și acum blestema în gura mare, din marginea drumului, necutezînd să se apropie de cei care-i risipeau vatra și agonisita. În partea de sus a ogrăzii, tot atît de nepăsători la tînguielile ei ca și gornicii, forestierii începuseră să bată țărușii pentru a rîndui șirurile de puieți.

Cînd au văzut iureșul de muntari îmbulziți în vale, au lăsat lucrul și au pus mîna pe puști. Unul din gornici a slobozit un foc în văzduh, apoi cu toții, în mare grabă, socotind că nu s-ar putea măsura cu vîrtejul ce venea asupra lor și n-ar fi lucru mare să-și lase potcoavele pe acele sălbatice locuri, s-au azvîrlit în căruțe și au luat-o la sănătoasa, părăsind uneltele vraiște, țărușii unde se găseau și puieții grămadă, drept semn că nu se vor mai întoarce niciodată.

Mulțimea a început să strige și să-i ocărască, zeci de pietre au zburat, ca un stol de vrăbii grase, în direcția fugarilor; ba unii s-au repezit pe urmele căruțelor, amenințînd cu parii și cu furcile de fier, dar Caterina i-a oprit:

— Nu mai e nevoie! Ar putea trage cu puștile din fugă și n-am avea cui să-i mai cerem socoteală... Pentru ziua de azi am isprăvit destul. Să se mai întoarcă dacă le dă mîna! Îi așteptăm!

Din căruța care se îndepărta în galopul cailor, unul din gornici a recunoscut-o pe Caterina și a scrîșnit neputincios, cu o strîmbătură a buzelor:

— Femeie nebună!

Buciumanii au alcătuit la loc, în mai puțin de o săptămînă, casa lui Oprea Boian, și de atunci gospodăriile de pe locurile despădurite din partea de jos a satului au fost lăsate în pace.

Isprava aceasta nu putea să n-ajungă la urechile ciulite ale varmeghiei[1]. Viceprefectul Melchior Fosztó s-a ostenit în per-

[1] Prefectura județului. (n.a.)

soană pînă la Bucium, cu comisarii Csernátoni și Veres, să cerceteze lucrurile la fața locului. Apoi fișpanul din Aiud, baronul Bánffy, a raportat în săptămîna următoare la Cluj, contelui Teleki, că *„femeia Caterina Varga, rudă apropiată a lui Albert Brady, stăpînul domeniului din Bucium, învață pe iobagi să alunge pe gornicii care ar încerca să oprească clădirea vreunei case pe locurile din nou împădurite, și tot așa să fie izgoniți aceia care ar cere plată pentru pășunatul vitelor. Locuitorii, luîndu-se după îndemnurile acelei primejdioase agitatoare, au provocat statului și proprietarilor mari pagube, mînîndu-și vitele în pădurea cea nouă, să pască acolo. De ascultare nu mai poate să fie vorba, ordinea e călcată în picioare și autoritatea nesocotită. Împotriva Caterinei Varga ar trebui să fie luate măsuri...“*

Contele Teleki, guvernatorul Ardealului, nu era însă un bărbat care să se sperie atît de ușor. A pus la dosar raportul baronului Bánffy, strîmbîndu-se în gînd cu dispreț: „O femeie!“ Și a plecat voinicește să vîneze cerbi în munții Gurghiului.

★

De cînd Caterina Varga îi părăsise casa, Albert Brady nu mai avea liniște. Nu-i mai prea nici vînătoarea, care fusese marea pasiune a trîndăviei sale, și adesea i se întîmpla să descarce pușca în vînt, pe urma unui iepure fugar. Se simțea împresurat de primejdii ascunse, care îl pîndeau din umbră, viclene, ca un cuțit pregătit să i se înfigă în spate. Prezența Caterinei în rîndurile iobagilor tot mai cutezători îi scurta somnul și îi strica pofta de mîncare. Ființa aceasta blestemată, sînge din sîngele lui, se preschimbase dintr-o dată în cea mai mare dușmancă pe care și-o putuse închipui vreodată. Nu-i

lovitură mai grea decît aceea pe care ți-o dă unul de-ai tăi, trecînd în tabăra vrăjmașă, gîndea vărul Caterinei.

Albert Brady nu lua lucrurile ușor. El își dădea seamă cîtă tulburare putea să stîrnească în rîndurile poporului îndemnul unei căpetenii hotărîte, chiar dacă ar purta rochie și nu s-ar pricepe la mînuirea armelor. E tot atît de primejdios tăișul cuvîntului ca și al sabiei. Caterina cunoaște Viena, știe să se poarte în lume, e isteață, vorbește cu ușurință, scrie frumos și cunoaște legile. Iobagii n-au avut niciodată un om al lor, care să-l fi citit pe Voltaire și să-i fi fost prezentat prințului Metternich!... „Femeia aceasta e de două ori primejdioasă. Atîță poporul și e în stare să-i poarte plîngerile pînă la treptele tronului. Atît ne mai trebuia: un Horia în fustă și de sînge maghiar!"

Irma simțea bine că tatăl ei se schimbase, dar fata neștiutoare, tînjind în umbra iatacului cu îngeri, nu pricepea ce furtună fierbe dincolo de grădina unde înfloreau trandafirii. Iubitul ei de taină, înflăcăratul Pál Vasvári, ar fi putut să i-o spună, dar el plecase încă din toamnă la Pesta, avocat începător pe lîngă Tabla Regească și ucenic al revoluției care avea să zguduie din temelii așezările Ungariei feudale. O singură dată a îndrăznit să-și mărturisească nedumerirea care o tulbura și să-l întrebe pe tatăl său, cu glasul pe jumătate:

— Tată, de ce a plecat mătușa Caterina?

Albert Brady a privit-o pieziș și i-a spus încruntat:

— Mătușa Caterina a murit.

Fata a tresărit speriată:

— A murit?

— Pentru noi e ca și moartă. Ea singură și-a ales drumul pierzării. S-a rupt din mijlocul nostru și ne-a trădat. Înțelegi tu ce va să zică asta? Ne urăște! Atîță poporul împotriva noastră. Vrea să ne sărăcească, să ne lase pe drumuri...

— Părea atît de bună! Cu mine vorbea atît de frumos!

— Fățărnicie! Și pe mine m-a înșelat cu aerele ei de mironosiță îndurerată. Am chemat-o în casa mea, i-am dat adăpost și m-am silit s-o iubesc ca pe o soră... Am încălzit șarpele la sîn. O dezmetică! O răzvrătită! O trădătoare! Nu vreau s-o mai văd înaintea ochilor mei niciodată! Să nu te mai aud vorbindu-mi de ea!

Irma și-a înghițit lacrimile și a tăcut. Niciodată n-a mai rostit cu glas tare numele Caterinei, dar nu trecea nici o zi fără să se gîndească la ea. Nu crezuse nici una din vorbele de ocară ale tatălui ei. Nu știa pe ce drumuri umbla mătușa Caterina, dar nu și-o putea închipui săvîrșind o faptă rea. Dacă a luat partea țăranilor, înseamnă că țăranii au dreptate!

În ceasurile de seară, cînd se retrăgea în cetățuia ei de sub stîncile sure, la flacăra șovăitoare a lumînării de ceară care îi lumina o pagină de carte, Caterina se gîndea cîteodată la cei rămași în timp și i se părea ciudat că în sufletul ei trecutul se spulberă cu totul, ca un morman de cenușă rece, în care nu mai tremură nici o scînteie. O perdea grea de întuneric despărțise viața ei în două, ca și cum ar fi aruncat în urmă, la jumătatea drumului spre prăpastie, peria vrăjită a sfintei Vineri din poveste... Dintre toți ai ei, de acum și de altădată, singura ființă de care își aducea aminte cu duioșie era prietenul din tinerețe, Victor. O mai fi trăind oare? Și ce-ar mai găsi amîndoi să-și spună, dacă întîmplarea i-ar mai pune o dată față în față?

Caterina nu putea să bănuiască, gîndind astfel, cît de apropiată era întîlnirea ei, cea de pe urmă, cu Victor Szilagyi. După fuga ei de la Viena, Caterina nu mai aflase nimic despre soarta lui Victor, și nici acesta n-a încercat să-i dea de urmă. De altfel, nici n-ar fi putut, fiindcă nu mult după cele întîmplate atunci, Victor Szilagyi a fost trimis în misiune pe lîngă curtea regelui Bavariei; apoi la Paris, unde noul rege al

Franței, Louis-Philippe, ocrotea rosturile burgheziei, deranjînd toate socotelile Sfintei Alianțe. Franța era guvernată de bancheri. Un tînăr diplomat ca Victor Szilagyi nu putea să aibă vreo înrîurire asupra treburilor publice dintr-o țară cu bărbați politici atît de dibaci; dar rapoartele lui cuprindeau date și informații exacte, iar prințul Metternich, dacă nu se arăta tocmai mulțumit de felul cum merg treburile la Paris, avea cel puțin consolarea că e cel mai bine informat ministru din toată Europa.

Cînd, după trecerea anilor, Victor Szilagyi s-a reîntors la Viena cu titlul de consilier aulic, a rămas mai departe unul din cei mai harnici slujbași ai bătrînului cancelar. Prințul Metternich, tot mai fudul și mai acru, ostenise luptînd împotriva vremii sale; fără să fi șters o singură literă din catehismul său absolutist, își împuținase rîvna de lucru și, pe măsură ce se înfierbînta cuptorul, prefera să scoată castanele din foc cu mîna altora. Simțea, parcă, apropiindu-se sfîrșitul și încerca să-și ușureze povara răspunderilor. Victor Szilagyi era unul dintre cei puțini în care mai avea încredere, și de aceea îl folosea pentru anumite însărcinări mai delicate. Era modest și cinstit — cinstit în felul său — cea mai bună slugă pentru un tiran îmbătrînit.

Nici pe Albert Brady nu-l mai văzuse Victor de cînd s-au despărțit la Pesta, cu ani în urmă. Aflase că s-a înapoiat în Transilvania și luase în mîinile lui apucătoare gospodăria moșiei părintești. Între cei doi tineri nu fusese prietenie niciodată. De aceea, Victor Szilagyi a rămas foarte surprins cînd, după ani de tăcere, a primit la cancelaria imperială o epistolă lungă din partea uitatului castelan de la Bucium iertat pentru toate și adînc-îngropat sub lespedea unui trecut fără întoarcere. Albert Brady își descărca amărăciunea pe douăsprezece pagini scrise mărunt: îi reamintea anii lor din tinerețe și îl ruga să-i sară

în ajutor pentru a mîntui în ceasul al unsprezecelea pe Caterina de la pierzare.

„Dacă mai trăiește măcar o umbră din simțirea ta de altădată, dacă nu poți să rămîi nepăsător la rătăcirea unei ființe care ți-a fost odată scumpă, dacă vrei să crezi în sinceritatea cuvintelor mele, vino! Vino, cît nu e prea tîrziu. Caterina se pierde. Ești singurul om pe lume care o mai poate salva".

Așternînd aceste rînduri pe hîrtie și îmbrăcîndu-le într-un veșmînt de duioșie fățarnică, Albert Brady le cîntărise bine și nu se îndoia că vor găsi răsunet în inima lesne-încrezătorului Victor. Nu-i vorbise prea limpede despre purtarea Caterinei. Nu pomenise nimic despre cearta lor pentru păsunea de la Piciorul Caprei și nici despre procesul iobagilor, ci numai despre neînțeleasa fugă de acasă a Caterinei, prefăcîndu-se că nu cunoaște motivul plecării ei, ca nu cumva să se bage de seamă că îl preocupă numai interesele lui. „Un singur strop de simțire dacă se mai găsește în sufletul acestui om, nu se poate să rămînă surd la chemarea mea", gîndea Albert Brady. Iar socoteala lui n-a fost greșită.

Se lăsau peste lume tăcerile amurgului, cînd a sosit Victor Szilagyi la curtea din Bucium. Călătoria fusese destul de plăcută de-a lungul Crișului, pînă la Brad, dar ploile din munți desfundaseră drumurile de care, și cei patru cai înaintași ai landoului închiriat la Arad se smuceau amarnic în hamuri să scoată roțile din tină. Oaspele așteptat era ostenit și flămînd. În prînzitorul cu mobilă grea de stejar, mama Sida, purtătoarea cheilor de la cămări, așezase masă îmbelșugată cu păpăradă din zece ouă, doi pui fripți, pancove[1] cu lictar de prune și mied de șase ani, ca aurul, mai prețuit decît cel mai de frunte Tokaj. Cei doi tineri de odinioară și-au strîns mîinile, s-au privit lung în ochi, fără să se îmbrățișeze. Irma s-a ivit ca o spumă

[1] Aluat crescut, copt în tigaie. (n.a.)

albă, a făcut o reverență cum o învățase *fräulein* Elsa și s-a dus la culcare, cuminte, cu guvernanta după ea.

— Copila ta?

— Irma.

— Ce mare a crescut! Azi-mîine va trebui s-o măriți. Veți rămîne singur.

Victor Szilagyi rostise aceste trei cuvinte din urmă cu o mîhnire sinceră, gîndindu-se la propria lui singurătate.

— Copiii ne îmbătrînesc, a încercat să glumească fericitul părinte.

— Îmbătrînesc și cei care n-au copii, a șoptit Victor.

Albert Brady s-a uitat la chipul uscat și trist al omului din față, care își muia buzele palide în paharul cu lumină de miere. Îmbătrînise cu adevărat. Tîmplele îi albiseră, o cută adîncă îi brăzdase fruntea, iar în ochii lui osteniți bucuria de a trăi era stinsă. Și totuși, în tăciunii fără viață parcă a mai licărit o scînteie cînd Albert Brady a pomenit, cu multă băgare de seamă, numele Caterinei.

— Mi-ai scris, dragă Albert, dar n-am înțeles prea multe din spusele tale. Caterina nu ți-a lăsat nici un cuvînt de lămurire? E o aventură? Are un amant?

Albert Brady a izbucnit într-un hohot de rîs:

— Un amant? Ha! Ha! Ha! Zece amanți, o sută de amanți ar fi toți prietenii mei, i-aș pofti la masă, să petrecem împreună, i-aș binecuvînta! Iartă-mă că vorbesc astfel. Ești gelos? Fii liniștit, scumpul meu, Caterina n-a fost făcută pentru dragoste. Să vorbim așa, deschis, ca între bărbați. Inima, simțirea ei e rece ca gheața. Căsnicia ei, știi bine din cele ce ți-am scris, n-a fost fericită. O femeie care s-a dăruit fără iubire păstrează toată viața un dezgust iremediabil pentru gestul îmbrățișării. Nu, dragă Victor, presupușii amanți ai Caterinei nu m-ar fi neliniștit. Și, să nu te superi, dar pentru

un asemenea inofensiv capriciu nu te-aș fi rugat să faci un drum atît de lung. Aventura în care s-a lăsat tîrîtă e mai gravă.

— Mai gravă ? Ce-ar putea să fie ?

— Ascultă-mă, Victor, și judecă nu cu inima ta tinerească de altădată, ci cu mintea bărbatului întreg, care poartă, mai mult decît un modest proprietar de la țară, răspunderea intereselor de stat.

— Mă uimești, dragul meu. Ce legătură poate să fie între plecarea din casa ta a Caterinei și interesele de stat ? N-ai să-mi spui că blînda ta verișoară a devenit o primejdie pentru ordinea publică ?

— Nici nu-ți închipui ce trist adevăr cuprind vorbele tale ! Victor a tresărit, speriat :

— Cum așa ? Spune !

— Sînt mai bine de șase luni de cînd Caterina s-a mutat în casa unui iobag și atîță poporul împotriva noastră. Umblă călare în haine țărănești, cutreieră satele și îndeamnă pe oameni la nesupunere. Abia a fost uitată furtuna răscoalei lui Horia... Țăranii încep din nou să se miște, în fruntea lor stă o femeie, iar femeia aceasta e născută de sora mamei mele.

— De necrezut !

— Nici eu nu pot să înțeleg. De unde această neașteptată pornire ? Ce urmărește ? Ce vrea ? Îmi vine să cred că dezamăgirile vieții au adunat în inima ei atîta amărăciune, încît încearcă să se răzbune împotriva lumii întregi. Cel mai primejdios dintre răzvrătiți e omul care n-a avut noroc în viață.

— A cui e vina ?

— A tatălui meu, recunosc. Dar remușcările lui sînt în mormînt, și e de prisos să ne răfuim cu amintirea unui mort. Să chibzuim mai bine amîndoi și să vedem ce-i de făcut.

— Tu ce crezi ?

— Caterina trebuie cumințită cu orice preț. Nu arunc în vînt o vorbă ca oricare alta. Repet: cu orice preț! Înțelegi bine că sînt în joc interese atît de grave, încît nu vom ezita să luăm împotriva ei măsurile cele mai drastice. Înțelegi ce vreau să zic. Răul trebuie curmat fără cruțare, de la început.

— Vă gîndiți s-o arestați?

Albert Brady avu, fără să vrea, un rînjet de dulău care-și arată colții.

— Poate și mai rău!

Victor Szilagyi a simțit între umeri săgeata unui fior rece. Albert Brady a continuat, încercînd parcă să se scuze:

— Planul nu-mi aparține, dar ca rudă atît de apropiată n-aș vrea să fiu învinuit de un exces de îngăduință. Nu țin să mă compromit.

— Vor s-o omoare? a strigat Victor.

— Ultima oară cînd am fost la Aiud l-am găsit pe baronul Bánffy foarte hotărît. De aceea m-am gîndit, tu ești singurul om care mai poți s-o mîntui, iar pe noi să ne scuteși de o penibilă necesitate.

Victor Szilagyi l-a privit întrebător:

— În ce fel?

— Redîndu-i cu puțină întîrziere fericirea pierdută, a răspuns cu cinism Albert Brady. O mai iubești pe Caterina?

Întrebarea era brutală, dar în acea împrejurare gravă jumătățile de cuvînt nu-și aveau rostul. Albert Brady își dădea seama că răscolește o rană care nu se vindecase niciodată, dar o făcea dinadins, pentru buna reușită a planului drăcesc pe care îl urzise. Întoarcerea prietenului de odinioară nu putea să nu găsească răsunet în inima Caterinei și o cerere în căsătorie, realizată după douăzeci de ani, ar fi putut să facă minuni. Victor Szilagyi n-a răspuns nimic, dar se vedea bine că sufletul lui fusese adînc tulburat.

★

Caterina se afla singură în odaia ei și cînta. Răscolise în ajun printre hîrtiile uitate și culesese la întîmplare un caiet cu note de muzică, iar printre *lied*-uri și valsuri descoperise o frîntură din Simfonia a IX-a. Era o amintire a pianistului Cserny, pe care îl cunoscuse la Viena și care-i dăruise la plecare, pe trei pagini, o transcriere la pian a finalului:

— *Seid umschlungen, Millionen!*

Clavecinul cu sunet uscat nu izbutea să rostească întreaga măreție a muzicii lui Beethoven, coardele lui de sîrmă suspinau, dar nu știau să strige; numai glasul cald al Caterinei se înălța plin de pătrundere în cuprinsul strîmt al casei țărănești, ca o chemare a iubirii de oameni. Niciodată inima ei de femeie nu se simțise mai aproape de suferința celor mulți.

— *Diesen Kuss den ganzen Welt...* [1]

Sunetele clavecinului nu se auzeau mai departe de ograda vecinului, în care, de multe ori, copiii satului se strîngeau vara în sărbători și în ceasurile de seară, să le asculte, dar inima celei ce mîngîia clapele de fildeș vibra ca o orgă, dînd glas avîntatului vers pe care muzica-l înzestra cu aripi cutezătoare, suindu-l în azurul tăriilor și răspîndindu-l peste cuprinsurile lumii. El fremăta în cetinile înnoptate ale munților, în vuietul cascadelor, în licărirea scînteietoare a stelelor ce împodobeau bolta. Era un gînd de alinare adresat celor mulți și sărmani, striviți sub călcîiul stăpînilor, loviți cu dispreț și risipiți ca o turmă înfricoșată, orfani de iubire și înfometați de dreptate, prigoniți, jefuiți, urgisiți, fără alți prieteni și apărători decît adîncurile pădurii, fără altă mîngîiere decît sărutul morții. Iar cîntecul, cum îl tălmăcise dînsa, spunea lîngă versul înaripat al lui Schiller:

[1] O-mbrățișare lumii-ntregi... (n.a.)

— *Seid umschlungen, Arme Leute!*

Îmbrățișați-vă, oameni sărmani!

Simeon Cerbu, paznicul nopții cu stele, a bătut ușor la ușă, nesocotind consemnul:

— E aici un domn de la Viena, care a venit să vă cerceteze.

Victor Szilagyi s-a ivit în prag ca o vedenie.

— Victor!

— Caterina...

Fără voia lor s-au îmbrățișat. *Seid umschlungen!...* Dar nu era decît unul singur, un om venit de foarte departe...

L-a poftit să stea pe lavița de stejar din dreptul ferestrelor și a mutat sfeșnicul cu lumină de ceară de pe clavecin în mijlocul mesei. S-a așezat și Caterina.

— Victor! Ce vînt al întîmplării te-a purtat pînă la hotarul singurătății mele? Credeam că m-ai uitat de mult.

— Nu te-am uitat niciodată, Caterina, deși mă îndoiam că mai dorești să mă revezi, după ce ai plecat atunci, fără să-mi lași un singur cuvînt... Era ziua în care mă hotărîsem să te cer de soție, a spus Victor cu un surîs amar, privind oarecum stînjenit flacăra gălbuie a lumînării din sfeșnic, care răspîndea în odaia aceea țărănească un miros de flori de cîmp.

— Și te-ai întors acum să-ți iei rămas bun de la mine?

— Eu te-am iubit, Caterina... a suspinat Victor cu aceeași amărăciune în glas.

— Să lăsăm morții să odihnească în pace, Victor. Am suferit atît de mult în anii aceia, încît nu vreau să-mi mai aduc aminte.

—Înțeleg. Dar eu nu m-am ostenit pînă la tine ca să vorbim despre trecut. Nu mai încerc să judec cele ce-au fost și nici pe cei care nu mai sînt. Mă îngrijorează cele ce vor fi.

— Vorbești în enigme, Victor. Nu știu să dezleg șarade.

Caterina s-a oprit o clipă, i-a prins căutătura ochilor și l-a

întrebat, contrariată, cu o bănuială pe care nu și-o putea ascunde:

— De ce-ai venit? Cine te-a trimis?

Victor a răspuns fără ocolișuri:

— Nu te-am mințit niciodată, Caterina, și nici acum nu îți voi ascunde adevărul. Mi-a scris Albert...

Caterina s-a încruntat și parcă ar fi voit să-l oprească de a mai vorbi. Știa ce avea să-i spună mai departe. Apoi s-a gîndit să-i răsplătească sinceritatea, ascultîndu-l.

— Scumpul meu văr nu mă prea iubește.

— Te înșeli. El e îngrijorat de soarta ta și îți vrea binele. Mi-a povestit ce s-a petrecut între voi.

— Ți-a spus tot? Ți-a spus de ce am plecat din casa lui? Ți-a spus că a încălcat pămîntul liobagilor? Ți-a spus că-i silește pe oameni la munci fără plată? Ți-a spus că-i schingiuiește, că îi robește și îi fură? Ți-a spus?

— Mă înspăimînți, Caterina! Acestea sînt cuvintele lui Horia! De unde le-ai culeș?

— De pe buzele celor care nu îndrăznesc să le rostească, Victor! Voi sînteți prea departe și nu le auziți, cum nu le-am auzit nici eu pe cînd eram printre voi. Pe tine nu te-a cuprins niciodată mila de oameni? Ai văzut vreodată un om bătut pe nedrept, pînă la moarte? Știind cum suferă cei prigoniți, încercat-ai vreodată să le vii în ajutor? Nu! Tu n-ai în firea ta pornirea răzvrătirii. Ești un slujbaș cuminte, cam timorat, care n-are curaj să-i înfrunte pe șefi! Tu nu știi că viața nu face daruri și că fericirea e prețul unei lupte care trebuie pornită, purtată, cîștigată! N-am știut-o nici eu decît mai tîrziu. E o înțelepciune pe care am plătit-o scump. Nici eu n-am luptat destul pentru fericirea mea. O voi face acum pentru a ușura suferințele altora.

— Îți primejduiești viața, Caterina.

— Viața mea! Asta tot scumpul meu văr ți-a spus-o?

— Se teme pentru tine și cred că nu greșește.

— Se teme pentru el! Și pe bună dreptate!

— Vor să te aresteze, Caterina!

— N-au nici un temei.

— Te vor aresta fără temei! Victor Szilagyi șopti apoi vorba cea de spaimă: Vor să te omoare...

— Nu vor îndrăzni!

— Vor îndrăzni. Pornirea aceasta nu le lipsește. Albert a fost la Aiud...

— Ca să mă apere, nu-i așa?

— A vorbit cu baronul Bánffy și a aflat că guvernul a hotărît să te înlăture cu orice preț. Cu orice preț!

— Și cu ce drept? Iată aici, pe masă, actul prin care poporul din trei sate — Bucium, Abrud și Cărpiniș — îmi dă împuternicire să mă înfățișez la judecată în numele lor. Ei nu cer mai mult decît îndeplinirea și respectarea rescriptului imperial de la 1789. E cuvînt domnesc, Victore! Nu ești și tu slujitor al împăratului?

Victor Szilagyi a stăruit:

— Dar sînt destui avocați în Aiud care să ia asupra lor procesul acestor locuitori, despre care tu spui că sînt nedreptățiți. De ce tocmai tu? O femeie, o nobilă, o maghiară?

— Ani de zile au tărăgănat judecata avocații tăi din Aiud. Ei urlă ca lupii în pustiu, dar li-e teamă să strige adevărul și s-au lăsat cumpărați de cei puternici. O femeie, zici tu? Inima mea e aceea a unui bărbat. O nobilă? Strămoșii mei au fost țărani și eu nu mă simt legată de ticăloșia rudelor pe care mi le-a dat întîmplarea. O maghiară? Iobagii romîni sînt frații mei.

— Dar viața aceasta, Caterina, nu se potrivește cu firea și cu năzuințele tale alese. Ție ți-au plăcut totdeauna lucrurile frumoase: cîntecul, poezia... Aici cine te va putea înțelege?

Țăranii aceștia în țundră și în opinci, care nu știu decît să-și plîngă sărăcia?

— Au și ei doinele și poveștile lor. Nu le cunoști.

— Vino cu mine, Caterina. Dacă ții tu, voi cerceta cauza iobagilor acestora, iar tu vei fi iar ce-ai fost totdeauna pentru mine: dragostea mea... Soția mea, Caterina, dacă vei vrea. Mai avem înaintea noastră ani mulți de fericire. N-am luptat pentru ea, cum spui tu, dar am suferit ca și tine.

Victor Szilagyi avea glasul cald și convingător. El era mișcat pînă în adîncul sufletului său puțin și nu se mințea decît pe el însuși. Caterina privea acum cu milă la acest îndrăgostit întîrziat, care o iubea poate, dar nu era în stare să îi înțeleagă gîndurile. Și-a stăpînit înduioșarea care încerca să-i topească voința și a răspuns, privind afară, în noapte, umbrele pădurii:

— E tîrziu, Victor. E mult prea tîrziu. Calea pe care am pornit nu mai are întoarcere.

— E ultimul tău cuvînt?

— E singurul.

— Bine. Dar nu mă vei putea opri să rămîn aici, în preajma ta, să te apăr. Mă înscriu în garda ta, alături de feciorul care m-a adus pînă la tine, a încercat Victor să glumească. L-am întrebat cum îl cheamă. Poartă un nume mîndru: Simeon Cerbu.

— Nu te opresc, i-a răspuns Caterina. Poate te vei hotărî să te îmbraci țărănește și să pornești la lucru în pădure. Ai tăiat vreodată un copac?

Dar romantica pornire a lui Victor s-a stins ca un foc de paie. I-a întins mîna și s-au despărțit ca doi foști prieteni care se regăsesc și nu mai au nimic să-și spună. Victor a plecat pe același drum sub cerul semănat cu stele, ca să-i mărturisească lui Albert Brady nereușita misiunii sale. Era nemulțumit și tulburat. Împotrivirea Caterinei îl atinsese în mîndria lui de diplomat iscusit, iar refuzul ei de a-i fi soție îi deschidea

în inimă o rană pe care o crezuse vindecată. Și totuși nu-și putea înăbuși un simțământ de ascunsă admirație pentru gingașa fetiță de altădată, acum femeie împlinită, tare pe voința ei și credincioasă soartei pe care și-o alesese. „A îmbrăcat cămașa morții", gîndea Victor Szilagyi, simțind pentru întîia oară, cu rușine, zădărnicia propriei lui treceri prin viață.

Făgăduiala pe care i-o făcuse nu era însă o vorbă deșartă. Știa prea bine că o amenință mari primejdii.

★

Prefectul comitatului, fudului Nicolae Bánffy, se plimba prin birou cu pași apăsați și zuruit de pinteni, trăgînd supărat din pipa grea, strunguită din fildeș. Un alt bărbat, între două vîrste, cu ochi mici și ciupit de vărsat, stătea răsturnat în fotoliul de piele roșie, într-o poziție prea puțin respectuoasă față de un înalt slujbaș al cîrmuirii. Era în atitudinea lui o sfidare de om încrezut, căruia nu-i pasă nici de bunăvoința și nici de poruncile domnului prefect. Dimpotrivă, venise să-l înfrunte și să-i ceară socoteală. Acest vizitator îndrăzneț nu era altul decît Ioan Nemegyei, directorul domeniului regal metalurgic și minier din Zlatna. El administra, cu sîrguință și fudulie, băile statului din munți; își lepădase numele cu care plecase de-acasă, Nemetzki, și își făcuse o faimă bine îndreptățită de satrap al aurului, aspru, apucător și hain. Se socotea stăpîn absolut al locurilor și al oamenilor, storcea cît putea mai mult din bogăția pămîntului, din munca fără plată a iobagilor, ca să dea „cămarei" împărătești cîștig mare și să-i mai rămînă și lui din ce prisosește. În proces cu oamenii cărora le impusese corvezi nedatorate era foarte nemulțumit că se găsise un funcționar al administrației care, în loc să-i înlesnească treburile, i se punea în cale, ținînd parte iobagilor. Așa

cel puțin gîndea el. Acest îndrăzneț era viceprefectul Melchior Fosztó și împotriva lui venise să se plîngă prefectului.

— Domnul Fosztó se amestecă în lucruri care nu-l privesc și îmi încurcă socotelile. A venit să facă cercetare la fața locului...

— L-am trimis să lămurească locuitorilor ordinele guvernului, i-a tăiat vorba Nicolae Bánffy.

— Eu nu-mi încălzesc cuptoarele cu ordinele guvernului, domnule prefect! Știți ce-a făcut Fosztó al dumneavoastră? A adunat pe locuitorii din Bucium, Cărpiniș și Abrud-sat, ca să-i întrebe ce plîngeri au împotriva mea. Era de față, întîmplător, slujbașul oameral Ioan Șuluț, care mi-a raportat. Încurajați de prezența viceprefectului, oamenii au strigat că orice ar face „cămara" ei nu vor îndeplini nici o obligație, în afară de plata prestațiilor prevăzute în rescriptul din 1789. Caterina Varga i-a învățat așa!

— Acel rescript totuși există, a răspuns cu jumătate de glas prefectul.

— Domnule prefect, lucrurile s-au mai schimbat în cincizeci de ani. Nu era pe atunci decît un singur cuptor de topit, acum sînt patru. Nevoile noastre de lemne au sporit și trebuie să ținem seama de ele. Necesitatea nu cunoaște lege.

— Vom vedea, a răspuns Nicolae Bánffy, strîngînd din sprîncene. Dumneavoastră trebuie să știți că guvernul se teme să nu se aprindă din nou focul revoluției. Revolta mocnește înăbușit și poate oricînd să izbucnească din nou. Se cuvine să procedăm cu tact și cu energie.

— Ori cu tact, ori cu energie, domnule prefect. Dumneavoastră, să iertați, ați vrea să fiți și cu slănina în pod, și cu curechiul uns.

Prefectul n-a răspuns nimic la această glumă proastă și a revenit la obiect:

— Am chemat la mine pe Fosztó. Îl aștept să se prezinte dintr-o clipă în alta. Trebuie să-ți arăt, însă, că această neînțelegere mă nemulțumește profund. Nu-mi place să navighez între Scylla și Carybda...

Nicolae Bánffy a ocolit fotoliul în care se tolănise administratorul domeniilor regești, ca și cum s-ar fi ferit cu adevărat de un colț de stîncă, și s-a așezat la birou, aducîndu-și aminte să-și aprindă pipa. În clipa aceea ușa s-a deschis și a intrat viceprefectul.

El știa foarte bine pentru ce fusese chemat și își pregătise răspunsurile. Nu se aștepta totuși să-l găsească acolo pe Nemegyei. Crezuse că va sta de vorbă între patru ochi cu prefectul. Văzîndu-l pe administratorul minelor, a tresărit și a rămas un moment stingherit. Nu i-a întins mîna și a pășit de-a dreptul spre Nicolae Bánffy.

— Domnule prefect, sînt la ordinele dumneavoastră.

— Ia loc, a spus prefectul, cu un glas în care nu vibra prea multă bunăvoință.

— Mulțumesc.

— Domnule viceprefect, te-am chemat ca să-ți arăt fără nici un ocol nemulțumirea ce mi-ai adus prin purtarea dumitale. Domnul administrator al domeniilor mi se plînge că îi faci greutăți în îndeplinirea însărcinărilor sale. Mai precis, încurajezi împotrivirea minerilor și îi îndemni să nu-și execute prestațiile.

— Pe cele care nu le datorează, domnule prefect! Dumneavoastră știți că cele trei comune muntene, Bucium, Cărpiniș și Abrud-sat, sînt în proces cu domnul Nemegyei și nu cer altceva decît respectarea rescriptului imperial...

— Și dumneata te-ai făcut avocatul lor? l-a întrerupt prefectul.

— Nu. Dar am primit chiar de la dumneavoastră însăr-

cinarea să cercetez temeinicia acelor plîngeri, a răspuns cu glas stăpînit Fosztó.

Nemegyei a sărit de pe fotoliu, ca ars cu fierul roșu.

— Așa? Și cum ai procedat dumneata? Ai nesocotit drepturile legale ale domeniului; ai uitat sau te-ai prefăcut că uiți să ne comunici plîngerile locuitorilor, pentru a vă aduce dovezile noastre; ai dat lămuriri comunelor într-un sens opus legiuirilor din 1789 și n-ai comunicat populației apelul fiscului cu aceeași grabă cu care ai publicat hotărîrea guvernului.

— Atîta tot? a întrebat Fosztó.

— Nu! a strigat Nemegyei. E ceva mai grav, despre care am ținut să-l înștiințez pe domnul prefect în prezența dumitale. Te rog să răspunzi: care sînt legăturile dumitale cu acea aventurieră care atîță poporul și îl îndeamnă la nesupunere?

— E vorba cumva despre Caterina Varga? a întrebat Nicolae Bánffy tresărind, ca și cum un deget nevăzut i-ar fi atins un loc dureros al împlinitului său trup.

— Da. Caterina Varga! Această femeie primejdioasă își ascunde originea într-o ceață mistică și se laudă că ar avea legături strînse cu personalități de rangul cel mai înalt, dă sfaturi din cele mai periculoase populației și o învață să se împotrivească! Domnule prefect — a continuat Nemegyei, apăsînd pe fiecare cuvînt — atîta vreme cît această impostoare se va afla pe teritoriul domeniilor, nu va fi liniște!

— Știu, a răspuns Nicolae Bánffy. Domnule viceprefect, dumneata ai primit instrucțiuni precise în privința acestei femei. Eu însumi ți-am dat ordinul de a o îndepărta din mijlocul poporului. Pentru ce nu s-a executat?

— Domnul Nemegyei cunoaște motivul ca și mine, deoarece cu ajutorul slujbașilor dumisale am încercat prinderea Caterinei Varga. E însă mai ușor a da un ordin decît a-l executa. Încercarea noastră n-a izbutit fiindcă populația, prinzînd de veste,

s-a adunat în număr mare și a apărat-o cu dîrzenie. Să fi făcut uz de arme, ar fi fost vărsare de sînge. Doriți aceasta, domnule prefect?

— Nu, nu! a sărit speriat prefectul. Să procedăm cu energie, dar cu tact!

Viceprefectul s-a oprit cîteva clipe din vorbă, ca și cum ar fi voit să-și pună gîndurile în rînduială, apoi a spus:

— Nu caut să apreciez cunoștințele și experiența domnului Nemegyei în chestiunile miniere, dar am constatat în mai multe rînduri că nu cunoaște relațiile stabilite de legi între stăpîni și iobagi, că nu înțelege cum trebuie cîrmuit poporul de rînd, deoarece nici ca stăpîn, nici ca funcționar nu și-a bătut capul să se apropie de el. Din cauza pornirilor dușmănoase de care a dat dovadă, precum și din cauza abuzurilor unor slujbași pe care îi protejează, agitația poporului de rînd a crescut în așa măsură, încît dacă autoritățile administrative nu vor pune capăt acestor abuzuri, vom da țăranilor, care și altminteri sînt porniți spre rele, ocazia de a dezlănțui o nouă răscoală, cum a fost aceea din 1784, pricinuindu-ne numai pagube și neliniște.

— Și noi să arătăm că ni-e teamă de ei? s-a răstit, furios, Nemegyei.

— Eu am dat poporului sfaturi liniștitoare, fiindcă acela care nu se bucură de încrederea lui, în caz de nesupunere nu va fi în stare să-l potolească.

— Ai să-i potolești dumneata? Iată, domnule prefect. *Habemus confitentum reum!* Adică: vinovatul mărturisește. Domnul viceprefect caută încrederea iobagilor! Le dă sfaturi liniștitoare! Îi ațiță la nesupunere ca să aibă plăcerea de a-i îmblînzi! Cred că ați înțeles. Eu nu mai am nimic de spus. Vă rămîne dumneavoastră îndatorirea de a hotărî. V-am salutat!

Și domnul administrator al domeniilor regale a ieșit trîntind ușa. Cei doi oameni ai cîrmuirii au rămas singuri. Nicolae Bánffy a zăbovit puțin cu ochii pironiți asupra ușii, apoi a spus, încercînd să-și înmoaie glasul :

— Ai văzut ? Domnule Fosztó, vreau să-ți vorbesc nu ca șef, ci ca prieten. Ai apucat pe o cale greșită. Știu că nu ești un agitator al mulțimii și că slujești guvernul cu credință.

— Despre aceasta să n-aveți nici o îndoială.

— Atunci, de ce îți primejduiești slujba ? Voi fi nevoit să raportez mai sus și nu voi putea să ascund realitatea.

— Ce vină îmi găsiți ?

— Ai dat dovadă de prea multă îngăduință, domnule viceprefect. Lipsă de energie !

— Am căutat să procedez cu tact, domnule prefect, după dorința dumneavoastră.

— Tact nu înseamnă slăbiciune. Te rog să ții seamă de cele ce îți voi spune, în interesul dumitale. Întoarce-te la îndatoririle pe care le ai și lasă lucrurile să urmeze după buna lor rînduială. Tribunalul din Aiud va hotărî. Dumneata nu ești avocatul săracilor. Ești păzitorul ordinei și al ascultării. Îți dau un sfat amical, nu-l mai supăra pe Nemegyei. El știe să lovească. Iar eu nu mă simt în stare să te ocrotesc. Ai înțeles ?

— Am înțeles, a răspuns viceprefectul, răsuflînd adînc. Voi face așa ca domnul prefect să nu aibă nici o neplăcere de pe urma mea.

— Și Caterina Varga ? Doresc ca pînă într-o săptămînă să nu mai aud de numele acestei femei.

— Vom încerca.

Viceprefectul Melchior Fosztó a ieșit din cancelaria lui Nicolae Bánffy adînc tulburat în sufletul său, înțelegînd ce va trebui să facă dacă nu vrea să rămînă fără slujbă. Și la drept vorbind, această perspectivă nu-i surîdea de fel.

IX

În casa iobagului Ion Joldea din Cărpiniș era sărbătoare mare. Gazda o mărita pe Ravica, singura lui fată, după Simeon, feciorul mai mic al lui Isaia Cerbu din Bucium. Doamna Caterina primise să fie nănașă dimpreună cu moș Ion Bîrlea, care de zece ani nu mai avea muiere.

Asemenea prilejuri de bucurie erau rare în viața oamenilor necăjiți de la munte și se cinsteau cu tot rostul cuvenit, după vechi deprinderi rămase din bătrîni. Doi chemători dintre juni, numiți prin aceste locuri „vifori", Sandu Drăgan din partea mirelui și Ilie Radeș din partea miresei, au pornit cu invitările la ospăț. Oprea Dărămuș, stegarul nunții, a cioplit o tulpină subțire de brad cu ramuri tinere, a împodobit-o cu panglici și i-a pus în creștet o năframă de mătase albă; a înfășurat cu brîne mînerul, iar în vîrful steagului a agățat un sunet vestitor de clopoțel. Sîmbătă, în preseara nunții, feciori și fete din Cărpiniș s-au adunat la casa miresei, împletindu-i cunună de flori din pădure și iederă verde, iar la poartă au înălțat o ciuhă de cinci stînjeni, purtînd în par o oală cu cenușă. Poarta au legat-o cu funii de paie și cu lanțuri desprinse de la car. Erau zăvoarele unei cetăți care trebuia cucerită.

În ziua cununiei, duminică de dimineață, nuntașii s-au adunat la casa lui Isaia Cerbu și au plecat cu mirele la casa miresei. Cel dintîi mergea, cu plosca de vin în mînă, vornicul mirelui, Sandu Drăgan, călare pe un murg îndesat, cu panglici

roșii în coamă și cu ciucure în frunte. Doi colăcari pășeau alături, purtînd pe brațe „pupăza" — colac mare de grîu — împletită din aluat rumenit. Nașul și mirele urmau călări, iar în carul tras de opt boi cu colaci în coarne, venea nănașa Caterina cu stegarul lîngă ea și cu surorile de mire. Pe ceglăul dinapoi cîntau lăutarii. Patru pogănici cu biciuri lungi de fuior pocneau de zor, ca la nuntă.

La cîțiva pași de casa miresei, carul s-a oprit. Sandu Drăgan, însoțit de cei doi colăcari, s-a îndreptat spre poartă, unde îl aștepta vornicul miresei cu o pîinișoară rotundă, pe care o frămîntase cu mîna ei Ravica, împlîntînd în coaja-i rumenă trei pene de cocoș. Ajungînd în poartă, vornicul mirelui a strigat:

„Oameni buni, ce veselie,
Ce zarvă poate să fie,
De stați aici adunați
Dumneavoastră, iubiți frați?
Noi vedem poarta legată
Și-o nuia sus înălțată.
Noi cu cinste vă rugăm
Și sfat sănătos vă dăm,
Să fiți cu noi buni și blînzi,
Că noi nu sîntem flămînzi
Și nu ne temem de voi,
Că ne vin de dinapoi
Patruzeci de călărași
Cu cai ce se sparg de grași,
Pedestrași cincizeci și nouă,
Oaste mare, oaste nouă,
Toți cu puști și cu pistoale,
Mai mult cu mîinile goale..."

Dar nu s-a lăsat mai prejos nici Ilie Radeș, vornicul miresei, și i-a întors răspunsul, cum îl învățase în tinerețele lui de

la bătrînul Filipaș, vornicul vornicilor, care bătuse nouăzeci și nouă de hotare și știa nouăzeci și nouă de păscale și încă vreo două pe deasupra:

„Nu mai vintura cuvîntul
Ca și volbura și vîntul
Să fiți chiar mai mult de doi,
Tot nu ne temem de voi.
Juna noastră crăișoară
Plină de voie și pară
S-a sculat de dimineață
Și spălîndu-se pe față
A luat un bucium mare
Și-a suflat departe-n zare,
Și-a adunat oaste multă.
De porunca ei ascultă
Patru sute de voinici,
Și-altă sută e pe-aici...
Dar voi und' călătoriți
Și cam dincătrău veniți,
Ca tătarii, nepoftiți?
Fiți la vorbă lămuriți!"

Atunci colăcarii au dat vornicului miresei pupăza de aluat împletit, primind la rîndul lor pîinișoara cu pene de cocoș, pe care au dus-o mirelui. Și au strigat toți laolaltă, vornicii, colăcarii și stegarul: „Trăiască crăișoara cea tînără și crăișorul!" Iar Ion Bîrlea, care era nănaș, a ochit în oala cu cenușă din vîrful porții și a făcut-o zdrob. Cînd mirele a dat să intre în curte, vornicul miresei l-a oprit, spunîndu-i:

— Mă rog, fraților, v-am lăsat în curte, dar în casă nu vă lăsăm, că sînt șapte bătrîni care țin acolo judecată și nu-i putem sminti de la rostul lor, că se pot mînia și ne dărîmă casa.

— Rugămu-ne, frate — a zis vornicul mirelui — să ne lași să intrăm, că dacă o fi și o fi, noi plătim bani buni și om face altă casă, mai 'naltă și mai frumoasă.

După ce au intrat în odaia oaspeților, Sandu Drăgan i-a spus lui Ilie Radeș, așa cum cerea rînduiala:

„Frate vornice din loc,
Să ai parte de noroc,
Ia ne spune bunăoară,
Unde-i mîndra crăișoară?“

Ilie Radeș a venit ținînd de mînă o fetișoară de cinci ani, dar Sandu Drăgan a rîs:

„Nouă ne trebuie alta,
Mai crescută și-mpănată,
Cu cizme roșii-ncălțată...“

Cînd, în sfîrșit, Ravica lui Ion Joldea s-a îndurat să iasă din cămara unde stătea pitită, vornicul mirelui a luat-o de mînă și i-a spus:

— Vino spre noi, crăiasă-mireasă, mulți ani fericiți să trăiești cu bărbatul tău!

Iar vornicul mîresei a adăugat, glumind:

— Iat-o, frate, și cînd vom cere-o să ne-o dai cum e acum.

Despărțirea miresei de casa părintească s-a petrecut după cum spunea datina. Fetele s-au strîns în jurul mîresei, gogind-o cu cîntece de mîhnire; nănașa a răscumpărat pe mireasă, împărțind fetelor bănuți de argint; tinerii au ieșit în curte să joace puțin pînă o porni alaiul; vornicul mirelui a cerut două cătane, să nu rătăcească drumul; frații de mireasă au pus în car lada de zestre; bătrînul Ion Joldea a umplut un pahar cu

vin și i l-a dat mirelui să-l bea; Ravica a sărutat plîngînd mîna tatălui ei, care i-a dăruit un ban de aur, să-l lege în colțul năframei.

Așa a pornit alaiul nuntașilor de la Cărpiniș la Bucium, cu strigăturile cuscrilor și cu focuri de pușcă, cu flăcăii călări și așa-zisele cătane păzind lada de zestre, cu surorile de mireasă și nănașa în car, cu lăutarii la urmă. Stăpînea în lume o dimineață limpede de primăvară, cerul era senin și cărări încă umede după ploaia din ajun șerpuiau de-a curmezișul poienilor înflorite. Un nor de horbotă subțire se oprise din zbor cu aripile întinse deasupra Detunatei. Nu mijise încă frunza de gorun, fiindcă iarna fusese lungă, dar fagul era verde și salcia înflorise, și numai sus, pe spinarea bătrînă a munților depărtați, între văile cu trepte de piatră cenușie, se mai zăreau pe ici, pe colo, ca pînzele desfăcute la soare, cîteva fîșii strălucitoare de nea.

Caterina privea din cînd în cînd departe, dincolo de hotarul verde al neîntreruptei primăveri, dar larma veselă din jurul ei îi întorcea gîndurile înapoi, printre oamenii pămîntului. Ea se deprinsese cu traiul lor și nu se simțea stînjenită nici de lavița tare pe care ședea, nici de catrința aspră pe care o îmbrăcase în ziua aceea, ca să nu pară, în petrecerea nunții, ca o pupăză rătăcită printre lăstuni.

Surîdea mirilor fericiți și binecuvînta în gînd viața cea nouă care începea pentru ei o dată cu această zi.

★

Contele József Teleki, guvernatorul Ardealului, ținea sfat de război în cancelaria reședinței sale de la Cluj. Era un bărbat înalt, cu o barbă solemnă, aprins la față și repede la mînie. În dimineața aceea nu găsise încă nici un motiv de supărare. Se întorsese în ajun de la bătaia din munții Gurghiului, îm-

pușcase doi cerbi de nouă ani și se gîndea cu mare plăcere ce frumos au să stea coarnele lor deasupra ușii mari a prînzitorului de la Szamosfalu. Ședea cufundat în fotoliul de catifea roșie, cu ciucuri aurii, și trăgea alene din pipa lui butucănoasă umplută cu tutun sosit proaspăt din Herțegovina. N-avea niciodată poftă de lucru, dar astăzi parcă mai puțin ca oricînd. Treburile dregătoriei sale îl plictiseau. Ar fi făcut mai bucuros cu baronul Bánffy o partidă de *écarté*. Baronul Bánffy, altminteri bun jucător de cărți, era în orele lui libere prefect al comitatului Albei-de-Jos și venise însoțit de viceprefectul Fosztó, de comisarii Csernátoni și Veres și de administratorul domeniilor din Zlatna, Nemegyei, să aducă la cunoștința guvernatorului prezența în mijlocul poporului a primejdioasei agitatoare, Caterina Varga.

— Cine e această femeie? a întrebat, fără prea mult interes, contele Teleki.

— E o nobilă maghiară care și-a părăsit familia și locuiește în casa unui țăran din Bucium-Poeni. Se dă drept mandatara satelor din munți în procesul cu administrația minelor din Zlatna, a răspuns baronul Bánffy, repetînd pe scurt lămuririle din raportul pe care guvernatorul nu se ostenise să-l citească.

— Un proces fără nici un temei, excelență, s-a grăbit să adauge domnul Nemegyei. Iobagii mineri refuză să îndeplinească munca datorată pentru sesiile de pămînt ce le-au fost date spre folosință din domeniul urbarial.

— Această Caterina Varga îndeamnă pe țărani să nu mai iasă la lucru, a spus prefectul.

— Locuitorii din Bucium, conduși de Caterina Varga, au tăbărît asupra casei satului, l-au maltratat pe primar, refuzînd să mai plătească dările, a raportat comisarul Csernátoni.

— Tot Caterina Varga i-a învățat să ia la goană pe gor-

nicii trimiși să planteze terenurile despădurite, a completat comisarul Veres.

— Strașnici viteji, gornicii voștri! a izbucnit contele Teleki, care abia aștepta să aibă motiv să se supere.

— Excelență, locuitorii rebeli au venit înarmați cu furci și cu topoare. Erau vreo sută, iar gornicii numai nouă. Nici pandurii nu mai au curajul să împrăștie cu puterea pe țăranii care cutează să-și clădească locuințe în locurile lăzuite. Numai o expediție militară ca aceea a căpitanului Wiessner din '37 ar putea să cumințească pe răzvrătiți și să restabilească ordinea tulburată, și-a adus aminte să spună administratorul din Zlatna.

— Poporul nu se mișcă pînă nu se găsește cineva să-l ațâțe, a fost de părere baronul Bánffy. Această Caterina Varga ar trebui arestată fără întîrziere. E tocmai ceea ce voiam să vă propun, excelență. Înlăturați pe instigatori, și liniștea se va restabili.

— Un ordin de arestare? s-a încruntat guvernatorul. Chestiunea nu-i atît de simplă, domnii mei. Această femeie, după cum îmi spuneți, e nobilă și e maghiară.

— *Salus reipublicae suprema lex!*[1] a izbucnit încă o dată baronul, care învățase puțină latinească de la călugării minoriți din Cluj.

Contele Teleki a rămas puțin pe gînduri, în atitudinea unui cugetător predestinat, cum făcea totdeauna cînd era pe cale să cedeze unor argumente neplăcute. Și-a aprins cu multă băgare de seamă pipa și a dat drumul printre dinți răspunsului, o dată cu un val de fum albăstrui.

— Bine. Mă învoiesc. Voi semna chiar astăzi ordinul de arestare. Baronul Bánffy va purta răspunderea executării lui,

[1] Apărarea statului — suprema lege. (n.a.)

primind pentru aceasta ajutor armat din partea colonelului August, comandantul cetății Alba-Iulia.

Guvernatorul Ardealului s-a ridicat destul de greu din fotoliu și s-a retras în odăile sale de odihnă, cu totul istovit de munca pe care o desfășurase în ziua aceea.

Baronul Bánffy nici nu s-a înapoiat la Aiud pînă n-a primit din mîna secretarului Jakabfy ordinul de arestare, cuprinzînd datele identității, pe care comisarii Csernátoni și Veres avuseseră grijă să le arate. Ordinul de arestare avea cuprinsul următor: *„Femeia Caterina Varga colindă pe moșia regală a Zlatnei prin comunele Bucium, Cărpiniș și Abrud-sat, amăgind pe locuitori și agitîndu-i contra moșiei. E de patruzeci de ani, de statură mijlocie, are fața roșie-brună, ochi negri, vorbește românește, ungurește și nemțește, iar în cele două limbi din urmă și scrie. Își schimbă îmbrăcămintea și citeodată umblă în haine frumoase, iar altă dată în haine țărănești. Călătorește pe jos și călare. E de căutat conștiincios, găsindu-se să fie adusă sub pază sigură în fața autorităților județului nobil Alba-de-Jos. Dată din consiliul general al guvernului regal din Transilvania. Semnat: Contele Teleki"*.

Comisarii Csernátoni și Veres au luat asupra lor sarcina de a aduce la îndeplinire ordinul stăpînirii. Ei știau foarte bine că nu va fi lesne, de aceea s-au gîndit, înainte de orice, să ceară sfatul întrutotul prețios al domnului Albert Brady, castelanul de la Bucium, care cunoștea, desigur, ascunzătoarea verișoarei sale. Nu aveau nici un motiv să se îndoiască de ajutorul lui, fiindcă fuseseră informați de dușmănia pe care i-o purta apropiatei sale rude, și dînsul era cel dintîi interesat ca iobagii să se potolească.

Cei doi vulpoi ai poliției mirosiseră bine. Albert Brady nu și-a putut ascunde mulțumirea cînd a aflat de la cei doi slujbași ai ordinei, sosiți la casa lui, despre ordinul de arestare a Caterinei Varga.

— Caterina locuiește în casa lui Isaia Cerbu din Bucium-Poeni, le-a spus el. Am trimis pe urma ei oameni de încredere, gornicii mei, care îi pîndesc fiecare mișcare. Nu va fi greu s-o surprindem, dar va trebui să fim prevăzători. E păzită bine.

— Colonelul August, comandantul cetății Alba-Iulia, are instrucțiuni să ne ajute cu o expediție armată.

— Excelent. Cînd sosește trupa ?

— Va fi în Zlatna sîmbătă seara.

— Infanterie ?

— Nu. Husari.

— Minunat. Iată cum vom face. Duminică dimineața e o nuntă în casa lui Isaia Cerbu. Caterina va fi nașă. O culegem ca dintr-un cuib. Comandantul detașamentului să asculte de indicațiile mele. Cred că nu aveți nimic împotrivă, a spus cu un gest condescendent Albert Brady.

— De acord. Vă mulțumim dinainte pentru binevoitorul dumneavoastră ajutor. Înțelegem situația delicată în care vă aflați. Doamna Caterina Varga vă e rudă apropiată...

Albert Brady s-a răstit, încruntat :

— Cu noi nu mai e nici o rudă. S-a lepădat de noi.

— Atunci, sîntem înțeleși, a încheiat comisarul Veres. Duminică, în zorii zilei, ne întîlnim la Zlatna, la domnul administrator Nemegyei. Am terminat cu Caterina Varga !

Ușa s-a deschis fără zgomot și în prag a apărut Victor Szilagyi. El a auzit ultimele cuvinte ale comisarului și, deși nu știa cine e, a înțeles. Se pusese la cale prinderea Caterinei ! S-a stăpînit, și-a păstrat calmul și în felul cel mai firesc s-a îndreptat spre Albert cu mîna întinsă.

— Dragul meu, am venit să-mi iau bun rămas. Mîine dimineață în zori, plec. Concediul meu a expirat. Îmi pare rău că te-am dezamăgit. E primul insucces în cariera mea diplomatică... A surîs puțin silit și a adăugat : Luni dimineața trebuie să fiu la Viena, și drumurile sînt cam rele.

Albert Brady i-a aruncat pieziș o privire bănuitoare. Plecarea lui Victor Szilagyi începuse s-o dorească. N-a avut o idee fericită chemîndu-l. „Supă încălzită! Un om slab de înger, acest Victor Szilagyi. Mult prea îngăduitor. Un sentimental! Nu m-aș mira să se dea, pe-ascuns, de partea Caterinei. Va trebui supravegheat. Bine că pleacă..."

— Iubite Victor, și eu regret că te-am făcut să te ostenești pînă la noi, în zadar. Îmi pare bine, totuși, că ne-am revăzut după atîția ani și aș fi fericit să te știu din nou prietenul meu. La toamnă, dacă voi trăi, voi veni să te cercetez la Viena. Cred că pînă atunci lucrurile se vor potoli pe aici...

Victor Szilagyi a răspuns evaziv și s-a urcat în odaia lui din foișorul castelului, să-și strîngă lucrurile, iar buna lui gazdă a chemat în grabă pe Joska, slugă îndemînatică și iscoadă de încredere, un secui cu părul roșu, ceacîr — cu un ochi verde și altul vînăt. Nu se auzea pe unde calcă. Mirosea urma vînatului omenesc ca un ogar și știa de-a fir-a-păr ce se petrece în șapte sate. Joska era agentul secret al lui Albert Brady. El dibuise ascunzătoarea Caterinei și îi pîndea prin gornici, fiecare pas.

— Joska, ochii în patru la domnul Victor!

— Înțeles, măria-ta!

Joska nu vorbea mult. El își vedea de treabă, iar Victor Szilagyi nu bănuia că o vulpe roșcată îi adulmecă pașii, ciulind urechile pe lîngă ușă. Victor Szilagyi aștepta cu nerăbdare să se facă seară. Cunoștea drumul pînă la casa lui Isaia Cerbu. Ferestrele de la odaia Caterinei dădeau spre pădure. Îi făgăduise s-o apere de primejdie și voia să se țină de cuvînt. N-a înțeles bine ce plănuiseră cei doi, dar a auzit foarte limpede: „Duminică, în zorii zilei, la Zlatna... de acolo pornim"... Trebuia să-i dea de veste Caterinei. Să se ferească!

A privit afară printre perdele. În curte nu mișca nimeni. Grădinarul șchiop își strînsese uneltele și plecase șontîc-șon-

tîc să încuie poarta. Așadar, va fi nevoit să sară zidul din fundul parculuî. Zidul nu-i prea înalt. Își va aduce aminte că în liceu era întîiul la gimnastică. A ieșit cu pași tăcuți pe coridor și a dat o raită pînă la capătul scării care ducea spre terasă. Trei trepte coborau în grădină. Între timp se întunecase. Înfășurat într-o pelerină neagră, cu pălăria trasă pe ochi, Victor Szilagyi s-a strecurat de-a lungul sălii. S-a oprit o clipă să asculte tăcerea, apoi a ieșit pe terasă. A coborît în parc ca o nălucă și a luat-o pe aleea mărginașă, pășind în vîrful degetelor, să nu se audă scîrțîind pietrișul sub tălpi. Cînd a ajuns în fața zidului, s-a oprit. În întuneric a zărit un trunchi de copac culcat la pămînt. A pus piciorul și a sărit peste zid.

— Încotro, în toiul nopții, iubite prietene ?

O umbră s-a desprins dintr-un tufiș de dincolo de drum și Victor Szilagyi s-a trezit față în față cu Albert Brady. A înțeles că îl pîndise, dar era prea tîrziu. Nu putea să mai dea înapoi. Albert Brady îi ghicise gîndul, pusese să-l urmărească și venise hotărît să-l împiedice de a ajunge la Caterina. Se înfruntau acum în marginea drumului, ca doi dușmani de moarte.

— Nu știam că trebuie să-ți cer voie, a răspuns Victor Szilagyi, încercînd să fie ironic.

— E de prisos să te mai ascunzi, domnule. Îți cunosc intențiile și te previn că nu vei face nici un pas mai departe. Vei binevoi să te întorci la castel și vei rămîne, bine păzit, în odaia dumitale pînă mîine dimineață, cînd voi avea grijă să-ți fac pregătirile de plecare.

— Nu !

Victor Szilagyi s-a pomenit strigînd și, cu pumnii strînși, a încercat să-și dea potrivnicul la o parte. Dar Albert Brady era un om voinic, care nu știa de glumă. Izbindu-l în piept, l-a culcat la pămînt cu o singură lovitură.

— Am să-ți frîng gîtul, ticălosule, mă auzi ? Am să-ți frîng gîtul !

Surprins, Victor Szilagyi, care era destul de puternic altminteri, a căzut pe marginea șanțului; regăsindu-și însă cumpătul, într-o clipă s-a ridicat în picioare. O durere ascuțită îi săgeta umărul stîng, dar n-o ținea în seamă. În fața lui avea un adversar înverșunat și greu de răpus. Albert Brady era vînjos, dar traiul prea îndestulat și tabieturile tihnite ale vieții sedentare îi prinseseră încheieturile, silindu-l să se miște anevoie și să răsufle scurt. Victor Szilagyi, mai înalt și mai vioi, era mai șui și mai sprînten, cu toți anii care îi albiseră tîmplele. A stat o clipă să socotească distanța, apoi s-a repezit pe neașteptate asupra lui Albert Brady și, încordîndu-și toate puterile, l-a izbit o dată, de două ori, cu vîrful cizmei, scurt, în fluierul piciorului. Cel lovit a scos un țipăt de fiară rănită și s-a prăbușit pe brînci, apucînd cu amîndouă mîinile piciorul care-l izbise. Victor Szilagyi a încercat să se desfacă din strînsoare și să fugă, dar namila îl prinsese ca într-un clește, țintuindu-l pe loc.

Trupurile lor se încleștară în luptă, unul încercînd să scape, celălalt strîngînd; amîndoi se rostogoleau, se loveau cu pumnii, se mușcau cu dinții, ca și cum între ei nu mai putea să hotărască decît moartea.

Dincolo de marginea drumului se deschidea o prăpastie adîncă, pe care numai unul dintre ei o știa. Simțind în învălmășeala încăierării că a ajuns pînă la tufișul de arini de lîngă rîpă, Albert Brady s-a prefăcut că slăbește strînsoarea; celălalt s-a ridicat în picioare și a dat să fugă. În clipa următoare un braț de fier l-a îmbrîncit cu putere. Victor Szilagyi, împleticindu-se din mers, s-a rostogolit pe colțurile de stîncă și s-a prăbușit în adîncul nopții, în bezna genunii, de-a dreptul în mormînt.

Apoi s-a făcut tăcere și nu s-a mai auzit decît țipătul unei păsări de noapte, venind de departe, dintr-un turn părăsit.

★

Nuntașii se întorceau de la biserică și se îndreptau spre casa lui Isaia Cerbu, unde îi aștepta ospățul. Mergînd în lungul drumului, bărbații și femeile își înmănuncheaseră glasurile și lăutașii își rostuiseră strunele pe curgerea domoală, bătrînească, a cîntecului cununiei:

„Hoinam și doinam
Cununam...“

În curtea socrului mare îi adăsta întinsă o masă acoperită cu o față albă, iar pe masă, după datină, așezate de soacra mare, mama mirelui, un blid cu grîu și un ciubăraș nou, cu apă. Intrînd cu carul în curte, vornicii, stegarul, nănașii și cei doi miri au înconjurat masa de trei ori, iar Pelaghia lui Nicolae Cerbu, tătăișa socrului mare, a aruncat înaintea mirilor boabe de grîu și i-a stropit cu apă. Unul din neamurile apropiate ale mirelui, a scos un resteu de la jug și l-a dat miresei, să-l arunce peste casă. Soacra mare, mama Ana, a ieșit în întîmpinarea Ravicăi, purtînd în mîini o bucată de pînză. A sărutat-o pe obraz și i-a așezat pe cap cununa unui colac de grîu. O femeie din vecini a adus un vas neîncepute plin cu apă și un ștergar nou, îmbiind pe oaspeți să se spele pe mîini. Mirele și mireasa au trecut o năframă albă prin toartele vasului și s-au dus în grădină, să verse apa la rădăcina unui măr altoit, făcînd legămînt pentru lucrarea ogorului părintesc și nepărăsirea lui pînă la moarte.

S-au înșirat apoi la ospăț, după vîrstă și după cinste, cu jurații cei mari și cărunții în frunte. Mireasa a trecut peste masă, ca să fie cinstită înaintea bărbatului ei, iar pe locul unde avea să se așeze, nănașa i-a pus un petic de pănură albă, ca pruncii pe care îi va naște să fie curați ca lîna și blînzi ca oaia.

Caterina, de cînd se mutase în casa lui Isaia Cerbu, îmbrăcînd straie de pădureancă și trăind țărănește, se deprinsese cu obiceiurile pămîntului, și atît de mult se apropiase de inima oamenilor din munți, încît nu i se părea de fel ciudat că, deși catolică din naștere, venise să fie nașă la o nuntă ortodoxă. Mirele s-a așezat lîngă ea, păstrînd după datină pălăria pe cap, ca să se deosebească de ceilalți nuntași. Au început să vină mîncărurile, iar vornicul miresei, Ilie Radeș, s-a pornit să vestească darurile oaspeților:

„Nănași
Și nuntași!
S-a rupt dealul
Și-a curs darul.
Onisie Țîrău cinstește la masă
Pe mire și pe mireasă
Cu un colac de grîu curat,
Bine măcinat
Și împletit minunat".

Gherman Herța, cantorul din Ighiu, a pus înaintea mirelui o berbință cu vin. Nuntașii au strigat: „Trăiască!", iar vornicul mirelui, Sandu Drăgan, care prea mult tăcuse, s-a ridicat de la locul lui să mulțumească:

„Ca s-aveți voie deplin,
Cantorul v-aduce vin,
Două cupe de vin roșu
Din care-a beut și moșu'.
Să bem să ne veselim
Și frumos să-i mulțumim!"

Au rîs și au închinat, iar cînd a venit lelea Pelaghia cu găina friptă, punînd-o înaintea nănașei să guste, s-a sculat din nou Ilie Radeș, blagoslovind-o:

„Lucru bun, nemaiaflat,
E friptură de vînat
În podul șurei împușcat,
Prin ogradă fugărit
Cu zburătura nimerit.
Sărăcă găină sură,
Acum ești cu banu-n gură,
Săracă găină mută,
Mirele la tin' se uită,
Și mireasa te-ar mînca,
Numai de te-o căpăta...“

Nici nu se încheiase ospățul și nănașa a poruncit ceteraș-ilor să cînte o țarină ca la Abrud.

— Să fie lungă zicala cît coada de iepure, a strigat Sandu Drăgan. Apoi Caterina, așa cum o învățase mama-soacră, a deschis jocul, spunîndu-i în glumă miresei, după datină:

— Hai, fină, să te joc, să vedem de nu ești cumva șchioapă.

Jocul era în toi. Răsunau pe-ntrecute lăutele și cimpoaiele, iar din mijlocul lor clarinetul își ascuțea limba subțire de trestie, grăbind să le acopere. Dar cimpoiașul Solomon Guga din dealul Cerniței cu cei doi feciori ai lui își umflau de zor burdufurile cu cîntec, iar din partea cealaltă ceteraș-ii din Bucium nu se lăsau mai prejos, încercîndu-și agerimea arcușurilor. În legănarea Țarinei săltau cu voioșie pași-i tineri pe pajiștea cu iarbă crudă. Se prinsese în horă și moș Ion Bîrlea, nănașul, care își adusese aminte de tinerețe, dînd drumul la o strigătură:

„De-aș mai fi o dată june
Știre-aș floarea cum se pune.
Aș pune-o după ureche
Și-aș hori cu șapte fete...“

Dar deodată, peste zbîrnîitul viorilor și durluitul năvalnic al cimpoaielor, peste chiotul nuntașilor, peste rîsul fetelor, un diavol de prunc neastîmpărat, care se suise la sclemele șurii după ouă de porumbel, a țipat ca mușcat de șarpe, scoțîndu-și capul prin ferestruica înfundăturii:

— Tulai, că vin cătanele!

Jocul s-a oprit pe loc, frînt în două. Isaia Cerbu, gazda casei, fără să-și piardă cumpătul, a înțeles întinderea primejdiei și, făcînd semn băiatului să privească bine, l-a întrebat scurt:

— Departe-s?

— Vin pe drumul Zlatnei... Au trecut de iazul morii... Sînt călări, da' caii umblă la pas...

Isaia Cerbu nu s-a mai gîndit mult și ridicînd glasul deasupra mulțimii a grăit:

— Femeile și copiii în frunte, bătrînii pe de lături, și porniți peste vale, spre munte. Feciorii și bărbații în putere să stea pe lîngă mine. Zece oameni călări, Ilie, Sandu Drăgan, Vasile Medrea și ceilalți care aveți puști, mergeți cu doamna noastră pînă dincolo de munte, la Trascău, în Țara Mocanilor. Noi rămînem aici să primim cătanele cum se cuvine. Nunta o ținem în loc pînă mîine.

— Rămîn și eu! a spus Caterina Varga, prinzînd din mîna lui Oprea Dărămuș pușca oțelită, cu care stegarul trăsese pînă atunci, de bucurie, focuri oarbe.

— Nu, măria-ta. Nu-i vreme de pierdut. Cătanele umblă să te prindă, știm noi, și n-am vrea să le facem pe voie. Am avut și noi noroc o dată. Mai înainte de un pătrar de ceas nu vor fi aici. Pînă să treacă peste noi și să vă ia urma în munte, ați ajuns dincolo de Cheia, pe valea Gălzii, unde nici mama dracului nu se mai descurcă să ajungă.

Știa ce spune Isaia Cerbu. Valea Gălzii, cum coboară în grabă din Negrileasa, cînd ajunge pe la mijlocul poalelor Mun-

celului, între Poiana și Piatra Bulzului, începe de se strîmtează. Pereții drepți ai stîncilor uriașe se apropie atît de mult unul de altul, încît nici lumina zilei nu pătrunde decît numai pe la ceasul prînzului, cînd soarele stă deasupra capului. În unele locuri curmătura e atît de îngustă, că abia își face drum un car cu doi boi, iar cînd vine apa mare, primăvara, ca acum, numai căluțul de munte se mai strecoară printre stînci, pipăind cu copita lui înțeleaptă colțurile de piatră, peste care știe să calce. Drumul nu-i tocmai prielnic pentru un marș de husari.

Aici, după cum spun bătrînii, veneau să afle adăpost satele de pe cîmpie cînd năvăleau în țară, ca să prade și să mănînce oameni, căpcăunii. Tocmai în marginea Craivei, pe un umăr de deal pieziș, se ridică pereții pustii ai Cetății, pe unde se zice că umblă la miez de noapte năluci în straie albe. Cărarea îngustă urcă pieptiș pe muche de piatră, primejduind în fiecare clipă pasul călătorului. Cetatea au zidit-o, într-un veac de mult uitat, remeții, pe vremea cînd duceau război împotriva „varvarilor". Nici un dușman nu îndrăznea să se ridice pînă aici, de teama locurilor neumblate și a capcanelor viclene, pe care li le întindeau muntarii.

Era greu de închipuit că pîlcul de viteji călări, care pornise peste munții Abrudului cu ordin de la stăpînire, va izbuti să pătrundă dincolo de Cheia Remetului, printre stîncile de la Piatra Cetei, Pleașa și Trascău, unde chiar cînd e apa cuminte, oamenii locului, pășind cu teamă, abia pot ieși prin matca văii la liman. Numai de-ar avea timp doamna Caterina să ajungă pînă acolo cu însoțitorii ei! Cît despre asta, purtau grijă feciorii rămași să păzească bucatele ospățului.

Unul după altul, înșirați ca pe sfoară, ținîndu-și caii de dîrlogi, husarii au urcat, descălecați, poteca pietruită pînă în spatele casei lui Isaia Cerbu. Mișcare de învăluire! Păcat că așezarea locului nu permitea o șarjă cu lancea în cumpănire,

cum ar fi dorit să comande căpitanul Arnold Krejici, șeful expediției. Cei doi comisari, care trebuiau să execute ordinul de arestare, și-au dat seama dintr-o privire, ca doi cîini hîrșiți în vînătoarea de oameni, că lovitura prin surprindere nu izbutise. Nimerise în gol. Petrecerea nunții se spărsese și Caterina Varga avusese timp să dispară cu o bună parte din nuntași.

— *Donnerwetter!*[1] a strigat căpitanul Krejici, care, văzînd masa răvășită și ograda pustie, a priceput, la rîndul lui, că sosise cu întîrziere. *Was ist jetzt zu machen?*[2] l-a întrebat nedumerit pe comisarul Veres.

Acesta a răspuns printr-o singură comandă:

— *Vorwärts!*[3]

E ușor să dai porunci, dar să vedem cine le îndeplinește. Înainte! Dar încotro? Din marginea Poenilor-Bucium, unde se poticniseră trimișii stăpînirii, se desfăceau mai departe trei drumuri: spre miazăzi, spre răsărit și spre miazănoapte. Pornind în urmărirea fugarilor, căpitanul Krejici, strateg cu pinteni și cravașă, trebuia să-și desfacă trupa în trei fețiii, ceea ce nu-i venea la socoteală, fiindcă domnul colonel August, comandantul cetății, nu-i dăduse voie să ia cu el decît o jumătate de escadron.

În acest timp, Isaia Cerbu cu ai lui ațineau calea înspre Cheia Remetului. Poate că nu era un lucru tocmai dibaci să trădeze astfel urma pe care o apucaseră însoțitorii Caterinei, dar judecata moțului hotărît nu era deprinsă cu șiretlicuri și nu-i trecuse prin gînd să se așeze dinadins de-a curmezișul unui drum care nu duce nicăieri, ca să-i înșele pe urmăritori, trimițîndu-i cu adevărat la mama dracului. El văzuse cum ofițerul de husari își împărțise oamenii în trei cete, pornind el însuși în fruntea uneia din ele, tocmai pe valea care șerpuia

[1] Injurătură intraductibilă. (n.a.)

[2] Acum ce-i de făcut? (n.a.)

[3] Înainte! (n.a.)

spre Țara Mocanilor dintre Galde. Ajungînd la locul de trecere pe malul celălalt al văii, căpitanul Krejici s-a întîlnit cu a doua neplăcere. Podul era stricat. Husarii au intrat călări în albia rîului cu ape repezi, dibuind un vad mai liniștit și poticnindu-se la fiecare pas pe prundișul răscolit de volbura primăverii. Iar cînd au apucat-o pe cărarea dintre stînci, dincolo de poiana care se revarsă la piciorul muntelui, călăreții lui au fost siliți să descalece încă o dată, trăgînd după ei, anevoie, caii care ar fi trebuit să-i poarte. Nici unii, nici alții nu erau potcoviți pentru drumurile tăiate în steiuri de piatră. Și dacă ar fi fost numai atît! Dar nu făcură nici o sută de pași, înșiruiți ca gîștele unul după altul, în cap cu căpitanul gînsac, și s-au oprit dintr-o dată pe loc, strîngînd dîrlogii în pumni. Nu era chip de mers mai departe.

Oamenii muntelui, cățărați pe muchiile de stîncă, rostogoliseră de-a valma pe povîrnișul repede bolovani mari, rădăcini smulse din pămînt, crengi de brad cu cetină deasă, întocmind o redută peste care nici cai, nici călăreți nu puteau să mai treacă. Nici povestitorul acestei întîmplări n-ar fi în stare să spună cine îi învățase. Oamenii pămîntului o știau de totdeauna. Așa se apăraseră, cu veacuri în urmă, săgetătorii remeteni, cînd s-au revărsat asupra lor, venind pe valea Crișului, oști prădătoare străine; le-au poticnit drumurile și i-au tocat în cap prinzîndu-i la strîmtoare, cum mărturisește pentru cine știe carte, ca popa Ioan, tabla de marmoră așezată între Galde, la Ampoița.

Căpitanul Krejici a înjurat o dată strașnic pe ungurește, fiindcă pe limba lui nu știa, și ca un ofițer care învățase în școală arta războiului, și-a dat seama că se găsea, cum s-ar zice, în fața unor fortificații pasagere. A căutat cu ochiul lui de erete de jur împrejur o altă ieșire, dar în zadar. De o parte și de alta, doi pereți de piatră și rîpe, pe care numai un cutezător încercat, cu tîrnăcop și frînghii, ar fi putut să se cațere. Nu se

găsea însă într-o expediție de plăcere, ci în urmărirea unei „primejdioase instigatoare", pe care, după toate semnele, însoțitorii ei erau hotărîți s-o apere. S-a întors spre comisarul Veres, care venea după ei și, arătîndu-i movila de bolovani, de rădăcini și de cetină, l-a îndemnat în batjocură :

— *Vorwärts!*

A urmat încă o neplăcere pentru căpitanul Krejici. De undeva, dintre pietre, de după colțurile de stîncă, din desișul pădurii înalte care stăpînea prăpastia, au pornit să cadă ca din senin alt bolovăniș de cremene, alte rădăcini smulse cu pămînt cu tot, alte crengi de brad cu ace de cetină. Bietele cătane, uluite de această ploaie de proiectile care nu erau prevăzute în regulamentul de campanie, s-au zăpăcit și n-au mai știut încotro s-o apuce. Trei dintre ei au căzut la pămînt, unul cu brațul rupt, doi cu capetele însîngerate. Cîțiva, mai slabi de înger, o rupseră la fugă, să-și mute capul la loc mai ferit.

În orice împrejurare, căpitanul Krejici, împotriva dușmanului din față, ar fi comandat : „Foc !" Dar dușmanul nu se afla nicăieri. Apărea din cînd în cînd, de după stînci, o nălucă în țundră, prăvălind asupra voinicilor din vale cîte o ghiulea colțuroasă ruptă din stean, dar pînă să ochească și să tragă, arătarea nu mai era. O asemenea luptă nu se gîndise niciodată să poarte căpitanul Krejici și nici n-o pomenise decît în cărțile de istorie în acel faimos *Cronicon pictum*[1] al grămăticului anonim, care a povestit cu poze înfrîngerea mîndrului crai Carol-Robert în trecătoarea valahă de la Posada. El înțelegea să se bată în cîmp deschis, cu sabia scoasă, împotriva escadroanelor din față, ca prințul Eugen de Savoia la Zenta sau ca mareșalul Blücher la Lipsca, dar să fie atacat de fantome cu pietre și cu buturugi, asta nu !

[1] Cronicul ilustrat. (n.a.)

Și cu toate protestările comisarului Veres, care pretindea urmărirea inamicului pe drumuri ocolite, căpitanul Arnold Krejici a poruncit stînga-mprejur, înainte marș!, iar husarii au luat-o iepurește *rückwerts* [1], fiindcă de data aceasta *înainte* însemna *înapoi*.

În curtea lui Isaia Cerbu nu mai rămăseseră decît găinile speriate, vaca legată sub șură și Lăbuș, dulăul de pază al casei. Ostașii împărăției au tăbărît asupra bucatelor rămase și au zvîntat vinul din doniți, socotindu-le pe toate pradă de război. S-au ospătat și au golit paharele pînă seara tîrziu, fără să mai cadă peste capetele lor vreun bolovan. Comandantul, știindu-i flămînzi și osteniți, nu i-a oprit. Și fiindcă nici el nu pusese nimic în gură toată ziua, a dat pe gît un ulcior cu mied și a înfulecat cu poftă mare un piept de găină friptă. Răniții au fost trimiși pe tărgi de cetină la Abrud, și astfel s-a sfîrșit expediția militară ordonată de măria-sa contele József Teleki, guvernatorul Ardealului, pentru prinderea „primejdioasei instigatoare" a poporului din munți.

Caterina Varga a apărut a treia zi pe ulițele Zlatnei, călare, în fruntea a treizeci de feciori, cu floare la pălărie și cu flinte pe umăr, săltînd în trap mărunt pe caii lor mici, care purtau panglici împletite în coamă și ciucure roșu pe creștet. Începuse de la o vreme să aibă în grijă toate hîrtiile care priveau obligațiile satelor către stăpînire și acum venea la cancelaria domeniilor să ceară înscrisul că buciumanii își împliniseră cu prisos predările de aur pe lunile din urmă.

Ceata călăreților a străbătut nesupărată piața din mijlocul tîrgului, s-a oprit în fața cancelariei domeniale, poftind pînă afară pe domnul Nemegyei, care înghețase după perdele. Înaltul slujbaș le-a trimis de îndată hîrtia cu vorbă că dînsul nu se află acolo și călăreții au plecat în tropot de copite mă-

[1] Înapoi. (n.a.)

runte, mai departe, spre Bucium-Poeni, însoțind-o pe Caterina pînă acasă.

Așa hotărîseră buciumanii, să n-o mai lase pe doamna lor fără pază; iar înalții dregători ai comitatului, neavînd la îndemînă destulă armată pentru o nouă expediție împotriva celor care-i înfruntau și a căpeteniei lor, scrîșneau din dinți neputincioși, socotind să izbutească prin vicleșug acolo unde dăduseră greș cu puterea. Albert Brady spumega de mînie și adevărul e că începuse să-i fie frică.

Trupul neînsuflețit al lui Victor Szilagyi nu s-a găsit niciodată. A putrezit și l-au mîncat corbii în adîncul prăpastiei în care căzuse și unde nici un om n-a pus vreodată piciorul.

X

Caterina Varga vedea cum se strînge în jurul ei urzeala menită s-o piardă. Întîmplarea de la nunta din Poenii-Buciumului era grăitoare.

În amurgul acelei duminici de pomină, Caterina ajunsese fără nici o supărare pînă la Valea Cormorului, între Galde, unde găsise adăpost de o noapte și bună primire mocănească la casa păcurarului Nistor Oprișan. Gazda nu era acasă. Plecase a doua zi după Sînjorz și se așezase cu oile la văratec, să-și facă robota pe pămîntul domnesc, care, fiind pădureț și sărac, trebuia dres, adică gunoit. Pe ogoarele și livezile de sub deal, prea puțini muntari aveau măietoare, adică șură și grajduri de lemn; cei mai mulți își țineau turma în staule împletite din nuiele, mutîndu-le de la un loc la altul, iar somnul lor tresărit și-l dormeau într-o colibă călătoare, căreia mocanii îi ziceau „crambă".

Era acasă numai femeia lui Nistor Oprișan, care lucra cu pruncii peticul de ogor din aretul casei. Cătălina s-a bucurat mult de venirea Caterinei, despre care auzise multe și pe care era mîndră s-o poată omeni în cămara ei. Bărbații, aproape toți, erau duși la munte cu pășunatul, iar satele se păzeau singure, prin așezarea lor împrăștiată, că nici o zi lungă de vară nu era de ajuns să le dai ocol.

Nu se putea un loc mai ferit și o ascunzătoare mai prielnică pentru un fugar certat cu stăpînirea și urmărit de copoii ei. Caterina a rămas în Valea Cormorului noaptea aceea și

ziua următoare, cunoscînd pe renumiții făurari de la Cheia, care ferecau carele și îmbrăcau în fier vîrful plugurilor de lemn, pe muntărițele care fierbeau laptele și închegau brînza, pe iobagii plugari ai pămînturilor searbede, unde nu rodește decît grîul de primăvară și secara, iar numai ici-colo, în locurile de la fețe, se îndură tîrziu în toamnă să se coacă cucuruzul.

Caterina ajunsese acum să îndrăgească fiecare palmă de loc de pe aria Munților Apuseni. Se deprinsese să deosebească pe oamenii țării după portul lor: pe moții cu țundra lor scurtă și albă ca neaua, cu laibărul de postav vînăt și cioarecii croiți pe picior; pe mocanii cu cămașa vîrîtă în cioareci și cu șerparul de care atîrnă merindara vărgată, țesută frumos în trei colțuri; pe crișenii cu cizme scurte și pălărie rotundă, meșteri olari, rotari, lingurari, iar pe deasupra — mari cîntăreți din frunză. Învățase graiul poporului și îi știa doinele, descîntecele, poveștile cu Potoroancă și Agheran Viteazul, vechile balade cu Floarea din Hususău și Petru dintre lunci, apropiindu-se deopotrivă de truda lor săracă și de bogăția inimii lor simțitoare.

Sărise să-i ajute, la început, dintr-o pornire a milei de oameni: dar cu timpul, împletindu-și zilele cu ale lor, s-a învățat să-i cunoască, să-i înțeleagă și să-i iubească. Ea nu era o stăpînă darnică, îndurerată de suferința robilor ei, cărora se îndură să le-arunce cîteva fărîmituri din prisosul unui ospăț îmbelșugat, ci se simțea legată de soarta acestor copii orfani ai pămîntului ca și cum ar fi fost de același sînge cu ei, sora lor dreaptă ori maica lor cea bună.

„Doamna noastră", cum îi spuneau acum Caterinei toți oamenii munților, își dădea seama cît de grea era răspunderea pe care o luase asupra umerilor ei de femeie. Pornise să fie mandatara minerilor-iobagi din Bucium, Abrud-sat și Cărpiniș în procesul acestora cu domeniile din Zlatna, dar în mai puțin de un an se strînseseră în jurul ei și roiau ca albinele în

preajma mătcii toate satele din munți, de la Turda pînă la Roșia și de la Vidra la Hălmagiu. Ea înțelesese între timp că de la dregătorii comitatului nu putea să aștepte milă, nici de la judecători dreptate. Procesul pornit la tribunalul din Aiud se amîna de la o lună peste alte trei, iar încercările ei de a ocroti pe năpăstuiți primiseră drept răspuns ordinul de arestare, iscălit de însuși guvernatorul Ardealului. Căile judecății erau încurcate, iar drumul pieptiș al revoltei, înfricoșat și plin de primejdii. Groaznicul sfîrșit al lui Horia mai stăruia în amintirea răzvrătiților de altă dată, cîți mai trăiau sub povara anilor, iar umbra furcilor în care au pierit căprarii lui Cloșca și Crișan nu se șterse încă de pe pămîntul stropit cu sînge și cu lacrimi. Caterina Varga, fire înclinată spre fapte îndrăznețe, nu-și temea viața; dar chibzuind cu mintea ei de femeie, ar fi vrut să împiedice vărsarea de sînge și uciderea în chinuri a celor fără vină.

Gîndul de a lua drumul Vienei și de a duce împăratului suplica oamenilor din munți se potrivea de altminteri cu dorința acelora care, cu toate încercările unui trecut atît de crîncen, mai păstrau un fir de nădejde că, pînă la urmă, „drăguțul de împărat" le va face dreptate. Se găseau, ce-i drept, și unii care nu mai credeau; dar nici aceștia nu îndrăzneau să pornească încă o dată, singuri, pe calea răzvrătirii. Mult au mai avut de îndurat bieții iobagi ca să priceapă toți, pînă la unul, că stăpînii cei mari sînt tot atît de neîndurători ca și cei mici, iar dreptatea care vine de departe umblă schiopătînd. Caterina a chemat pe bătrîni la sfat și s-a hotărît să pornească la drum.

Luînd-o de la Cîmpia Turzii spre Țara Moților, cu pașii călăuziți de albia Arieșului, privind în fumul depărtărilor culmea Găinei, a Bihariei și cele trei piscuri ale Curcubetei, călătorul trece prin Scărișoara, un sat de țărani necăjiți, care altă avuție n-au decît o peșteră cu sloiuri de var și de gheață.

Puțini se încumetă să urce muntele pînă aici, în singurătatea rece a grotei adînci, unde glasul omului se întoarce ca de pe celălalt tărîm sub bolțile liniștei înghețate. Umbletul lui calcă tăcerea pe velințe de brumă. Străbătînd peștera de-a lungul celor trei încăperi cu stîlpi de cleștar, îți vine să crezi că ai pătruns, oaspe nepoftit, în odaia cu oglinzi din palatul de iarnă al unei zîne din povești, poate fata cea mare a lui Gerilă, pe care frumosul Faur n-a venit s-o ia cu sania. Rămînînd să împletească cosița albă la casa tatălui său, ea s-a prefăcut într-un sloi de gheață.

Pereții celei dintîi încăperi sînt muruiți cu o piatră vă-roasă, în carnea căreia sclipesc flori de zăpadă; pe jos sînt așternute scoarțe de chiciură, ca și cum dintr-un cer ascuns ar fi nins în peșteră toată noaptea. A doua boltă e zidită numai din cristaluri de gheață, strălucind în fel de fel de fețe, ca ciucurii unui urlaș policandru, împodobit de mîna unui iscusit șlefuitor de diamante. Cea mai largă și mai bogată dintre încăperile peșterii e cea de-a treia, pe care, asemuind-o cu naosul unei catedrale, oamenii din partea locului au numit-o „biserică". Piciorul omului pășește pe lespezi de gheață, bolta se sprijină pe sloiuri de gheață, altarul închipuit se înalță, în forme de gheață, cu chipuri ciudate tăiate în marmura rece. Un idol de gheață cu trup de femeie păzește altarul: e zîna vrăjită a veșnicei ierni. „Zîna acoperită la față" — o numesc moții. După legendă, ea așteaptă acolo de veacuri să vină Făt-Frumos s-o dezlege de vrajă, punîndu-i pe fruntea ei de gheață sărutul cald al primăverii.

Întîlnirea cărunților s-a hotărît pe ziua de întîi mai, la Armindeni, în „biserica" peșterii din Scărișoara. Toți s-au legat să păstreze taina. Cuvîntul de chemare al Caterinei l-a dus pe drum de taină credinciosul Simeon Cerbu, vestind să vină cîte doi din fiecare sat, cu mare grijă, ca nu cumva să se afle și să le împrăștie husarii adunarea, cum au stricat deunăzi nunta

de la Poeni. Caterina era gata pregătită pentru plecarea la Viena, dar înainte de a porni la drum în îndeplinirea sarcinii ce-și luase, voia să primească încă o dată bună învoirea poporului, simțind că numai astfel își va întări curajul. „Eu sînt ca uriașul Anteu din poveste — își spunea ea — puterea mea își are rădăcinile în pămînt".

Strînsese dovezile pe care avea de gînd să le înfățișeze împăratului: rescriptul lui Iosif al II-lea, dăruit moților în 1789, după răscoala lui Horia; actele care consfințeau privilegiile băieșilor; planurile conscrierii urbariale din 1819, rapoartele viceprefectului Fosztó despre plîngerile iobagilor împilați; chemările în judecată; jalbele fără răspuns; și mai grăitoare decît toate hîrtiile cu peceți, mai întemeiată decît orice lege scrisă, imaginea tristei realități, a vieții trăite: adevărul cel adevărat.

În ziua hotărîtă au purces de pretutindeni solii poporului sărac, îndreptîndu-se pe cărări ascunse spre locul de tainică întîlnire. Erau trimișii satelor oropsite, scăunenii și jurații cei mari, cu chică argintie strălucind în lumina soarelui, cu șerpare de piele roșie peste cămașa proaspăt lăută, pășind apăsat, fără grabă, ca omul pățit, care a văzut multe, iar cînd pune o treabă la cale, nu se pripește. Veneau buciumanii, bistrenii și cîmpenarii, neamurile lui Vasile Nicola Ursu din Albac, nepoții lui Ion Oargă Cloșca din Cărpiniș, alde Isaia Cerbu și Ion Bîrlea din Bucium, Crăciun Gligor și Moise Iancu din Vidra, doi cîte doi, din Abrud-sat, din Roșia, din Neagra, din Ponorel, din Sohodol, din Scărișoara, apoi Crișenii: Golcea din Pădurile Bradului, Piso din Blăjeni, Hodoș din Baia de Criș, Indrei din Mesteacăn, Străuț morarul din Bulzești, Dușan din Ribița, feciorul lui Toma Buzdugan din Vaca, Pavel Pleșu din Ribicioara, Iuăn Faur din Rîsculița și alții, trimiși să asculte cuvîntul Caterinei și să întărească prin semnătură

și punere de deget rugarea către preaînălțatul scaun de la Viena.

Caterina Varga a venit călare, cu garda ei de feciori înarmați, în frunte cu Simeon Cerbu, pe care Ravica îl legase cu jurămînt să aibă grijă de nănașa ca de ochii din cap. Era îmbrăcată în haine țărănești, ca o buciumană chipeșă, cu cizme roșii în picioare, catrință din străminturi de mătase, brîu țesut în fir de aur și năframă cu potilat alb ca zăpada peste părul puțin cărunt, împletit în cosițe late. Așezase într-o straiță ciobănească hîrtoagele judecății, iar în sîn purta împăturată cu luare-aminte suplica scrisă de mîna ei, pe nemțește, ca s-o priceapă împăratul. Calea era lungă pînă la Scărișoara. Pornise de acasă după al doilea cîntat al cocoșilor, cînd începea să pălească pe cer luceafărul de dimineață. Soarele era la o suliță de deal cînd au ajuns la peșteră. Abia după prînz, tîrziu, s-au strîns toți oamenii și a început sfatul, la lumina faclelor de rășină în preajma „altarului" cu lespezi de gheață.

— Oameni buni și fraților, a început Caterina, după ce i-a văzut pe toți în jurul ei, iar Isaia Cerbu le-a făcut semnul tăcerii. V-am chemat să vă spun ce am hotărît și să vă întreb dacă sînteți învoiți să-mi dați împuternicirea dumneavoastră.

— Noi în măria-ta avem încredere, a spus Ion Joldea din Cărpiniș. Cum va spune doamna noastră, va fi bine.

— Trăiască doamna noastră! au strigat buciumanii, într-un singur glas.

— Nu, bade Ioane, nu așa. Eu vreau ca dumneavoastră toți să cunoașteți gîndurile mele și să-mi dați împuternicire bine știută pentru ceea ce mă strădui să isprăvesc. Pe toate le voi face numai cu știința și învoirea voastră.

— S-auzim!

— Știți că pînă azi zadarnic am bătut la porțile judecății. Iar dacă ne-am împotrivit cu brațele noastre, siliți să ne facem singuri dreptate, oamenii stăpînirii au venit împotriva

noastră să ne împrăștie cu puterea armelor. Asupra mea au trimis cătanele să mă prindă. Eu, capul meu nu mi l-aș feri și n-aș fugi de primejdie, dacă aș fi singură pe lume cum am fost și dacă numai pe mine m-aș avea. Dar m-am legat să vă fiu de ajutor și m-ar durea să vă părăsesc surghiunită...

— Nu te lăsăm, măria-ta!

— Te păzim noi!

— N-o să se atingă nimeni de doamna noastră!

— Știu că nu vă temeți. V-am văzut cum ați sărit pentru mine și i-ați întors din drum pe husarii în haine roșii. Dar eu nu doresc vărsare de sînge. Să încercăm mai întîi pe cale pașnică.

— Pe domni nu-i poți îndupleca decît cu securea! a strigat odată Cătălin Ursu din Albac, de-au răsunat înghețatele bolți ale peșterii. Cum a făcut Horia!

— Horia a fost ucis în chinuri, a continuat Caterina. A plătit scump fărîma de dreptate pe care îndrăznise s-o smulgă. Noi să încercăm să biruim cu puterea cuvîntului, acolo unde lancea lui răzbunătoare s-a frînt. Iată, sînt aici dovezile dreptății voastre pe care le voi arăta împăratului. Inimă de gheață să aibă și tot nu va putea să rămînă neînduplecat.

— Așa a început și Horia, a murmurat, ca pentru el, un moț cu plete albe.

— Iar dacă nu vom izbuti, sfîrși-vom și noi ca și el.

S-a lăsat dintr-o dată o tăcere înfiorată, ca și cum de dincolo de vreme, din lumea umbrelor, amintirea celui tras pe roată s-ar fi întors printre ai lui să le spună cum mor cei viteji pentru dreptate. Caterina a desfăcut o hîrtie cu grijă împăturită și a început să tălmăcească pe românește cuprinsul ei:

— „... deși noi, locuitorii comunelor subscrise, am cerut în nenumărate rînduri drepturile noastre, bazate pe privilegiile

regale, și ocrotire în contra abuzurilor administrației, deși ne-am fost rugat să înceteze nedreptățile, totuși parcă am fi osîndiți de soartă să fim jucăria tuturor urgiilor tiraniei. Din pricina abuzurilor săvîrșite de slujbașii moșiilor județene, nu putem scăpa de jugul amorțitor al jalnicei iobăgii, care înjosește orice simț omenesc. Dacă majestatea voastră imperială nu va interveni cu milostenie, nimeni nu ne va mîntui de pustiire și pierzare, pentru că slujbașii năvălesc în grabă acolo unde pot jefui, cum o dovedește trista întîmplare a anului 1837 cînd, cu puterea armatei, administrația fiscului a stors de la noi preț de trei mii de stînjeni în loc de o sută, ne-a păgubit de toată averea, pe doi dintre noi, buni-nevinovați, i-au ucis fiindcă ne-au susținut dreptul, iar pe alții i-au bătut pînă la sînge".

— Să-i spui, mărită doamnă, împăratului că Simeon Țandra și Ilie Simina, oamenii noștri, putrezesc de trei ani uitați în temniță. Și nici nu-i judecă, nici nu le dă drumul!

— D-apoi de ce să-i judece? Nici o vină nu au, numai că mergeau pentru noi la procatărul din Aiud, cu treburile judecății.

— ...., în cauza celor doi împuterniciți ai comunelor noastre, care au fost întemnițați încă din 1839 numai fiindcă au cutezat să se înfățișeze avocatului nostru, ne-am îndreptat către excelența sa domnul guvernator al Ardealului, care ne-a făgăduit că va cerceta. De atunci au trecut anî...".

— E drept!

— ... „acesta e un strigăt de disperare împotriva celei mai ticăloase și mai barbare subjugări. Autoritățile îndeamnă pe locuitori să fie liniștiți și să-și caute drepturile în fața tribunalului, dar judecata se amînă cu anii, și chiar dacă juzii se înduplecă să recunoască nesocotirea legii, văzînd că dreptatea este de partea noastră, stăpînii nu respectă hotărîrile aduse, ba se împotrivesc chiar ordonanțelor imperiale..."

— E chiar așa!... Tocmai cum ziceți!

— ... „în ce privește slujbele, acestea nu au încetare, ziua și noaptea ne mînă deopotrivă. Ne pun să cărăm copacii pentru cărbuni de pe locuri și văi atît de rele, că toate patru roțile de la car trebuiesc împiedicate și tot trebuie să le mai ținem trei-patru oameni. Cărbunii tot noi îi cărăm la topitorii. Arăm, semănăm grîu, ovăz și cucuruz pe seama domniei, dar nimeni nu capătă, la nici un fel de lucru, măcar o bucată de pîine, ci făcîndu-se noapte, ne mînă pe toți ca pe vite, acasă. Carele le încarcă cu greutate, pe care vitele nu o pot duce. Iar pe noi, sărmani rugători, ne trîntesc la pămînt, ne bat și ne calcă în picioare, cum de atîtea ori s-a întîmplat..."

— Așa e!... Așa!...

— „... oamenii noștri sînt prigoniți, întemnițați sau uciși, iar dacă se găsesc printre slujbași unii, puțini, care încearcă să ne țină partea, dregătorii stăpînirii li se pun împotrivă și îi lovesc fără cruțare, măcar că nu-i păcat a propovădui adevărul și a ajuta poporul împotriva celor ce îl subjugă. Dușmanilor noștri li-e frică, nu cumva glasul adevărului să se audă, iar poporul să scape din robie... Să trimită majestatea voastră bărbați de încredere, care să cerceteze cum stau lucrurile, că slujbașii majestății voastre, care sînt plătiți ca să asculte durerile poporului, nu numai că nu se mișcă de la tihna lor, dar pe oamenii care cutează să se plîngă, în loc să-i ocrotească, îi pedepsesc! Pășunile ni le-au luat, vitele ni le zălogesc, casele ni le dărîmă... Îndură-te, măria-ta, și ne mîntuie, că sîntem pieritori de foame!"

Caterina a împăturat la loc hîrtia și a privit în jurul ei ca și cum ar fi așteptat un răspuns. A urmat o clipă de tăcere. Cuvîntul parcă înghețase pe buzele tuturor. Umbre uriașe jucau pe pereții cu flori de zăpadă, la lumina șovăitoare a torțelor aprinse.

Nimeni nu îndrăznea să-și mărturisească îndoielile din adînc. Simțăminte deosebite se amestecau și se împotriveau în inima acestor oameni prigoniți. Ei fuseseră de atîtea ori înșelați în așteptările lor, amăgiți, mințiți și purtați cu vorba, ca niște drumeți ai zadarnicelor osteneli și rugători la porți ferecate; și totuși mai încercau o dată drumul pașnicelor plîngeri. În dărnicia celor avuți nu credeau și pe cinstea împărțitorilor de dreptate nu puneau temei; căci așa cum domnii de pămînt îi asupreau, judecata stăpînirii nu voia să-i asculte. După ce răscoala părinților lor fusese înăbușită în sînge, cu trupuri chinuite pe roată și fîșii de carne sfîrtecată lăsată pradă corbilor la răspîntii, încercau acum din nou cu o jalbă la împăratul.

Desfăcîndu-se dintre sloiurile tăcerii, glasul adînc al lui Ion Bîrlea, cel mai vechi dintre bătrîni, a tălmăcit gîndurile nerostite ale celorlalți:

— Să mergi cu bine, măria-ta! Să fii sănătoasă și să te întorci curînd la noi, că ne ești tot atît de scumpă ca lumina ochilor și tot atît de trebuitoare ca și brațele amîndouă. Acum, iată care ar fi rugămintea noastră. Măria-ta pornești la un drum lung și nevoile vor fi multe. Noi știm că ești astăzi ca și noi de săracă, de cînd ai părăsit casa neamurilor bogate și ai venit să te așezi printre noi. Aici sînt două sute de fiorini, cît am putut aduna din puținul agonisit în lăzile satelor, după bruma de aur pe care am schimbat-o la cămara din Zlatna. Nădăjduim că vor ajunge...

Între degetele lui noduroase, care tremurau puțin, moș Ion Bîrlea ținea o năframă albă, cu un pumn de bani de argint legați într-un colț. Caterina Varga a simțit stropul unei lacrimi umezindu-i genele și un val de înduioșare i-a îmbrățișat inima. Băieșii ei dragi, viermii pămîntului, care scurmă adîncul măruntaielor de piatră și cu primejdia vieții adună bulgări grei de aur pentru lăzile ferecate ale împărăției, s-au gîndit

s-o ajute, punînd laolaltă cîteva grăunțe de preț, culese din nisipul rîului. În clipa aceea s-a văzut răsplătită pentru întreaga ei dăruire de suflet, și dintr-o dată i s-au părut ușoare toate ostenelile ei viitoare. A răspuns cu vorbe tremurate, ca și degetele cu noduri ale bătrînului iobag:

— Vă mulțumesc, dragii mei, dar nu era de lipsă. Încă nu am ajuns atît de sărmană. Din prînzul meu de altădată mi-au mai rămas cîteva fărîmituri...

Ion Bîrlea stătea cu mîna întinsă și cu fiorinii înnodați în năframă, supărat și mîhnit, ca și cum ar fi suferit ocara unui comînd refuzat:

— Te rugăm, doamnă dragă, să primești. Noi pentru căutarea drepturilor noastre prea puține jertfe de bani am fost în stare să facem, dar nici cerșetori miluiți nu vrem să ajungem să fim. Iar împăratului să-i spui că nu-i cerem decît ce ni se cuvine: munca și rodul brațelor noastre, pămîntul care al nostru a fost, din moși-strămoși. Să nu mai fim siliți să facem slujbe fără plată pentru domni și pentru băile împărăției. Să nu ne mai bată cu bețele pentru orice vină închipuită. Să nu trăim ca vitele; mai rău decît vitele. Că oameni sîntem și noi, plămădiți din carne și oase ca și stăpînii noștri, care, să fie cu iertare, tot din lutul însuflețit al lui Adam coboară. Să-i spui împăratului că noi așteptăm dreptatea lui; nu să se milostivească, ci să recunoască! Noi am pățit multe și știm cum umblă tîrgurile domnești. Pînă la Dumnezeu, zău-lo, te mănîncă sfinții! Ce haznă avem din aceea că împăratul împarte porunci, iar slujbașii măriei-sale umblă cu doi bani în trei pungi și nici nu le trece prin cap să țină seama de legi? Nouă nu ne trebuie dreptate pe hîrtie, cu scrisoare latinească și peceți de ceară care spînzură pe sfoară, că de vorbe meșteșugite sîntem sătui, iar omenie în țară încă n-am văz't...

Caterina a înțeles că nu era în colțul năframei numai un pumn de bani, ci însăși inima grea, de cîtă iubire cuprinde, a

oamenilor pentru care hotărîse să plece la drum. Darul acesta nu mai putea să-l respingă. Și l-a primit, fără cuvinte, în mijlocul tăcerii din peșteră, care stătea drept mărturie a legăturii ce se încheiase între o femeie de alt neam, venită din altă lume și iobagii înlănțuiți de pămînt. Apoi, rînd pe rînd, pe treptele „altarului" de gheață, trimișii satelor au iscălit, ca și altădată, cartea rugării lor. Plîngere pentru urechi surde și strigăt aruncat în pustiu. Prea puțini dintre cei de față au prins în mîna lor peana știutoare de slovă; cei mai mulți și-au muiat arătătorul în negreală, lăsînd pe jalba scrisă, într-o limbă neînțeleasă de ei, urma aspră a degetelor bătătorite de muncă: pecetea și blazonul lor.

Se lăsase amurgul cînd au răsărit din gura peșterii, unul cîte unul, muntenii în hainele lor albe, risipindu-se ca niște furnici de-a lungul văilor tainice spre casă. O blîndă liniște se așternuse în cuibul satelor sărace și cerul darnic risipea o pulbere de stele peste durerile lumii. Nu se auzea dintr-o margine în alta a pădurii decît pasul înstrunit al drumarilor, și din cînd în cînd țipătul scurt al gruiurilor care veneau de la miazăzi.

★

Poliția imperială sfîrșea totdeauna prin a afla ceea ce voia să știe. Atît numai că uneori sosea la fața locului cam tîrziu. Comisarul Veres venise să raporteze contelui Teleki despre plecarea Caterinei Varga.

Guvernatorul Ardealului petrecuse o noapte rea. Îl dureau gleznele, fiindcă suferea de gută, iar vremea părea să se schimbe. Era morocănos și nedormit, cum e mai rău omului cînd are de primit o veste rea. Comisarul Veres a așteptat în anticameră mai bine de un ceas, avînd destul răgaz să-și aleagă cuvintele de scuză. Caterina Varga îi scăpase din mîini pentru a doua oară, iar de data aceasta nu prin împotrivire,

ci printr-o șiretenie. Ea călătorea sub numele de Ecaterina Kelemen, soția lui György Kelemen, așa cum arăta pașaportul eliberat la 14 octombrie 1841 la Aiud de viceprefectul Melchior Fosztó. De unde să știe comisarul Veres că Ecaterina Kelemen nu era alta decît numita Caterina Varga, pe care trebuia s-o prindă și s-o predea sub pază baronului Bánffy la Aiud ?

Contele Teleki, după cum era de așteptat, a primit vestea cu o explozie de ocări. La dreptul vorbind, toată afacerea asta, cu valahi îndărătnici, cu socoteli de robotă și cu o nobilă maghiară care umblă în catrință, i se părea caraghioasă și îl plictisea. Dar fiindcă slujbașii lui dăduseră din nou o dovadă de neghiobie — ca și cum ar mai fi fost nevoie — nu putea să-și ascundă furia și să nu strige. În sudalmele adresate comisarului Veres se cuprindea, bineînțeles, și enervarea crizei de gută.

— Am fost luați prin surprindere, excelență. Femeia Caterina Varga a trecut alaltăieri prin Cluj sub un nume schimbat.

— Numele ei adevărat, dobitocule !

— În dosarul pe care îl avem, această mențiune lipsește. Nici în ordinul de arestare, semnat de excelența voastră, nu se vorbește despre Ecaterina Kelemen. Nu puteam să arestăm pe Ecaterina Kelemen decît făcînd dovada că e una și aceeași persoană cu numita Caterina Varga.

— Sînteți niște idioți ! Trebuia s-o arestați mai întîi și să faceți dovada pe urmă. Unde se află acum ?

— În drum spre Viena, excelență. Ieri a trecut prin Huedin.

— Ce informații ai ? Această femeie călătorește la Viena pentru interese particulare ? S-ar putea să aibă unele afaceri de lichidat, să n-avem motive să ne alarmăm...

— Nu, excelență. Numita Caterina Varga, *alias* Kelemen, are intenția să se prezinte majestății sale la Hofburg cu o plîngere a locuitorilor din ținuturile de munte ale comitatului Alba. Am aflat aceasta precis, dintr-o convorbire cu vărul ei, Albert Brady, care deține de la oamenii lui informații demne de toată crezarea. S-ar putea întîmpla ca această femeie, care a fost primită altădată în societatea înaltă din Viena — avem acum toate datele — s-ar putea, zic, să pătrundă pînă la majestatea sa datorită relațiilor ei din trecut. Nu m-aș mira să reușească, a spus cu îngrijorare comisarul.

Contele Teleki a rîs odată, dar cam strîmb, fiindcă din nou a simțit săgetîndu-l durerea din glezne.

— Ei, și ? Monarhilor le stă bine să fie generoși, în definitiv aceasta este meseria lor, dar noi, care ținem în mîini frînele cîrmuirii și purtăm răspunderea ordinei în țară, avem datoria să-i ferim de prea multă milostenie. Așa s-a întîmplat cu fie-iertatul Iosif al II-lea, împăratul-filozof, care citise pe enciclopediști și voia să schimbe rînduielile monarhiei, dăruind drepturi cu care poporul cel prost n-ar fi știut ce să facă. Idei zvăpăiate, reforme și legi noi, decrete darnice. Ce s-a ales din toate ? Ultimul cuvînt l-a avut tot călăul din Alba-Iulia. A învins rațiunea de stat.

Comisarul Veres înțelesese mai demult că domnii care cîrmuiau țara, stăpînii lui, n-aveau de gînd să renunțe la privilegiile lor, oricîte rescripte ar fi iscălit împăratul la Viena, într-un moment de slăbiciune. Imputernicitul cîrmuirii absolute, care nu se pricepe să folosească legile cu chibzuială, aplicînd pe cele aspre și ținînd în loc pe cele pripite, nu-și îndeplinește rostul lui și nici pe suveran nu-l servește. Guvernatorul Ardealului își cunoștea datoria și comisarul Veres a răsuflat liniștit. Simbria lui nu era amenințată.

Se vede că supărarea personală și durerea gutei îi mai trecuseră contelui Teleki, fiindcă prelungind convorbirea cu

subalternul vinovat, a început să vadă lucrurile mai liniștit, examinînd cu sînge rece situația și cîntărind ordinele pe care trebuia să le dea.

— Caterina Varga își face iluzii că va reuși să înduplece bunăvoința împăratului: cu atît mai rău pentru ea. Plecînd însă pentru o bucată de vreme, locuitorii au rămas de capul lor: cu atît mai bine pentru noi. Vezi, iubite domnule comisar — și-a înmuiat glasul guvernatorul, uitînd că-l făcuse idiot — toată arta guvernării stă în meșteșugul de a folosi momentele prielnice. Francezul, care se pricepe să facă proverbe, zice: *Les absents ont toujours tort!*

— Mă iertați, excelență, în școală la Kézdi-Vásárhely n-am învățat franțuzește.

— Înseamnă că cei care nu-s de față greșesc totdeauna. Caterina Varga lipsește. Vom profita de absența ei. Vom trimite în mijlocul poporului alți îndrumători, care să-l potolească. În patru săptămîni nici urmă nu va mai rămîne din volbura stîrnită de această femeie.

— Alți îndrumători? Nu înțeleg, excelență, cine ar putea...

Contele Teleki s-a ridicat din fotoliu și făcîndu-i cu ochiu comisarului un semn care nu era tocmai potrivit cu ținuta lui marțială, a spus rîzînd cu poftă:

— Popii!

Ideea nu era tocmai proastă. Poporul din munți, ziditor de biserici și temător de puterea nevăzută a unui Dumnezeu foarte vechi, cinstea pe preoți și avea încredere în cuvîntul lor, măcar că unii din ei, ca protopopul Adamovici din Abrud și popa Moise, care trădase răscoala lui Horia pentru trei sute de galbeni, se dăduseră mai mult de partea Iudei decît a lui Cristos. Urmărind să cîștige pe popi, cum le spunea în batjocură, contele Teleki voia să facă din ei uneltele supuse ale ordinei și predicatori ai blîndei supuneri. Erau împăcate astfel deopotrivă interesele stăpînirii și poruncile învățăturii creștine,

slujindu-se unele pe altele. Se înțelege că trebuia să dea ceva și pentru biserică, dar socotind bine, tot scăpa mai ieftin.

În a treia duminică după plecarea Caterinei, poporul din Bucium s-a adunat în biserică și a aflat chiar din gura părintelui Sevastian Udrea, preotul unit, că înaltul guvern din Cluj a dăruit o mie de fiorini pentru zidirea casei parohiale.

Veniseră, podoabe ale stranelor din dreapta și din stînga, toate ajutoarele și toți susținătorii bisericii. Erau acolo curatorii, care în cap cu ctitorul cel mare gospodăreau avutul parohiei; erau cantorul și diecii, care cîntau la toate slujbele, pentru morți și pentru vii; era crîsnicul care scotea de la oameni simbria popii, avînd grijă ca fiecare poporan să facă sfinției-sale cîte o zi de lucru pe an și să-i dea o ferdelă de bucate; erau dregătorii satului, cei șapte cărunți, în frunte cu judele, care aveau în seamă lada bisericii, unde se păstrau banii adunați cu discul din dania credincioșilor. Numai clopotarul care făcea groapa morților și ducea în spinare sacul cu colacii părintelui rămăsese în curte să tragă clopotele, nu într-o dungă ca atunci cînd veneau apele mari sau era răzmeriță, ci în trei dungi, așa cum era datina pentru zilele de mare sărbătoare.

Părintele Sevastian s-a ivit în fața altarului, înveșmîntat în toate ornatele leturghiei, a vorbit despre mărinimia stăpînirii, a mulțumit pentru cinste și a poftit lumea afară, la sfeștanie, pe locul eclejiei unde avea să se așeze piatra de temelie a noii lui locuințe de paroh. Cel dintîi a ieșit din biserică, solemn și cam stacojiu în obraz, domnul pretor Samuel Szalanczy. Era același care, cu un an înainte, avusese îndrăzneala să raporteze comitatului despre abuzurile funcționarilor de pe moșia Zlatnei. Era foarte mulțumit că fusese însărcinat să poarte o veste plăcută și căuta să adune în minte cîteva cuvinte bine simțite într-o aleasă limbă maghiară, pe care nici unul dintre cei de față n-avea s-o priceapă. La dreapta lui pășea, tot atît

de mîndru, arhitectul sas, purtînd la subsuoară planurile casei și grăbit să însemne pe teren, cu țăruși, temelia zidurilor viitoare.

Slujba sfințirii locului s-a săvîrșit în deplină liniște. Nimeni nu s-a clintit de la locul lui. Părintele a binecuvîntat, diecii au cîntat: „Amin!", și oamenii s-au închinat. Sfeștania se sfîrșise. Lucrurile după aceea s-au cam încurcat, fiindcă abia a sfîrșit domnul pretor cuvîntarea, după care urma să înceapă arhitectul să măsoare cu lanțul, cînd a răsărit ca din pămînt o ceată de feciori cu furci și cu bîte, luîndu-l la goană pe sas și strigînd:

— Nu ne trebuie pomană domnească!

— Mergeți de unde ați venit!

— Casa popii noi o clădim!

Iar Dimitrie Nicoară, cel dintîi care s-a năpustit să strice prăznuirea, a răcnit o dată de s-a auzit peste vale:

— S-a vîndut popa nost' pe-o mie de fiorini! Da' pe noi nu ne cumpără nime!

Domnul Samuel Szalanczy s-a făcut mititel și cît ai bate din palme a luat-o la sănătoasa pe urmele sasului, care de mult nu se mai zărea. Trăsura îi aștepta în fața bisericii. Într-o goană a ținut-o pînă la Abrud, unde pretorul a ajuns puțin cam speriat și foarte mîhnit că va trebui să facă din nou raport la comitat, mărturisind cu rușine nereușita însărcinării sale. El n-a uitat să amintească în lunga lui expunere că poporul tulburat nu va putea fi potolit cu predici din amvon, oricîte daruri s-ar aduce popilor. Iar baronul Bánffy, prefectul comitatului, căruia îi ținea isonul noul viceprefect Pogány, susținea morțiș că toată fierberea din Munții Apuseni se datora numai ațîțărilor Caterinei Varga. Această aventurieră, care ar fi trebuit arestată de la început, a izbutit, mulțumită neghiobiei poliției, să treacă granița și să plece la Viena. E lesne de înțeles, zicea el, că locuitorii valahi, zăpăciți de pro-

misiunile ei, așteaptă acum să vadă rezultatul plîngerii la împăratul și au devenit din ce în ce mai dîrzi, legînd îndrăznețe speranțe de o hotărîre, care ar fi să treacă peste capetele noastre. Unul din administratorii domeniului de la Zlatna, Adám Ujvári, făcîndu-se ecoul zvonurilor care începuseră să umble, îi scria contelui Teleki la Cluj: *„E în afară de orice îndoială că sub numele de Caterina Varga se ascunde un agent plătit, care a luat o sumă însemnată de bani ca să agite pe nemulțumiți, pînă cînd va izbucni un incendiu mai primejdios decît răscoala lui Horia...“*

Încetul cu încetul, ca o urzeală țesută pe întuneric, au început să umble tot felul de născociri scornite pe socoteala Caterinei Varga de dușmanii ei, ca s-o compromită. Unii au început să spună că lucrează pentru bani, că e o iscoadă a avocaților din Aiud, de la care primește în fiecare an un kilogram de aur, că nu-i decît o spioană în slujba unei țări străine, că e o nebună care vrea să răzvrătească țara, ca vrăjitoarele care dau foc clăilor de fîn ca să dănțuiască apoi goale în jurul flăcărilor... Zvonurile se strecurau ca niște cozi de șopîrlă prin iarbă, venind nu se știe de unde, șușoteau în umbră, treceau pe furiș, lăsînd în urmă o dîră de venin, ca să otrăvească sufletele.

Oamenii pămîntului ascultau, dădeau din umeri și își vedeau de treburile lor. Judecata lor îi învăța să nu pună nici un temei pe spusele vrăjmașilor. Această femeie cutezătoare, care se rupsese din mijlocul neamului ei, care își părăsise casa și rudele pentru a îmbrățișa durerile mulțimii, apărînd-o împotriva nedreptății, nu putea să fie nici unealta avocaților, nici iscoada străinilor, nici aventurieră și nici spioană.

Inima ei bătea pentru cei oropsiți.

XI

Vara năvălise pe întinderea Pustei, asemenea unui mînz fără frîu într-un cîmp de lucernă. Soarele încinsese cuptorul pămîntului, pentru pîinea care începea să se coacă. Un tremur luminos de aer fierbinte plutea deasupra lanurilor cu spice, pline, în mijlocul cărora florile roșii de mac ardeau ca niște fărîme de jeratic. Șesul neted și fără nici un ungher de umbră se desfășura departe, dincolo de zările nesfîrșite, pînă la marginea neumblată a lumii.

Aici, pe aria roditoare a cîmpiei întinse, ochii călătorului caută zadarnic un popas să-și odihnească privirea: un petic de luncă, o tulpină singuratică, un culcuș înfrunzit. În țarina care dă secerișului boabe de aur, nu prinde sămînța pădurilor cu adînc de răcoare. Numai din loc în loc, în depărtarea pe care vederea abia o poate cuprinde, se ridică în văzduh cumpăna răsturnată a unui braț de fîntînă, cerșind parcă norului răsfirat în zenit o picătură de ploaie. Alături, un armăsar negru a încremenit în zare, cu gîtul întins peste coama unei iepe rotate, așteptînd să cadă peste ei umbrele serii. Cerul împovărat de prea multă lumină e cenușiu ca plumbul topit. Scăldat în soare, drumul alb trece în voia lui, de-a curmezișul holdelor fără hotar, lăsînd în urmă un miros pătrunzător de ierburi arse.

Șase cai înspumați de goană purtau căruța poștei într-un nor de praf, abia atingînd pămîntul, în ropotul copitelor cu sunet uscat. Diligența plecase din Kecskemét în zori de ziuă și trebuia să ajungă înainte de apusul soarelui sub zidurile

Budei. De la Pesta înainte, urmînd malul Dunării printre dealuri cu livezi înverzite, înfățișarea ținutului se schimbă, iar drumețul deprins cu foșnetul codrului de stejar și cu mirosul de rășină al muntelui răsuflă ușurat că a scăpat teafăr din arșița pustie a țării de foc, unde altă umbră nu-i decît aceea pe care și-o face omul sieși, sub dogoarea soarelui.

Caterina Varga regăsea locuri cunoscute, pe care de mult nu le mai cercetase, dar gîndurile ei alunecau peste holdele de grîu, dincolo de linia blîndelor coline, căutînd să deosebească, în decorul priveliștilor neînsuflețite, chipul oamenilor și frămîntarea inimilor lor. Învățase să vadă lumea cu alți ochi decît altădată. Își aducea aminte de plimbările trecute cînd, ispitită de frumusețile firii, trecea pe sub bolți de crengi înflorite și se oprea în singurătatea ce și-o dorise, îmbătîndu-se de lumina tulburătoare a răsăriturilor de lună. Vedea pe-atunci numai cerul înstelat, pe oameni nu-i căuta: o făcuseră să sufere prea mult. Acum însă știa că oamenii nu-s toți la fel. Aceia pe care ajunsese să-i urască erau cei ticăloși și cei puțini. Dar ceilalți, care trudesc din greu pentru bucata lor de pîine și poartă pe umerii lor destinul lumii, sînt cei mulți și cei buni, pe care se cuvine să ți-i apropii, să-i înțelegi și să-i iubești, ca pe o dumbravă tînără sau un răsărit de soare.

A zărit pe malul Tisei un flăcău cu picioarele goale, îmbrăcat într-o cămașă zdrențuită, cum ducea pe deșălate la adăpost caii bine hrăniți ai stăpînului din Mezövásárhely... A deslușit, a doua zi, la Komarom, pe prispa de lut a unei colibe sărace, o bătrînă cu trup puțin și cu mîini uscate, torcînd dintr-un fuior de cînepă sură... Bărbați trudiți și femei chinuite. Robii fără răsplată ai pămîntului înstrăinat. Cum ar fi putut să-i uite pe cei rămași acasă, cînd frații lor de suferință o întîmpinau în cale la tot pasul? Erau oameni din ținuturi diferite și de felurite neamuri, legați între ei, fără să se cunoască, de osînda

aceleiași nedreptăți. Flăcăul de la Mezörvásárhely, cu panglici atîrnînd la pălărie, era maghiar ca și ea. Bunica torcătoare, de-a bună seamă, slovacă. Semănau aidoma cu Simeon Cerbu și cu mama Ana, cu iobagii în opinci care își duceau traiul lor amărît lîngă apa Arieșului, slujind deopotrivă la domni și blestemîndu-și viața.

Frămîntată de gînduri, și-a adus aminte și de cele văzute mai înainte în curtea unui han de pe malurile Someșului. Poștalionul oprise acolo și, în răstimpul cît surugiul schimba caii și ungea osiile, se așezase la o masă sub umbrar și desfăcuse traista cu merinde. Alături, în jurul unei fîntîni, forfoteau oameni și cai, sorbind răcoarea binefăcătoare a apei din vadra grea de stejar și din jgheaburile mușchiate de piatră. Din adunătura aceea pestriță de țărani și tîrgoveți, în rumoarea de glasuri, printre plesniturile de bice și scîrțîitul de roți, Caterinei i s-a părut că aude o implorare stăruitoare, o voce sfîrșită de muribund. A crezut că e lamentarea unui orb sau olog, din cei care bat tîrgurile și se aciuiază în preajma hanurilor și a bisericilor, la răspîntiile drumurilor și la capul podurilor, pentru a cerși banul milei. Dar, ridicînd capul și ascultînd, în vacarmul de oameni grăbiți, în larma de glasuri, a deslușit deodată vorbă ungurească :

— Apă, fraților ! Dați-ne și nouă un strop de apă !... Ne ard măruntaiele ! Milostiviți-vă !... Apă ! Apă !...

Ridicîndu-se, Caterina s-a îndreptat spre șopronul de lîngă grajduri, pentru că de-acolo i se păruse că venea deznădăjduita chemare, care semăna cu aiurarea unui bolnav de friguri. În umbra șopronului a văzut stînd la pămînt șapte oameni cu picioarele împiedicate în lanțuri, cu mîinile legate cruciș în știeanguri subțiri de fuior, înfășurate de cîteva ori în jurul încheieturilor, iar un pălimar le încingea mijlocul și se petrecea de la unul la altul la intervalul unui pas. Cînd s-a apropiat Caterina, glasul celui care a cerut apă a tăcut. Dar ochii,

ochii aceia albaștri de băiețandru sticleau printre lacrimi, înțelegînd că s-a găsit o inimă bună să le aducă alinarea urciorului cu apă. S-au dezmorțit din toropeala lor și ceilalți șase, chipuri de oameni maturi, învesmîntați în zdrențe soioase, cu bărbile nerase, cu trăsăturile feței adîncite de sfîrșeală. N-a fost greu să afle povestea celor șapte iobagi, din care doi erau unguri: cu două zile înainte fuseseră găsiți, în zori, păscîndu-și vitele în pășunea grofului. Stăpînul însuși, făcîndu-și plimbarea de dimineață, călări, pe acea parte a hotarului unde se aflau ei, îi surprinsese și, după ce le brăzdase obrazul cu lovituri de cravașă, îi trimisese sub paza pandurilor la judecată. Acum, osteniți de drum, pandurii se cinsteau la o masă în han și cei șapte zăceau sub șopron, priponiți cu pălimarul lîngă un stîlp gros, de lîngă care nu se puteau urni.

Caterina n-a mai străruit cu întrebările, ci s-a grăbit să ia un oi mare de lut din căruța unui olar, l-a umplut cu apă și l-a dus oamenilor de sub șopron. Sunetul cornului dădea semnalul de plecare în nechezatul cailor proaspăt înhămați, cînd ea s-a repezit din nou spre șirul de osîndiți și le-a pus dinainte traista ei de merinde...

Caterina n-a mai stăruit cu întrebările, ci s-a grăbit să ia de hanul lui Iacob Binder și a tras la „Cerbul de aur". Șvabul își încheiase socotelile cu viața. Grija mulțumirii oaspeților și cheile de la pivniță le purta *frau* Roza, care pierduse între timp una din cele trei bărbii ale feței ei rîzătoare. Pe nepoata bătrînului Sigismund Brady n-a mai recunoscut-o, dar nici Caterina nu dorea să dezgroape amintirile din cenușa anilor care ninsese uitare peste ele. A cerut o odaie ieftină și s-a oprit în birtul de jos, să-și astîmpere foamea.

În odaia luminată de o lampă cu flacăra scăzută nu erau oaspeți mulți la acea oră tîrzie. Numai la o masă din fund, trei tineri discutau cu aprindere, deși nu păreau că se ceartă, ci mai degrabă pun la cale cine știe ce ispravă îndrăzneață. În

penumbra încăperii și în norul fumului de pipă, Caterina nu le-a deslușit chipul, dar nici n-a stăruit să-i privească. S-a așezat la masa de sub fereastra care dădea spre curtea hanului, așteptînd să vină *frau* Roza cu mîncarea. Cei trei n-au băgat-o de seamă cînd a intrat. Apoi unul dintre ei a zărit-o, a tresărit și, ridicîndu-se de la locul lui, parcă șovăind puțin, s-a îndreptat spre ea. Era un tînăr smead, cu ochi aprinși și cu o umbră de mustață deasupra gurii frumos desenate.

— Doamna Caterina Varga?

Caterina l-a recunoscut numaidecît și fața i s-a luminat de un zîmbet:

— Pál Vasvári!

— El însuși, același de altădată.

— Ce întîmplare norocoasă! Nici o altă întîlnire nu m-ar fi bucurat mai mult. Cîtă vreme este de cînd am stat de vorbă ultima oară?

Pál Vasvári a încercat să glumească:

— N-am stat să socotesc. Apoi a întrebat de-a dreptul: Ce face Irma?

— Dumneata mă întrebi? a spus mirată Caterina.

— Nu mai știu nimic despre ea... Am încercat să-i scriu. Nu mi-a răspuns. Domnul Brady o păzește bine. Dar...

— Nici eu n-am mai văzut-o...de mult!

Tînărul a privit-o nedumerit.

— A trebuit să ne despărțim. Îți voi spune. Vrei să rămîi cu mine cîteva clipe?

Pál Vasvári a stat puțin în cumpănă, a privit spre masa unde își lăsase prietenii și a spus:

— Nu vreți să ne faceți plăcerea să luați loc la masa noastră? Sînt cu doi prieteni pe care aș dori să-i cunoașteți.

— Bucuroasă, a răspuns Caterina. Prietenii dumitale sînt și prietenii mei. Eu călătoresc singură.

Cei doi bărbați s-au ridicat în picioare și au întîmpinat pe doamna străină cu o respectuoasă închinăciune. Unul dintre ei era un tînăr de-o statură ceva mai înaltă decît mijlocie, cu părul negru, frumos buclat, cu nasul puțin acvilin, mustăți subțiri și o bărbuță cu vîrful ascuțit, ca pensula unui zugrav. Podoaba feței lui erau ochii: adînci și gînditori, în care ardea o flacără ciudată. Purta o tunică neagră, ungurească, de stofă subțire, cu gulerul puțin răsfrînt. Celălalt părea să fie mai vîrstnic, chipul lui era încadrat de o barbă bogată, avea nasul drept, cu nări fine, și o frunte înalt boltită, largă și luminoasă. O haină cu poale lungi, încheiată în două rînduri de nasturi, îi strîngea trupul bine împlinit, iar mîinile lui erau mari și aspre, ca ale unui țăran deprins cu lucrul cîmpului.

Caterina i-a privit pe amîndoi cu luare-aminte, parcă ar fi căutat să descifreze după înfățișarea lor din ce lume venea fiecare.

Pál Vasvári a făcut prezentările:

— Domnul Mihály Táncsics, profesor de gramatică și mai mult gazetar. Domnul Sándor Petőfi, care a fost de toate și a rămas poet.

— Poetul croitorilor, a glumit cel mai în vîrstă dintre cei trei.

Nu era o aluzie răutăcioasă, ci o întîmplare adevărată. Sándor Petőfi, pe numele lui adevărat Alexandru Petrovici, copil de oameni săraci, plecase de-acasă cu o traistă de pînză și un toiag ciobănesc, pribegise prin țara de jos, fusese soldat, actor ambulant, învățase carte singur, încercase să dea lecții și, în căutarea norocului, a ajuns la Pesta, cu un caiet de poezii în desagă. Nu publicase încă niciuna, cînd într-o seară, citind cu glas tare cîteva din ele la cîrciumă, s-a ridicat de la masa vecină un croitor, Gáspár Tóth, și, cuprins de însuflețire, a scos din pungă treizeci de fiorini și i-a pus în fața poetului printre paharele cu bere, să-și dea cartea la tipar. Alți trei colegi de

breaslă i-au urmat pilda și s-au strîns șaptezeci și cinci de fiorini. Așa a apărut cel dintîi volum de cîntece al lui Sándor Petőfi, care avea să fie cel dintîi poet al Ungariei celei noi și unul din cei mai mari ai lumii.

Nici prietenul care îl numise rîzînd „poetul croitorilor" nu ducea o viață mai ușoară. Fiul unui iobag de pe pustă, Mihály Táncsics, sau Stancsics, cum îl chemase acasă, a încercat să-și facă drum în lume cu condeiul, dar numai de prigoană și de lipsuri a avut parte. Scrisese, în adevăr, o gramatică, așa cum spunea Pál Vasvári, dar cenzura imperială o oprise, fiindcă într-o carte care n-avea de-a face cu politica, îndrăznise să dea exemple de propoziții ca acestea: „Oamenii sînt născuți egali"; sau „Dacă Ungaria ar fi liberă, ar fi o țară bogată". El publica acum cărți pentru popor, dar poliția își dădea toată silința ca ele să nu ajungă în mîinile cititorilor.

— Mă iertați — a spus Caterina — mi se pare că am întrerupt o discuție interesantă.

— Vorbeam, doamnă, despre poezia populară, a răspuns Petőfi. Spuneam că poporul domnește în poezie, după cum ar trebui să domnească și în politică. Aceasta cred că e misiunea veacului în care trăim. Și așa e drept să fie, căci toate puterile noastre de viață izvorăsc din adîncul pămîntului.

— Discuția noastră era pe sfîrșite, doamnă — a glumit Táncsics — fiindcă sîntem toți de aceeași părere.

— Călătoriți departe? a întrebat Vasvári.

— La Viena.

— Cu treburi familiare, desigur.

Caterina a răspuns simplu:

— Eu nu mai am familie. Sînt mandatara satelor din munți și duc o plîngere a lor către împăratul.

— A satelor romînești? a întrebat Vasvári, care cunoștea acele locuri.

— Iobagi? a întrebat aproape în același timp Táncsics.

— Sate românești, a răspuns Caterina. Locuitorii lor sînt constrînși să îndeplinească, fără răsplată, munci și slujbe pe care nu le datorează.

Táncsics avea o întrebare de pus și parcă nu îndrăznea:

— Iertați-mă că vă întreb: dumneavoastră sînteți maghiară și sînteți femeie, cum ați izbutit să cîștigați încrederea iobagilor de alt sînge?

— Trăind în mijlocul lor. Oamenii munților sînt bănuitori din fire, dar cînd te apropii de ei cu iubire, nu-i greu să le cîștigi inima.

— Și credeți că le veți putea cîștiga dreptatea? a întrebat cu îndoială Petőfi.

— Nădăjduiesc, a răspuns cu jumătate de glas Caterina.

— Nu vreau să vă descurajez — a spus Táncsics — dar împărații nu dau de obicei decît ceea ce li se smulge din mînă cu puterea. Urechea lor e surdă la rugăminți. Vă închipuiți, doamnă, că soarta țăranilor maghiari e mai bună? Să vă spun. Sînt lucruri pe care le cunosc și sînt suferințe pe care le-am trăit. Trudesc în Ungaria trei milioane de iobagi, patru milioane de șerbi și un milion de slugi ale moșierilor; din douăzeci de maghiari, cincisprezece sînt țărani osîndiți să fie sclavii nobilimii. Muncesc fără nici o plată pe holdele domnilor. Iar pe deasupra plătesc dare pe pămînt, dare pe casă, dare pentru orgiile stăpînilor feudali, dare pentru armată, dare pentru clădirea palatelor, iar în colibele lor te înecă fumul, fiindcă și pentru coșul vatrei plătesc dare! Iobagul e silit să facă robotă pentru pămîntul ce i se dă în folosință, iar jelerul fără pămînt muncește trei sferturi din an pentru o ferdelă, două de grăunțe; și unul, și celălalt sînt deopotrivă de storși — cel dintîi fiindcă are așazicînd pămînt, celălalt fiindcă nu-l are.

— Și unde am ajuns, dacă am cerut ștergerea iobăgiei și

egalitatea drepturilor? a intervenit Petöfi. Cum ne-a răspuns bunăvoința împăratului? L-a trimis pe Lajos Kossúth la închisoare, iar gazeta lui a oprit-o, ca să nu se mai audă glasul libertății!

— Duceți-vă, doamnă, la Viena și bateți la porțile de fier ale Burgului, a spus Táncsics. Vă urez să aveți noroc. Dar va veni o zi cînd veți vedea că drumul suplicelor e zadarnic. Atunci va trebui să stați alături de noi.

— Sîntem aici trei bărbați maghiari: un fiu de iobag, un poet fără nume și un nobil sărac, a spus Petöfi.

— *Bocskoros nemes,* a zîmbit Caterina, aducîndu-și aminte de convorbirea de la Cluj cu Pál Vasvári.

— Dar dincolo de noi fierbe lumea întreagă. Milioane de oameni se frămîntă și așteaptă ziua cea mare a răfuielii. Eu simt cum se apropie furtuna cum o simt păsările culmilor înalte. Nici o putere a tiraniei n-o va putea opri.

Caterina a rămas gînditoare, și în mintea ei parcă s-au contopit în aceeași imagine coliba plină de fum a jelerului Fekete Sándor din Hălmeag și trupul zdrobit al iobagului Nicolae Bîrlea, bătut pînă la sînge pe marginea puțului părăsit. S-a ridicat să plece și a spus:

— Domnilor, eu voi duce totuși pînă la capăt misiunea pe care mi-au încredințat-o oamenii din munți. Plec mîine la Viena. Dar nu voi uita niciodată cuvintele pe care le-am auzit la această masă!

Era seara tîrziu, cînd Caterina Varga a ajuns la bariera Vienei, dinspre Miedling. Polițaiul, cu gîtul înțepenit în tunica lui vînătă, pe ai cărei nasturi strălucea pajura cu două capete a împărăției, a cerut pașapoartele, le-a răsfoit solemn cu degetele albe ale mănușii de bumbac, apoi a dus mănușa la chipiu, frîngîndu-se de mijloc:

— *Alles in Ordnung, gnädigste Frau, ich habe die Ehre...*[1]

„Nedezmințita politețe vieneză", a surîs în gîndul ei Caterina Varga, regăsind ca pe o veche cunoștință tipul funcționarului amabil, cu surîs de comandă și formule șlefuite, pe care numai în orașul care găzduiește Schönbrunnul îl întîlnești, răscolindu-ți bagajele cu delicatețe, amendîndu-te cu adînci regrete și arestîndu-te, cînd are ordin, cu toate plecăciunile prevăzute în codul manierelor polițaiului elegant. Pînă și călăul, care atîrnă în spînzurătoare pe tîlharii prinși între hotarele Vienei, îi poftește să se urce pe scăunel, ca și cum ar fi vorba să le ofere un ștrudel, iar cînd le pune lațul de gît, nu uită să-și ceară scuze:

— Vă rog să mă iertați, prea onorate domn!

Tot e bine, își spunea Caterina, că poliția vieneză n-a găsit încă mijlocul de a citi gîndurile oamenilor, așa cum prințul Metternich descifrează scrisorile secrete la lumina globului cu apă în faimosul lui cabinet negru. Nu se îndoia că vameșul bine crescut n-ar întîrzia să o denunțe ca pe-o revoluționară primejdioasă. „Dacă ar ști el ce-mi umblă prin minte! Ce n-ar da comisarul Veres să ghicească unde mă găsesc..."

Străbătînd străzile cartierelor avute ale Vienei într-un fiacru cu un vizitiu glumeț pe capră, Caterina întîlnea pretutindeni imaginile trecutului, ca și cum ar fi răsfoit un album cu chipuri aburite de vreme. Orașul cu amăgitoarea-i veselie era așa cum îl știa altădată. Un burghez cu scufie își fuma pipa liniștit, la fereastra cu perdele de dantelă; o fetișcană, scuturîndu-și buclele aurii, alerga sprintenă să nu întîrzie de la întîlnire; o calfă de cizmar, cu șorțul peticit, trecea fără grabă, purtînd pe umăr o pereche de cizme ofițerești lustruite și fluierînd un vals de Johann Strauss; lumea forfotea după treburile ei și parcă mai mult fără treabă; aceeași aparentă lipsă de griji care ascundea,

[1] Totul în ordine, preaonorată doamnă, am onoare să vă salut. (n.a.)

de bună seamă, suferințele și rănile ei; dureri de-o singură zi și iubiri de-o singură noapte; simțiri alunecînd amabil și searbăd în ritm ușor de trei pătrimi; cîntec zglobiu și plăceri trecătoare; un pic de glumă, cîteva lacrimi, din toate cîte puțin... Viena șăgalnică și îmbietoare din cartierele celor avuți, statornică în dulcea ei nestatornicie, nu-și schimbase, între timp, nici firea, nici înfățișarea.

— Viena rămîne tot Viena! decretase, pocnind din bici, vizitiul roșcovan, care purta pe cap tradiția unui țilindru moștenit din tată în fiu, ca între birjarii din aceeași dinastie.

Hanul „La Calul bălan" nu era printre cele mai distinse. În cartea cea mare a oaspeților (un ceaslov cu scoarțe verzi și pete gospodărești de grăsime, pe care hangiul Johannes Singer îl păstra cu sfințenie) nu se rătăcise numele nici unui călător cu sînge albastru. Puținii conți și baroni, care n-aveau la Viena rubedenii unde să sosească nepoftiți, trăgeau la „Elefantul Alb" sau la „Vulturul Negru", embleme mai nobile, coborîte din blazonul familiei de-a dreptul pe firma hotelului cu plăpumi de mătase și farfurii de argint. Gentilomul domeniilor din Styria sau din Tirol, care venea să petreacă o lună pe an în amabila reședință imperială, se instala cu cinci slugi la bucătărie și cu două trăsuri în grajd, cuprinzînd o jumătate de etaj și dînd porunci ca la el acasă.

Caterina nu s-ar fi simțit bine printre acești seniori înfumurați, care priveau lumea cu dispreț de la înălțimea turnului de cetate al prostiei lor latifundiare. S-ar fi putut întîmpla să întîlnească, printre ei, cunoscuți de altădată, care nu s-ar fi răbdat să n-o întrebe: cu ce treburi s-a reîntors la Viena în căruța poștei? Nu-i era rușine de sărăcia cu care, de bunăvoie, se însoțise. Dar îi venea mai la îndemînă să treacă nebăgată în seamă decît să joace o comedie de a cărei minciună nedemnă îi era silă. Întocmai ca acel general din vechime, care arsese

în urma lui corăbiile ca să nu mai aibă cu ce să se întoarcă, biruit, Caterina Varga rupsese toate legăturile cu trecutul, ca să nu fie ispitită să mai revină în mijlocul lumii pe care pentru totdeauna o părăsise.

„La Calul bălan", în *Schanzgasse,* poposeau negustorii veniți la Viena să cumpere și să vîndă: oameni răzbătători și isteți, un amestec pestriț de cehi, evrei, armeni și cuțovlahi, care furnizau vienezilor nelipsitul lor rasol de vacă și le ofereau botinele cu care să se încalțe. Lumea feudală, nepricepută și fudulă, mai mult stăpînită de pămînt decît stăpînindu-l, nu se ostenise să-și ducă singură mărfurile la tîrg. Chiar după ce seniorii descoperiseră puterea ispititoare a banului, continuau să disprețuiască negoțul ca pe o îndeletnicire nedemnă de blazonul lor; și la dreptul vorbind, a nu face nimic era singurul fel de viață cu adevărat aristocratic. Cînd, însă, au început să dea tîrcoale în jurul castelelor cu ziduri de cetate cumpărătorii de grîne, de vite și de lînă, plătind prețuri bune și aducînd în schimb strălucirea mătăsurilor grele și a pietrelor scumpe sosite din țara celor „O mie și una de nopți", seniorii s-au îndulcit la cîștiguri, au arat ogoarele mai adînc, au sporit numărul vitelor și s-au silit să tundă oile pînă la piele.

Pămîntul, firește că îl munceau iobagii moșiilor domnești, cirezile de vite le păzeau văcarii fără simbrie, iar oile boierului păsteau pe locurile rupte din pășunea satelor, cu știrea și slugarnica îngăduință a slujbașilor împărăției. Boierii, negustorii și slujbașii erau cele trei tagme îndestulate, care cu binecuvîntarea oamenilor bisericii, îndestulați și ei, se învoiseră laolaltă să trăiască fără nici o grijă pe socoteala prostimii flămînde și desculțe, care îi hrănea și îi încălța pe toți.

Caterina Varga s-a văzut dintr-o dată în mijlocul unor oameni pe care nu-i întîlnise pînă atunci. Dar trebuia să mărturisească cinstit că ei nu erau nici mai proști și nici mai răi

decît nobilii care îi țineau la distanță, primindu-le banii. Domnul Johannes Singer, stăpînul hanului „La Calul bălan", se purta cu ei ca și cum ar fi fost baroni din naștere. Adevărul e că, după purtări și îmbrăcăminte, anevoie puteai să mai deosebești pe vremea aceea pe postăvarul din Brünn, care mergea la Viena să facă bani, de nobilul său client, care venise să-i cheltuiască.

Deși nu prea era obiceiul ca femeile, chiar văduve, să pornească singure la drum, Caterina n-a avut de suferit nici o neplăcere din partea celorlalți călători. Erau oameni care își vedeau de socotelile lor, și dacă nu le stăteai în cale, nu se amestecau nici ei în treburile tale. Doamna străină, cu pas elegant și purtări alese (se cunoștea că nu-i o femeie „de rînd"!), venise desigur la Viena în chestiuni personale, cu vreo cerere la înaltul guvern sau pentru vreun proces de moștenire; în nici un caz n-avea boi de vînzare, nici nu căuta să cumpere diamanturi. Frumoasă femeie! Nu mai e tînără, pare să fi trecut de patruzeci de ani, amiaza vieții, dar ochii ei sînt încă vii, are trupul mlădios și ar putea să placă, dacă s-ar îndupleca să surîdă puțin... Să placă? Dorința aceasta lipsea din inima Caterinei. Altele erau frămîntările care îi tulburau liniștea, și dacă în aceeași seară, înainte de a căuta odihna somnului, i-a trecut prin minte, pentru o clipă, chipul lui Victor, a fost pentru că s-a gîndit la prietenul care făgăduise s-o apere. Plecase de la Bucium, atunci, fără să mai caute s-o vadă. Acum Victor ar putea să-i fie de folos: el ținea firul Ariadnei în labirintul birocrației vieneze. Mîine va porni să-l caute... Numai să nu fi plecat din nou undeva departe, dincolo de Ocean, în America sau în China... Cum îl va fi chemînd oare pe președintele de acum al Statelor Unite? În China au năvălit lăcustele și oamenii mor de foame... Vărul Albert, cu pălăria lui verde, seamănă cu o lăcustă...

A doua zi de dimineață, Caterina Varga a pornit în căutarea lui Victor Szilagyi. Era cel dintîi pas pe care se hotărîse să-l facă. La cancelaria imperială funcționarii nu vin prea devreme. Caterina a trebuit să aștepte mai bine de un ceas în odaia ospitalieră a portarului, pînă cînd și-a făcut apariția, înmănușat, sclivisit și puțin cam mahmur, cel dintîi secretar al cancelariei protocolului, domnul Herbert-Maria-Adelaida *zu* Lobbowitz, conte de Psemișl și împrejurimi. Doamna Ecaterina *„von"* Kelemen și-a spus numele, iar contele s-a recomandat, la rîndul lui, cu toate titlurile, ridicînd asupra vizitatoarei neașteptate o privire de curtenitoare nedumerire, care vroia să spună: Așa de dimineață ?

— Am sosit aseară din provincie (domnul *zu* Lobbowitz a înțeles: de la moșia mea) și aș dori să am știri de la domnul consilier aulic Victor Szilagyi, un prieten vechi din tinerețe...

— Dacă vă e prieten din tinerețe, nu poate să fie atît de vechi, a zîmbit, galant, înaltul slujbaș. Apoi, dintr-o dată, s-a posomorît. Îmi pare rău, onorată doamnă, dar nu vă pot da un răspuns mulțumitor. E ceva ciudat la mijloc, nu știu cum să vă spun... Victor Szilagyi, care e și prietenul meu, poate tot atît de vechi, a plecat din Viena acum două luni spre o destinație necunoscută, fără să spună cuiva scopul călătoriei sale. Am crezut la început că i s-a încredințat o misiune secretă — aceasta se întîmplă de multe ori — dar spre surprinderea noastră, după zece zile, însuși excelența sa prințul Metternich m-a întrebat dacă domnul consilier aulic Szilagyi s-a înapoiat. Am răspuns foarte jenat că nu știam nimic despre motivul acestui concediu și că domnul consilier aulic nu s-a prezentat la cancelarie. Prințul a rămas foarte surprins și m-a privit îndelung, ca și cum mi-ar fi cerut dezlegarea unei întrebări care începuse să-l tulbure. Victor Szilagyi ducea un trai ciudat, singuratic, păstrînd parcă în el o taină care îi umbrea viața.

Nu se însurase niciodată și nici mie, cel mai bun prieten, nu mi-a spus cine fusese femeia căreia îi păstra o atît de îndărătnică amintire...

Caterina a tresărit, ca și cum ar fi voit să spună: „Eu am fost femeia aceea..."

— Cu toate ciudățeniile sale, continuă Lobbowitz, Victor Szilagyi era un înalt funcționar de o corectitudine impecabilă, stăruitor ca un călugăr benedictin și exact ca o pendulă de precizie. În toată cariera lui n-a întîrziat niciodată cu o lucrare și n-a lipsit o zi de la birou. Era unul din puținii noștri diplomați pe al cărui cuvînt puteai să te bizui.

„Eu nu m-am putut bizui pe el", era să spună Caterina.

— Și tocmai de aceea nimeni n-a priceput ce se întîmplase. O femeie, poate... Femeia de altădată? Am așteptat întoarcerea fiului risipitor. O săptămînă, două, o lună... Acum cîteva zile am anunțat poliția. E o dispariție curioasă și regret foarte mult că tocmai prietenul meu Victor a trebuit să fie eroul unei astfel de întîmplări.

Caterina a simțit un cuțit rece trecîndu-i prin inimă. Cu acea putere de pătrundere a minții, care era una din însușirile sale, a înțeles drama care se petrecuse. A văzut-o desfășurîndu-se, ca și cum ar fi fost de față. Victor, de dragul ei, l-a înfruntat pe Albert, iar acesta l-a ucis. Nu putea să fie altfel. De ce nu mai venise s-o vadă? De ce nu s-a întors la Viena? Omul punctual, care nu întîrzia niciodată... Dacă ar fi suferit un accident, s-ar fi aflat. Să fi plecat în lume fără urmă? N-avea nici un rost...

Domnul *zu* Lobbowitz, om de lume și fin psiholog, a băgat de seamă tulburarea Caterinei și și-a permis s-o întrebe:

— Poate știți ceva în legătură cu dispariția prietenului nostru?

Caterina ar fi preferat să ascundă amestecul ei în viața lui Victor Szilagyi și să tăgăduiască. S-a gîndit însă că era

datoare să spună adevărul. Tăcerea ei ar fi însemnat o complicitate.

— Cunosc, într-adevăr, un amănunt care ar putea să lămurească misterul dispariției lui Victor Szilagyi. Știu locul unde a fost văzut pentru ultima oară Victor Szilagyi. E un sat din munții Transilvaniei, despre care nu cred că ați auzit vreodată. Îi spune Bucium-Cerbu.

— Un nume foarte frumos.

— Să nu mă întrebați ce întîmplare neprevăzută l-a adus în acele locuri. E o poveste veche, care nu interesează pe nimeni.

Contele de Pșemișl, nobilul al cărui nume se pronunța printr-un strănut, nu era vienez de baștină, dar știa să fie discret și să păstreze măsura:

— Nu întreb nimic, prea onorată doamnă, mă mulțumesc să înțeleg. Îmi permit totuși să cred că ar fi bine să comunicați poliției informația pe care mi-ați dat-o mie, adăugînd tot ceea ce credeți că ar putea să înlesnească cercetările. Mărturisesc sincer, am presimțirea că nu vom mai revedea niciodată în viață pe sărmanul nostru Victor...

— Aceasta e și teama mea, dar mi-e greu s-o mărturisesc. Nu voi întîrzia să înștiințez poliția...

Domnul *zu* Lobbowitz credea că vizita se terminase, dar doamna Ecaterina *von* Kelemen mai avea parcă o vorbă de spus.

— Dacă vă pot ajuta cu ceva, prea onorată doamnă, vă stau bucuros la dispoziție, a încheiat înaltul funcționar, cu o vagă formulă de politețe, care nu-l angaja la nimic.

Caterina Varga a luat făgăduiala drept bună și a spus:

— Vă mărturisesc drept, speram să găsesc în Victor Szilagyi un sprijin de care aș avea nevoie.

— Și anume? a întrebat contele cu jumătate de glas, regretînd parcă amabila ofertă de mai înainte.

— Aș dori să obțin o audiență la excelența sa prințul Metternich. Am avut cinstea să-i fiu prezentată pe vremuri.

— Voi face-o cu multă plăcere, prea onorată doamnă, dar excelența sa cancelarul a fost foarte suferind în ultima vreme. Anii săi cei mulți, și puțin ficatul. E păcat că oamenii mari trebuie să îmbătrînească la fel cu muritorii de rînd. Legile naturii nu vor să facă nici o excepție! Prințul Metternich se simte ostenit. Are și dreptul să fie. Patruzeci de ani în serviciul unei idei! Patruzeci de ani paznic credincios la picioarele tronului... „Eu n-am făcut decît ceea ce altul nu putea să facă!" ne-a spus odată, verificîndu-și amintirile. Acum, după ce corabia a fost pusă din nou pe linia de plutire, prezența de fiecare clipă a comandantului nu mai e necesară. Se uită numai, din cînd în cînd, la busolă și consultă harta... Cancelarul imperial a suspendat audiențele particulare, dar poate că va face o plăcută excepție pentru o doamnă frumoasă.

— Viena rămîne tot Viena! a rîs Caterina, aducîndu-și aminte de sentința birjarului cu țilindru.

— Vă rog să mă scuzați. Așa e. Viena de altădată e Viena de totdeauna, iar o femeie frumoasă rămîne o femeie frumoasă. Voi împărtăși excelenței sale dorința dumneavoastră de a-l revedea și vă voi înștiința... Unde?

Caterina n-a vrut să răspundă: „Am tras „La Calul bălan", de aceea a socotit mai diplomatic să nu-și dea adresa.

— Nu vă osteniți. Voi trece eu însămi să iau răspunsul, peste două zile.

Peste două zile, domnul *zu* Lobbowitz, șeful secției protocolului, a comunicat doamnei Kelemen că excelența sa prințul-cancelar Metternich o va primi în ziua următoare, marți, la ora 11 dimineața, în locuința sa.

Prințul Metternich îmbătrînise, într-adevăr. În ochii lui de oțel era cenușă stinsă și pofta gurii lacome ostenise. Nimic din

cîte îl încîntau odată nu-i mai făcea plăcere. Dorise puterea ca pe o femeie frumoasă, se culcase cu ea, o stăpînise, dar acum, după ce nu-i mai refuza nimic, o privea aproape cu nepăsare. Bucuria de a trăi se uscase în inima lui și iscoditoarea lui poftă de intrigă îl părăsise. Numai disprețul pentru oameni îi sporise o dată cu izolarea în care se retrăsese. Oamenii fuseseră totdeauna pentru el niște figuri de șah, iar cînd se întîmpla să piardă o partidă, vina, zicea el, n-o purtau chipurile cioplite în lemn, ci numai cel care jucase rău.

Războinicii, cînd nu mai au lupte de dat, se plictisesc. Prințul Metternich îmbătrînise.

Caterina Varga a pătruns cu o ușoară strîngere de inimă în salonul enorm, încărcat cu mobilă aurită, unde prin geamurile tivite cu vitralii, printre perdelele de mătase grea, lumina verii, de care se despărțise la scară, abia se strecura pe furiș, ca o rază firavă de soare. Prințul Metternich o aștepta lungit într-un fotoliu englezesc, cu un pled de lînă moale pe picioare. Bătrînul cancelar era friguros, suferea de reumatism și parcă nu aflase că rîndunelele scoseseră pui în Pădurea Vieneză.

Vizita aceasta nu-i făcea Caterinei nici o plăcere. Vecinătatea lui îi era displăcută, ca atingerea unui sloi de gheață. Știa bine că în sufletul împietrit al acestui strigoi cu chip omenesc nu se furișase niciodată o pornire generoasă, o undă de simpatie pentru semenii lui, un gînd duios sau o caldă emoție, ci, socotind iubirea de oameni drept o erezie iar mila drept o slăbiciune, nu se lăsase călăuzit în viață decît de rațiunea rece și de nesățiosul său egoism. Și totuși, nu putea să-l ocolească. Împăratul Austriei nu făcea un pas fără să ceară sfatul bine-socotit al prințului Metternich și, îndeplinindu-și prerogativele sale de monarh absolut, nu trecea niciodată peste părerea dibaciului său consilier. Orice făgăduială a împăratului rămînea literă moartă fără învoirea cancelarului.

— Să mă scuzați, scumpă doamnă, dacă vă primesc astfel. Medicii m-au condamnat la repaos, deși eu cred că mie nu îmi prieste odihna. Vizita dumneavoastră îmi face o nespusă plăcere... Sînt atît de puține lucrurile de care mai pot să mă bucur... Ce întîmplare vă aduce la Viena? Mi s-a spus că locuiți într-un ținut al munților Transilvaniei.

— Da, excelență, la Bucium, în comitatul Albei-de-Jos, printre țărani. În favoarea lor aș dori să vă vorbesc...

— În favoarea iobagilor? a întrebat cancelarul mirat, încruntînd puțin din sprîncene. Nu înțeleg. Altele credeam că sînt preocupările unei doamne frumoase...

— Să mă iertați, excelență, dar din cîte lucruri sînt pe lume, nimic nu-i mai frumos ca o faptă bună! Oamenii aceia trăiesc în cea mai cumplită lipsă, iar eu nu vreau să cer pentru ei decît dreptul la viață!

— Dreptul la viață ați spus? Răzvrătiții n-au drept la viață! Nu sînt acei valahi sălbatici care au jefuit curțile domnești, lăsînd în urma lor numai flăcări și moarte? Iar dumneavoastră, prea onorată doamnă, veniți să țineți parte acestor ucigași?

— Eu vreau să împiedic o nouă vărsare de sînge, excelență. Ați amintit de răscoala de acum șaizeci de ani. Teribilă furtună. Dar excelența voastră știe că însuși împăratul Iosif...

— Împăratul Iosif a greșit! i-a tăiat vorba prințul Metternich, potrivindu-și cu un gest nervos pledul pe picioare. Li se întîmplă și suveranilor să greșească atunci cînd sînt rău sfătuiți. Împăratul Iosif s-a lăsat sedus de ideile liberale ale necredinciosului Voltaire și ale iluminiștilor. Nu erau consilierii cei mai nimeriți pentru un monarh de drept divin. Filozofii sînt cîrmuitorii cei mai nepriceputi și din ideile semănate de ei încoltesc buruieni otrăvitoare pentru ordinea de stat. Atenienii au

citit „Republica" lui Platon, dar nici prin minte nu le-a trecut să-l aleagă arhonte.

— Nu cred că excelența voastră nutrește același dispreț pentru „Principele" lui Machiavel.

— Florentinul, scumpă doamnă, n-a fost un visător sentimental și n-a dat principelui său lecții de morală.

— Nici eu nu vă rog altceva decît să vă gîndiți la interesele înalte ale statului.

— Interesele statului nu mă sfătuiesc să încurajez pe rebeli.

— Și cu toate acestea — a adăugat Caterina Varga, îndulcindu-și glasul — dacă împăratul ar cîștiga dragostea poporului printr-un act de clemență, puterea lui politică s-ar întări. Îndurarea, cîteodată, e o faptă chibzuită, iar milostenia un act de guvernămînt.

Cancelarul a tresărit, surprins de tactul cu care această femeie cu ochi calzi și umeri rotunzi se pricepuse să găsească singurul argument care îl putea convinge. A rămas cîteva clipe pe gînduri și în loc de răspuns a întrebat:

— Dumneavoastră sînteți maghiară, nu-i așa?

— Amîndoi părinții mei au fost maghiari, excelență.

— Nobili?

— Așa socoteau că sînt.

— Iar dumneavoastră, o nobilă maghiară, pledați cu atîta pătrundere cauza iobagilor valahi? Ciudat... Sînt, aici în Viena, atîtea opere de binefacere, cărora ați putea să vă devotați, copii orfani, oameni săraci...

— Poporul meu e un popor orfan, excelență, și nu sînt săraci pe lume mai săraci decît săracii mei.

Prințul Metternich a binevoit să zîmbească, înclinat să cedeze, ca la stăruințele unei contese nostime cu inofensive capricii filantropice.

— Ei, și ce-aș putea face pentru săracii dumneavoastră?

— Să mă ajutați să răzbat pînă la majestatea sa. Să sprijiniți suplica pe care o voi așterne la picioarele tronului. Să sfătuiți pe majestatea sa să-i dea o rezoluție favorabilă.

— Și ce dorește poporul ? a întrebat cancelarul, cu ironia de care nu putea să se despartă niciodată.

— Nimic din ceea ce nu i se cuvine, a răspuns repede Caterina Varga. Să nu li se mai ceară muncitorilor din mine slujbe neplătite, la care niciodată n-au fost obligați ; satelor din munte să li se redea pășunile răpite pe nedrept ; să li se îngăduie oamenilor să întemeieze gospodării pe locurile despădurite, clădindu-și case noi și sporindu-și ogoarele ; să li se plătească omenește lucrul în pădure ; să nu mai fie bătuți, iar celor care au fost arestați fiindcă au îndrăznit să-și caute dreptatea în fața judecății, să li se dea drumul din temniță...

Cancelarul, cu obrazul lui prelung, a ascultat fără nici un interes deosebit această înșirare de plîngeri, iar Caterina, simțindu-l că se plictisește, a încheiat, strecurînd la rîndul ei, printre cuvinte, un strop de ironie :

— Sînt lucruri mărunte, excelență, nevoi ale locului, fără prea multă însemnătate, a căror rezolvare favorabilă nu cred că ar tulbura bunul mers al treburilor împărăției...

— Într-adevăr, cererile nu sînt prea exagerate, a consimțit să recunoască prințul Metternich, făcînd cu mîna lui palidă și osoasă un gest de îngăduință. Nici noi nu voim să se săvîrșească abuzuri. Cred că majestatea sa va binevoi să vă primească. Vă veți adresa la Hofburg aghiotantului de serviciu, care va primi îndrumări să vă comunice ziua audienței.

Ostenit de sforțarea unei convorbiri neobișnuit de lungi, bătrînul cancelar a închis ochii lui de cenușă și și-a proptit bărbia în piept, cum ar fi pus punct unei fraze încheiate. Caterina Varga a înțeles și, retrăgîndu-se spre ușă, a făcut o ușoară închinăciune, după eticheta saloanelor vieneze.

Împărat al Austriei, rege al Ungariei și Boemiei era Ferdinand. Ca rege al Ungariei se număra al cincilea cu acest nume, iar ca împărat al Austriei, întîiul. El se trăgea dintr-o bătrînă dinastie de arhiduci norocoși, întemeiată cu șase veacuri în urmă de un conte ca oricare altul, lipsit de glorie și cam scăpătat, Rudolf, seniorul Styriei și Carnioliei, căruia nemții, negăsind altul mai bun, i-au pus pe cap coroana lui Carol cel Mare. Urmașii lui, Habsburgii, născuți în pat împărătesc și înzestrați cu o nepotolită poftă de mîncare, i-au rotunjit moștenirea, apucînd cu japca provinciile ca pe niște cîrnați rumeni sau dobîndindu-le prin însurătoare. *„Alii bella gerunt, tu felix Austria nube!“* [1] era lozinca lor. Se socoteau predestinați să guverneze lumea și gîngăveau pe rînd vocalele alfabetului: *„A.E.I.O.U.“*, voind să zică pe latinește: *„Austria Est Imperare Omnium Universum!“* [2] Stăpînirea seculară seamănă cu o boală care se învechește: e greu de tămăduit.

Acest Ferdinand al V-lea era fiul împăratului Francisc, socrul lui Napoleon Bonaparte. Moștenise de la tatăl său tronul imperial și o zdravănă sănătate trupească; minte însă nici un pic. Întîmplarea îi dăruise o domnie fără războaie, lăsîndu-i plăcerea de a comanda numai soldați de plumb. Bătrînul prinț Metternich, credinciosul sfetnic al tatălui și al fiului, îl scutise de grijile cîrmuirii, punîndu-i în mînă pana de gîscă și arătîndu-i unde trebuie să iscălească decretele, pe care le transcriau în latinește grămăticii guvernului imperial. N-avea prea mult de lucru împăratul, iar cînd rămînea singur în încăperile lui pustii, ca să-i treacă de urît, scotea din cutia ei de catifea roșie coroana lui Carol cel Mare și o rostogolea pe apele brumării ale covoarelor de Smirna, rînjind de bucurie; era singurul nebun de pe întreg întinsul monarhiei care avea

[1] Să poarte alții războaie, tu, fericită Austrie, mărită-te. (n.a.)

[2] Austriei îi e dat să cîrmuiască lumea. (n.a.)

la îndemînă o jucărie atît de scumpă. Cu o lovitură de picior trimitea coroana dintr-un colț al salonului în celălalt, bătea din palme și rîdea, văzînd cum se dau diamantele de-a berbeleacul; apoi alerga s-o prindă ca pe-o minge și o lua de la început. Nimeni nu îndrăznea să-l oprească, și la urma urmelor, dintre toți monarhii care se jucau cu coroana lor, împăratul Austriei, dînd-o de-a dura pe covor, și-o primejduia cel mai puțin.

Audiențele erau o altă distracție a majestății sale. Îi plăceau spinările aplecate, îl încîntau laudele omagiale și, văzînd pe supușii monarhiei îmbulzindu-se să-i cerșească bunăvoința, i se părea că lumea întreagă se învîrtește împrejurul lui. Prințul Metternich îi lăsase și această jucărie, dîndu-i iluzia că poate să împartă, după bunul său plac, demnități și favoruri. Petițiile, în colțul cărora împăratul binevoia să pună parafa înaltei sale încuviințări, se strîngeau în sertarul aghiotantului de serviciu, de unde luau drumul birourilor ministeriale. Puține mai vedeau lumina zilei; cele mai multe rămîneau îngropate în cripta bătrînelor arhive; iluzii veștejite și hrană pentru șoareci. Caterina Varga cunoștea soarta acestor făgăduieli imperiale, de aceea ținuse să aibă mai întîi cuvîntul atotputernicului cancelar.

În dimineața aceea de vară, sala de așteptare a Burgului era plină de lume. Aghiotantul de serviciu, înțepenit în uniforma lui cu fireturi aurite, încerca să potolească nerăbdarea unora, dădea speranțe altora și-i amîna pe cei mai mulți, aruncînd din cînd în cînd o privire piezișă asupra unei file înguste de hîrtie, unde erau scrise în grabă numele celor care solicitaseră favoarea de a fi primiți de majestatea sa.

Un sculptor italian, cu părul pe umeri și cu cioc de muschetar, se ostenise tocmai de la Padua, ca să toarne în bronz chipul împăratului, punînd în această operă suprema lui ambiție de artist. Un călugăr benedictin venea să ofere împăratului-a-

postolic o copie latinească, în manuscris, după „Mărturisirile" sfîntului Augustin, datînd din veacul al V-lea; darul nu era tocmai dezinteresat, fiindcă mănăstirea din Laibach avea nevoie de subsidii ca să-și repare clopotnița. O văduvă, care mai păstra încă haina cernită după soțul ei mort în bătălia de la Aspern, cerea un ajutor să-și mărite nepoata, sprijin al bătrînețelor. Un baron sărăcit din Boemia dorea o slujbă în administrație.

Baronul, se înțelege, a intrat cel dintîi. Caterina Varga a rămas cea din urmă. Ea era singura care nu avea nimic de cerut pentru sine; iar cînd aghiotantul în fireturi aurite a poftit-o să intre în odaia împăratului, ea și-a îndreptat încă o dată gîndul spre cei rămași acasă, a căror soartă i se părea că o poartă în mîinile ei.

Împăratul a întîmpinat-o cu un surîs distrat, făcîndu-i semn să se apropie. În clipa aceea, prin mintea Caterinei Varga a trecut o imagine a închipuirii, înfiorînd-o din tălpi și pînă în creștet. L-a văzut pe Horia în țundra lui albă, cu părul împletit pe frunte ca o cunună, înfățișîndu-se în același loc împăratului Iosif — cu jalba iobagilor din munți. Împăratul stătea acolo gînditor, la masa cu podoabe de aur, iar moțul din Albac, aici, în picioare, aspru și drept, ca o mustrare de piatră. Cum îi vorbise Horia împăratului? Ce cuvinte grele îndrăznise să-i spună? Acel Iosif, fiul răsfățat al Mariei-Therezia, fusese oricum un om învățat, și cu toate șovăielile și revenirile lui, himeric și nehotărît în tot ce plănuia, știa cel puțin să asculte. Dar acest Ferdinand-Puțin-la-Minte, tot atît de nehotărît ca și bunicul său, dar pe deasupra nerod, ce înțelegere putea să aibă pentru suferințele poporului în mijlocul căruia nu se ostenise să coboare niciodată? Ce coardă a sufletului său sterp era în stare să vibreze? Una singură: vanitatea! E partea cea mai simțitoare a tuturor monarhilor din lume: a celor cu mintea

întreagă ca și a celor nebuni, căci oricît i-ai tămîia de mult, ei tot nu socotesc că i-ai lăudat îndeajuns.

Caterina Varga și-a plecat ușor fruntea și a rămas în așteptare. Împăratul i-a surîs încă o dată.

— Apropiați-vă, iubită doamnă. Prințul Metternich mi-a vorbit despre dumneavoastră. Vă rog să stați jos, în acest fotoliu. Vreau să vă privesc... Sînteți din munții Transilvaniei? Bogat ținut... Mult aur!

În ochii spălăciți ai lui Ferdinand a tresărit o sclipire lacomă. Caterina Varga, cu glasul ei liniștit, fără să apese pe cuvinte, a murmurat ca și cum n-ar fi vrut să fie auzită:

— Multă suferință... Oameni săraci... Cei mai credincioși supuși ai majestății voastre...

— Și totuși au ridicat armele...

— Împotriva împăratului, niciodată. Poporul vă iubește, majestate. Poporul are încredere în înțelepciunea majestății voastre. El se plînge împotriva slujbașilor răi, care caută să-l înstrăineze de inima majestății voastre. El se ridică împotriva nemeșilor nesătui, care după cum bine știți, nu vă sînt prieteni, majestate. (În privința aceasta, Caterina spunea adevărul: în general nobilimea Ardealului îi detesta pe Habsburgi și ar fi vrut să scape de ei, ca să stăpînească singuri.) Dacă majestatea voastră — a reluat Caterina — ar asculta plîngerile umile ale poporului, dacă i-ar primi dragostea și i-ar întări puterile, dacă i-ar mîngîia suferința și l-ar ocroti, dacă l-ar mîntui din mîinile prigonitorilor, poporul s-ar strînge ca un zid de neînvins împrejurul tronului, iar domnia majestății voastre s-ar înscrie în cartea istoriei lumii drept cea mai dreaptă și mai luminoasă dintre toate. Rînduială nouă, fără vărsare de sînge!

Caterina Varga se apropia cu băgare de seamă de țintă, încercînd să descopere în firea împăratului acea zăpăceală a măririi, care nu lipsește din aiurelile nici unui nebun adevărat.

— Ceea ce a visat împăratul Iosif va înfăptui majestatea voastră, dînd poporului fericirea pe care o așteaptă, iar tronului imperial o strălucire pe care n-a cunoscut-o niciodată. Ferdinand-cel-Drept va fi numele pe care îl veți purta peste veacuri.

— Mi se pare — a spus împăratul, căruia vorbele Caterinei nu i-au displăcut — mi se pare că e vorba, deocamdată, de cîteva cereri fără prea multă importanță.

— Ar fi o pildă, majestate, și ar fi un început.

— Purtați cu dumneavoastră, cred, o suplică a locuitorilor din munții Transilvaniei.

— Da, majestate. Dacă majestatea sa binevoiește...

Ferdinand a întins o mînă puhavă, încărcată de rubine, briliante și safire, prinzînd între degetele lui lenește jalba iobagilor valahi, care se rugau pe nemțește, cerînd dreptate omenească unui împărat năuc. A desfășurat sulul de hîrtie scris cu litere înflorite, a înmuiat pana gîștei în călimara cu găoace de aur și a început să citească documentul cu aerul unui judecător suprem, căruia i se cere o ultimă hotărîre.

Caterina Varga îl privea în tăcere și un val de amărăciune o cuprindea la gîndul că soarta a mii și mii de suflete atîrna în clipa aceea de mila și îndurarea unui stăpîn nevolnic, care, dacă nu s-ar fi născut împărat, nici porcii n-ar fi fost bun să-i păzească. Și-a stăpînit dezgustul și a așteptat. Pendula cu stîlpi de fildeș număra clipele, lăsînd să cadă, una cîte una, picături sonore în cupa, totdeauna plină, a timpului mereu curgător. Privelișteа era atît de neobișnuită, încît limba cu disc a ornicului părea ea însăși un semn al mirării; monarhul trîndav luase lucrul lui în serios, și mînuind pana de gîscă întocmai ca pe o sabie, tăia linii și încresta pe marginea hîrtiei semne pe care numai scribii cancelariei imperiale se pricepeau să le dezlege.

— Plîngerile locuitorilor sînt adevărate! a izbucnit împăratul, cuprins dintr-o dată de o nestăpînită veselie. A început să rîdă și să dea din mîini, repetînd într-un sughiț nătîng: Plîngerile locuitorilor sînt adevărate! Sînt adevărate! Apoi, încetînd fără veste rîsul, s-a supărat grozav și a început să strige: Funcționarii mei sînt niște măgari, am să-i trimit să pască iarbă! Nobilii din Transilvania sînt dușmanii imperiului, am să-i închid pe toți, să-i mănînce șoarecii! Are dreptate contele Kolowrat![1]

Împăratul a pus hîrtia deoparte și a privit-o în ochi pe Caterina Varga, ridicînd sprîncenele ca pe niște arcuri întinse:

— Sînteți mulțumită, doamnă?

— E tot ceea ce doream, majestate. Nu știu cum să vă mulțumesc. Era cît pe aci să adauge: Mai rămîne ca aceste făgăduieli să se îndeplinească...

Caterina Varga trebuia să recunoască în cugetul ei că misiunea la Viena izbutise mai ușor decît își închipuise. Dar, lucru ciudat, tocmai această reușită lesnicioasă o neliniștea. Biruința prea grabnică e ca flacăra unui foc de paie: încălzește o clipă și apoi se stinge. Ea știa că va mai avea de luptat pînă va face să triumfe pe deplin dreptatea săracilor prigoniți. Și iar i-a venit în minte chipul însîngerat și aspru al celui tras pe roată: umbra lui Horia. Făgăduieli rupsese și el destule, din gura împăratului. Ce s-a ales din ele? Șireanguri de spînzurătoare! Un gînd sfredelitor, pe care încerca să-l gonească, îi revenea mereu în minte, ca o teribilă și necruțătoare presimțire: dar dacă nu există alt drum decît drumul răzvrătirii?

Un glas răgușit, care încerca să fie dulce, a trezit-o la realitate:

---

[1] Adversarul politic al prințului Metternich și partizan al unor așanumite idei liberale. (n.a.)

— Hotărîrile pe care le-am luat *eu* vor primi putere de lege săptămîna viitoare. Voi pune sigiliul meu și voi iscăli. Gata! Doamna vine, ia decretul și pleacă acasă. Poporul să stea liniștit și să nu asculte decît de mine. Înțeles!

Audiența se terminase. Caterina Varga a mai făcut o închinăciune și l-a lăsat singur pe majestatea sa, care în ziua aceea nu mai avea nici o treabă. Coridoarele uriașe ale palatului erau pustii. Numai după colțul vestibulului, care dădea spre treptele de marmură ale intrării, i s-a părut Caterinei că s-a mișcat în urma ei o umbră, dispărînd între perdele. I s-a părut... Dar în aceeași clipă a simțit trecîndu-i prin păr, aproape de ureche, ceva ca un zbor de pasăre speriată sau ca o săgeată scăpată de arc. A privit în jurul ei. Nu era nimeni. Și-a pipăit tîmpla. Nu curgea sînge. Zburătura n-o atinsese. O pasăre să fi fost? Să fi venit dincotro? A mai făcut cîțiva pași și, în pervazul ușii de stejar, care ducea cine știe unde, a zărit o săgeată mică de oțel înfiptă cam la înălțimea unui stat de om. Semăna cu pana de scris a împăratului.

Ciudată întîmplare!... Nu mai era nici o îndoială: cineva, ascuns după o draperie a unei ferestre, trăsese asupra ei. Cineva care știa că se află la Viena, cineva care o urmărise, cineva care ținea cu orice preț să-i ridice viața. Cine putea să fie? Comisarul Veres? Nu. Poliția folosește alte metode, mai directe. Albert Brady? Ar fi în stare. Dar cum a ajuns aici? Caterina Varga a întins mîna și a smuls săgeata din ușă. Vîrful nu intrase adînc, iar pana ușoară, cu margini zimțate, care îl purtase, părea mai mult o jucărie. Era, într-adevăr, o armă cu care să ucizi un om? Caterina a băgat săgeata în mica tolbă de piele, unde dusese jalba iobagilor, a mai privit o dată în jurul ei și a plecat repede, ca și cum ar fi părăsit în grabă o casă cercetată de fantome.

Comisarul poliției imperiale, domnul von Starkenfeld, n-a fost surprins cînd ușierul care stătea de veghe lîngă clanța

cancelariei sale i-a anunțat vizita doamnei *von* Kelemen. Această văduvă din provincie, care nu se prea știa ce caută la Viena și, prin urmare, era destul de suspectă, venise la el cu trei zile înainte, să-i dea unele informații foarte îndoielnice — în privința dispariției misterioase a consilierului aulic Victor Szilagyi. Cică domnul Victor Szilagyi, dispărutul, ar fi fost văzut ultima oară în Transilvania, într-o localitate din munți... Cornul Caprei... Valea Țapului... Așa ceva. Acum doamna vine să afle rezultatul denunțului... Fără îndoială, e vorba de un denunț... Se cam grăbește. Cercetările nu merg așa, cum ai bate din palme.

Vizita nu-i făcea nici o plăcere domnului von Starkenfeld, de aceea proverbiala politețe vieneză a fost, de astă dată, cam acră:

— N-am primit încă nici un răspuns în chestiunea dispariției domnului consilier aulic Victor Szilagyi. Nu sînt decît trei zile de cînd...

Caterina Varga a ghicit enervarea comisarului și a replicat, zîmbind, întîmpinării lui pripite:

— N-am venit la dumneavoastră în chestiunea dispariției domnului consilier aulic Victor Szilagyi (Caterina s-a oprit să răsufle).

— Dar? a întrebat, cu mirare, domnul von Starkenfeld.

Caterina Varga a scos din tolbă săgeata cu vîrf de undiță și a pus-o pe biroul comisarului, fără să adauge nici un cuvînt.

— Ce-i aceasta? O săgeată în miniatură. Hm! O jucărie de copil. Dumneavoastră voiți să faceți o glumă?

— Nu, domnule comisar. Această săgeată a fost trasă asupra mea pe unul din coridoarele palatului imperial, în clipa cînd ieșeam de la audiența pe care am avut-o la majestatea sa. Cred că cineva a încercat să mă omoare.

— Ați fost primită în audiență la majestatea sa?

Ca prin farmec, și mintea, și chipul domnului von Starkenfeld s-au luminat, înțelegînd de ce venise la Viena doamna von Kelemen. A examinat cu mai multă atenție aschia de metal pe care o avea în fața lui, apoi și-a dat părerea:

— Un atentat? Arma nu pare să fie primejdioasă... Afară numai dacă...

— Afară numai...

— ... dacă e otrăvită! a continuat comisarul, cu o ușoară tresărire în ochii lui indiferenți.

— Cred că acest lucru s-ar putea dovedi.

Comisarul s-a oprit, părînd foarte încurcat. A ezitat o clipă, apoi a adăugat, scuzîndu-se:

— Vedeți, prea onorată doamnă, cazul dumneavoastră are o latură foarte delicată. Spuneați că întîmplarea s-a petrecut în interiorul palatului imperial?

— Da.

— Atunci, regret foarte mult, dar v-ați adresat greșit. Noi nu putem să întreprindem nici o cercetare în cuprinsul reședinței majestății sale fără încuviințarea specială a împăratului. Pentru organele poliției orașului incinta Hofburgului e *tabu*. Majestatea sa se află în paza unei polițiii speciale. Numai aceasta ar avea căderea să ancheteze cazul...

Caterina Varga nu mai avea nevoie de alte deslușiri. Săgeata cu vîrf otrăvit va rămîne un mister înmormîntat între zidurile întunecate ale palatului imperial. S-a ridicat de pe scaun, l-a salutat frumos pe domnul von Starkenfeld și a plecat.

— Ați uitat săgeata, doamnă...

— V-o las dumneavoastră, drept amintire, a răspuns rîzînd Caterina Varga.

★

Înfățișîndu-se, după trecere de o săptămînă, la cancelaria *Hofburgului,* să primească din mîinile mareșalului palatului rescriptul imperial privitor la plîngerile locuitorilor din munții Transilvaniei, Caterina Varga n-a pomenit nici un cuvînt despre atentatul încercat asupra ei, la cîțiva pași de ușa majestății sale. S-a bucurat să strîngă documentul cu peceți în tolba ei cu baieri de piele și n-a știut cum să încheie mai repede socotelile cu hangiul, pornind în graba cea mai mare spre casă.

Monarhul năuc se ținuse de vorbă. Pusese sigiliul său împărătesc și semnase cu pana lui muiată în călimara de aur poruncile care hotărau lămurit: *„Muncitorii din minele împărăției să nu mai fie constrînși să îndeplinească alte servicii decît cele pentru care sînt plătiți; locuitorii din munte să aibă dreptul să prefacă în pămînt roditor locurile despădurite, putînd să-și așeze acolo gospodăriile lor; să se redea satelor pășunile pe care le-au folosit înainte de conscrierea din 1817; să se fixeze prețul zilelor de muncă în exploatările forestiere; să se respecte întru totul rescriptul imperial din 1789, care n-a fost anulat de nici o dispoziție ulterioară; să se înceteze o dată pentru totdeauna abuzul pedepselor corporale; să fie puși în libertate, neîntîrziat, minerii arestați fără temei legal, ca și ceilalți locuitori care s-ar afla în aceeași situație; se va alcătui o comisie administrativă, care va urmări la fața locului executarea acestor dispoziții, raportînd guvernului imperial cele constatate...“*

Cu aceste făgăduieli împărătești se înapoia Caterina la cei care o așteptau acasă. Erau fărîmituri de dreptate, azvîrlite pe masa unor înfometați. „Să se redea... Să se respecte... Să înceteze...“ Vorbele semănau mai mult a deziderate decît a poruncă. Amestecul acelei comisii administrative, care trebuia „să

constate“ și „să raporteze“, nu-i plăcea Caterinei nicidecum. Îi cunoștea prea bine pe acei slujbași vicleni ai stăpînirii, atît de pricepuți în a răstălmăci adevărul, înecîndu-l în valuri de cerneală. Ea ardea de nerăbdare să se vadă din nou în mijlocul muntenilor ei. Calea întoarcerii i se părea nesfîrșită. Și, mai lungă decît toate, zăbava așteptării.

XII

Pămîntul, bogatul pămînt, nu-i darnic totdeauna. În hrubele lui din adînc păstrează comori neștiute și le ține ascunse sub lacăt de piatră ; iar omul, coborîtor din cutezătorul Prometeu, cel care a răpit din cer puterea focului, răscolește mărunțaiele pămîntului, își taie drum prin beznă pînă dincolo de rădăcinile munților și, ca un zeu prefăcut în cîrtiță, scoate la lumină bucățile de stîncă, în carnea cărora sclipesc firele de aur.

În inima împietrită a munților, cuibul căutătorilor de comori era la Zlatna, pe malurile sfredelite ale Ampoiului, unde se topeau în cuptoare bulgării minereului prețios. Aici, în latinească *Auraria Minor,* așezare a unor vechi ademeniri subpămîntene, se cîntărea cu zgîrcenie și se alegea bob cu bob rodul cules cu sudoarea frunții și cu primejduirea vieții, din hrubele pămîntului. În locul uitatului *procurator collegii aurariorum,* care stătuse în antichitate în fruntea colegiului căutătorilor de comori, se instalase acum, cu registre și balanțe, severul *Oberbergamt,* oficiul administrativ al Tezauriatului, plătind zgîrcit, cu trei fiorini, un lot de aur care prețuia zece galbeni. Nemulțumiții care nu aveau altceva mai bun de făcut se plîngeau tribunalului montanistic, unde procesele se judecau, firește, după legea celui mai tare, cu bătăi și cu închisoare pentru cei ce cutezau să ridice glasul.

Zlatna se înfățișa pe timpul acela ca un oraș foarte cercetat, cu o întinsă activitate negustorească, cuib de afaceri și loc renumit pentru chefuri, ca și Abrudul, cu care se luase la întrecere.

Tot soiul de mărfuri se desfăceau aici în boltele negustătorilor așezați spre îngrășare ca viermele în măr. Metalul cel scump, scormonit din străfundul munților și spălat de volbura apelor, trecea din mînă în mînă, mai des decît fiorinii cei noi cu chipul de nerod al lui Ferdinand. În fiecare dugheană se așezase o zărăfie ascunsă și fiecare stăpîn de prăvălie ținea sub tarabă o cumpănă cu două talere, pentru cîntărirea aurului cu care totul se cumpăra. Cei mai puțin norocoși aruncau pe tejghea cîteva fărîme strălucitoare, rodul blestemat al unei trude de mai multe luni prin galeriile morții. Alții, care erau ei înșiși proprietari de băi, ascundeau cîte un bulgăr întreg, preț de sute de galbeni. Iar unii, mai răzleți, care se îndeletniceau cu contrabanda, înșelînd pe băieși ori cumpărînd aur de furat, cărau noaptea săculeții cu povara mult căutată, care luau drumul giuvaergiilor din Viena trecînd hotarul pe ascuns.

Era mișcare și zarvă de dimineața pînă noaptea tîrziu ; domnea necinstea, belșugul și desfrîul ; era trai vesel din bani cîștigați fără muncă ; era lanț de orgii și viții nerușinat ; era trîndăvie lacomă și fală deșartă. Cîrciumile veșnic pline de băutori și de larmă. Duduș Ghiuț și ceilalți țigani, întemeietorii faimoaselor dinastii lăutărești ale Ardealului, își îmbiau viorile la chef și arcușul aluneca pe strune pînă în zorii zilei, sub ploaia de îndemnuri, de înjurături și de monede. Cizmele cu rozetă de aur ale burghezilor înfierbîntați răpăiau pe dușumeaua zguduită de ritmul ceardașului, dănțuitorii își desfăceau la gît haina prinsă în fireturi, ca să răsufle mai în voie, iar pocalele, unul după altul, se spărgeau în țăndări de toți pereții.

Dar nu risipeau toți. Unii puneau deoparte și strîngeau, ca acel bunic posac și singuratic al lui Sigismund Brady, vicecolonelul Ribeczy, domn și gazdă a celor mai bune pămînturi de la cotul Crișului Alb și unul din stăpînii băilor „12 Apostoli". Domeniul lui era un șes larg și mănos, revărsat sub un șir de dealuri îm-

pădurite, avînd hotar spre răsărit Valea Uibăreștilor, iar la miazăzi albia Crișului, în josul căreia își măsura întinderea pînă în țarina satului Rîșca. Veniturile băilor de aur întreceau însă cu mult pe cele ale pămînturilor lucrătoare și nimeni n-a știut dacă bătrînul magnat era numai un hîrciog care strînge, sau poate și un pătimaș care se pregătește să aibă ce risipi, într-atît viața lui era învăluită de taină. Mai bine de patruzeci de ani trăise singur și văduv, între zidurile curții de pe Criș, zorit de dimineața pînă în puterea nopții să urmărească îndeaproape toate treburile gospodăriei, cu un ochi lacom de vultur, cu liniștea și pătrunderea unei căpetenii de oști, care se alină cel de pe urmă și se scoală cel dintîi după ce a frămîntat și întocmit planurile bătăliei de a doua zi.

Despre Adam Ribeczy se spuneau multe ciudățenii. Umbla vorba că într-o odaie a cămărilor sale, unde nu pătrundea niciodată nimeni, bătrînul ținea o comoară fără preț, cîteva ferdele de galbeni cu zimți puși în săculețe de in stivuite pe două rînduri sub peretele de zid. Uneori, în ceasurile tîrzii ale nopții, bătrînul se ducea acolo în zăcătoarea banilor și, zăvorîndu-se pe dinăuntru, deșerta în mijlocul odăii, la lumina unui sfeșnic, săculeț după săculeț, pînă făcea un purcoi de aur în care s-ar fi putut îngropa. După ce își sătura ochii și mîinile privind și vînturînd clăpița de galbeni împărătești, începea să-i strîngă iar în săculețe și să-i rînduiască sub perete, la locul lor. Se mai zicea că n-avea somn și nu părăsea niciodată curtea din pricina acestei comori fără seamăn, care sporea din zi în zi, din an în an, cum crește aluatul în albie, la căldura prielnică a vetrei.

Oamenii își mai aduceau aminte de figura bătrînului ursuz, cu spinarea povîrnită, purtată de niște picioare lungi, părînd un păianjen uriaș care aleargă în sus și în jos, pe nevăzute fire aeriene țesute în jur. Aleargă să adune și adună ca să aibă ce împrăștia alții, zicea lumea. Într-adevăr, pentru alții se ostenea

să lege la gură sacii de galbeni, străjuindu-i cu veghea nopților lui, singuraticul castelan de pe Criș. Cînd moartea l-a prăvălit la pămînt în tîrziul unei toamne, ca pe-o scorbură putregăită de copac, săculețele cu galbeni zimțuiți au intrat pe mîna unui văr de-al brădeșilor, Jonathán din Brad.

Acest Jonathán Brady, împovărat de o casă de copii, cu pămînturile împuținate de înzestrarea celor două surori mai mici, ajunsese destul de strîmtorat. Orgoliul lui proverbial îl oprise să bată vreodată la ușa rudelor bogate, ascunzîndu-și lipsurile și nevoile ca pe niște răni sub faldurile unei mantii de cavaler. În clipele de mare nevoie vînduse cîte un capăt de pămînt de pe marginea șesului rodnic, prin a cărui inimă trec apele Crișului după ce ies dintre grădinile orașului și își croiesc drum către pustă. Vînduse și grajdurile părăginite de pe ulița Racovei cu locul ce le împrejmuia și cu livada de pomi de-alături. Bătrînul de la Ribița știa de-a bună seama de greutățile cu care se războise Jonathán Brady și era limpede că același nemăsurat orgoliu al castei îl oprise și pe bătrîn să-i întindă o mînă darnică în timpul vieții, dar într-un gest suprem i le-a întins pe amîndouă, încărcate de aur, după moarte.

Aceștia erau magnații aurului. Alții erau aceia care trudeau pentru belșugul lor.

Umbre șovăitoare suie pieptiș coasta scorojită a muntelui, în lumina nedeslușită dintre ziuă și noapte, ca și cum un șir lung de osîndiți la moarte s-ar îndrepta spre locul unde ar trebui să se zărească furcile spînzurătorilor. Și parcă se aude, de departe, zăngănit de lanțuri... Sînt căutătorii de comori pe seama altora; robii stăpînului care i-a trimis să spintece măruntaiele munților purtători de aur; sînt viermii pămîntului, băieșii din Zlatna, de la Barza și din dealurile Rudei. Au plecat la drum o dată cu cel dintîi strigăt al cocoșilor. Nu vorbesc

unii cu alții. Tac. Tăcerea lor e tot atît de veche ca și a steiurilor de piatră, pe care calcă domol cu pas apăsat. Mulți dintre ei, tîrîndu-se pe brînci în noaptea din adîncul pămîntului, nu vor mai vedea lumina zilei niciodată. E acolo, în rărunchii iadului — cred ei — un duh nevăzut, care cere jertfe de vieți omenești. Pămîntul nu-și dăruiește fără plată comorile lui. Băiețul, care sapă ca sobolul pîrtie de întuneric pe dedesubt, aude în urma lui cîteodată prăbușindu-se cu un bubuit de tunet bolovanul uriaș, care îi astupă drumul întoarcerii, zidindu-l de viu în mormînt. Alteori, aprinzînd fitilul care poartă flacăra șerpuitoare pînă la cartușul cu praf de pușcă, întîrzie să se ferească și e făcut bucăți, de-a valma cu bolta sfărîmată.

„Noroc bun!" își urează băieșii, cînd pătrund în lumea de sub pămînt, purtînd la brîu ștearțul, felinarul acela primitiv cu ulei de rapiță, în mînă ciocanul și pe umăr sacul în care vor strînge fărîmiturile de stîncă, dacă le va fi dat să se întoarcă teferi. Dar cine poate să știe dinainte cîte zile sau cîte clipe mai are de trăit fiecare din ei?

Primejduiți în fiecare zi și în fiecare clipă, minerii sînt temători de semne rele și se lasă lesne tulburați de presimțiri. Ei cred în basme și în eresuri. Cred în zmei, în șarpele din iarbă și în zîne aducătoare de noroc. În fiecare mină de aur sălășluiește o nălucă nevăzută, care păzește vîna de aur și-o arată celor îndrăzneți. E „vîlva" băii. Unii spun că o zăresc cîteodată strecurîndu-se prin hrubele subpămîntene. E înaltă și poartă veșminte ca băieșii. Ține ștearțul în mînă și ciocănește departe, unde omul nici tîrîndu-se pe burtă nu poate să ajungă. Baia care n-are vîlvă, n-are nici aur; iar cînd s-a sleit aurul, oamenii locului spun că vîlva băii a fugit în altă parte. Așa s-a întîmplat cu băile de la hotarul Bihariei. Acolo trăia în vremuri de demult o pasăre măiastră, o găină cu pene aurite, care ieșea de sub pămînt și se așeza în vîrful muntelui, pe cuibul unde își

clocea ouăle ei de aur. Băieșii din Vidra, atrași de frumusețea negrăită a păsării măiastre, au încercat de mai multe ori s-o prindă, dar ea a zburat și s-a ascuns în jurul băilor de la Roșia. De atunci, moții din Vidra n-au mai găsit aur, fiindcă găina cu pene aurite, pe care au găsit-o, era vîlva băii; iar muntelui unde fusese cuibul cu ouă de aur i-au zis muntele Găina.

— Noroc bun! i-a urat Simeon Cerbu lui Vasile Medrea, aprinzînd lampa cu ulei de rapiță, ca să coboare în adînc.

— Noroc bun! i-a răspuns Vasile Medrea.

Erau prieteni nedespărțiți. Se prinseseră fîrtați din dragoste, pe pîine și pe sare, cu mulți ani în urmă, într-o zi de sîn-Toader. Își împunseseră cu un spin vîrful degetului mic și își amestecaseră sîngele laolaltă, zicînd: „Ți-oi fi frate pînă la moarte, m-oi lăsa de pîine și de sare mai bine decît să mă las de tine!" Se legaseră pe viață, și numai moartea îi putea despărți. Tainele lor nu le spuneau nimănui. Nu se sfădeau niciodată și s-ar fi aruncat în foc unul pentru altul, căci frații din dragoste sînt mai uniți decît frații din același sînge. Frăția de sînge e a întîmplării, dar frăția din dragoste e a sufletelor care se înțeleg.

Firea celor doi ortaci nu era asemănătoare, poate de aceea se aveau împreună atît de bine. Vasile Medrea era mai iute și mai neastîmpărat; Simeon Cerbu, mai domol și mai chibzuit. Vasile Medrea, mai cutezător și mai nebăgător de seamă; Simeon Cerbu, mai socotit și mai prevăzător. Nu coborau niciodată în mină unul fără altul. Cînd striga Simeon Cerbu: „Aho-aho, pușcă!", Vasile Medrea știa că trebuie să se dea la o parte; iar cînd sacul cu zdrob de piatră, la întoarcere, era prea greu pentru umerii lui Simeon, fîrtatul Vasile, zdravăn cum era ca un trunchi de gorun, apuca sacul al doilea între dinți și ieșea cu el la lumină. La șteampuri, unde se măcinau fărîmele de

stîncă în piuele cu roți mișcate de apă, tot Vasile Medrea era mai harnic; iar Simeon Cerbu îl întrecea în dibăcia cu care știa să aprindă și să țină calde cuptoarele topitoriei.

Simeon Cerbu parcă avea poftă de vorbă în ziua aceea și, înainte de a-și da drumul pe gura hrubei, i-a spus lui Vasile Medrea vestea cea mare:

— Frate Vasile, trebuie să știi că aseară, după apusul soarelui, s-a întors doamna noastră de la Viena.

— Fost-a la măria-sa împăratul?

— Fost.

— Și-i bine, sănătoasă?

— Sănătoasă.

— Și-a venit cu folos?

— Cu folos. Mîine la amiazi ne adunăm la locul știut, în „biserica" peșterii din Scărișoara. Doamna noastră a adus hîrtie cu peceți de la împăratul...

Intîlnirea de a doua zi, lîngă „altarul" cu trepte de gheață, a fost mai inimoasă decît cealaltă. Simeon Cerbu dusese vestea peste zece sate, iar moții au aflat cu bucurie că împăratul s-a îndurat să le asculte păsul. Caterina Varga le-a tălmăcit preamilostivul decret, care începea pe latinește: *„Ferdinandus Primus, Dei gratia Imperator Austriae"*. Trimișii satelor s-au îmbulzit să vadă cu ochii lor iscălitura și să pipăie pecețile, ca să alunge orice îndoială.

— S-o trăiască Dumnezeu pe doamna noastră! au strigat oamenii, fluturînd în aer pălăriile.

— Trăiască împăratul! au adăugat cîțiva, cam cu jumătate glas.

— Frumoasă făgăduială, a murmurat printre dinți moș Ion Bîrlea. S-o vedem numai împlinită, că vorbele, și dacă sînt scrise și împodobite cu peceți împărătești, tot vorbe rămîn. Am mai văzut noi.

— De ce vorbești așa, moș Ioane? a întrebat Caterina Varga, în gîndul căreia mușcau de mai înainte aceleași temeri.

— Mă rog de iertare, măria-ta, noi asemenea hîrtii am mai văzut. Bună e inscălitura, că-i scrisă cu mîna împăratului, pecețile-s grele, că îs de ceară aurită și poartă pajura cu două căpățîni a împărăției. Ei, dar mai sînt pandurii și mai sînt slujbașii cei mari, mai e domnul Nemegyei de la Zlatna și măria-sa fișpanul din Aiud... Dreptatea cernută prin atîtea ciururi o suflă vîntul.

— Avem noi coase și topoare să ne păzim dreptatea, să nu se împrăștie! a strigat Vasile Medrea, strîngînd din pumnii lui noduroși. Avem furcile, și coasele, și îmblăciul!

— Domnii nu știu decît de frică, a întărît Simeon Cerbu, care se găsea, ca totdeauna, lîngă fîrtatul lui.

La sfatul Caterinei Varga așa s-a hotărît, ca trei cărunți, Ion Șindrilă, Zaharia Stan și Ilie Mocanu, să ia drumul Clujului și să se înfățișeze înaltului guvern, aducîndu-i la cunoștință hotărîrea împăratului. Osteneală de-altminteri zadarnică, fiindcă între timp domnul conte Teleki primise de la Viena îndrumările cuvenite, cu invitarea de a răspunde cît mai grabnic și a da deslușiri ce s-a făcut cu locuitorii Teodor Țandru și Ilie Simina, arestați încă din anul 1839, la Aiud, unde veniseră să se judece.

Înaltul slujbaș știa foarte bine că toate aceste măsuri ordonate de guvernul din Viena n-aveau alt scop decît să liniștească spiritele și să evite primejdia unor noi răscoale. Așadar, se pricepea cum să iasă din impas și în ce fel să înțeleagă îndrumările ce primise.

Contele Teleki se aștepta la această bucurie și își luase măsurile de apărare. A răspuns guvernului din Viena că cei doi iobagi întemnițați au fost dovediți că îndeamnă poporul la nesupunere, și procesul lor se va dezbate în curînd. În ceea ce privește plîngerile locuitorilor, cărora majestatea sa le-a acordat

augusta sa ascultare, ele vor găsi cuvenita dezlegare prin legea pregătită de dieta din Cluj, care va întocmi „urbariul" cuprinzînd lista tuturor prestațiilor și dăjdiilor iobagilor, datorate pentru loturile de pămînt ce-au primit spre folosință. Abuzurile ce se vor fi săvîrșit dintr-un exces de zel al organelor subalterne vor fi cercetate de comisia care se va institui după îndrumările majestății sale. Guvernatorul Transilvaniei, îndemînatic măsluitor al cărților împărătești, se pricepea să zădărnicească împlinirea unor ușuratice făgăduieli și știa să pună frînele zăbavei, ca lucrurile să rămînă precum au fost.

La rîndul lui, administratorul Nemegyei, satrapul domeniului din Zlatna, cunoscînd cuprinsul decretului dat la Viena, a protestat împotriva lui și a raportat, negru pe alb, că dacă băieșii iobagi vor fi scutiți de munci, el nu mai poate să garanteze buna exploatare a minelor. Albert Brady alarmat de întorsătura lucrurilor, s-a repezit la Aiud, să se sfătuiască în taină cu prefectul Bánffy. Jefuitorii se simțeau primejduiți și din nou chibzuiau cum să scape de Caterina Varga, pe care o socoteau drept capul tuturor răutăților.

Poporul, neștiutor, se bucura. Oamenii au aprins focurile pe culmile Abrudului și au sărbătorit amăgitoarea biruință potrivit obiceiului din strămoși. Era în cea dintîi duminică după sîn-Petru : ziua tîrgului de fete de pe muntele Găina.

Aici, la întretăierea drumului dinspre Vidra-de-Sus și Bulzești, unde-i hotarul de despărțire dintre Țara Moților și Țara Crișului, se adunau în fiecare vară, pe pajiștea verde de pe coama muntelui, locuitorii satelor răspîndite pe aria largă a Munților Apuseni. Era o datină din vremuri străvechi, păstrînd amintirea nedeslușită a unor întîmplări din adîncul altor veacuri. Ziceau unii, după spusa bătrînilor, că de mult, foarte de mult, cînd au năvălit dinspre Țara Ungurească *lobonții,* le-au ieșit înainte muntenii din Vidra și pe toți i-au răpus. Nimeni nu mai

știa să spună cine-au fost lobonții aceia, dar în cinstea învingerii legendare, moții petreceau, în fiecare duminică următoare zilei de sîn-Petru, pe vîrful muntelui unde s-ar fi dat bătălia. Alții povesteau că în timpuri de mult îngropate păstorii făceau în fiecare an cîte o feștanie în mijlocul turmelor. Gospodarii vecini din Vidra aduceau cu ei merinde și băutură, ospătîndu-se între brazi, pe iarbă verde. Feștania, cu anii, a dispărut, dar petrecerea a rămas.

Mai era obiceiul ca la sîn-Petru să plătească vidrenii domnului feudal Holaky din Hălmăjel arenda pentru pășunatul vitelor, iar în ziua aceea moții și copiii lor se ospătau „de bucurie că s-au plătit de Satana". Aflînd cu vremea crișenii despre petrecerea celor din Vidra, au început să vină și ei, aducînd tot felul de unelte spre vînzare, că sînt altminteri buni meșteșugari. Astfel s-ar fi născut tîrgul cel vestit de pe muntele Găina, și fiindcă se puneau la cale, cu acest prilej, unele căsătorii între tinerii care în timpul anului nu prea aveau cum să se întîlnească, i-a ieșit numele că e tîrg de fete.

Pînă pe la ceasurile zece de dimineață, după prînzuț, oamenii veniți de cu noapte la tîrg își treceau timpul cu vînzarea și cumpărarea celor trebuincioase : furci de lemn și coase, ștreanguri și greble, tulnice și oale, poame și legume, cireșe de Bulzești și mere oarzăne de Benici, unelte de muncă și lucruri pentru casă.

Apoi se spărgea tîrgul și începea petrecerea. Moții în partea dinspre răsărit, crișenii spre apus se așezau să prînzească pe iarbă verde, cu merindele aduse de acasă, cu vin de viță jordană, liampură și grasă, cu rachiu de cireșe, cu mied auriu și cu rozolie îndulcită cu miere de stup, închinînd lîngă berbințele pîntecoase, în sunetul ceterelor, cimpoaielor și al fluierelor care îndemnau deopotrivă la băut și la joc. Beau și jucau robii pămîntului, veselie de oameni necăjiți, care, măcar o dată

într-un an, căutau să-și înece necazul în plinul unui ulcior cu vinars și să-și verse amarul azvîrlind o strigătură la horă.

Cînd era soarele numai de o suliță pînă să apună, oamenii începeau să plece, în cete strînse, rîzînd și cîntînd. Crișanul, iute din fire și rău la mînie, trăgea cu bîta în oalele rămase nevîndute și le spărgea; iar moțul, căruia îi plac glumele amare, dădea drumul la vale oalelor cumpărate, să ajungă mai degrabă acasă...

În ziua aceea, săracii aveau un temei mai mult să petreacă. Pe locul unde străbunii lor răpuseseră, odinioară, pe lobonți, sărbătoreau și ei, după datină, înfrîngerea prigonitorilor de atunci.

Caterina Varga rămăsese acasă, în sihăstria ei gînditoare de la Bucium. Nu s-a îndurat să oprească petrecerea poporenilor, deși ar fi fost de ajuns un semn din parte-i ca struna ceterașilor să tacă; oamenii o ascultau acum cu sfințenie și nu ieșeau din cuvîntul ei. Dar s-a gîndit că nu-i cu cale să zădărnicească un vechi obicei.

Niciodată nu se strînsese pe muntele Găina atîta lume în haine albe. Veniseră rotarii din Leauț și din Tătărești, spătarii din Rișca, Rîșculița și din Baldovin, butarii din Țiulești și din Valea-Mare, olarii din Obîrșa și din Tîrnavița, meșteri care mai de care, porniți la drum dinspre Valea Crișului Alb, în șiruri lungi de care, cîntînd din lăute, din cimpoaie și din tilinci, în nădejdea unui tîrg bun și-a întoarcerii mulțumite acasă. Veniseră mocanii din valea Cormorului și a Gălzii, în țundrele lor scurte, cu cămașa vîrîtă în cioarecii strîmți, numai în colțori și în opinci, purtînd pălării rotunde cu fire de aur împletite și cuțit cu prăsele de os ghintuite în teaca de la șerpar. Veniseră băieșii din Roșia, din Bucium, din Abrud, din Zlatna și din dealul Rudei, călări pe caii lor mici, bărbatul în tarniță, nevasta curmezișpe șalele calului, cu picioarele deoparte, ducînd în traistă merinde pentru ospăț și vinars în ulciorul cu țiță de lut. Veniseră

moții din Albac, din Ponorel, din Scărișoara, ca și vecinii apropiați din cele două Vidre; văsarii și cercuitorii, cîți mai rămăseseră la vatra lor și nu plecaseră prin țară, cu doniți, cu ciubere și cu tiocuri de rășină, să le schimbe pe făină; mergeau în pas încet și legănat, aduși puțin din spate, ca drumarii obișnuiți cu urcușul muntelui, doinind din frunză și dînd glas de cîntec necazului care îi însoțea, ca umbra lor, pretutindeni:

„Vin biraele cu carul
Și-mi duc straiul și mălaiul
Toate-mi duc și-mi lasă-amarul!“

Sau altminteri:

„Ai, hai, hai, dorule hai,
Că tu la multe mă dai:
Ai dui, dui, dorule dui,
Că tu la multe mă pui!
Ai, daina și daina-da,
Că mi-am vîndut cămașa
Și n-am bani să-mi iau altă...“

Veniseră și călușarii din Galda, în frunte cu Zacheu Pitulea, vătaful ținutului, purtînd peste fluierele picioarelor zurgălăi cu ciucuri răsfirați, iar în mînă bîte de stejar, lungi cît un stat de om, cu măciucă în cap și verigă de fier la vîrful cel subțire. Călușarii erau feciori de pe nouă sate, stropiți cu apă din nouă izvoare, trecuți pe la nouă hotare, și se cunoșteau între ei printr-un semn tainic, ciocnind bîtele de trei ori cîte trei, cu fața spre apus, spre răsărit și spre miazănoapte. Ei se porneau la joc după cîntecul lor, își purtau pașii în zornăit de zurgălăi și, la îndemnul vătafului, săreau peste urcioarele de pe masă și băteau de trei ori din călcîie:

— O dată, copii! Uite-așa, iacă așa și iar așa!

Mai la marginea poienii smălțate de flori stăteau fetele, cuviincioase ca niște mironosițe și mîndre în portul lor cu iie albă ca neaua, cu șurț de mătase și cu brîu țesut în fir aurit, așteptînd pe lada lor de zestre mirele ursit să le pețească.

Așteptau cumințl, dar cine se rabdă să mai stea locului cînd începe jocul?

— La haidău! a strigat vătaful jocului, iar feciorii au sărit și s-au prins roată, cu cimpoierii și ceterașii la mijloc.

Haidăul acesta își păstra rînduiala lui. Pentru ca nici o fată să nu rămînă nejucată, feciorii n-aveau voie să-și aleagă singuri jucătoarele. Invitarea la joc o făceau birăii haidăului, *căpeleșii;* cum li se zicea, care mergeau la fete, le prindeau cîte două de mînă și le încredințau jucătorilor. Și hora a început avîntată, feciorii, înăuntrul cercului, fetele pe dinafară. Vătaful Zacheu Pitulea a uit o dată, vestind pornirea jocului.

„Frunză verde, brad înalt,
Hai, feciori, cu toți în salt
Și jucați ca para-n foc,
Moștenitul nostru joc".

Jocul s-a desfășurat la îndemnul cimpoaielor și fluierelor, al lăutelor și gordunei [1], în felurite figuri: cu mersul rotogol, cu preumblata, cu întîlnirea perechilor la mijloc, cu adunata în roată și cu învîrtita drept încheiere: doi pași mici în dreapta și doi în stînga, apoi cîte trei pași în dreapta și trei în stînga, după întorsătura cîntecului.

Nici copiii nu lipseau de la tîrgul Găinii: feciorașii în cioareci și lăibărute albe, cu opinci gurguiate și pălării rotunde încinși cu șerpare din coajă de cireș, copilele în cămăși și poale albe de cînepă împistrite cu cusături negre, purtînd pe frunte, ca pe-o cunună, împletitura cozilor numită murună. După ce bătuseră laturile tîrgului, într-o parte și-n alta, în cîntecele cete-

[1] Contrabas. (n.a.)

rașilor și-n dupăitura horelor, se trăseseră cu toții într-o parte a muntelui, lîngă un izvor, să-și vadă de jocurile lor copilărești. Un fecioraș cu ochii rîzători îl păcălise pe un altul arătîndu-i cum iese dracul din pămînt. Cel păcălit avea obrazul plin de noroi și alerga spre izvor să se spele, iar ceilalți petreceau pe seama lui. Alți patru băieți jucau „țoample", arătîndu-și dibăcia de a împlînta în pămînt briceagul, pe care-l aruncau în toate chipurile, apucîndu-l cînd de capătul tăișului, cînd de prăsele, cînd între degete, cînd cu vîrful degetelor, cînd cu palma, cînd cu podul palmei. În vremea asta, o fetiță cu părul nărămziu și buze subțiri, sumese într-un zîmbet strengăresc, cu ochii rotunzi și galbeni ca pasărea înțelepciunii, cu ceva băiețesc în statura-i dreaptă și mîndră, se apucase să-i rînduiască pe ceilalți în cerc pentru jocul „cîinele fără stăpîn", care trebuia să înceapă. Era Veronica lui Anton Dascăru din Vidra, „frumoasa mamii", cum îi spuneau toți oamenii din satul de sub poalele Găinii. În mijlocul cercului îl așezase pe Săndruț, un pruncan oacheș din cătunul ei, care era „cîinele" jocului. Copiii stăteau roată, umăr lîngă umăr, cu fața spre mijloc, cu mîinile la spate. Un obiect oarecare — o piatră, un cucuruz de brad sau o batistă — trecea din mînă în mînă prin spatele cercului. După rostirea orației, „cîinele" trebuia să meargă la stăpîn, adică să-l ghicească pe cel care ținea în mînă obiectul... Veronica, „frumoasa mamii", a rostit orația:

„Lîngă rîu,
Cîine rău
Paște grîu
Și dudău.
Cîine rău,
Cîine spin,
Spune, zău,
N-ai stăpîn?"

Roata de copii a făcut să hăuie văzduhul muntelui, cîntînd într-un glas:

„Ciine rău,
Ciine spin,
Spune, zău,
N-ai stăpin?“

Săndruț a răspuns după datina jocului:

„Am!
Ham, Ham!“

Potrivindu-și spicul murunei pe frunte, cu o mișcare mîndră, Veronica, „frumoasa mamii“, s-a răstit la el:

„Ciine rău,
Nu mai paște la dudău!
Ciine spin,
Du-te la stăpin!“

Băiatul s-a repezit la cel care socotea el c-ar ține batista, dar n-a nimerit. Copiii se prăpădeau de rîs, strigîndu-i:

„N-ai ghicit,
N-ai ghicit,
Nătărău și hapsîn
Ciine rău,
Ciine spin!“

Și jocul a început iar cu același „cîine“...

Bătrînii stăteau primprejur și priveau, bucurîndu-se de freamătul tinereții; ascultau înduioșați larma copiilor și glasul ceterelor; își aduceau aminte și țineau sfat despre nevoile lor. O întrebare se desprindea de pe buzele tuturor:

— Unde-i doamna noastră?

Ei ar fi dorit s-o știe, ca totdeauna, în mijlocul lor, bucurîndu-se împreună cu ei, întărindu-le încrederea și îndreptățindu-le nădejdile.

— De ce n-a venit doamna noastră ?

— Doamna noastră are alte griji, a spus Isaia Cerbu, care o știa pe Caterina Varga la Bucium, sub paza celor treizeci de flăcăi înarmați. O văzuse îngîndurată în dimineața aceea. N-a întrebat-o nimic, căci nu îndrăznea niciodată, dar a înțeles că nu-i arde de petrecere și parcă o mai muncește o îndoială.

— Poate se teme să n-o prindă ? și-a dat cu părerea unul din grămadă.

— Cine să îndrăznească ? a răspuns Isaia Cerbu, încruntînd din sprîncene. Doamna noastră a venit cu scrisoare de la împăratul. Și-apoi noi nu sîntem aici ?

★

Isaia Cerbu știa ce vorbește. Oamenii stăpînirii își pierduseră capul și nu cutezau să mai recurgă la constrîngeri. Ordinul de arestare dat împotriva Caterinei Varga nu fusese retras, dar nimeni n-avea curajul să-l aducă la îndeplinire. Zadarnic se rățoia prefectul comitatului, baronul Nicolae Bánffy, cerînd în scris ca *„primejdioasa agitatoare să fie ținută sub supraveghere ; dacă s-ar descoperi cea mai neînsemnată încercare de atițare a poporului, să fie arestată numaidecît, iar în cazul cînd ar fi plecată, să se ia măsuri, ca să nu mai poată găsi adăpost în altă parte"*. Ușor de împărțit porunci din cancelaria cu hîrțoage, unde te păzesc pandurii ; dar e mai greu să dai piept cu îndîrjirea mulțimii care-ți stă împotrivă. De aceea, solgăbirăul Samuel Szabanczy a răspuns voinicosului Nicolae Bánffy că *„numita femeie, de cînd s-a întors de la Viena, cutreieră satele din comitatele Hunedoara și Turda, vecine cu domeniul Cîmpeni, și numai foarte rar, cînd crede*

timpul potrivit, mai dă pe la Bucium, pe la vreo casă din mijlocul pădurilor, schimbîndu-și necontenit gazda și stînd ascunsă. Mai multe iscoade de-ale ei stau la pîndă în jurul casei unde e găzduită și, îndată ce observă o mișcare suspectă, îi dau de știre și o duc în adîncul pădurii. De aceea prinderea ei e foarte grea. Am angajat spioni cu plată, care, îndată ce Caterina Varga va fi văzută, să dea de știre poliției din Cîmpeni, să plece la fața locului cu mai mulți panduri și gornici, ca s-o prindă și s-o aducă la Aiud. În afară de aceasta, cum eu nu pot sta tot timpul acolo, din cauza celorlalte treburi oficiale, am pus în vedere domnului jude nobiliar de pe domeniile Zlatnei ca, fiind mai aproape, să facă tot ce-i stă în putință pentru a prinde pe Caterina Varga".

Nici domnul jude de la Zlatna nu s-a arătat însă mai curajos și a așteptat, prudent, să îndrăznească alții. Adevărul era că autoritățile se temeau s-o aresteze pe Caterina Varga, chiar atunci cînd știau unde se află. Astfel, într-o zi de tîrg, la Abrud, notarul din Abrud-sat a zărit-o trecînd călare împreună cu însoțitorii săi și a dat de veste solgăbirăului Ioan Boeriu să vie cu pandurii s-o prindă. Ioan Boeriu nu s-a încumetat la o asemenea ispravă, iar cînd baronul Nicolae Bánffy l-a mustrat pentru slăbiciunea lui, a răspuns foarte lămurit: *„Numita Caterina Varga nu se arată în oraș decît însoțită de numeroși locuitori din Bucium, și numai cu prilejul tîrgurilor săptămînale, cînd minerii din satele vecine vin la Abrud pentru schimbul de aur. Dacă am încerca s-o arestăm, poporul adunat la tîrg și favorabil ei s-ar împotrivi cu toată puterea".*

Fără îndoială că oamenii stăpînirii se fereau să folosească mijloace tari. Le era frică să nu stîrnească o nouă răscoală în munți, ceea ce ar fi însemnat să ia pe umerii lor o răspundere prea grea. Guvernul din Viena cerea liniște și nu mai voia nicidecum vărsare de sînge. Comandantul cetății din Alba Iulia,

colonelul August, căruia Nicolae Bánffy, prefectul comitatului, îi ceruse un detașament mai puternic de husari pentru prinderea Caterinei Varga, a răspuns că el n-a primit ordine în această privință și că soldații lui nu sînt hingheri.

De aceea, contele Teleki, vicleanul guvernator care se gîndise mai de mult să se folosească de oamenii bisericii pentru liniștirea locuitorilor, a întocmit un alt plan, mai iscusit. Poporul nu trebuie provocat, poporul trebuie dus cu vorba, iar Caterina Varga, dacă nu poate fi arestată cu pandurii, trebuie prinsă prin vicleșug.

Încă din timpul cînd era ea plecată la Viena reușise popa Costea din Cărpiniș, pentru cinci sute de fiorini adăugați în lada bisericii, să cîștige vreo cincizeci de țărani din cei înstăriți prin slujbele strîngerii de biruri, gorniciei și jităritului, făcute fiscului și domnilor, punîndu-i să iscălească un legămînt de supunere, prin care se lepădau de Caterina Varga și făgăduiau să n-o mai primească între ei, iar dacă s-ar arăta prin împrejurimi, s-o predea pandurilor numaidecît. Aflînd însă iobagii din Bucium și minerii din Abrud-sat despre ticăloșia acelora, au ales șase feciori zdraveni și i-au trimis vorbă limpede cantorului Nicolae Gomboș, unealta stăpînilor și cel care adunase semnăturile că pe oricare din cei cincizeci îl vor prinde stînd la pîndă sau adulmecînd fără rost pe unde nu-i umblă treaba, îi vor suci gîtul ca unui pui de găină.

— Ai înțeles, cantore? l-a întrebat Vasile Ursu, un vlăjgan care aduna cu mîna cuiburile de sub strășini și pe care fetele îl porecliseră Făcăleț.

— Ce-s eu de vină, măi Ursule, dacă oamenii noștri nu vor să se pună în poară cu stăpînirea și vor să moară în patul lor, nu trași pe roată?

— Vor să moară în patul lor, ha? Vezi să nu-l aflu într-o zi pe careva la marginea șanțului, cu beregata în sînge, a

adăugat Avram Tuhuț, care nu era mai puțin urs decît ortacul lui din Bucium-Izbita.

— Cînd te-o păli *izbita* — glumi un al treilea — poți să-l chemi pe popa Costea să-ți citească molifta.

— Nu mi-e teamă, Toadere, răspunse cantorul, care avea multe păcate pe sufletul lui, dar fricos nu era.

— Să nu mai lungim vorba, a încheiat Vasile Ursu, punîndu-i un vîrf de bîtă sub nas. Ați prins și voi puțin cheag și-acum v-ați dat cu domnii. V-ați pus, bogătanilor, pielea la bătaie? Treaba voastră. Șarpelui cînd i s-a făcut de pieire, iese la drum. Dar eu un lucru vă spun: să nu vă îndemne diavolul să vă puneți de-a curmezișul în calea noastră, că nici sfînta-fecioară nu vă mai scapă. Să stați locului și să muceziți în avutul vostru, dar să nu-mi umblați prin preajmă și să nu-mi prind pe vreunul că poartă vorbele pe la fiscușul din Zlatna ori pe la *varmeghie*[1]. V-ați dat voi platnici stăpînirii, dar pe noi n-o să apucați să ne vindeți! Înțeles?

Celălalt n-a răspuns, că era fudul din fire, dar de priceput, a priceput. Și așa s-a făcut că la tîrgul de pe muntele Găina niciunul din înstăriții din Cărpiniș nu s-a arătat: nici popa Costea, iuda ălor cinci sute de fiorini, nici Nicolae Gomboș, cantorul, care cu toate ifosele lui, o cam băgase pe mînecă.

★

Duminica următoare, la o săptămînă după tîrg, Caterina Varga, în fruntea celor treizeci de feciori credincioși care o însoțeau pretutindeni, a răsărit fără veste în biserica din Cărpiniș. Numai cinci flăcăi mai tineri rămăseseră afară, să păzească îndeaproape caii și pușțile, căci nu se cuvenea să pătrundă

[1] Prefectura județului. (n.a.)

oameni înarmați în biserică, iar călări — și mai puțin. Popa Costea ieșise în fața altarului, învești mîntat cu toate ornatele, și ținea credincioșilor predică, îndemnîndu-i la supunere și tîlcuind Scriptura după nevoile stăpînirii:

— ... În cartea a optsprezecea din Evanghelia de la Ioan citire se spune că Isus se afla în vremea aceea cu ucenicii lui dincolo de viroaga Chedronului, unde era o grădină în care a intrat el cu ucenicii. Iar Iuda, luînd oaste și slujitori de-ai arhiereilor și ai fariseilor, a venit în grădină, cu torțe, cu felinare și cu arme. Și Isus a ieșit înainte și i-a întrebat: — Pe cine căutați? Răspuns-au lui: — Pe Isus Nazarineanul. Isus a rostit către ei: — Eu sînt! Dar Simon Petre, care avea sabie, a scos sabia și a doborît pe servitorul arhiereului și i-a tăiat urechea dreaptă. Atunci Isus i-a zis lui Petru: — Bagă sabia ta în teacă! Cel ce trage sabia, de sabie va pieri! Și a mai spus Isus, în predica de pe munte, cum mărturisește Matei evanghelistul, în cartea a șasea: — Nu stați împotriva celui rău, iar cui te lovește peste obrazul drept, întoarce-i și pe celălalt. Celui ce voiește să se judece cu tine și să-ți ia cămașa, lasă-i și haina ta pe deasupra, iar de te va asupri careva să mergi o mie de pași, tu să mergi două mii; celui care cere de la tine, dă-i. Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvîntați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor care vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc. Că soarele răsare peste răi și peste buni și ploaia cade peste drepți și peste nedrepți. De aceea, oameni buni, luați aminte, nu vă ridicați cu puterea împotriva stăpînirii, cum vă îndeamnă răufăcătorii care vă bolnăvesc sufletele cu pizma și cu ura, dați Cezarului ce-i al Cezarului și așteptați cu înțelepciune împărțirea dreptății, căci biruința din urmă va fi a acelora care au știut să asculte cu supunere și să rabde... Lepădați-vă de cei care vă cheamă la vrajbă și răzbunare...

Așa zicea părintele, cu mîinile pe pîntecul lui rotund, sub patrafir, vorbind dulce și urmărind cucernic două muște care veniseră să se împreune pe marginea ceaslovului. Cînd a ridicat privirea, a zărit-o pe Caterina Varga stînd dreaptă în mijlocul credincioșilor și dintr-o dată i-a pierit glasul, ca și cum s-ar fi deschis în fața lui porțile de catran aprins ale iadului. Caterina purta cizme ca buciumanele, catrință neagră, năframă de borangic și nu se deosebea de celelalte muieri; dar popa Costea, deși n-o întîlnise niciodată, a cunoscut-o după văpaia ochilor și după frumusețea mîinilor ei albe. S-a lăsat deodată în biserică o tăcere de gheață, ca-n peștera din Scărișoara.

— Oameni buni, a spus apăsat Caterina Varga. Aș avea și eu un cuvînt de adăugat la cele rostite de domnul părinte.

— Femeia să tacă în biserică! a strigat popa Costea, care se simțea la el acasă și știa că acolo, înaintea iconostasului, îmbrăcat în odăjdii cum era, nimeni n-ar fi cutezat să-i facă vreun rău.

— Să vorbească doamna noastră! S-auzim! au răspuns glasurile bătrînilor din strană, iar Caterina Varga, înaintînd spre mijlocul bisericii, a vorbit:

— Domnul părinte v-a îndemnat la supunere cu pilde ticluite din Scriptură; dar eu aș îndrăzni să-l întreb: fost-a dată lumii învățătura creștină ca să sfințească ticăloșia și să îndreptățească prigoana stăpînilor nesătui? Aceia care vă bat și vă jefuiesc, oameni buni, spun și ei că sînt creștini! Și cum se poartă cu voi? Văzînd că suferiți de răul lor, vă răspund oare cu iubire? Se dezbracă ei de haina lor bogată? Sau vin să vă smulgă și cămașa de pe voi? A cui stăpînire se reazimă pe puterea ucigașă a armelor? Și cine a tras sabia, cînd ați cerut dreptate? Faceți, oameni buni, cum vă îndeamnă părintele! Dacă vă cer patru zile de robot pe săptămînă, dați-le șase, cu

duminica șapte! Dacă vă dau cincizeci de bețe pe spinare, cereți-le încă cincizeci, să se împlinească suta! Scormoniți cu mîinile voastre măruntaiele pămîntului, lăsați-vă acolo oasele și dați-le lor aurul; tundeți oile și duceți-le lîna; tăiați pădurile și să nu păstrați pentru voi nici vreascurile; stropiți urmele plugului cu sudoarea frunții și umpleți-le lor hambarele cu rodul brațelor voastre. Flămînziți, ca ei să se satureI Umblați desculți, ca să-și pună ei la cizme pinteni de argint... Așa zice că poruncește Scriptura!

Glasul Caterinei Varga umpluse biserica și parcă barba sfîntului Ion Botezătorul tremura puțin la lumina candelei. Oamenii ascultau tăcuți, încruntînd din sprîncene, iar părintele Costea, pe nesimțite, se strecurase printre ușile împărătești, își atîrnase odăjdiile în cuierul din altar și pornise să dea de veste vicejudelui Ion Pleșa Danciu să trimită după panduri. Dar Vasile Ursu, care rămăsese lîngă tinda bisericii, cu armele și caii, l-a zărit și i-a ieșit înainte, cam fără veste:

— Încotro, părinte, că nu s-a sfîrșit slujba?

Popa Costea, care nu era om prost, a priceput și a schimbat drumul. S-a dus acasă și a tras zăvorul, pîndind de după perdele mișcarea din curtea bisericii. Caterina, singură în mijlocul credincioșilor, își încheia predica ei de îmbărbătare:

— Nu, oameni buni, să nu faceți cum spune părintele, că ei nu-i crainicul cerului, cum vrea să pară, ci unealta dușmanilor voștri! E cumpărat cu arginți. Rămîie cu foloasele lui, voi apărați-vă cu putere drepturile voastre. Nu vă lăsați călcați în picioare; împotriviți-vă nedreptății; înfruntați pe jefuitori; nu fiți robii altora, că în nici o carte a înțelepciunii nu scrie ca unii să-și pună grumazul în jug și să tragă, iar alții să crape de sătui! Mergeți pe la casele voastre și așteptați să se facă dreptate, dar la munca nerăsplătită, pe seama domnilor, să nu mai ieșiți!

— Să se facă dreptate! Nu mai ieșim la robot! Trăiască doamna noastră!

Cete-cete, oamenii au ieșit din biserică, rupîndu-se unii de alții și risipindu-se pe drumeagurile de sub coastă. În privirea lor aspră nu era resemnare, ci ardea flacăra vie a voinței de fapte îndrăznețe. Vorbeau cu glas tare, iar pumnii lor strînși spuneau mai mult decît cuvintele. Caterina Varga, cu cei treizeci de feciori înarmați, a plecat mai departe, călare, spre tîrgul din Zlatna, unde o așteptau buciumanii.

Mai spre seară, după sfatul ținut între ei în casa din vale a lui Moise Uibar, curatorul cel mare al bisericii, douăzeci dintre cei năimiți, care puseseră degetul pe legămîntul de supunere, s-au înfățișat părintelui Costea, spunîndu-i că ei își trag înapoi cuvîntul și merg împreună cu poporănii cei mulți.

Acum niciunul din cei cu legămîntul de supunere nu mai îndrăznea să treacă peste cuvîntul Caterinei. Împotrivirea iobagilor se întețea. Zadarnic fusese strigată porunca de la Cluj a contelui Jozsef Teleki, guvernatorul Transilvaniei, ca locuitorii să-și îndeplinească mai departe toate muncile, pînă va veni legea care să hotărască asupra îndatoririlor lor. Nimeni nu mai ieșea la lucru. Iar dacă pînă atunci numai băieșii refuzaseră să facă robotă fără plată, acum nici ceilalți iobagi nu mai voiau să știe de îndatoririle către domni. Lemnele rămăseseră netăiate în pădure, stînjenii neclădiți, cucuruzul nesăpat, ovăzul nesecerat. Duhul răzvrătirii plutea în aer. Oamenii așteptau în liniște; nicăieri nu se mai auzise de vreun gornic pus pe fugă sau de vreun pîndar deșălat: furcile stăteau cuminți în pod și nu cursese nici o picătură de sînge; dar se simțea pretutindeni o tăcută încordare și ardea pe dedesubt un foc năbușit, gata să izbucnească în orice clipă.

Pornea slujitorul satului, strigînd din deal celor din vale și din vale celor din deal:

— Coborîți, mă, din deal, la vale, că a venit *nevoia cea vînătă*[1] și a poruncit ca mîine, în revărsatul zorilor, să fiți din sus de sat, cu cîte patru boi la două care!

Își răcea degeaba gura vătășelul, că a doua zi de dimineață boii păsteau pe tăpșan, carul odihnea sub șură, iar iobagii nu mai ieșeau să facă, spre folosul domnului de pămînt, cărăușie fără plată. Contele Teleki, înștiințat despre starea de spirit a locuitorilor din Munții Apuseni, s-a arătat foarte neliniștit și, căutînd să cuprindă situația în două cuvinte, a exclamat, adresîndu-se sfatului celor apropiați:

— Revoluție rece! O rezistență pasivă, domnilor, tot atît de primejdioasă ca și cealaltă. Ba poate mai greu de potolit. Nu știu dacă vom izbuti să scoatem pe țărani la lucru, cu puterea.

O altă împrejurare neplăcută a venit să încurce socotelile stăpînirii. În vara acelui an, 1846, izbucnise o mare răscoală a țăranilor din Galiția împotriva panilor stăpîni ai moșiilor feudale, care ca și domnii din Ardeal țineau poporul în robie, silindu-l să muncească fără răsplată, numai pentru pămîntul lor. Răzmerița se întinsese ca para focului de-a lungul unei miriști uscate; ardeau conacele boierești de ți-era mai mare dragul și, pe ici, pe colo, cursese puțin sînge albastru. Guvernul din Viena a trimis în grabă la Lemberg oaste numeroasă, mai mult regimente de valahi, pentru a potoli pe răsculați înainte ca neorînduiala să fi cuprins alte ținuturi ale monarhiei. Se zvonea că s-au ridicat și iobagii maghiari de pe pustă. În jurul Jibăului umblau cete de tineri cărturari, care îndemnau deopotrivă pe țăranii romîni și maghiari să dea la cap moșierilor și dregătorilor comitatului.

Nemeșii se speriaseră și vedeau în jurul lor numai primejdii. Înviau, de dincolo de veacuri, umbrele uriașe ale mor-

[1] Pandurul în uniformă albastră. (n.a.)

ților de la Bobîlna, cerînd jertfe de vieți drept răzbunare. Mulți dintre domnii de pămînt mai slabi de înger își părăsiseră în pripă moșiile și fugiseră la oraș, unde sub ocrotirea poliției se simțeau mai apărați decît în castelele lor cu turnuri crenelate și gratii la ferestre. Un fior rece le trecea prin inimă și teama pieirii apropiate le tăia răsuflarea. Părea că roata vremii îi întorcea înapoi; și din adîncul veacurilor se desprindea iarăși strigătul cumplit, care umpluse de spaimă bolta trufașelor ziduri:

— Vine Horia!

XIII

— Rezistența pasivă! Provocare! Revoluție rece! Iată, domnilor, unde am ajuns! Îmi crapă obrazul de rușine cînd mă gîndesc că această stare de lucruri e opera unei femei, în fața căreia trebuie să stăm toți cu brațele încrucișate...

Contele Teleki vorbea supărat, măsurînd încăperea în lung, de la o margine a covorului la alta, cu pasul apăsat al cizmelor lui lustruite. Guvernatorul Transilvaniei chemase încă o dată la sfat pe colaboratorii săi cei mai apropiați. Știrile care veneau din munți erau din ce în ce mai alarmante și trebuia, la urma urmelor, să ia o hotărîre. Baronul Nicolae Bánffy, prefectul Albei-de-Jos, a izbucnit, la rîndul lui, cu o nemăsurată indignare:

— O maghiară!

— Dintr-o familie nobilă, domnule baron, a întregit, cu o undă de ironie în glas, comisarul Veres, care n-avea acasă, în ladă, nici o diplomă nemeșească.

— Cîtă vreme această femeie va fi liberă, nu vom avea liniște în munți! a reluat contele Teleki. Prinderea ei se impune ca o rațiune de stat! Preasfinția voastră ce spune?

Cel căruia guvernatorul Transilvaniei îi adresase această întrebare era un bărbat încă tînăr, cu o plăcută barbă castanie, revărsată pe un piept voinic, cu fruntea larg boltită și cu ochi netăgăduit de frumoși. Tăcuse pînă atunci, așteptînd parcă să fie poftit să vorbească. Era înveșmîntat în haină de arhiereu, purta o cruce mare cu lanț de aur la gît și un inel

de ametist în degetul arătător al mîinii drepte, avînd întru totul înfățișarea potrivită unei înalte căpetenii bisericești. Întreaga lui făptură — îngrijit pieptănat și cu mișcări elegante — era a unui prelat de salon, care nu se învoise să mucezească în umbra chiliilor monahale, ci se simțea mult mai bine în decorul lumii laice, croindu-și drum cu tămîierile și politica spre treptele de sus, vlădicești. Numele lui era Andrei Șaguna, fost egumen al mănăstirii din Covil, și venise de curînd de la Carlovăț la Sibiu, ca vicar al eparhiei, după moartea bătrînului Vasile Moga, așteptînd alegerea noului episcop, al cărui loc el însuși îl rîvnea.

Era foarte isteț și cu deosebire ambițios acest Andrei Șaguna, cuțovlah din naștere, fiu de negustori, călugărit la sîrbi sub ocrotirea mitropolitului Ștefan Stratimovici și pornit să ajungă departe, cu bunăvoința stăpînirii. El urmărea, în felul său, „luminarea" poporului cu sfaturi de supunere către înaltul tron imperial și, cu mînă întinsă, cerșea mila celor puternici. Știa despre audiența Caterinei Varga. Se găsea tocmai atunci la Viena, dînd tîrcoale Hofburgului, pentru a obține numirea de vicar. Demersul doamnei maghiare la început nu-i displăcuse. Nici el nu venise să caute altceva decît protecția împăratului, singurul de la care putea să aștepte împlinirea năzuințelor sale.

Venind însă către toamnă la Sibiu, unde se strămutase scaunul episcopal al Ardealului de la Rășinarii mai vechi, Andrei Șaguna a aflat vești care l-au supărat. Poporenii săi din ținutul Munților Apuseni nu se învoiseră să stea liniștiți, cu capetele plecate, în respectuoasă și osîrdioasă așteptare, ci se arătau tot mai îndărătnici, refuzînd îndeplinirea îndatoririlor lor și luînd la goană pe gornicii care îi chemau la lucru. Avea dreptate contele Teleki: aceasta se numea rezistență pasivă și semăna a început de răscoală. Era tocmai ceea ce îl înfri-

coșa pe circumspectul Andrei Șaguna, care nu ținea de fel să-și înceapă cariera de păstor sufletesc al supușilor majestății sale cu o mișcare de răzvrătire în cuprinsul diocezei lui. Prezența Caterinei Varga în mijlocul poporului și înrîurirea ei asupra satelor moțești i-au apărut, dintr-o dată, într-o altă lumină. Aflase despre întîmplarea neplăcută a părintelui Costea din Cărpiniș, care venise în persoană la Sibiu să se plîngă preasfinției sale. Femeia aceasta îi strica socotelile și trebuia înlăturată cu orice preț.

Mai erau, din păcate, și alți ardeleni care gîndeau la fel. Cinstitele fețe bisericești, cu eclejie și casă parohială, scutite de munci și iertate de dare, îndemnau pe enoriași la supunere și umblau cu talerul cucerniciei pe la ușa stăpînilor puternici. Unii din micii burghezi, cu rosturi slugarnic chivernisite, culegînd pe brînci fărîmiturile care rămîneau de la ospățul împărțitorilor de slujbe, mîini întinse și spinări încovoiate, se înstrăinaseră de satul unde se născuseră și în loc să țină cu poporul, făceau sluj înaintea asupritorilor.

Se aflau și printre cărturari unii care nu îndrăzneau să ridice glasul lor hotărît în slujba dreptății, ci întîmpinau cu mustrări și cu dezaprobare orice acțiune care li se părea că se abate de la linia prudentei obedienție. Cunoscînd prea bine zbuciumul Caterinei Varga pentru drepturile iobagilor năpăstuiți, aceștia nu numai că nu i-au venit în ajutor, sprijinind-o, dar s-au năpustit asupră-i cu vorbe de ocară, prefăcînd în vină ceea ce fusese fapta ei cea mai bună: *„Această femeie* — se putea citi în „Gazeta de Transilvania" — *s-a apucat să amăgească pe toți locuitorii romîni din satul muntenesc Bucium și alte sate vecine, după ce mai intîi a izbutit să le cîștige încrederea. De-atunci ea a știut a întărĭta și a tulbura pe acei bieți locuitori romîni, cu atît rezultat, încît aceia de atîția ani nu vor a mai face nici o robotă domnească"*. Așa i se părea

unui mînuitor de pană romîn brașovean, că acei „bieți locuitori romîni" nu erau de plîns fiindcă robeau la domni, ci fiindcă ascultau de cuvîntul unei femei curajoase, care se străduia să-i scape de iobăgie; iar păcatul lor cel mai mare era că nu mai voiau să facă robotă domnească!

Acum Andrei Șaguna avea de dat un răspuns guvernatorului Ardealului și n-a șovăit nici o clipă.

— Cred, domnule conte — a spus el cu gravitate, așezîndu-se mai bine în scaun — că femeia aceasta e primejdioasă și trebuie să dispară!

Contele Teleki, oprit în dreptul ferestrei, cu mîinile la spate, a avut tresărirea de satisfacție a vînătorului care trage la întîmplare și nimerește în plin. Frînîndu-și această emoție, s-a grăbit să descarce și al doilea foc, de astă dată drept la țintă:

— Iertați-mă, domnule episcop, dar nu prind destul de bine sensul pe care îl dați acestui cuvînt. Să „dispară", cum?

— Să-mi permiteți, excelență, să vă reamintesc dictonul latin, pe care nu se poate să nu-l cunoașteți: *Sublata causa, tollitur effectus*. Suprimați cauza răului, și răul va înceta.

— Socotiți și dumneavoastră, așadar, că tulburarea care a cuprins populația din ținuturile de munte se datorește *exclusiv* instigațiilor Caterinei Varga?

— Sînt convins. Am motive temeinice să afirm că această femeie zădărnicește, prin intervențiile ei directe, acțiunea de pacificare a spiritelor, pe care au întreprins-o preoții mei potrivit îndrumărilor ce le-am dat de îndată ce-am aflat cum stau lucrurile în acea parte a diocezei. Eu însumi am fost la Zlatna, unde am stat de vorbă cu directorul domenial, Nemegyei, și împreună am alcătuit un plan pentru liniștirea ținutului. Am reușit să obțin atunci din partea locuitorilor — spuse el, lăudîndu-se —

o declarație de supunere[1]. Caterina Varga era plecată la Viena, dar de îndată ce s-a întors, lucrurile au luat din nou o întorsătură neplăcută...

— Așa este, a înclinat din cap, în semn de aprobare, contele Teleki. Îmi permit, deci, să repet întrebarea: cum socotește prea sfinția voastră că am putea face ca primejdioasa instigatoare... să dispară?

— Ca om al bisericii nu mi-e dat să caut decît mijloacele blîndeții, a răspuns cu glas mieros Andrei Șaguna, mîngîindu-și barba. Să oferiți Caterinei Varga un *salvus conductus*[2], care s-o apere de orice neplăceri din partea poliției și s-o sfătuiți, spre binele ei, să se așeze la Hălmeag, unde s-ar părea că a trăit mai înainte ca femeie măritată.

— Am încercat și acest mijloc, a intervenit judele nobililor, Grigore Tövisi, care se găsea de față. I-am trimis vorbă să-și ia catrafusele, asigurînd-o pe cuvînt de onoare că nu i se va întîmpla nimic rău. Nici măcar nu mi-a răspuns. Cred că se teme să nu-i întindem o cursă.

Vicarul episcopesc a ridicat din umeri, cu un gest al resemnării:

— Atunci nu mai rămîne altceva de făcut decît s-o arestați.

— Ușor de spus, prea sfințite, ușor de spus, a reluat guvernatorul. E o operație dificilă, care nu ne-a reușit și pe care n-am dori s-o mai repetăm pentru a nu compromite prestigiul autorității de stat. Caterina Varga nu umblă niciodată singură. E însoțită de oameni hotărîți, și dacă am folosi armele, am provoca ciocniri sîngeroase, care în momentul de față nu sînt de dorit. Această aventurieră a cîștigat încrederea poporului, iar încercarea de a o aresta cu forța ar putea să producă tulburări.

---

[1] Șaguna se lăuda, pentru că declarația n-o semnaseră decît vreo cincizeci de țărani noi înstăriți. (n.a.)

[2] Autorizație specială de trecere. (n.a.)

Nu cred că guvernul din Viena ne-ar felicita pentru asemenea rezultat...

Andrei Șaguna a plecat ochii în jos, începînd să pipăie lanțul de aur al crucii de la gît, și a rămas cîteva clipe pe gînduri, cu privirile oprite pe apele violete ale inelului de ametist. El știa acum foarte lămurit pentru ce fusese chemat la Cluj și înțelesese ce se aștepta de la el. N-avea altceva de făcut decît să consimtă. Era singura cale care i se deschidea înainte pentru împlinirea dorinței lui nepotolite de-a ajunge.

Noul vicar al episcopiei Sibiului nu se bucura de un prea bun renume printre susținătorii bisericii ortodoxe din Transilvania. Numirea lui o datora, în întregime, legăturilor pe care reușise să și le înfiripeze la curtea din Viena, dar mai ales trecerii de care se bucura pe lîngă arhiducesa Maria-Iosefina, mama viitorului împărat al Austriei, Franz-Josef. Gura lumii vorbea multe, și însuși soțul Mariei-Josefina, arhiducele Carol, nu putea să înțeleagă prea bine preferința unei bune catolice pentru un „apostol" ortodox, care, pe lîngă toate celelalte, era și ceva cam prea tînăr.

Rîvnind la cîrja de episcop al Ardealului, Andrei Șaguna nu se bizuia, așadar, pe încrederea mulțimii; dar nu se bucura încă nici de protecția contelui Teleki, care nu-l cunoștea și care rămăsese cam indispus că numirea vicarului s-a făcut fără să i se ceară părerea. Guvernatorul, pornit împotriva lui Andrei Șaguna, nu s-ar fi codit să-l pîrască la Viena că nu-i în stare să înfrîneze pornirea poporului, lăsîndu-se întrecut de o aventurieră, care avea mai multă trecere în fața credincioșilor săi decît el însuși. Trebuia să acționeze, prin urmare, hotărît și fără întîrziere.

— Domnule guvernator — a spus el, împreunîndu-și mîinile într-un gest de fermitate — mă voi duce din nou în mijlocul poporenilor mei și vă asigur că nu voi sta cu brațele încrucișate. Puteți să vă bizuiți pe mine.

— Da, da, avem nevoie de preasfinția voastră, ați venit la timp. Turma ajunsese fără păstor...

— ...iar oile, rămase de capul lor, erau gata să se rostogolească, una după alta, în prăpastie! a întregit, rîzînd ușor, glumețul vicar.

— Permiteți-mi să vă spun și eu o părere, a îndrăznit comisarul Veres, în clipa cînd se părea că sfatul se sfîrșise.

Andrei Șaguna l-a privit cu oarecare uimire și, fiindcă era mai întîi de toate un bărbat politicos, a făcut un gest de amabilă îngăduință:

— Mă rog frumos...

— Cred că ar fi un lucru chibzuit ca excelența sa domnul vicar să nu plece în munți fără pază. Ar putea să aibă oarecari neplăceri.

— Nu — a răspuns grăbit Andrei Șaguna — eu nu mă tem, atîta vreme cît port cu mine cîrja episcopească. Pentru ceea ce vreau să îndeplinesc aș avea nevoie totuși de cîțiva însoțitori. Nu prea numeroși, dar oameni pricepuți.

— Se va face.

Andrei Șaguna s-a ridicat să plece și, înainte de a părăsi biroul guvernatorului, s-a oprit cu mîna pe clanță:

— Un singur cuvînt aș mai avea de adăugat, domnule conte. Eu vă promit și sînt încredințat că satele din munți se vor liniști. Vor asculta de îndemnurile mele creștinești și își vor îndeplini îndatoririle de teama forței armate. Dar menținerea acestei supuneri nu se poate spera decît în cazul fericit cînd cererile și rugămințile lor vor fi fost împlinite, măcar în parte, cu milostenie și părintească bunăvoință, încă înainte de terminarea procesului lor, și îndată după ce rebela Caterina Varga nu va mai apare printre ei. De aceea, plecînd să-mi fac datoria, aș ruga pe excelența voastră să binevoiască a interveni prea grațios ca această pricină să fie terminată cît mai repede.

— Mai întîi să liniștiți poporul, pe urmă vom aviza! a răspuns, tăios, guvernatorul.

★

Iarna coborîse pe valea Arieșului, troienind drumurile cu nămeți. Căzuse ninsoare din belșug în ultima săptămînă a anului încheiat, și satele învești mîntate în haina lor albă parcă se primeniseră de Anul Nou. Dar sărbătoarea aceasta nu venise parcă niciodată mai săracă. În puține case se mai găsise o mînă de făină pentru colaci. Colindătorii erau rari, iar cu țurca n-a mai umblat nimeni, că nici o gazdă nu s-a încumetat să poarte grija mîncării și-a băuturii. În alți ani, feciorii porneau cu iederă și vîsc la căciulă, în sunetul dubei, a fluierei, a cimpoiului și-a lăutei, se opreau pe sub ferestrele caselor și vorniceau:

„...Că pînă noi am colindat,
Jupîn gazdă s-a gătat
C-un colac de grîu curat
Și c-un buciumaș de vin,
Să ne fie voia-n plin...“

Înăuntru îi aștepta masa pusă, cu cinstea casei întinsă pe pînzătura înălbită: colacul de grîu curat, carne de rîmător, o doniță de vin și un fiorin, că la sărbători face omul ce face, din ce are, din ce n-are, să-și țină obrazul și datina strămoșească. Se încingea apoi jocul cu strigături de haz, iar cei cu duba, cu fluiera și cu lăuta dădeau o raită prin grădină, ca să rodească livada și să fie belșug la anul. Se făceau că taie pomii care rămăseseră în anul acela fără roadă, pînă nu-i oprea unul din ei, zicînd: „Ba nu-l tăia, că mă bag chezaș că anul aiesta va face poame!“ Erau obiceiuri vechi, pe care, încetul cu încetul,

oamenii anevoiți începeau să le părăsească. Ignatul trecuse fără pomana porcului, iar mulți uitaseră cum arată fiorinul la față.

În preseara Anului Nou n-au mai fost ospețe. Numai fetele de măritat nu s-au răbdat pînă ce n-au topit plumb pe vătrai, azvîrlindu-l în vasul cu apă rece, ca să-și ghicească norocul.

Se apropia Bobotează, sărbătoarea „sfințirii apelor" și toiul iernii, cînd se spune că ouăle corbului crapă de ger.. Oamenii cinsteau cu deosebire ziua aceasta din ianuarie, singura zi a anului în al cărei ajun popa le intra în casă, întinzîndu-le crucea s-o sărute, botezîndu-i cu ojogul de busuioc și stropindu-le icoanele cu aghiazmă din donița nouă de brad. Clopotarul venea în urma sfinției sale, cu sacul în spinare, strîngînd, colacii, costițele de purcel și fuioarele de cînepă toarsă, ca să aibă părintele cu ce să se ospăteze și boreasa dumnealui ce să țeasă în postul Paștilor.

— Dreptu-i ce-am auzit, cuscre Isaia, că vine de Bobotează vlădica din Sibii să sfințească apele la Bucium?

Întrebarea i-o pusese lui Isaia Cerbu, în drum, unul din feciorii lui Ion Joldea, Pavel, care venea cu Simion Țandra din pădure spre Cărpiniș, cu o sanie de lemne.

— Așa mi-a fost spus și mie părintele Suciu din Izbita. Cică a picat un crîsnic de la Sibii și-a dat de știre să-l aștepte pe măria sa poimîine, pînă în seară, că a doua zi, de Bobotează, iese vlădica să sfințească apele; iar de prînz se pregătește masă mare pentru oaspeți. Și a mai trimis vorbă prea sfințitul că aduce cu el porunci împărătești și că vrea să țină sfat, după slujbă, cu oamenii de încredere ai satelor.

— Da' doamna noastră cum se află? a întrebat Pavel Joldea.

— Doamna noastră se gată să bată cale lungă. Pleacă iară la Viena, să facă arătare la împăratul că domnii din Cluj nu vor să țină seamă de peceții lui.

— Cale bătută degeaba, cuscre Isaia, pe domni nu-i vom putea îndupleca decît cu lancea lui Horia, cum zice tata.

— Așa îmi bănui și eu cîteodată că ar gîndi și doamna noastră, numai că n-o spune cu glas tare, ca să nu ne pierdem noi nădejdea.

— Ba într-o zi are să ne-o spună și îmi pare că ziua asta n-o fi departe. Atunci să ne vezi, ai, doamne! dăduse glas de alături Simion Țandra, împingîndu-și căciula de pe ceafă și frecîndu-și mîinile.

Simion Țandra Pitoc era om în puterea vîrstei, de statură mijlocie, cu sprîncenele și mustățile galbene ca paiul de secară, cu căutătura apătoasă și blajină, dar aprig la fire și iute în mișcări ca veverița. Un bătrîn al satului, la o șezătoare, grăise cîndva o vorbă de duh despre dînsul, adresîndu-se celor ce se aflau de față: „Vedeți, măi, că lui Țandra îi sare iute țandura". De atunci l-au poreclit Țandura, dar el nu se supărase și răspundea la poreclă cum ar fi răspuns la adevăratul nume, socotind cu bătrînească înțelepciune că omul care nu știe de glume n-are ce căta pe lume.

— Coasa ta, Simioane, îi bătută și ascuțită, așa am auzit, îi întoarse vorba Isaia Cerbu.

— Ieste dară, întărise Țandra. Gura ageră ca briciul! O țin în casă la scuteală. Pe grinda casei. Nu știi ceasul și clipita cînd i-o veni vremea.

— O mai țin și alții tot așa, n-avea grijă, rîsese bătrînul cu o sclipire șireată în ochii lui mici. De asta mi se-mpare că vlădicul a lăsat cetatea Sîbiiului în zi de praznic și umblă cu crucea pe guduraiele noastre...

Cei doi deslușiseră oarecum înțelesul din vorbele bătrînului și Țandra Pitoc suduise pe toți popii și vlădicii de pe lume care umblă cu cuvîntul domnului ca să ia colacul omului.

Pavel Joldea mai întrebase, mutîndu-și biciul de pe un umăr pe altul:

— Aflat-a doamna noastră că vlădica vine de Bobotează la Bucium, cuscre Isaia?

— D-apoi cum, doamne iartă-mă, să nu afle? Se mișcă un fir de cetină, în pădure, fără știrea ei?

Pavel Joldea și-a îndemnat boii la drum și a pornit cu sania mai departe, peste nămeți, umeri în umeri cu Simion Țandra, să ducă vestea în Cărpiniș.

Despre vizita apropiată a vicarului episcopesc de la Sibiu, Caterina Varga auzise și bănuia ce gînduri putea să urmărească. Andrei Șaguna nu-i era un nume necunoscut. N-avusese răgaz să afle multe despre el, dar știa de mai înainte că nu poate să se deosebească de ceilalți înalți dregători ai bisericii, care ținînd într-o mînă crucea, în alta Evanghelia, nu făceau decît să-și slujească stăpînii. Ei propovăduiau cu limbă dulce cuvîntul iubirii, înlesnind dezlănțuirea celei mai cumplite prigoane. N-avea decît să vină prea cinstitul locțiitor de episcop să sfințească apele, să țină predică și să se ospăteze cu domnii. Va ști ea, în urmă, să mănture pleava vorbelor deșarte, pe care le va duce vîntul mai departe. Nici vlădica Ardealului n-are să scoată din „Evanghelia de la Matei cetire" alte pilde decît părintele Costea din Cărpiniș; poate le va tîlcui cu mai multă dibăcie, căci popii, cu cît sînt mai învățați, cu atît se pricep să fie mai fățarnici.

Ar fi putut, cu aceeași ușurință, să-l înfrunte pe vlădica Ardealului, așa cum îi tăiase craca de sub picioare părintelui Costea; dar întreprinderea i se părea prea cutezătoare, fiindcă biserica, de data aceasta, va fi înconjurată de copoii poliției,

care atît așteaptă, ca s-o prindă. Caterina Varga hotărîse, așadar, să rămînă acasă în ziua de Bobotează. Va sta în ascunzătoarea ei, la pîndă, să vadă ce se va întîmpla.

Andrei Șaguna s-a urnit la drum, în sanie cu patru cai, din Sibiu prin Sebeș, pînă la Zlatna, făcînd popas de o noapte la Bălgrad, unde îl aștepta protopopul Turcu, cu pat cald și cu o cină arhierească, de la care nu putea să lipsească tămîiosul de Șard, cu gust de busuioc sfințit. Înainte de cină a ținut sfat de taină cu vicecomitele Pogány. În dimineața următoare au pornit la drum împreună. Vremea era aspră. Neaua sclipea ca o pulbere de diamanturi sub lumina sticloasă a soarelui îmbujorat de ger; dar crivățul stătuse, iar preasfinția sa, înfășurat în blănuri de jder, de vulpe și de lup, n-a suferit de frig și nu i-a înghețat nici barba.

La Zlatna, Andrei Șaguna și vicecomitele au tras de-a dreptul la domnul Nemegyei, administratorul domeniilor regale, cu care a sfătuit pînă după miezul nopții, despre cele plănuite dinainte. Vicarul episcopesc era un om cu frica lui Dumnezeu, care nu voia să lase nici o faptă a sa în voia întîmplării, ci pe toate le socotea dinainte cu înțeleaptă prevedere, ca nu cumva să-și vîre coada diavolul și să-i răstoarne planurile cu susul în jos.

De la Zlatna l-au luat și pe judele nobililor, Grigore Tövisy, și în ziua a treia, spre seară, sania domnească a oprit la Abrud. În cotul drumului de la Bucium-Cerbu, înainte de a intra în Abrud-sat, le-a ieșit înainte, ca din întîmplare, Iosif Wohlhirt, administratorul silvic din partea locului, însoțit de doi gornici în șube de oaie, cu puștile pe umăr. Sania a oprit, și sunetul zurgălăilor care brăzda văzduhul acelei după-amiezi geroase a înghețat pentru cîteva clipe. Slujbașul domenial a salutat cu o protocolară înclinare și s-a apropiat de cele trei înalte fețe încotrojite în blănuri. Raportul a fost scurt:

— Am înalta cinste să raportez că doamna Caterina Varga se află pe teritoriul comunei Bucium. Oamenii mei au zărit-o și aseară, și astăzi de dimineață. Prin aceiași oameni, iscodind pe departe, mi s-a spus că n-ar avea plănuit vreun drum în afara comunei, cel puțin pentru următoarele trei sau patru zile.

Vicecomitele Pogány a dat din cap:

— Bun! Observați mai departe!

Și sania s-a urnit iar cu grindina zurgălăilor, lăsînd în urmă trîmbe de pulbere albă și pe Iosif Wohlhirt încremenit în poziție de salut.

★

În dimineața zilei de Bobotează, biserica din Izbita era plină de lume. Oamenii aflaseră despre venirea vlădicului și se strînseseră din șase sate, ca la urs. E drept, că pînă atunci gîrla lor nu mai fusese sfințită de o față arhierească. Au cam încruntat puțin din sprîncene cînd l-au văzut pe preasfințitul că vine însoțit de domnul viceprefect al comitatului, George Pogány, și de domnul Ion Suluțiu, directorul băilor din Abrud. Ba se mai ivise cu ei și un alt oaspe, nepoftit, un bărbat mărunt care dădea mereu din mîini, domnul avocat Alexandru Bohățel, pe care băieșii din Abrud-sat și Cărpiniș îl cunoșteau, că îl tocmiseră mai demult să le cîștige drepturile la judecată și nu isprăvise nimic. Văzînd, totuși, că nu umblă pandurii prin sat și trimișii stăpînirii nu-s înarmați, buciumanii s-au mai liniștit puțin și s-au închinat la icoane, fără teamă de iscoade.

Leturghia s-a desfășurat după rînduiala din cărți. „Sfințirea apelor" a slujit-o însuși preasfințitul Andrei, cu părintele Suciu alături, iar crucea a scos-o din apă, ca în toți anii, moș Moise Felea, curatorul din Bucium-Muntari. Apoi lumea a așteptat să vorbească vlădica. Și vlădica a vorbit. A luat-o cam de departe, cu pilduiri din Biblie, a pomenit despre porumbelul,

semn al păcii, care se arătase pe cer, cînd s-a fost botezat Isus în apa Iordanului, și fiindcă era cam frig, a mai scurtat-o, coborînd pe pămînt, la necazurile oamenilor. A spus că stăpînirea miloasă ordonase să se judece cît mai grabnic plîngerea locuitorilor, și de aceea venise împreună cu domnul avocat Bohățel, care s-a învoit să poarte mai departe treburile procesului.

— Pe-ăsta îl știm noi, nu ne trebuie! a strigat, de prin margine, un băieș mai tînăr din Cărpiniș.

— Iepure de două hotară! a adăugat Țandra Pitoc. Roade și dintr-o parte, și din cealaltă.

— Nu ne trebuie! Nu ne trebuie! au izbucnit glasuri din adunare, ca și cum lumea strînsă la marginea apei s-ar fi învoit, pînă la urmă, să-i facă sînge rău preasfinției sale.

Andrei Șaguna s-a oprit, trecîndu-și prin barbă o mînă prefăcut supărată, și a rotit privirea lui isteață asupra mulțimii:

— Aveți voi pe un altul, fiii mei, căruia i-ați dăruit încrederea? a întrebat vlădica, dinadins, cu o mlădiere a glasului în care oamenii n-au putut citi momeala vicleană a înaltului prelat.

Oamenii au strigat din toate părțile:

— Avem! E doamna noastră! Să vie doamna noastră!

— E vorba despre doamna Caterina Varga? a întrebat, prefăcîndu-se neștiutor, Andrei Șaguna. Să poftească! Vom fi bucuroși să ne sfătuim împreună.

„V-ați lipsi de-așa bucurie", a mormăit printre dinți Ion Joldea din Cărpiniș, care se trăsese mai la o parte.

— Care din noi merge s-o aducă pe doamna noastră? a întrebat Moise Felea, cel care scosese crucea din apă.

— Să se ducă Simeon, s-a grăbit să-și dea părerea părintele Suciu, care cam știa rosturile casei lui Isaia Cerbu, cine-o păzește și cum.

— Simeon cu alți nouă ! hotărî moș Ion Bîrlea, cu o temere pe care nu și-o putea ascunde.

Caterina era nerăbdătoare să afle cum s-a desfășurat cucernica vizită a preasfinției sale, dar nu se aștepta să fie poftită. Cînd i-a văzut venind pe cei zece, le-a ieșit întru întîmpinare, pe prispa casei, cu o întrebare puțin îngrijorată :

— Ce s-a întîmplat ?

— Nu s-a întîmplat nimic, doamnă, a răspuns Simeon Cerbu. Slujba s-a săvîrșit după rînduiala ei și crucea a scos-o din apă tot Moise Felea. Preasfințitul a ținut predica, ne-a spus vorbe blînde, cică s-a dat poruncă pentru grăbirea judecătilor, a venit cu un procatăr de la Cluj, unul Bogățel, sau așa cumva, dar noi am strigat că nu ne trebuie, că noi nu ne încredem decît în doamna noastră. Și-acum, vlădica vă poftește. Vă așteaptă să stați de vorbă.

— Cătane sînt ?

— Nici cîți am botezat eu. Nu-s nici cătane, nici panduri, or rămas acasă. E numai preasfințitul, cu părintele Suciu, cu vreo doi nădrăgari și procatărul. D-apoi credeți că porneam să vă chemăm dacă zăream vreo urmă de pușcă ? Nu-i nici o primejdie, măria-ta. Eu zic să veniți.

— Mi-e teamă de capcană, Simioane. Cinstitele fețe bisericești sînt viclene... Voi să fiți cu ochii în patru !

— Nici o grijă, măria-ta. Las' pe noi.

Caterina a îmbrăcat șuba ei grea de blană de lup și s-a înfățișat preasfinției sale cu cei zece flăcăi în jurul ei. Andrei Șaguna a întîmpinat-o cu surîs de untdelemn sfințit și i-a dat arhierească sa binecuvîntare, deși știa că nu-i drept-credincioasă, ci de lege papistășească.

— Sînt fericit că am plăcerea să cunosc pe nobila doamnă Caterina Varga, a început episcopul. Faima numelui dumnea-

voastră a trecut demult pragul munților, și eu însumi am auzit despre dumneavoastră numai lucruri bune...

„...De la cei care au trimis husarii să mă prindă", a gîndit Caterina, căreia introducerea mieroasă a preasfințitului Șaguna nu i-a plăcut.

— Fiindcă înaltul guvern dorește să dea dezlegare cît mai grabnică doleanțelor poporului din munte, m-am gîndit să ne sfătuim care ar fi calea cea mai prielnică pentru a ajunge la liman... Aș vrea să cunosc din gura dumneavoastră toate temeiurile de drept pe care ne putem sprijini. Știu că ați izbutit să cîștigați încrederea locuitorilor și că dumneavoastră puteți să ne vorbiți ca un împuternicit al lor. Aici de față e domnul avocat Bohățel de la Cluj, care a cercetat, de asemeni, cauza moților noștri scumpi...

„Nu mai poți de dragul lor", gîndi Caterina, iar cu glas tare spuse:

— Domnul avocat Bohățel a mai avut o dată în mînă cauza moților și a izbutit să tărăgăneze procesul ani de-a rîndul...

— Lucrurile s-au schimbat de-atunci, a încercat să se scuze avocatul.

„Numai voi ați rămas aceiași", a gîndit Caterina, apoi a rostit scurt și rece:

— Vom vedea!

Lumea stătea îmbulzită în ograda bisericii și în drum, alături, pînă la marginea văii. Părea o apă revărsată de sumane albe, mițoase, pe care erau împlîntate măștile osoase, cu căutătura aspră, ale bătrînilor. Pentru a se apăra de ger, muierile purtau glugi din aceeași pănură albă, iar bărbații cușme negre de oaie; cîte un om din fiecare casă avea în mînă doniță de brad cu aghiasmă și firul de busuioc, luate de la sărbătoarea cea mare a „sfințirii apelor". Mulțimea își ținea răsuflarea ca să asculte cu pătrundere sfatul acesta între trimisul lui Dumne-

zeu și trimisul muritorilor, de față fiind și uneltele satanei, oamenii stăpînirii.

Episcopul și-a trecut mîna stîngă prin barbă și cu dreapta a făcut un gest de galantă supunere:

— Cu dumneavoastră, onorată doamnă, am avea multe de vorbit în această privință. Noi mergem să prînzim la părintele Suciu. Vreți să ne faceți cinstea să veniți cu noi? Vom sta de vorbă, ospătîndu-ne.

Caterina s-a uitat în jurul ei și n-a văzut decît oameni în tundră. Erau bunii oameni ai pămîntului. Apoi a căutat cu ochii chipul preasfinției sale. Privirea lui părea senină ca un cer pictat cu îngeri și surîsul dulce și îmbietor ca o poftire în rai. Îndărătul vicarului episcopesc stătea domnișagul; viceprefectul Pogány, Ion Șuluțiu, popa Suciu și administratorul silvic Iosif Wohlhirt, care își terminase pînda. În spatele acestuia, străjuiau doi din gornicii care păzeau pădurile Buciumului. Caterina a tresărit văzîndu-i și i-a părut de mirare că le lipseau pușile. A avut totuși o clipă de șovăire, pe care și-a înfrînt-o. I-a trecut prin minte amara destăinuire a lui moș Ion Bîrlea cu privire la întîmplările de demult: „Popii l-au mîncat fript pe Horia. Popii și gornicii. Ei ne-au vîndut căpeteniile și au luat talerii trădării, în piața din Zlatna, din mîinile călăilor... Popii și gornicii..."

— Atunci, prea onorată doamnă, să mergem, a rostit înalta față bisericească, cu același zîmbet.

— Poftiți la sanie, a spus popa Suciu curtenitor. Preoteasa ne așteaptă cu prînzul.

Oamenii pămîntului, mîndri de cinstea cu care înfățișătorul puterilor dumnezeiești o înconjura pe doamna lor, își împărtășeau, unii altora, în șoaptă, mulțumita lor uimire.

— A poftit-o vlădica la masă!

— Mare cinste pentru doamna noastră!

— Semne bune de la Dumnezeu.

Caterina, cu pași șovăitori, s-a îndreptat spre poarta ogrăzii bisericii, mergînd alături de înaltul prelat învești mîntat în lunga-i leveleandră liliachie și ținînd în mînă, cu o studiată cochetărie, cîrja neagră de abanos, cu măciulie de argint.

Afară, în drum, aștepta sania largă, boierească, cu patru cai negri înhămați, care, de neastîmpăr, frămîntau zăpada în loc sub copitele grele, scuturîndu-și coamele înzurgălate.

— Poftiți la sanie, a spus iar popa Suciu. Noi vă urmăm pe jos.

De la poarta bisericii pînă la casa părintelui, peste vale, nu era mai mult de o bătaie bună de pușcă. Neaua dripită de pașii oamenilor pe tot latul drumului, făcut pîrtie netedă, strălucea în soarele blînd al amiezii de iarnă. Nimănui nu i-ar fi părut că pentru o palmă de drum ar fi nevoie de o sanie cu patru cai, încărcată de blănuri și cergi, ca să nu degere călătorii. Dar Caterina și-a zis că prinții bisericii nu se simt bine, ca și prinții de coroană, decît înconjurați de ceremonie și fast.

Binevoitorul episcop i-a luat mîna și a ajutat-o să se urce în sanie, arătîndu-i locul din dreapta și acoperindu-i genunchii cu blana sură de lup, cusută pe o cergă sibiană.

Sania a apucat-o domol pe inima drumului și în urma ei au pășit părintele Suciu și domnii. Caii mergeau la pas, scuturîndu-și, nervoși, zurgălăii înșirați pe fîșii de curele. S-a urnit și adunarea de oameni ca să petreacă pînă la casa popii pe marile cisturi care trebuiau să sfătuiască, împreună cu doamna Caterina, asupra soartei lor.

Din sanie, Șaguna și-a rotit privirile peste cele trei culmi de munte, adunate parcă la sfat, ca trei uriași în glugi de nea, deasupra satului Izbita, și a spus, cu intonația prețioasă a omului de salon, în cea mai aleasă limbă ungurească:

— Frumoase locuri, onorată doamnă! Frumoase și odihnitoare. Balsam pentru neliniștile sufletului și pentru amarurile inimii...

— Viața oamenilor de-aici mai are nevoie și de alte leacuri, excelență.

— Hotărît, onorată doamnă, și înaltul guvern nu va precupeți nici o strădanie... Dar despre asta vom avea timp să discutăm mai tîrziu, a răspuns Șaguna, ridicîndu-și iar ochii spre înălțimile Măgurii. Priviți, onorată doamnă, această culme, parcă e Soractele lui Horațiu...

Caterina a tăcut, nevrînd să tulbure contemplația galantului vicar episcopesc, furat de poezia naturii fruste și de asociațiile cărturărești pe care aceasta i le trezea.

Sania trecuse podul peste vale, lîngă moara lui Danciu cu roata de apă ferecată în horbotă de sloiuri, și se afla acum în fața casei parohiale. Vizitiul oprise, înfășurîndu-și pumnii în curelele hățurilor și trăgîndu-i spre piept. Părintele Suciu cu domnii care-l însoțeau se găseau la un pas înapoia saniei. Marea de poporeni, în revărsarea înceată, intrase tocmai pe pod, în urma judelui sătesc, a cantorilor și a gornicilor lui Wohlhirt. Unii grăbeau să ajungă cît mai repede la poarta popii, să mai audă ceva din vorbele înalt-preasfințitului și ale doamnei Caterina, să poată duce pe la vetrele lor o fărîmă de bucurie. Simion Țandra nu se mai înghesui în lumea care umpluse podul, ci coborî prin neaua mare pînă la genunchi la pînza apei, înghețată bocnă, o trecu în fugă și în cîteva clipe se află în fața saniei tocmai cînd oprise.

Șaguna, cu dulceață în glas și cu un zîmbet de glumeață dezamăgire, s-a întors spre Caterina:

— Frumoasă preumblare, dar mult prea scurtă, onorată doamnă, ca toate lucrurile plăcute... Cu îngăduința dumneavoastră, pînă se toarnă supa, am mai putea-o continua.

Caterina a avut o tresărire și în aceeași clipă a simțit mîna arhiereului încleștată pe brațul ei stîng. A înțeles, ca la lumina unui fulger, gîndul diavolesc pe care-l purta în minte capul

bisericii și, smucindu-se de sub încotrojeala de blănuri și pături, a încercat să sară din sanie. Andrei Șaguna a apucat-o zdravăn cu lumeștile sale mîini și a poruncit cocișului care știa ce trebuie să facă :

— Hajts, Iancsi![1]

— Nu mă lăsați, oameni buni ! a strigat Caterina, zbătîndu-se în brațele episcopului și căutînd zadarnic să scape.

Dar oamenii erau în urmă și vizitiul, ridicîndu-se în picioare, strunise hățurile, în vreme ce vicecomitele George Pogány sărea și el în sanie, pe partea din dreapta. Pleasna ascuțită a biciului a dat șuier prin văzduh, brăzdînd crupele lucioase ale înaintașilor.

Din locul unde se afla, Simion Țandra Pitoc s-a repezit în pieptul calului din stînga, prinzîndu-se cu mîinile de hamuri și încercînd să-l tragă cu toată puterea spre marginea drumului. Gîrbaciul lung de curea împletită, din mîna vizitiului, a fulgerat pe deasupra și l-a plesnit peste obraz. Omul și-a dus o mînă la ochi și înaintașul din stînga s-a grămădit cu copitele asupra lui.

— Mînă, mînă odată ! s-a răstit Șaguna.

În clipa următoare tuspatru armăsarii au țîșnit ca o săgeată pe drumul Zlatnei, sub ploaia de bice, iar Simion Țandra a rămas ghemuit în drum, cu oasele bătucite, cu obrazul sîngerînd.

Lumea abia acum se dezmeticise, și în vreme ce popa Suciu se grăbea să intre în casă, cu domnii ce-l însoțeau, cu Wohlhirt și cu cei doi gornici care acolo își lăsaseră puștile, afară, în drum, răsunau glasurile buciumanilor :

— Au răpit-o pe doamna noastră !

— Vlădica ne-a vîndut.

— Săriți, măi !

---

[1] Dă-i zor, Ioane ! (n.a.)

Simeon Cerbu cu alți trei feciori au sărit pe cai și au pornit în fugă după sanie. Dar cum puteau să ajungă din urmă pe cei patru telegari ai preasfinției sale, care zburau în galop pe pîrtia netedă, de parcă aveau aripi la copite? În depărtare abia se mai zăreau două brațe ridicate spre cer, ca ale unui înecat care piere în valuri și căruia nimeni nu-i mai poate veni în ajutor. Cei patru călăreți au mai gonit o bucată de vreme, dar văzînd că sania se pierde în zarea aburită de ger, ca o vedenie, s-au oprit pe loc și au suduit una bună. Altceva nici nu mai aveau ce face.

— Ai văzut cu ce gînduri umblă preasfințitul?
— Să-l ia dracu, și mama dracului!
— Și ce gîndești că se întîmplă acum, cu doamna noastră?
— Or s-o închidă, ce mai întrebi!
— Și noi cum rămînem?
— Pe noi or să ne mănînce cîinii...

Oamenii s-au întors pe la casele lor ca de la o înmormîntare. Părintele Suciu, pe care Simeon Cerbu cu ai lui îl încolțiseră, mai-mai să-l sfîșie, s-a jurat pe Maica-Precistă și pe moaștele sfîntului Pantelimon că n-a știut nimic despre urzelile vicarului din Sibiu, fiind bun nevinovat, ca un miel alb abia născut. Bucatele pregătite se răciseră, iar despre prînz nici pomeneală nu mai putea să fie. Momeala nu-ți mai trebuie, după ce ai prins vînatul.

Ajungînd la Zlatna, Andrei Șaguna, a făcut un popas la casa domnului administrator Nemegyei, care îl aștepta cu o ceată de panduri, cum se învoiseră dinainte. Văzînd cum prada se mai zbătea încă în brațele care o strîngeau, el s-a grăbit să-l cruțe pe sfinția sa de osteneală și a dat poruncă oamenilor lui să se urce în sanie și să-i pună Caterinei Varga lanțuri la mîini și la picioare. Misiunea lui Andrei Șaguna se încheiase. El a continuat, totuși, s-o însoțească pe Caterina Varga, în aceeași

sanie, pînă la Aiud, ținînd s-o predea personal în mîna baronului Bánffy, prefectul comitatului. Caterina Varga, care nu scosese un cuvînt toată vremea, înțelegînd că orice împotrivire e zadarnică și orice vaiet o umilință, nu i-a spus la despărțire, episcopului, decît o vorbă :

— Iudo !

Andrei Șaguna a lăsat privirea în jos și a încercat să-și îndreptățească gestul mișelesc, șoptind în barbă, ca și cum ar fi stat de vorbă cu propria lui conștiință :

— Am scăpat pe credincioșii mei de-o femeie primejdioasă, care îi împingea la pierzare...

— Ți-ai vîndut neamul pentru o cîrjă de episcop, *sfinția ta !* a răspuns Caterina, întorcînd capul cu dispreț din mijlocul pandurilor înarmați care se grăbeau s-o ducă.

Intr-adevăr, trădarea lui Andrei Șagura n-a rămas nerăsplătită. Intr-o scrisoare pe care i-a scris-o, o lună mai tîrziu, în februarie, contele Teleki îi mulțumea pentru prinderea „înșelătoarei Caterina Varga" și îi făcea cunoscut că „a raportat forurilor mai înalte", care l-au însărcinat „să-i exprime din partea acelora preaînalta lor mulțumire pentru rîvna dovedită în această împrejurare".

Andrei Șaguna a ajuns mai tîrziu nu numai mitropolit, ci chiar baron, dar fapta urîtă pe care a săvîrșit-o a rămas să tragă greu în cumpăna fărădelegilor sale. Spre sfîrșitul aceluiași an, în decembrie 1847, s-a ținut la Turda alegerea de episcop ortodox al Ardealului. Andrei Șaguna n-a culeș decît douăzeci și șapte de voturi din nouăzeci și unu, adică nici a treia parte. Cauza acestui insucces a arătat-o guvernatorul Ardealului, același conte Teleki, care s-a văzut nevoit să raporteze împăratului că „episcopul neunit se bucură de prea puțină popularitate, în urma arestării faimoasei Caterina Varga". Cu toate acestea, sau mai curînd tocmai pentru aceasta, împăratul, folosind drep-

tul de a numi pe unul din cei trei candidați cu mai multe voturi, l-a întărit pe Andrei Șaguna, răsplătind cu o cîrjă de episcop actul lui de trădare, așa cum spusese Caterina. Ambițiosul vicar își atinsese ținta dorită.

Caterina Varga a stat cîtva timp prizonieră la Aiud, de unde a izbutit să scrie surorii sale, călugărița ursulină din Sibiu, aceste rînduri simple și pline de curaj: *„Dragă soră, știu că din inimă dorești să auzi ceva bine despre mine, dar nimeni n-a venit pînă acum să mă cerceteze. Aștept în fiecare ceas să aflu de ce fapte sînt învinuită. Altfel, am masă și pat bun în casa domnului pîrcălab, unde am fost dată în pază. Pentru aceasta, te rog și acum, în primul rînd pe tine, scumpa mea soră cu inimă simțitoare Elena, să nu plîngi pentru mine. Soarta mea eu singură mi-am ales-o...“*

Caterina Varga știa de mult primejdia care o pîndește și, disprețuind-o, a mers în întîmpinarea ei.

După o prelungită așteptare de mai multe luni, Caterina a fost strămutată, în vara anului 1847, din Aiud la închisoarea de sub poarta cetății Alba-Iulia și încarcerată în același ochi de temniță unde își trăise ultimele lui zile neîmpăcatul Horia. Mergînd în munți pe urmele iobagului din Albac, „doamna noastră“ avea să poarte într-o zi aceleași lanțuri care strînseseră odinioară truditele picioare ale iobagului din Albac.

XIV

În acel an, topirea zăpezii venise de la o zi la alta, rostogolind în goană valurile învolburate ale Arieșului, desprinse dintr-o dată din încleștarea înghețului. Apa rîului cu toane, care în toiul verii aleargă cuminte, sărind în joc sprințar peste prundișul cu răsfrîngeri argintii, trecea acum ca un puhoi tulbure, purtînd de-a valma hălci de pămînt și rădăcini de copac, rupte din inima pădurii. Timpul era prielnic pentru pornirea lemnelor la vale.

Iarna întreagă pădurarii lucraseră la întocmirea stînjenilor. Copacii cei mari, buni de clădit, purtau încă din toamnă semnul încrustat al osîndei lor de tăiere. Pădurarii începeau să iasă, cu toporul sub braț, de cum dădeau să cadă primii fulgi. O familie de iobagi trebuia să clădească și să coboare pînă la opt stînjeni, în dricul iernii, pe gerul cel mare, că atunci fugeau mai bine lemnele pe jilip. Jilipul era un jgheab larg de scînduri, sprijinit pe stîlpi din loc în loc, pe-al cărui pat de gheață alunecau buștenii la vale, ca sania. Pentru făcutul unui stînjen, lucru de-o săptămînă cu mersul și venitul, jelerii primeau treizeci de creițari, iar iobagii, în zilele de robotă, nimic. Pentru coborîrea pe jilip a unui stînjen, se plătea, cînd se plătea, cinci creițari. Munca pădurarilor era anevoioasă și legată de mari suferințe. La cîți nu le degeraseră urechile, fața, mîinile pînă la umăr și picioarele amîndouă! Adăpostiți numai sub acoperămîntul brazilor, dormind somn mereu tresărit pe cetina așternută în zăpadă sau în colibele strîmte, la cîți nu le-au rupt

brațele și nu le-au zdrobit capul trunchiurile de copac, care coborau pe jilipul lucios și înghețat ca osul!

Hrana? Fiertură de mălai cu lictar de prune, pîine mai neagră decît cărbunele, cu scoarță de lemn și ciocane de cucuruz, mestecată cu tărîțe de orz; crumpene coapte în spuză, uneori; iar un strop de lapte ori o fărîmă de brînză, niciodată.

Așa trăiau robii pădurii, cîte șase pînă la opt săptămîni de iarnă, îndurînd laolaltă frigul, foamea și frica de moarte, chinuri amarnice, fără merinde și fără adăpost, purtați zile întregi de la un loc la altul, răsplătiți pentru truda lor istovitoare cu lovituri de bîtă, iar cînd lucrul nu se isprăvea la timp, legați cot la cot și duși la curte, unde îi închidea drept pedeapsă în cotețul porcilor.

O dată cu dezghețul, lemnele porneau la vale pe albia Arieșului. Era mai ieftin și mai lesnicios pentru stăpînul stînjenilor decît căratul cu boii pe drumurile desfundate din primăvară; dar pentru muntenii truditori, munca nu era nici mai ușoară și nici mai puțin primejdioasă. Oamenii intrau pînă la brîu și de multe ori pînă dincolo de subțiori în volbura undei reci — numai sloiuri de gheață și zăpadă topită — ca să împingă cu cîrligele de fier stînjenii la vale.

Purtate de năvala rîului, lemnele se împiedicau din loc în loc și se grămădeau unele peste altele, la o cotitură a țărmului sau înaintea unui prag de stîncă, ridicîndu-se deasupra vîrtejului de ape, ca turnul unei cetăți de bîrne. Lemnele trebuiau să fie desprinse din încleștarea lor și îmbrîncite pe valuri, să ajungă pînă la locul din vale, de unde călătoreau cu plutele mai departe. Turnul cetății de bîrne se prăbușea cîteodată, îngropînd sub dărîmături pe pădurarul fără noroc, care zadarnic ar fi încercat să se ferească. Trupul lui, prins și amestecat printre lemne, se ducea la fund sau îl lua valul, iar ceilalți, care coborau cu moartea spumegînd sub picioarele lor, îl scoteau

cu cîrligele la mal, ca pe un trunchi de copac fără viață. Pe unii din ei nu-i mai găseau niciodată. Nici un trunchi de copac nu se pierdea. Un iobag mai puțin nu era pagubă. N-avea nimeni grija lui. În adîncul apelor, se afla loc de odihnă pentru toți...

În iarna aceea se tocmise și Simeon Cerbu la clăditul stînjenilor din pădure. Domnul Nemegyei, administratorul domeniilor din Zlatna, care cunoștea toate cele petrecute la răpirea Caterinei Varga, ca și cînd ar fi fost de față, aflase că Simeon pornise cel dintîi, călare, în urmărirea saniei, și de atunci îl trecuse la catastif, dînd poruncă să nu mai fie primit la lucrul din mină. Vasile Medrea, ortac credincios și fîrtat de sînge, l-a urmat, fiindcă unul fără altul nu puteau, și dacă împreună scoborau în măruntaiele pămîntului după aur, împreună aveau să pornească și lemnele la vale.

Simeon Cerbu s-a deprins repede cu munca de pădurar, că era isteț și priceput la toate. Avea picioare zdravene și mînă îndemînatică. Neam de lemnari, din tată în fiu. Niciunul nu-l întrecea la coborîrea lemnelor pe jilip și nimeni nu se strecura cu atîta îndemînare printre trunchiurile care pluteau pe apă. Sărea ca o veveriță de pe un lemn pe altul și juca deasupra lor, în undele Arieșului, făcîndu-le să se învîrtească sub tălpile lui ca niște sfîrleze. Iar cînd se înălța la mijloc maldărul de lemne și se încălecau butucii unii peste alții, intra în învălmășeală și descurca grămada întreagă, risipind-o ca pe o turmă.

Plata pentru plutitul lemnelor era zece crăițari pe zi. Bani puțini, care trebuiau s-ajungă pentru toată casa. Noroc că Ravica era femeie harnică, se pricepea la torsul lînei și al cînepei, și din toamnă pînă-n primăvară nu se urnea de la furcă și război, sporind valurile de pînză cu lucrul mîinilor ei.

Cu toate s-ar fi împăcat, pînă la urmă, Simeon Cerbu. O singură mîhnire îi rodea sufletul, și n-avea leac pentru ea. Era nemîngîiat de pierderea „doamnei noastre" și, mai ales, se so-

cotea vinovat de moarte că nu știuse s-o păzească de-ajuns. Mirosise el că vlădica avea planuri ascunse, dar la atîta ticăloșie din partea unei înalte fețe bisericești nu se aștepta! Vasile Medrea, care îi stătea alături, luptîndu-se cu un buștean îndărătnic, i-a spus ca să-l mîngîie:

— De unde era să bănuim, frate Simeoane, cu ce gînduri viclene venise preasfințitul să ne blagoslovească apele?

Simeon Cerbu n-a răspuns. Stătea pe malul rîului, pîndind să nu se grămădească lemnele și să nu se încalece. Cînd se oprea vreunul și se așeza de-a curmezișul, împiedicînd scurgerea celor care veneau din urmă, Simeon Cerbu se azvîrlea în apă și, răsucindu-l cu o grabnică opintire a umărului, potrivea bușteanul de-a lungul și-i da drumul la vale. Acum, parcă plutitul se potolise. Lemnele goneau tot mai puține, două-trei laolaltă, apoi unul cîte unul, pînă cînd au încetat cu totul. Ultimul buștean a trecut singur, alunecînd în voia lui pe undele repezi, ca o luntre fără vîslași, furată de ape.

Era ceasul prînzului și oamenii de sus, din pădure, încetaseră lucrul. Simeon Cerbu s-a așezat la rădăcina unei scorburi de salcie și și-a scos opincile, căutînd în traistă un ștergar să-și usuce picioarele. Apa, rece ca gheața, îi ajunsese pînă dincolo de genunchi și tăișul frigului îl pătrunsese pînă la oase. Vasile Medrea s-a dus să caute un braț de vreascuri, le-a clădit pe un pat de frunze zvîntate și le-a dat foc cu scîntei din amnar. S-au apropiat amîndoi de flacăra care începuse să pîlpîie și au scos merindea din traistă. Vasile Medrea avea o bucată de mălai rece, puțină sare într-un colț de năframă și două cepe. Simeon Cerbu, o pită neagră și o felie de slănină rîncedă, pe care a împărțit-o frățește cu ortacul lui.

— Eu mă cam temeam, frate Vasile. Și la dreptul vorbind, a noastră e vina, că nu ne-am păzit...

Simeon Cerbu răspunse cu puțină întîrziere vorbelor prietenului său:

— Ar fi fost mai bine să fi rămas doamna noastră acasă...

— Ar fi fost mai bine, dar acu-i prea tîrziu să ne mai oblojim inima cu mustrări. Să chibzuim ce-am putea să mai facem.

— Adică, cum?

— Mi-a intrat în cap un gînd năstrușnic, frate Vasile. S-o scoatem din temniță pe doamna noastră!

— Ai cumva vreo știre unde-au dus-o?

— Am.

— Și nu mi-ai spus pînă acum, frate Simeoane? De cînd te-ascunzi tu de mine?

— Abia aseară s-a întors tata de la Aiud și mi-a adus vești. De trei luni bate drumurile, întrebînd. Nimeni nu voia să-i spună. Oamenii nu știu, ori se feresc. Atîta a putut să afle că vlădica a dus-o cu sania pe doamna noastră la Zlatna, și de-acolo la Aiud. Unde? Gîndeam că au închis-o în arestia comitatului, da' nu-i acolo, că i-a spus verde un portar de la varmeghie. Numai acum trei zile o muiere din Vinț, care-a umblat vineri la tîrg la Aiud, a vorbit așa, la întîmplare, că în casa pîrcălabului Molnár se află închisă o doamnă străină, pe care o păzesc cu grijă mare, să nu afle nime.

— Pîrcălabul Molnár? Îl știu. Stă dincoace de pod, pe drumul Blajului, aproape de biserica reformaților, lîngă livada popii...

— Acolo. N-o țin rău, după cîte a putut să știricească tata. Pîrcălabul Molnár s-a întîmplat să fie un om de omenie. I-a dat pat curat, mîncare destulă și-a lăsta-o să scrie surorii ei la Sibiu. Nouă, nu.

— Și ce te-ai gîndit?

— Am socotit așa, că treizeci de feciori hotărîți, venind pe înserat de peste munte, ar putea să calce casa pîrcălabului, ca niște oameni pașnici, să pună căluș la gură caraulelor și s-o ia cu ei pe doamna noastră, călare, fără să ne-atingem de-un fir de păr din capul domnului Molnár. Ce spui?

— E pază multă?

— Trei jăndari, cu strajamesterul patru.

— Trei jăndari, cu strajamesterul... tot trei. Trecem prin ei ca la nuntă!

— Sîmbătă, după asfințitul soarelui, gîndesc că ar fi mai potrivit. Tu adună oamenii. Să aibă cai buni. Nu mergem deodată, ci răsfirați. Ne adunăm la capătul Aiudului dinspre Blaj, lîngă fîntîna cu cumpănă unde se adapă vitele.

— O știu.

— Mai vorbim deseară. Acum scoală, c-au început să vină lemnele. Ia vezi numai cum s-au turnuit, cît timp am stat de vorbă.

Era un loc unde Arieșul cotea cam scurt, întîlnind în drum împotrivirea unui perete de stîncă. Stăruind să străbată mai departe, apele se adunau într-un ochi adînc, rotindu-se în vîrtejuri înspumate. Fierbeau înciudate, ca într-un țest de piatră, și anevoie se hotărau să ocolească stavila care le stătea împotrivă, silindu-le să-și mute albia pe alături. Aici, în această volbură mînioasă, buștenii veneau grămadă, se propteau de-a curmezișul și se ridicau în picioare, se învîrteau pe loc și se încălecau, tot mai mulți și crescînd mereu, într-o clădire uriașă, pe care valul nu putea s-o poarte mai departe. Pădurarul trebuia să se cațere pe movila de lemne și să desprindă buștenii unul cîte unul, scoțîndu-i din bulboana care-i frămînta în loc și îmbrîncindu-i dincolo de peretele de stîncă, pe sforul apei curgătoare.

Simeon Cerbu s-a aruncat în rîu, fără să mai pregete și, sărind de pe o treaptă pe alta pînă în vîrful movilei de lemne,

s-a apucat să descurce locul, înfigînd cangea de fier în carnea buștenilor și trăgîndu-i la vale.

— Ia seama! a strigat Vasile Medrea, care venea din urmă, dar a fost prea tîrziu. Grămada de lemne s-a năruit deodată, ca o clădire zguduită de cutremur, și în clipa următoare Simeon Cerbu a dispărut sub dărîmăturile ei.

L-au găsit abia a doua zi, lipit de pragul stîncii, cu pieptul sfărîmat și țeasta zdrobită, fără să mai semene cu un chip de om. Ravica i-a potrivit oasele la loc și i-a acoperit fața cu năframa ei de mireasă. Vasile Medrea, bunul lui ortac și fîrtat de sînge, l-a spălat și l-a îmbrăcat cu hainele de sărbătoare. Două mătuși bătrîne i-au așezat de-a lungul trupului, în copîrșeu, un fir albastru de lînă, și picioarele i le-au legat cu un capăt de ață. Vasile Medrea i-a cioplit și i-a pus în dreapta o bîtă cît mortul de lungă, pentru drumul veșnic ce-l avea de făcut, iar în crestătura bîtei a înfipt un creițar, pentru plata vămilor la hotarele morții. Oameni din sat l-au privegheat toată noaptea și-au cîntat doinele care îi plăceau, în viață, lui Simeon. A doua zi, la pomană, Ravica l-a acoperit cu nu giulgiu țesut de mîna ei și a împărțit copiilor 99 de colăcei pentru cele 99 de vămi ale văzduhului, pe care avea să le treacă Simeon după moarte.

L-au pornit la groapă așezat pe crengi de brad, într-un car tras de patru boi cu clopot la grumaz și năframă în coarne. Iar Isaia Cerbu, rămas fără mîngîiere după pierderea fiului său cel mai mic, nu și-a mai acoperit creștetul capului, lăsîndu-l să-l bată vînturile și să-l ude ploaia.

Vasile Medrea, ortacul pe care numai moartea a putut să-l despartă de Simeon Cerbu, a purtat mai departe cutezătoarele gînduri ale acestuia. Strîngînd în jurul lui pe cei treizeci de feciori din garda Caterinei Varga, a încercat de trei ori pe timpul revoluției în cursul anilor care au urmat să pătrundă

în Alba-Iulia și să scoată din temniță pe „doamna noastră". A treia oară ceata lui a sporit cu o sută de buciumani, înarmați cu coase și topoare. Au coborît pe drumul Zlatnei, pe sub dealurile Ighiului și ale Șardului, s-au strecurat printre vii și au ajuns pînă la zidurile cetății, pe cîmpia unde odinioară fusese tras pe roată Horia.

Alba-Iulia, pe atunci cea mai puternică garnizoană din Ardeal, era păzită cu străşnicie de trupele colonelului August, și străji întărite stăteau de veghe, neîngăduind nimănui să pătrundă în cetate. Cinci flăcăi mai sprinteni, înlesniți de căderea nopții, au izbutit să sară zidul, cu poruncă să iscodească în ce loc e întemnițată Caterina Varga și cum s-ar putea ajunge pînă la ea. Niciunul nu s-a mai întors, și despre soarta lor nu s-a mai aflat nimic. Vasile Medrea și-a dat seama că numai o oaste înarmată cu puști și tunuri ar putea să ia cetatea și s-a întors în munți cu soții lui de luptă, așteptînd un ceas mai prielnic.

Ceasul acesta, însă, n-a mai sunat, iar Caterina Varga a rămas în temnița ei de la Alba-Iulia.

XV

Oamenii satelor din munții Abrudului n-au mai aflat nimic despre pătimirile Caterinei pe lespezile mucede ale temnițelor împărătești și nici n-aveau să afle vreodată ce gînduri i-au frămîntat cugetul în anii petrecuți după gratii, sub paza santinelelor, în așteptarea chinuitoare a judecății. Gîndurile acestea au fost însemnate totuși, de mîna osînditei, pe cîteva petice de hîrtie și îngropate, cu prilejul procesului, între maldărele de hîrțoage care împovărează arhivele tribunalelor. Și numai întîmplarea le-a putut scoate la lumină.

Era aproape de sîrșitul veacului trecut cînd ele au fost descoperite. Se scurseseră mulți ani de la acel început de primăvară cînd oamenii muntelui îl îngropaseră pe Simeon Cerbu o dată cu nădejdile lor de a mai regăsi pe doamna Caterina. Un tînăr avocat din Alba-Iulia, Titus-Livius Potolea, răscolind prin arhivele tribunalului, în căutarea sentinței unui proces cadastral din jurul anului 1850, a dat peste un dosar cu scoarțe cenușii, pe care condeiul unui caligraf încercat de la grefă însemnase, cu litere mari, asemeni celor de tipar: CRIMELE CATERINEI VARGA.

Caterina Varga! Numele acesta nu-i era străin tînărului doctor în iură. În copilărie, în casa țărănească de la Ighiu, unde deschisese ochii, îl auzise de la părinții lui, rostit cu evlavie.

Dosarul începea cu actul de acuzare cuprinzînd toate dovezile strînse împotriva Caterinei. Dar între scoarțele cenușii, cusute cu șnur, de care atîrna ca o decorație grea pecetea de

ceară roșie a Tablei Regale, mai erau cîteva foi acoperite de un scris mărunt și apăsat ce i-a atras luarea-aminte. Aruncîndu-și ochii asupra lor, avocatul Titus-Livius Potolea a înțeles că era vorba de însemnările zilnice ale osînditei. Cel care întocmise dosarul, un grefier grijuliu, așezase în ordinea datelor filele prăfuite și îngălbenite de vreme, dar după toate semnele ele nu însumau decît o parte din cuprinsul pe care trebuia să-l fi avut manuscrisul însemnărilor.

Titus-Livius Potolea a luat prima foaie și-a început să citească, la rînd, șirurile de slove, întregindu-le, pe alocuri, cu presupunerea, pe cele care se șterseseră. Nu era greu de ghicit cum au ajuns acele file în dosarul Caterinei Varga. Îi fuseseră, de bună seamă, confiscate și adăugate celorlalte acte ale procesului.

Iată, așa cum le-a reconstituit Titus-Livius Potolea, însemnările din acel dosar.

25 august 1847

Temnicerul meu e un om cumsecade. Îl cheamă Arpad. Mai multe nu știu despre el, și nici el nu pare dornic să-și povestească viața. E un rob ca și mine, numai că în loc să poarte lanțurile, are în paza lui cheile. Astăzi mi-a adus, sub cămașa-i murdară, o lumînare de ceară, un caiet cusut cu ață galbenă, două pene de gîscă și cerneală. În beciul unde m-a închis, sub poarta cetății, lumina soarelui nu pătrunde. Pentru mine, nu mai e nici zi, nici noapte. Trecerea timpului n-o măsoară decît bătăile inimii. Eu nu știu cînd răsare soarele și cînd apune. Solia lui n-ajunge pînă la mine. În amiaza vieții mele, lumina s-a stins și m-am cufundat în adînc de veșnică noapte. Temnița fără ferești e mormîntul meu. Eu nu-s decît o umbră topită în întuneric. Acum s-a aprins la căpătîiul meu o candelă, ca la căpătîiul unui îngropat de viu. La flacăra ei șovăitoare scriu aceste rînduri. Vor vedea vreodată lumina zilei?

Ochiul de temniță în care m-au închis e același care a văzut ultimele ceasuri de viață ale aprigului Horia. Omul care mă păzește n-a apucat zilele acelea, dar tatăl lui, de la care a moștenit cheile și slujba, i-a povestit cum l-a adus în fiare și cum a plecat iobagul din Albac spre moarte, dîrz și neîmpăcat. Fără un strop de lacrimă în ochii lui, care ardeau ca focul.

Horia trecuse de mult pragul tinereții, și pornirea lui n-a fost a unei inimi care se aprinde lesne. Ani mulți, de zadarnică trudă, vreo cincizeci, îi brăzdaseră urme adînci pe chip și tristul început de iarnă al vîrstei cărunte ninsese fulgi de cenușă pe chica lui împletită. Avea obrajii supți și brațe noduroase ca niște crengi de gorun. Numai glasul nu i-l auzise, fiindcă Horia, cît a stat în temniță, n-a vorbit nimănui.

Privesc alături de mine, în umbră, lucrurile neînsuflețite care mă înconjoară. Sînt poate aceleași pe care el însuși le-a privit. În strachina aceasta i-a adus gîdele fiertura amară a cinei lui cea din urmă. Din ulciorul acesta au sorbit buzele lui arse de setea de dreptate. De acest perete umed s-a rezemat fruntea lui înfierbîntată. Aceste lanțuri i-au însoțit pașii în drumul spre locul unde a fost dat morții, în groaznice chinuri. Am îngenuncheat și am sărutat pămîntul pe care au călcat truditele lui picioare.

Pînă la o vreme, el a fost, ca și mine, pribeagul zadarnicelor drumuri pentru căutarea dreptății. Iartă-mă, sfîntă umbră, că îndrăznesc să mă măsor cu tine! Ce înseamnă suferințele mele mărunte pe lîngă teribilul tău supliciu? Tu ai aprins o flacără care a cuprins toate zările; eu am întins o mînă slabă, cerșind cîteva fărîmituri de milă. Într-un singur chip ni se aseamănă soarta. Am căzut, amîndoi, prin trădare...

Se împlinesc astăzi patruzeci și cinci de ani de cînd am venit pe lume. Am încrestat ziua pe stîlpul ușii de stejar, unde țin răbojul săptămînilor, ca Robinson Crusoe pe insula lui pustie. Cine ar putea măsura mulțimea suferințelor mele, în acești patruzeci și cinci de ani ai trecerii mele prin lume? Pierzînd ocrotirea brațelor iubiților mei părinți la o vîrstă încă fragedă, am ajuns să mănînc pîinea amară a orfanului, și aruncată în toate părțile de valuri pe marea furtunoasă a vieții, anii veseli ai tinereții mele au fost copleșiți de multe schimbări și încercări fără număr. Rănile deschise ale inimii mele n-au cunoscut decît leacuri aspre. Nici atunci cînd am intrat, fără voia mea, în casa belșugului, nu m-am simțit fericită, și acum știu bine, de la răspîntia unde mă găsesc, că sufletul meu a fost mai sărac înainte și nu s-a îmbogățit decît în mijlocul celor sărmani. Mă opresc și privesc în urmă, săgetată de întrebări. Cine sînt eu? De ce mă aflu aici și ce rost am pe lume? Ce se va alege de mine și ce-o să las în urmă după moartea mea? Omul e o esență nobilă: suflet înțelegător și trup înzestrat cu simțuri. Intr-o clipă, mintea lui se înalță mai sus decît vîrful săgeții care ar fi pornit din arc de la facerea lumii și ar fi zburat de-atunci fără întrerupere. Eu însămi, desfăcîndu-mă cu gîndul din cătușele în care trupul mi-a fost prins, mă ridic pînă la hotarul veșniciei și-i vorbesc, dincolo de timp și de spațiu. Văd, peste veacul meu, o lume care vine și aud de departe, strigînd, glasul celor care vor fi! Dorința de-a cunoaște și rîvna de mai bine nu se vor stinge în noi niciodată, iar gîndul care s-a întrupat odată în faptă nu va muri nicicînd. Se va destrăma trupul meu, zidit din firava materie pieritoare, dar cugetul meu, simțirea care m-a însuflețit vor trăi mai departe în cei ce se vor naște după mine.

Sînt om! Aceasta înseamnă mai mult decît dacă aș zice că sînt rege! Au fost și sînt pe lume atîția regi, nevrednici în mărirea lor de-a fi socotiți printre oameni. Și sînt oameni care, prin omenia lor, stau mai presus de toți regii. E mai greu să fii om decît rege. Sînt om, și nici un titlu de noblețe nu prețuiește, pentru mine, mai mult. Sînt om și pe oameni îi iubesc, nu pe regi. Sînt om și mi-e de ajuns, fiindcă a fi mai mult decît atît nici nu se poate...

15 octombrie

De cînd se naște omul, durerile și plînsul
Îl însoțesc de-a pururi și sînt mereu cu dînsul;
Așa ți-e scris, o, frate al meu, de răni să sîngeri;
Pe drumurile vieții nu te-ntîlnești cu îngeri!
Voi să schimbați osînda ce v-a fost dată vouă,
Porniți o altă viață, ziditi o lume nouă!
Veniți să beți din cupa de aur a iubirii
Balsamul care-alină durerile-omenirii...

8 decembrie

Aștept zadarnic, de unsprezece luni, să fiu cercetată pentru faptele mele. Nimeni nu mă întreabă, nimeni nu mă cheamă, nimeni nu-mi cere socoteală. Îmi vine să cred, uneori, că am fost uitată dinadins în închisoare, iar ziua judecății mele nu va veni niciodată.

Nu sînt prea bună cunoscătoare a legilor, dar cu cît stau să mă gîndesc ce vină anumită ar putea să-mi arunce pe umeri acuzatorii mei, cu atît mai mult mă conving că nu există nici un temei juridic pe baza căruia să fiu condamnată. Eu n-am făcut altceva decît să mă împotrivesc nedreptății. Sînt o răzvrătită? M-am războit cu prigoana. Ce crimă am săvîrșit? Drumul mea a vrut să fie cel al legilor și nu port nici o vină dacă n-am izbutit să ajung pînă la capătul lui. Am bătut la ușile

stăpînirii și am pus sub ochii împăratului plîngerea satelor oropsite de domnii cei lacomi. Am pus o suplică pe masa judecății, și ea mi-a răspuns cu un ordin de arestare.

Oamenii aceștia nu sînt numai răi, sînt și proști. Ei nu pricep că poporul nu se va liniști după prinderea mea, ci frămîntarea lui va crește, pînă cînd într-o zi, apele vor ieși din albia lor, rupînd zăgazurile. Ei nu simt semnele furtunii. Merg cu ochii închiși spre pieire... Zadarnic vrei să arăți primejdia celui care nu vrea să vadă. Zadarnic îi vorbești celui care nu vrea să audă. Am încercat, cu puținele mele puteri de femeie, să împiedic o altă vărsare de sînge. Stăpînii nu m-au înțeles. Vor plăti scump prosteasca lor răutate! Aud freamătul mulțimii și văd zorile înroșite de flăcări... Ard cuiburile de nemeși, coboară moții la vale cu furci și cu coase, e ziua cumplită între toate a uciderii și-a răzbunării... *Dies irae*[1]! Iubite vere Albert, în ce gaură de șarpe te vei ascunde cînd va trebui să plătești pentru faptele tale?

1 ianuarie 1848

Am însemnat pe răbojul calendarului meu începutul unui nou an de suferință. Cîți vor mai urma de aici încolo?

N-am închis ochii toată noaptea. Am auzit ca de pe alt tărîm, la miezul nopții, clopotul cel mare al bisericii din cetate, despicînd în două veșnicia cu glasul lui prevestitor de furtună. Am stat și am cugetat din nou la soarta mea. Voi mai privi cu ochii mei albastrul cerului, vreodată? În adîncul temniței, nopțile sînt din ce în ce mai lungi. Nu mai aprind lumînarea decît în timpul cînd scriu, fiindcă nu pot să știu dacă temnicerul se va îndura să-mi aducă alta. Mănînc și gîndesc pe întuneric. Árpád a venit acum opt zile, cu un ciocan în mînă și o nico-

[1] Ziua mîniei. (n.a.)

vală pe umăr, mi-a făcut semn să mă întind la pămînt și mi-a tăiat lanțurile de la picioare. Am crezut că a doua zi voi fi dusă la întrebări. Dar n-a urmat nimic. Totul merge ca și pînă acum: adică stă pe loc!

Am citit de mult o carte despre stările din Franța. Scria acolo că înainte de a se fi dărîmat Bastilia, era de ajuns un petic de hîrtie, cu pecete regească, și oricare cetățean, pînă atunci liber, se trezea din bun senin la închisoare, fără cercetări și fără judecată. Erau osîndiți pe viață fără să știe; înmormîntați de vii din porunca regelui; uitați sub pămînt pe-o mînă de paie, pînă cînd moartea, mai milоasă decît oamenii, se îndura să-i ierte de restul pedepsei. În împărăția pajurei cu două capete, Bastilia n-a căzut încă! Privesc la para lumînării, în jurul meu, pereții jilavi, patul de scînduri, ulciorul cu apă, umbra mea în pervazul ușii și mă întreb dacă nu-i aceasta cripta de veci, unde oasele mele vor putrezi...

20 ianuarie

Iată o aniversare pe care aș șterge-o bucuros din calendarul meu. Se împlinește un an de cînd m-au închis. Cum aș putea sărbători ziua aceasta? N-ar mai lipsi decît să mă rog pentru iertarea păcatelor celui care m-a vîndut! Episcopul Andrei Șaguna! Ce dezgustător chip cu două fețe e acest om al bisericii, căruia nu i-a fost silă să se facă unealta poliției. O iscoadă în odăjdii. Lacheu cu crucea pe piept. *Tartuffe*[1]... A venit cu vorbe cucernice pe buze și cu planuri nevrednice sub frunte. Zîmbetul lui era muiat în otravă, iar mîna ridicată spre binecuvîntare stătea la pîndă ca o gheară. Mi-aduc aminte că am avut o clipă de îndoială în timpul cînd m-a poftit în sanie.

[1] Personaj al unei comedii de Molière, înfățișînd tipul fățarnicului în sutană. (n.a.)

Nu mă hotăram să mă urc. Mi-adusesem aminte că moș Ion Bîrlea spunea: popii și gornicii l-au mîncat fript pe Horia... Nu-mi voi ierta niciodată că am fost atît de nesocotită! Dar cine ar fi putut să creadă că un arhiereu se leagă să săvîrșească o faptă atît de mîrșavă, un plan atît de diavolesc?

Cînd vorbesc astfel, nu mă gîndesc la mine. Eu nu-s decît o frunză smulsă de vînt și purtată pe ape. O lacrimă din plînsul celor mulți: atîta sînt. Răul pe care mi l-a făcut mie aș putea să-l iert. Dar cine o să-l ierte că i-a vîndut pe-ai lui? Nu mă îndoiesc că și-a primit simbria cu vîrf și îndesat. Păstorului i s-a dat în seamă oile, să le tundă...

25 ianuarie

Un dușman pe care nu-l bănuiam pînă acum: frigul. Mi-au amorțit degetele scriind și mă mir că cerneala n-a înghețat încă. N-am văzut zăpada căzînd și nici crivățul nu mi-a șuierat la fereastră. Priveliștea albă a rămas afară. Iarna nu mi-a trimis decît răsuflarea ei de gheață. Soba e o mobilă inutilă în închisoare. Temnicerul intră tremurînd, suflă în pumni și îmi spune că are poruncă să nu aprindă focul. Noaptea trecută, apa a înghețat în ulcior și ulciorul s-a spart. Hainele mele sînt mult prea ușoare. Blana, pe care o luasem în sanie, a rămas în casa pîrcălabului din Aiud. Îi prinde bine acum. Umblă cu ea la vînătoare. Eu însă sînt cu totul goleșă, și din pricina frigului nu am somn.

Zic oamenii care trăiesc în pădure că cei căzuți pe drum de iarnă, în zăpadă, adorm pătrunși de ger și mor fără dureri, visînd primăvara. Mi-aș dori un asemenea sfîrșit și îl aștept. Mă culc pe patul meu de scînduri și încerc să aținesc, ca să nu mă mai deștept niciodată. Dar frigul, în loc să mă amorțească, mă trezește. Nu-i de ajuns de puternic ca să mă ucidă; e destul de pătrunzător ca să mă chinuiască. Simt că puterile îmi scad.

Dacă nu voi muri de ger, aș putea să pier, încet-încet, de slăbiciune. Mă doboară osteneala și nu mă pot odihni; aș vrea să dorm și somnul fuge de mine; e un supliciu pe care de mult l-ar fi folosit călăii inchiziției, dacă Spania n-ar fi o țară atît de caldă... Mai pot să glumesc. Înseamnă că sfîrșitul meu nu-i atît de aproape.

Lumînarea la care veghez nu are de trăit mai mult de-un ceas. Mă grăbesc s-o sting. Las condeiul jos. Cerneala a prins o pojghiță de gheață. Nu mai scriu. Gîndurile care îmi trec prin minte le păstrez, în noaptea cea lungă, pentru mine. Ochii mi se închid... Capul îmi vîjîie... Am plumb în picioare... Și nu voi putea să dorm... Și moartea nu va veni... În clipa aceasta, ard două mii de lumini în saloanele palatului din Hofburg... E bal la curte... Femeile dansează cu umerii goi și se plîng că șampania n-a fost destul de rece...

8 februarie

În pieptul meu durerea se zbate fără glas...
Din bunurile vieții nimic nu mi-a rămas,
Decît cenușă stinsă, un vis de tinerețe,
Și amintirea vie a faptei îndrăznețe,
Pe care-am încercat-o, în anii mei cărunți,
Purtînd pe umeri soarta poporului din munți.
Am fost un braț de luptă, al unei cauze drepte,
Am fost ostașul care nu știe să aștepte,
Un sol al suferinței am fost, neodihnit,
Și ura mă lovește, fiindcă-am îndrăznit!
Nemîngîiat, poporul căderea mea o plînge;
El a plătit, de veacuri, cu lacrimi și cu sînge,
Cu lacrimi în privirea copilului sărac,
Cu sîngele lui Horia, iobagul din Albac.
Fii, biet popor, statornic și înfrînează-ți jalea,

Iar jertfa vieții mele să-ți lumineze calea.
Privește vremea-n zare cu suflet de bărbat,
Se va sfîrși o dată durerea ce-ai răbdat!
De piere Caterina, robind în mîini haine,
Se va ivi un altul, mai vrednic decît mine;
Tu să-i asculți îndemnul, atunci cînd n-oi mai fi,
Și îndrăznind în luptă, cu el, vei birui...

2 mart.

Sînt șase ani de cînd a vrut destinul
Să vă cunosc durerile și chinul,
În rîndurile voastre să cobor,
Solie dreaptă-a bietului popor.
Am ascultat povața celor morți,
Am străbătut prin ferecate porți
Și-am dus cuvîntul vostru mai departe,
Ca să culeg făgăduieli deșarte!
M-au amăgit cu vorbă mincinoasă,
Dar eu v-am fost de-a pururi credincioasă,
O soră bună, mamă pentru prunci,
Cum n-ați avut pe nimeni pînă-atunci.
Mi-ați spus cum domnii răi v-au amăgit,
V-au jefuit de bani și v-au mințit,
Și cum din necăjita voastră trudă
Nu v-ați ales decît cu-amar și ciudă.
Eu m-am legat din inimă și trainic
Să fiu al suferinței voastre crainic,
Să-nfrunt prigoană, ură și dispreț
Și viața însăși să mi-o dau, drept preț!
Cu ce credință v-am slujit, știți bine;
Robiei grele m-am jertfit pe mine,
Dar nici nu-mi pare rău, nici nu m-am plîns,

Comori mai scumpe-n inimă am strîns!
Ca să vă scap de chin și de nevoi,
Aș suferi și moartea, pentru voi!
O, sufletul și inima cea bună
Nu se hrănesc cu ură și minciună,
Pe nime-n lume n-am năpăstuit,
De ce, atunci, de ce m-au osîndit?

27 martie

Dincolo de zidurile temniței mele a venit primăvara. Închid ochii și zăresc primele viorele în grădina lui Isaia Cerbu, buna mea gazdă din Poeni-Cerbu. Ravica a cules un mănunchi de flori albastre și le-a așezat într-o cană cu smalț auriu, pe masa scrisului meu de altădată. Pe valea Arieșului vor fi răsărit cei dintîi ghiocei și au început să coboare lemnele din pădure... În temniță, iarna mai stăruie încă, asemeni unui drumeț întîrziat. Temnicerul meu, Árpád-cel-tăcut, s-a îndurat și mi-a mai adus o lumînare, a treia de cînd sînt oaspele lui, împrospătîndu-mi cerneala de mult uscată. Simt că ar vrea să facă mai mult pentru mine. Se vede că n-are nici o tragere de inimă pentru slujba pe care o îndeplinește. E o slugă disprețuită și își urăște stăpînul care îl ține flămînd. Pare că ar vrea să-mi vorbească și nu îndrăznește. Mă privește speriat și tresare, ca și cum i-ar fi teamă să nu asculte cineva la ușa pe care el însuși o păzește.

— Ce-i, Árpád? i-am strecurat întrebarea, ca și cum aș fi voit să-l liniștesc. S-a întîmplat ceva și nu vrei să-mi spui?

El s-a uitat în jurul lui, roată, și-a pus palma lîngă gură și mi-a șoptit la ureche:

— Revoluție... la Pesta... Petőfi Sándor... Kossúth...

N-am înțeles bine ce poate să însemne această poveste. Temnicerul meu nu-i vorbăreț. Și poate că nici el nu știe mare lucru...

6 aprilie

Acum am aflat mai multe. Árpád mi-a adus astăzi o ruptură dintr-o gazetă cu pete de grăsime. Titlul lipsește, ca și data. Ar putea să fie „Pesti Hirlap". Fac numai o presupunere, judecînd după cele ce-am citit, fiindcă nici nu știu dacă ziarul lui Lajos Kossúth mai apare. E de necrezut! Acum trei săptămîni a izbucnit revoluția la Viena! Fostul meu cunoscut, prințul Metternich, a fugit, în haine schimbate. În fața Universității, poetul Petőfi Sándor, cu steagul Ungariei în mînă, a declamat de pe trepte imnul cel nou al patriei maghiare, pe care el însuși l-a scris. „Jurăm să rupem cătușele robiei!" a încheiat el, iar mulțimea i-a răspuns cu strigăte însuflețite. La îndemnul lui Lajos Kossúth, toți au primit cu o furtunoasă mare de urale punctele „Declarațiunii", care nu-i altceva decît Marea Cartă a libertăților maghiare: ștergerea iobăgiei; eliberarea deținuților politici... Citesc rîndurile abia deslușite și nu-mi vine a crede ochilor. Ștergerea iobăgiei! Eliberarea deținuților politici! Să fie oare cu putință? S-au rupt, într-adevăr, cătușele robiei și a răsărit pentru toți soarele libertății? Pot să însemn aici, fără să-mi mai tremure mîna: e cea mai fericită zi din viața mea. Sînt toate semnele că revoluția a izbutit. Mulțimea a cuprins cetatea Budei, fără ca trupele imperiale să tragă un singur foc de armă. Mihály Táncsics, fiul de iobag, care zăcea în lanțuri ca și mine fiindcă luase apărarea țăranilor săraci, a fost smuls din temniță și purtat pe brațe. Curaj! Ceasul eliberării mele nu-i departe...

Bucuriile mele au fost totdeauna scurte. Săptămînile trec și speranțele mele se irosesc. Árpád, temnicerul, care și-a mai dezlegat limba, a venit să-mi spună că acum trei zile Dieta de la Cluj a proclamat unirea Ardealului cu Ungaria. Deputații au salutat în picioare hotărîrea unirii, iar contele Teleki, guvernatorul Ardealului, a dat de veste că unirea a fost votată în unanimitate. Dar această veste nu mă însuflețește. Lajos Kossúth n-a izbutit să-i cîștige pe valahi. Aceștia s-au adunat pe seama lor, la Blaj, punînd președinte pe unul care, mie, îmi trezește o amintire tristă: Andrei Șaguna! E omul care m-a predat călăilor mei și nu pot să mi-l închipui în postura unui luptător pentru libertate... Cînd astfel se petrec lucrurile, de ce să mă mir că pentru mine nu se deschid încă porțile închisorii? Presimt că ceasul eliberării mele e încă departe...

Aici se oprea jurnalul Caterinei Varga. Poate că temnicerul nu i-a mai adus condei și cerneală; poate a fost schimbat cu un altul mai puțin îndatoritor, iar filele scrise au încăput pe mîna unui paznic-iscoadă.

Tînărul avocat a luat apoi dosarul de la început și-a citit actul de acuzare ce însuma dovezile strînse împotriva Caterinei Varga, în procesul ce urma să se judece în primăvara lui 1848, la un an și jumătate de la arestarea ei. După cum reieșea din însemnările făcute în cuprinsul teancului de acte, judecata a trebuit să fie amînată atunci *sine die,* din pricina revoluției care pusese pe goană autoritățile imperiale. Acuzatorul, unul Alexandru Donath (semnătura era descifrabilă), înșira faptele săvîrșite de Caterina Varga, numindu-le „crime grave sociale și civile", fără să-și dea seama că, de fapt, întocmea rechizitoriul

unei lumi sortite să piară. „Crimele" Caterinei Varga, după spusele acuzatorului, erau acestea:

„Deși știa că satele din munți au fost potolite și reduse la supunere de mai multe ori cu forță armată, a cutezat totuși, fără pregătirea juridică necesară, să se prezinte și să activeze ca sprijinitoare și mandatară a lor, dînd dovezi puternice și neîndoioase despre pornirile ei spre necumpătare și fapte criminale.

În declarația sa recunoaște că nu s-a supus autorităților. Recunoaște că a fost la Viena fără să fi avut autorizațiunea cerută de lege. Recunoaște că a fost somată să părăsească satele și nu s-a supus. Mărturisește că, însoțită de o ceată de o sută de oameni, s-a dus în hotarul comunei Bucium pentru a împiedica pe gornicii imperiali să pună puieți în locurile despădurite, unde iobagii se apucaseră să-și clădească case. Recunoaște că a interzis perceptorului din Bucium să încaseze amenzi pentru contravenții. Mărturisește că a oprit oamenii rînduiți să taie bușteni necesari ferăstrăului. Recunoaște că a interzis munca oamenilor aduși la tăierea și facerea de stînjeni.

La judele nobililor Tövisi, unul din martori, se află două hîrtii ale Caterinei Varga: într-una scrie că nu va îngădui oamenilor să se supună ordinelor judelui, iar a doua e o chitanță pe care a dat-o Caterina Varga pentru banii primiți de la vicejudele sătesc, numit de ea.

În ceea ce privește invectivele, ațîțările și ocările ei împotriva administrației civile, începînd cu judele sătesc și pînă la autoritățile superioare, rezultă din mărturisiri că, potrivit cu vederile, pretinsa autoritate și puterea ei, Caterina Varga a îndrăznit să îndemne la nesupunere și chiar să silească oarecum la acțiuni criminale, efective, poporul de rînd din Bucium, Abrud-sat și Cărpiniș, precum și din alte sate ale munților.

În ceea ce privește faptele săvîrșite de ea împotriva dreptului de proprietate și împotriva slujbașilor domeniali, acuzata, pretinzînd că dreptul de proprietate asupra pădurilor aparține locuitorilor, le-a îngăduit să le folosească și să le taie, în toată voia.

Asemeni, a îndemnat oamenii să-și îndeplinească slujbele și robota după regulile mai vechi, despre care ea pretindea că sînt mai juste.

Ea a împins îndrăzneala pînă acolo, încît și-a permis să ridice mîna asupra funcționarilor și să-i bată. Destituind pe Iuon Danciu din slujba de vicejude, a năvălit cu mai mulți inși în casa lui și l-a maltratat.

Ea însăși recunoaște că a impus oamenilor contribuții bănești. Din declarații nu rezultă limpede de cîte ori a instituit asemenea contribuții și la ce sumă se ridicau, dar e cert că a amăgit poporul cu acte și vești false și a îndrăznit să ceară timp de mai mulți ani mereu alte contribuții bănești, fără să dea socoteală sau să prezinte vreo justificare"[1].

La o singură întrebare n-a îndrăznit să răspundă acuzatorul: Care au fost interesele care au adus-o pe Caterina Varga în satele acelea de iobagi? Cine au fost cei care au găzduit-o la vetrele lor? Cine a strîns banii? Cine a ajutat-o „să amăgească poporul" și — mai ales — cine a împiedicat ca ordinele date de autorități să fie aduse la îndeplinire? „După părerea mea — scria foarte prudent Alexandru Donath — nu există destule dovezi pentru a intenta vreunuia din locuitorii acelor

[1] Aceștia fuseseră banii pe care, din propria lor inițiativă, iobagii i-au dat Caterinei pentru cheltuielile ei de drum la Viena. Cercetările de mai tîrziu au stabilit că suma întreagă a contribuțiilor oferite de locuitorii satelor din munți fusese de șase sute de fiorini în șase ani. (n.a.)

comune acțiune penală ca unui complice voluntar al Caterinei Varga" [1].

Avocatul Titus-Livius Potolea a închis scoarțele dosarului parafat cu pecetea grea a Tablei Regale. Două săptămîni în șir a căutat cu înfrigurare, în hîrțoagele grefei și prin maldărele de documente și tipărituri aflate în biblioteca episcopiei romano-catolice din Alba-Iulia, casa lui Battyhányi, pentru a afla cine a fost Caterina Varga și a lega firul întîmplărilor din dosarul cu pricina de ceea ce ar mai fi putut urma.

El a aflat astfel unele amănunte în legătură cu soarta din închisoare a Caterinei Varga, pe care poporul n-avusese de unde să le cunoască. La 23 ianuarie, cîteva zile după prinderea Caterinei, contele Teleki ordonase prefectului din Aiud să dispună ca primejdioasa agitatoare să fie ținută sub pază strașnică, iar cu prilejul interogatoriului preliminar să se cerceteze dacă nu cumva a săvîrșit delicte care să necesite trimiterea ei în judecată penală. Totodată, a cerut relații amănunțite de la conducerea satului Hălmeag asupra antecedentelor și situației materiale a Caterinei Varga. A ordonat să i se interzică deținutei orice contact cu lumea dinafară și să fie necontenit supravegheată, „întrucît evadarea Caterinei Varga — adăuga contele Teleki — ar putea ușor să dea loc unor acte mai periculoase decît cele de pînă acum". La 26 februarie, guvernatorul a îndrumat comitatul Albei s-o transporte pe Caterina Varga, cu mare grijă, la Alba-Iulia; iar generalului Puchner, comandantul-șef al armatei de la Sibiu, i-a comunicat că întreținerea acuzatei, potrivit condiției ei inferioare, va fi suportată de guvern.

O lună mai tîrziu, generalul Puchner înștiința guvernul de la Cluj că judecătorul de district Mihai Kölönte a transpor-

[1] Anchetatorul cunoștea foarte bine numele celor care stătuseră în ajutorul Caterinei Varga, dar se temea să-i arate, fiindcă între timp izbucnise revoluția. (n.a.)

tat-o pe Caterina Varga de la Aiud la Alba-Iulia. În afară de îmbrăcăminte și rufărie, s-au găsit asupra ei douăzeci de creițari. Caterina Varga n-avea voie să primească nici o vizită și îi era interzisă orice conversație, nici chiar prin gratiile ferestruicii din ușa ferecată cu drugi de fier. În fața ușii stătea zi și noapte o strajă înarmată. Oamenii stăpînirii se temeau că țăranii vor încerca să elibereze cu puterea pe conducătoarea lor.

Titus-Livius Potolea a încercat să mai lămurească și altele în legătură cu soarta Caterinei Varga după ieșirea ei din închisoare, dar nu i-a fost cu putință.

XVI

În acea seară din luna martie, anul 1848, budapestanilor li s-a părut că lampagiii întîrziaseră cu aprinsul felinarelor pe străzile marelui oraș de pe Dunăre. Era numai o părere pentru că, de fapt, modeștii angajați ai primăriei își făcură apariția pe străzi, în hainele lor de culoarea amurgului, cu lămpașele în mîini și cu scara pe umăr, tocmai la ora prescrisă de calendarul anotimpului. Dar negura serii coborîse mai curînd ca de obicei din pricina norilor negri și grei care se grămădiseră deasupra orașului, mînați dinspre pustă de un vînt tăios. Lampagiul, un bătrîn scund, adus de umeri, cu niște mustăți albe și nefiresc de lungi, răsucite cu vîrfurile în sus, aprinse în grabă felinarul din fața cafenelei „Pilvax" și, lăsînd scara proptită de stîlp, intră la tejghea să dea de dușcă cuiul de rachiu devenit privilegiu, pe care negustorul i-l cinstea, de ani de zile, în fiecare seară.

Cafeneaua „Pilvax" era locul de întîlnire obișnuit al micilor burghezi din Pesta cea nouă. Se strîngeau aici, zi de zi și seară de seară, în jurul meselor de stejar lustruit, unii slujbași mai mărunți de la cancelaria regească din Buda, purtătorii de socoteli de la Kereskedelmi Bank, redactorii de la „Pesti Hirlap", iar mai la o parte, ei între ei, cîțiva negustori de vinuri ori de porci, patru, cinci meșteri-tîmplari și cam tot atîți croitori. Se salutau prietenește, își strîngeau mîinile pe deasupra tăbliței cu picior de lemn pe care era scris *Foglalt*[1], iar bătrînul chelner,

[1] Ocupat. (n.a.)

fără să mai aibă nevoie de o altă înștiințare, venea cu cărțile de calabrias sau de tarok, după numărul comesenilor, punînd la îndemîna jucătorilor placa de ardezie neagră, buretele și tibișirul.

Fiecare nou sosit trecea să-și caute pipa personală pe restul unde așteptau măciuliile de fildeș, la rînd, ca soldații. În timp ce o codană sprințară răsărea ca din pămînt, purtînd în mînă tava cu cărbuni aprinși. Doamna Horváth, nevasta veselă a patronului, avea grija pocalelor și priveghea să fie șvarțul fierbinte, iar partidele cu norocul lor schimbător se prelungeau pînă dincolo de miezul nopții, într-un nor de fum gros să-l tai cu cuțitul.

Jucătorii însemnau cu luare-aminte punctele: paharele nu le mai numărau; socoteau fiorinii pierduți și cîștigați; vremea n-o mai adunau, singura lor preocupare în acele ceasuri de răgaz părînd a fi cărțile și băutura. Numai cîteodată, privitorii de prisos, care nu încăpeau în triunghiul sau în careul unei partide, se retrăgeau într-un colț al încăperii, vorbind despre prețul rapiței, despre bunătatea vinului din acel an sau despre noile vapoare de pe Dunăre; iar din cînd în cînd, mai mult în șoaptă, despre politică.

Poliția imperială, cum îi era obiceiul, dăduse de cîteva ori tîrcoale pașnicei cafenele și trimisese cîțiva copoi să adulmece printre mese, dar nemirosind nimic suspect, se lăsaseră păgubași. Niște cetățeni cumsecade, care stau să amestece și să împartă toată noaptea cele șaptezeci și opt de foi ale jocului de tarok, dînd zor cu paharele și umplînd încăperea cu fum de pipă, nu puteau fi bănuiți că uneltesc împotriva monarhiei și pun la cale revoluții.

Dar dacă poliția ar fi cercetat mai cu stăruință, trimițînd în recunoaștere iscoade cu miros mai subțire, ar fi descoperit că aparențele sînt adesea înșelătoare și că sub înfățișarea ei inocentă, cafeneaua „Pilvax" ascundea un cuib de conspiratori.

Nu fuseseră la început decît zece. Așa își și spuneau — „Societatea celor Zece". Se adunau într-o odaie din fundul cafenelei, și, în fierbințeala discuțiilor înverșunate, frămîntînd idei cutezătoare, pregătind îndemnuri de luptă, declamînd versuri patriotice și limpezind în lozinci lapidare năzuințele libertății, puneau la cale răsturnarea ordinei nedrepte a tiraniei habsburgice. Sufletul acestei taine revoluționare era poetul Sándor Petőfi, care în strofe scînteietoare ca un tăiș de sabie trimitea de aci tagmei stăpînilor avertismentul apropiatei răfuieli:

„Și-ntocmai celor din Ierusalim,
Pieri-vei și tu, Austrie,
Pribegi prin lume îți vor fi cezarii,
Pribegi și prigoniți:
Voi, semizei, plini de-ngîmfare,
Răsună ora, să fugiți e timpul!"[1]

Apoi ceata celor dintîi vestitori a crescut, și din „Societatea celor Zece" a roit, nerăbdătoare și vitează, „Ungaria tînără", strîngînd în rînduri tot mai dese pe luptătorii cauzei celor mulți. Au venit cărturari ieșiți din sînul iobăgimii însetoșate de dreptate, tineri avocați, institutori, scriitori și gazetari și o bună parte din acei *bocskoros nemes*, nobilii săraci, care nu mai aveau nimic de împărțit cu marii stăpîni ai pămînturilor feudale.

Cartierul general al „Ungariei tinere" rămăsese în odaia din fund a cafenelei „Pilvax", unde se adunau pe ascuns frații de luptă, împărtășindu-și gîndurile și purtînd veștile dătătoare de nădejde. Pînă cînd, la acest început de primăvară, a sosit cu știri prima rîndunică:

— A izbucnit revoluția la Neapole! „Italia tînără" a luat armele!

---

[1] Traducerea de Eugen Jebeleanu. (n.a.)

Apoi:

— Poporul din Paris s-a răsculat. Regele Louis-Philippe a fost izgonit! În Franța s-a proclamat Republica! *Vive la Republique!*

— Pe zidurile Vienei au apărut manifeste revoluționare. Pînă într-o lună bătrînul cancelar va fi răsturnat. Libertatea se smulge din lanțuri!

Firul ierbii încolțise de timpuriu în această primăvară a anului 1848. Un vînt proaspăt răscolea întinsurile bătrînei Europe și o vreme nouă părea că se plămădește în mustul zăpezii, la răspîntia unui veac frămîntat de neliniști. O mînă nevăzută purta pe deasupra hotarelor, prin vămile văzduhului, flamura înaripată a libertății...

În seara aceea se iscase o fierbere neobișnuită la locul de întîlnire a „Ungariei tinere". Odaia din fundul cafenelei „Pilvax" se umpluse de fum, de brațe ridicate și de glasuri.

Oameni de încredere aduseseră vestea că în ajun mulțimea se răsculase la Viena și atotputernicul cancelar Metternich căzuse. Deodată, ușa s-a deschis ca smulsă din țîțîni și un tînăr palid, cu părul răvășit, a apărut în prag, strigînd:

— Trăiască libertatea! A bătut ceasul!...

Larma s-a curmat ca la o poruncă și toți au încremenit în așteptare. Purtătorul de vești a vorbit cu glas întretăiat de emoție și de oboseala alergării:

— Viu de la Viena! La Viena e revoluție! Mii de oameni au pornit pe străzi, pe Renweg, în fața palatului lui Metternich, la Hofburg, în tot orașul, manifestînd pentru libertate. Studenții au ridicat baricade pe bulevardele Ring-ului, muncitorii au pus mîna pe arme și au săpat șanțuri de apărare la *Jagerzeile,* guvern nu mai este! În fața mulțimii răzvrătite, Metternich a fugit, așa se spune, într-o căruță cu rufe murdare.

— Acolo îi era locul, între otrepe!

Sándor Petöfi a sărit pe masă și cu o voce de tunet a strigat:

— Noi stăm cu mîinile în sîn? Noi ce așteptăm?

— Așteptăm să se trezească Dieta de la Pozsony, a răspuns în batjocură Pál Vasvári.

— Pe domnii aceia mari și nobili îi mănîncă gîtul, a spus Petöfi. Le-am pregătit cravate noi!

— Ștreangul de gît! au strigat mai mulți.

Petöfi a vorbit mai departe:

— Uraganul urlă la doi pași de noi și noi șovăim? Să pornim la atac! Fără întîrziere! Să mergem la Kossuth. Orice clipă de întîrziere e o crimă împotriva națiunii maghiare. Mîine, în zorii zilei, toată Pesta va fi în picioare!

Toți, din toate părțile, strigară într-un glas:

— Să mergem!

— Trăiască Kossuth!

Oamenii năvăliră în stradă. În urma lor, ușile cafenelei rămaseră date de perete, și valul de aer rece, întăritor, al nopții de martie risipi norii fumului de tutun, aducînd parcă, de departe, adierea curată a primăverii.

★

Ziua care a urmat n-a dezmințit semnele de furtună din ajun. Vălurile negre ale norilor se fugăreau mai departe pe cerul de plumb și pale de vînt îndărătnic îndoiau brațele copacilor abia înmuguriți. Apele mari ale Dunării veneau învolburate de prisosul tulbure al ploilor timpurii de primăvară.

Noaptea dinainte n-a mai fost a somnului. Cete de tineri au cutreierat străzile orașului, vestind chemarea cea înflăcărată. Dis-de-dimineață, mii de oameni s-au strîns în fața Muzeului Național, umplînd piața cu o mare de capete. Glasul „Ungariei tinere" nu sunase în pustiu. Sosise ceasul cel așteptat și mul-

ţimea înfierbîntată venea să asculte cuvîntul ce era scris şi-n inima ei. Omul spre care se îndreptau nădejdile tuturor era Lajos Kossuth, care plătise cu zile lungi de închisoare articolele lui cutezătoare din „Pesti Hirlap" şi cuvîntările pe care le rostise în adunările poporului. Era un bărbat ager şi hotărît, înzestrat în aceeaşi măsură cu o gîndire isteaţă şi cu darul vorbirii. Mulţimea l-a aclamat, întărind cu strigăte de bucurie fiecare punct al *Declaraţiei,* care în vorbe limpezi proclama temeiurile noii întocmiri a Ungariei: desfacerea de Austria; ştergerea iobăgiei; egalitatea drepturilor cetăţeneşti; libertatea scrisului; drepturi politice pentru toţi ştiutorii de carte; eliberarea deţinuţilor politici; retragerea trupelor austriece din Ungaria; guvern de sine-stătător, ales prin voinţa poporului!

— *Eljen! Eljen Eljen!* a răsunat ecoul miilor de glasuri.

Sándor Petöfi, purtînd în mîna dreaptă steagul Ungariei libere, a declamat de pe treptele de piatră ale Universităţii imnul cel nou al libertăţii. Nu se uscase încă cerneala pe fila unde îl scrisese:

„Talpra, magyar!" Ridică-te, maghiare!

Versurile lui Sándor Petöfi, tipărite în noaptea aceea de studenţii care puseseră stăpînire pe zetăria şvabului Hackenast, treceau din mînă în mînă şi în mai puţin de un ceas toată Pesta le rostea pe dinafară.

— Vreţi să fiţi robi sau oameni liberi? Alegeţi! Aşa suna răscolitoarea chemare a poetului.

Între timp se rupseseră zăgazurile cerului şi un potop de apă s-a abătut asupra mulţimii adunate. Nimeni nu s-a mişcat de la locul lui. Picuri mari de ploaie se prelingeau pe feţele tuturor şi veşmintele le erau ude pînă la piele. Nici unul nu s-a gîndit să caute adăpost. Oamenii erau hotărîţi în ziua aceea să înfrunte deopotrivă primejdia luptei şi mînia cerului.

Unul din cei mulți și-a adus aminte de cel care lipsea și a strigat:

— La Buda! Să-l liberăm pe Táncsics! Să mergem!

— Táncsics! Táncsics! Să-i dăm libertatea!

Uralele au izbucnit din mii de piepturi deodată. Un val de lume s-a urnit spre podul de lanțuri, să ia cu asalt cetatea Budei.

Mihály Táncsics stătea la închisoare de un an de zile. Nu pătrunsese pînă la el în ăst-timp nici un suflet de om, nici un rînd scris, nici un cuvînt de mîngîiere. Ușa celulei lui nu se deschidea decît pentru paznicul pușcăriei, iar singura rostire ce-o auzise luni de-a rîndul nu fusese decît „bună-dimineața" pe care o mormăia temnicerul, cînd venea să-i lase lîngă salteaua de paie dărabul de pîine uscată și un ulcior cu apă sălcie.

În ziua aceea, omul cu cheile legate la brîu a intrat mai morocănos decît oricînd, dar cuvintele lui au fost mai multe decît de obicei.

— Să-l ia naiba pe Kossuth cu revoluția lui! Nu mai vrea să primească nimeni banii împăratului!

Așa a aflat Mihály Táncsics că în Pesta izbucnise revoluția.

— Ce zi avem astăzi? l-a întrebat pe ursuzul temnicer.

— Cincisprezece martie, a murmurat acesta printre dinții stîrbi.

— Să ții minte ziua asta, domnule temnicer, a spus Táncsics.

Nici un maghiar n-avea s-o uite vreodată.

Sus, în fortăreața din Buda, regimentele împărătești stăteau cu fitilurile pregătite, lîngă tunurile îndreptate spre Pesta. Cazărmile erau înțesate de soldați în stare de alarmă. Gorniștii sunau pretutindeni adunarea. Dar pe cîmpia de la Rákos s-au strîns din toate părțile, ca din pămînt, mii și mii de țărani, plu-

gari și păzitori de vite, cete de muncitori de la marginea orașului și meșteșugari ce-și lăsaseră lucrul, pornind ca o apă mare spre inima Pestei, unde au îngroșat rîndurile tinerilor care purtau pe deasupra capetelor steagul libertății.

O mare de șube și de căciuli s-a revărsat sub ploaie pe străzile orașului, pînă lîngă zidurile de cetate ale Budei. Cătanele împăratului stăteau cu arma la picior, dar nici unul din ofițerii spilcuiți n-a cutezat să comande focul. Mulțimea a năvălit în cetate și a sfărîmat porțile închisorii. În pragul celulei, lîngă așternutul lui de paie, Mihály Táncsics a întins mîinile, ca și cum ar fi vrut să-i îmbrățișeze pe toți, și a strigat, cu obrazul brăzdat de lacrimile bucuriei:

— Fraților!... Nu m-ați uitat!

Tinerii au deshămat caii de la trăsură și l-au purtat pe străzile orașului în strigăte de: Éljen! pînă la redacția lui „Pesti Hirlap", unde se strînseseră capii revoluției.

— Cincisprezece martie! Căderea Bastiliei maghiare! a strigat cineva.

— Revoluția noastră s-a săvîrșit fără nici o vărsare de sînge, a răspuns cu mîndrie Lajos Kossuth.

Petőfi a ridicat privirile lui adînci și a spus:

— Căderea Bastiliei, domnilor, n-a fost decît începutul revoluției franceze. Mergem mai departe!

★

Poetul a văzut bine. Libertatea nu biruise atît de ușor și nici pe de-a-ntregul. Nobili din Dieta de la Pozsony, speriați de furtuna care se stîrnise, s-au învoit cu scrîșnirea dinților să voteze ștergerea iobăgiei. Atît, și nimic mai mult. În gîndul lor socoteau că au dat destul. Era prea puțin. Pentru foamea de dreptate a celor mulți, cîteva fărîmituri n-au fost de ajuns.

„Ungaria tînără" se frămînta mai departe. Şándor Petöfi în gazeta „Március 15-ike" şi Mihály Táncsics în „Munkások Ujság" erau purtătorii de steag ai revoluţiei abia începute, şi strigarea lor răsuna ca o chemare la lupta care trebuia dusă pînă la biruinţa deplină. „Pînă acum — scria Táncsics — nu s-au unit decît regii şi împăraţii. Şi pentru ce? Pentru asuprirea popoarelor! Acum a venit ceasul ca popoarele să se unească pentru a obţine propria lor bunăstare. Iar Petöfi răspundea:

„Sus, patrie, sus, sau vrei să te opreşti
La jumătatea drumului tău sfînt?
Căţuşa-i doar un pic mai largă,
Dar lanţul nu e încă frînt!"

Trei luni mai tîrziu, prin iunie, Mihály Táncsics se afla la masa lui, printre cărţi răvăşite şi teancuri de manuscrise, cînd Sándor Petöfi a intrat ca o furtună în redacţia lui „Munkások Ujság", tunînd şi fulgerînd:

— Frate Táncsics, e de necrezut! Poporul vrea dreptate, iar guvernul nostru îi răspunde cu starea de asediu!

— Cum aşa? Cine a hotărît?

— Ministrul de interne, contele Szemere.

— De ce anume?

— Pentru menţinerea ordinei! spune el. Se zice că în unele părţi ale Ardealului, în comitatele Albei, Sălajului şi Clujului, ţăranii, văzînd zăbava noastră, au cuprins singuri moşiile feudale, au reintrat în stăpînirea păşunilor, au risipit turmele stăpînilor, au luat pădurile şi i-au izgonit pe gornici.

Táncsics a lăsat condeiul jos şi a spus liniştit:

— Era de aşteptat. Dieta de la Pozsony a desfiinţat claca, zeciuielile, slujbele, lăsînd iobagilor proprietatea lotúrilor urbariale, pe care le aveau în folosinţă. Lipsiţi de unelte de muncă,

pe peticul lor de pămînt, vor continua să fie robii moşierilor. Iar ţăranii care n-au pămînt au rămas tot atît de neajutoraţi ca mai înainte. Jelerii n-au primit nici o palmă de loc. Noi zicem că am făcut revoluţie; dar două treimi din populaţie a rămas în cea mai neagră mizerie! Táncsics s-a ridicat în picioare, arătînd hîrtiile care zăceau pe masă: Iată, am aici zeci de scrisori din toate părţile Ungariei. E glasul poporului, frate Şándor, strigătul care porneşte de-a dreptul din inima lui. Cine îl aude? Ascultă ce-mi scrie un ţăran din Veszprém: „Să ne răspunzi dumneata dacă după ce-am dobîndit libertatea mai e vreo nădejde să recîştigăm şi pămîntul, fiindcă vom lupta şi cu dracul!" Uite aici o scrisoare din Vacz: „Cum să-mi dau flăcăul la oaste, cînd eu n-am nimic? Ce să apere băiatul meu? Pămînturile nobililor?" Iar altul, din Munkácz, zice mai de-a dreptul: „Dacă opt milioane de săraci nu vor pune mîna pe arme, patria va pieri!"

— Ce crezi că ar trebui să facem? a întrebat Petöfi. Mă încred în chibzuinţa dumitale.

— Să mergem la contele Szemere, a spus Táncsics. El pretinde că e prietenul nostru. Să încercăm. Poate-l voiu convinge...

— Şi Kossuth?

— Kossuth va fi de partea noastră. Aşa nădăjduiesc. El slujeşte cauza revoluţiei maghiare cu toate puterile. Sînt însă în jurul lui destui care caută să toarne apă în vin. Eu nu pot să am încredere în grofii care strigă „Jos Austria!" şi „Trăiască Ungaria liberă!", închipuindu-şi că poporul le va da în mîini puterea, foarte mulţumit că va sluji unui alt stăpîn.

— Domnii aceştia nu vor merge niciodată pînă la capătul drumului, a răspuns Petöfi. Lor nu le trebuie decît o jumătate de revoluţie...

Táncsics a continuat:

— ... fiindcă știu bine că cealaltă jumătate îi va mătura!

— Să auzim, deocamdată, ce spune Szemere, a încheiat Petőfi, luîndu-l de braț pe Táncsics și ieșind cu el împreună din redacție.

Ministrul de interne, contele Szemere, nu era singur în cabinetul său. Se afla la el viceprefectul Albei, care venise să raporteze despre tulburările iscate în acele părți.

— Neorînduielile nu pornesc de la unul sau doi, ci de la întreaga obște, cunoscută pentru nesupunerea ei, spunea oaspetele contelui Szemere.

— Întoarce-te liniștit în comitatul dumitale, a replicat ministrul. Noi vom lua măsurile cuvenite.

— Măsurile pe care le veți lua, domnule ministru, ar trebui să fie spre mulțumirea poporului, nu împotriva lui, a intervenit Petőfi, care auzise ultimele cuvinte ale vicecomitelui și răspunsul ministrului.

— Libertate poporului cinstit și pașnic! Pedeapsa cu moartea pentru răzvrătiți! a fost răspunsul ritos al contelui Szemere.

Vicecomitele Albei s-a înclinat respectuos și s-a retras. Ministrul i-a poftit să se așeze. Uitîndu-se lung în urma celui care plecase, Petőfi a pus degetul pe bubă:

— Domnule ministru, Ardealul se află și astăzi în ghearele vechei birocrații. În Alba, ca și la Turda, în Trei-Scaune, Odorhei, Arieș și Mureș stăpînesc tot oamenii vechiului regim, eroii Dietei blestemate din 1846. Iată pricina răului!

Contele Szemere a început să răsfoiască dosarele pe care le avea în față și, fără să răspundă de-a dreptul, a citit:

— La Békés țăranii au pătruns în arhiva comunală și au ars actele privitoare la proprietatea pămîntului. La Moftinul mic și la Ardud au pus pe juzi în lanțuri. La Borba, în Sălaj, au împărțit între ei moșia contelui Bánffy. În Sătmar, jelarii

șvabi și maghiari au pus stăpînire pe castelele și parcurile familiei Károlyi. La Vărășand au luat steagul de pe castel și l-au ridicat pe casa satului, spunînd că revoluția e a lor, nu a domnilor. La Cehul Silvaniei și la Hodod, aceleași neorînduieli săvîrșite de țăranii maghiari, iar la Moțiș, la Ulcing și la Noțîg, foștii iobagi romîni au alungat din sat pe juzi și pe notari. La Jibou, țăranii maghiari s-au răzvrătit, iar cînd prefectul comitatului a trimis grănicerii să-i potolească, țăranii romîni au tras clopotele și au sărit în ajutorul rebelilor. Erau trei mii!

— Foarte bine! a strigat Táncsics. Țăranul maghiar și cel romîn cer pămînt, iar armura străbună a latifundiarului maghiar e roasă de rugină. Nu-l mai poate apăra...

Contele Szemere n-a răspuns, ci a citit mai departe:

— La Macea, romînii au alungat pe notar și au pus un țăran în locul lui. Dacă pilda va fi urmată, satele vor ajunge sub conducerea unor slujbași de limbă străină.

— E limba pe care o vorbesc de cînd s-au născut, domnule ministru!

— Dieta din Cluj, hotărînd unirea Ardealului cu Ungaria, n-a recunoscut drepturi politice decît cetățenilor de limbă maghiară. E clar, a răspuns ministrul.

— Dieta de la Cluj a greșit! a strigat Petőfi.

— Dacă nu vom cîștiga pe romîni de partea noastră, nu vom izbîndi, a întărit Táncsics.

— Aceasta e altă problemă, a spus contele Szemere. În nici un caz nu pot să încurajez actele de rebeliune. Eu sînt aici să păzesc ordinea.

— Și moșiile domnilor de pămînt, a adăugat cu amărăciune Táncsics.

Dar contele Szemere s-a ridicat din fotoliu cu toată gravitatea studiată a înaltei sale funcțiuni, dînd a înțelege celor doi că audiența se sfîrșise.

★

În ziua de 9 aprilie, robii pămîntului din munți — moții — fără să mai aștepte un alt semn, se adunaseră la Zlatna, cerînd ștergerea iobăgiei, drepturi egale pentru toți. Țăranii romîni, înfrățiți în suferință cu iobagii maghiari, au dat de veste că, fără să mai facă de-aci înainte vreo jalbă, socotesc drept al lor tot hotarul satelor, cu pădurile, apele, pietrele și toată întinderea pămîntului, adăugînd că dacă în răstimp de trei zile nu vor primi răspuns, vor ști ce au de făcut. De la Turda pînă în Bihor și din hotarul Zarandului pînă dincolo de plaiurile sălăjene, plugarii, pădurarii și băieșii se înarmau cu puști, lănci și furci de fier, încît făurarii satelor nu mai aveau altă treabă decît să pregătească arme. Toată țara Ardealului se ridicase în picioare ca să smulgă cu puterea dreptul celor mulți la viață liberă. Romînii și maghiarii, suferind aceeași apăsare hrăpăreață din partea stăpînilor, erau gata să-și unească puterile laolaltă, cum se mai întîlniseră în văile Bobîlnei și în iureșul pornit de secuiul Doja, ca două ape mari venind din obîrșii deosebite și sortite să se întîlnească în aceeași albie, iar alăturarea s-ar fi săvîrșit, dacă nu s-ar fi ridicat piedici în calea lor, din partea acelor conducători ai revoluției maghiare, care, nevoind să părăsească pe de-a întregul pozițiile retrograde ale nobilimii intolerante, au refuzat romînilor egalitatea drepturilor naționale.

Zadarnic, în paginile *Noii Gazete Renane,* povățuia Karl Marx pe revoluționarii maghiari să rezolve just problema națională, să lase naționalităților să-și aleagă singure calea de organizare și să colaboreze strîns cu ele în bătălia grea împotriva monarhiei absolutiste habsburgice, doborînd-o printr-un efort comun. Glasul lui n-a fost ascultat, căci nu sînt pe lume oameni mai surzi decît cei ce nu vor să audă! Și astfel, cele

două revoluții, a maghiarilor și a romînilor, în loc să se fi topit în una singură — cum s-a întîmplat în locuri răzlețe, la Békés, la Cehul Silvaniei, la Jibou, în Sătmar și oriunde țăranii au fost de capul lor, de s-a speriat atît de rău contele Szemere la Pesta — au curs alături, pe drumuri deosebite. Patruzeci de mii de romîni, printre care se aflau și mulți iobagi maghiari, s-au adunat la 3/15 mai lîngă Blaj, pe cîmpia numită de-atunci a Libertății, cerînd deopotrivă ștergerea iobăgiei, drepturi egale cetățenești și respectarea ființei lor naționale. Iar cuvîntătorul din ziua aceea, Simeon Bărnuț, a spus „Ce fel de libertate este aceea care își leagă binefacerile numai de o singură limbă, în țara unde sînt mai multe limbi ? Dreptate se cheamă aceea, care se îndeplinește numai pe seama celor care se mărturisesc unguri ? Aceasta nu-i dreptate, nici libertate, ci o groaznică nenorocire pentru popoarele care au căzut în groapa întunecoasă a unor asemenea ucigașe orînduiri. Căci libertatea fără naționalitate nu se poate înțelege de nici un popor din lume".

Și cei patruzeci de mii, ridicînd spre cer o pădure de brațe, au încuviințat legămîntul cuprins în următoarele cuvinte: „Jur că voi susține totdeauna națiunea noastră romînă și calea dreaptă și legiuită și o voi apăra cu toate puterile în contra oricărui atac și asuprire ; nu voi lucra niciodată împotriva drepturilor și intereselor națiunii romîne, ci voi apăra limba noastră, precum și libertatea, egalitatea și frățietatea ; voi respecta toate națiunile ardelene, cerînd de la ele egală respectare ; nu voi încerca să asupresc pe nimeni și nu voi suferi să ne asuprească nimeni ; voi conlucra după putere la desființarea iobăgiei, la păzirea dreptății, la înaintarea binelui umanității, a națiunii romîne și a Patriei". Apoi, ca un răsunet al dorinței care începuse să prindă viață în cugetul poporului, s-a auzit strigătul „Vrem să ne unim cu Țara !" Erau de față la această mărturisire solii fugari ai încercării de revoluție din Moldova, Vasile Alec-

sandri, Alexandru Ioan Cuza și Alecu Russo. Ei au primit mesajul și l-au dus mai departe.

Dieta nemerească de la Cluj n-a ținut însă seama de protestarea romînilor, proclamînd unirea Ardealului cu Ungaria și impunînd limba maghiară drept singura limbă recunoscută în Transilvania, a refuzat romînilor egalitatea de drepturi în administrația locală, ca și folosirea limbii romîne în școlile țării. Acesta a fost izvorul otrăvit al dezbinării care a rupt în două o pornire îndreptățită a mulțimilor, ce ar fi trebuit să urmeze aceeași cale a libertății depline pentru toate popoarele, fără păgubitoare și jignitoare deosebiri între ele.

Cele dintîi morminte ale anului 1848, an din belșug udat cu sînge, s-au deschis pentru plugarii din Mihalț, într-o zi de iunie. Mihalțul era un sat de iobagi, așezat lîngă Aiud, aproape de apa Tîrnavei. Romînii și maghiarii trăiau sub aceeași apăsare și își împărtășeau amărăciunile. Moșia se afla în stăpînirea grofilor Eszterházy, mari dregători, plini de fudulie, care nu se osteniseră măcar o dată să calce cu piciorul pe ogoarele de unde le veneau pungile cu galbeni. (Rămăsese de pomină unul dintre ei, Geza, care străbătuse toate țările Europei și ajunsese pînă la Paris, călătorind cu slugile după el într-un landou îmbrăcat cu totul în argint). Răbojul robotei și socoteala carelor de grîu le ținea administratorul Anwander, care îi jupuia pe țărani fără milă și își fura stăpînii din gros, cînd putea și cît putea.

La hotarul comunei se întindea un loc de fînaț și pășune, care fusese al mihălțenilor din moși-strămoși. Dar sluga lui Eszterházy îl cuprinsese cu anasîna, pe cuvînt că ține de trupul moșiei. Oamenii porniseră la judecată, iar în așteptarea dreptății care zăbovea au intrat cu coasele în iarba pe care o știau a lor. Anwander a fugit să se plîngă prefectului din Aiud, care a trimis o companie de grăniceri să-i scoată afară pe rebeli, cu puterea, de pe pămîntul domnesc. Grănicerii au tăbărît peste

noapte la Coșlaru, iar a doua zi dis-de-dimineață au încercat să treacă spre Mihalț, de cealaltă parte a Tîrnavei. N-au putut să răzbată, fiindcă mihălțenii au tras la mal podul plutitor, iar apa umflată de ploi era prea adîncă. Au mai așteptat o zi pînă le-a venit în ajutor încă o companie, apoi s-au îndreptat spre sat, ocolind pe drumul de țară al Teiușului.

Mihălțenii i-au întîmpinat cu furci, cu securi și cu coase; prea puțini aveau în mînă o pușcă. În fruntea trupei venea asupra lor însuși prefectul, binecunoscutul Nicolae Bánffy. O detunătură s-a auzit nu se știe de unde. Acela a fost semnalul măcelului. Nicolae Bánffy a răcnit o comandă și pușcașii lui au deschis focul, trăgînd în carne vie. Au rămas pe cîmp doisprezece mihălțeni uciși. Răniții s-au tîrît cum au putut pînă la Obreja, prin lanurile de grîu, învoalate, stropind spicele pline, cu picături de sînge. Cîți au scăpat cu viață s-au risipit, purtînd în inima lor arsă pojarul răzbunării.

Sosise și ceasul de răfuială cu domnul Ioan Nemegyei, vătaful apucător al domeniilor din Zlatna. Clăcașii băilor de aur au venit să-și facă dreptate singuri, după ce ani de-a rîndul bătuseră zadarnic pe la toate porțile încuiate ale judecății. Au pornit înarmați cu furci de fier și cu coase, să ia în stăpînire minele pe care cu prețul vieții lor le lucrau. S-au adunat în tabără la marginea orașului și au trimis împuterniciți la administrația domeniilor pentru o înțelegere pașnică. Nesocotitul Nemegyei i-a respins cu trufie: „Nu stau de vorbă cu răzvrătiții!" și, chemînd lîngă sine slugile lui de încredere, a răspuns cu gloanțe mulțimii care aștepta întoarcerea soliei. Dar a plătit scump cutezanța lui. Iobagii au strîns rîndurile și s-au năpustit asupra oamenilor stăpînirii, pe care i-au măcelărit pînă la unul, începînd cu Nemegyei însuși, care a căzut cel dintîi, cu țeasta despicată în două de securea pădurarului Nicolae Darabanț din Cărpiniș.

In iureșul de atunci și-a găsit sfîrșitul și Albert Brady. Încercînd să se împotrivească iobagilor care intraseră cu puterea în pășunea părăsită de gornici, de la Piciorul Caprei, le-a ieșit înainte cu pușca de vînătoare în mînă. „Pășune vreți? O să vă dau eu pășune!" Și a tras. Un flăcău din Bucium s-a prăbușit cu un glonț în piept, dar în clipa următoare Albert Brady nu s-a mai văzut. Nicolae Bîrlea, cel pe care pusese să-l bată deasupra puțului părăsit, s-a repezit asupra-i și, cu o singură izbitură de coasă, i-a retezat beregata, cum ar fi înjunghiat un porc. Treizeci de tăișuri s-au ridicat dintr-o dată și toate căutau să străpungă inima de cîine a boierului ucigaș. Cît ai cosi un petic de iarbă, n-a mai rămas din stăpînul trufaș decît un stîrv spintecat, zvîrlit în părăsire pe o margine de rîpă.

★

În acele zile ale revoluției, Irma a fost trimisă la rudele de la Brad. Dar nici acolo nu era mai multă liniște. Împrejurimile fierbeau și curtea lui Ionathán Brady nu dormisė o noapte întreagă, pregătindu-și cu înfrigurare refugiul spre cîmpia Aradului. Trei fiacre, mari, cu cîte patru cai înhămați, încărcaseră familia brădeștilor și patru căruțe vîrfuite, merindea, hainele și lucrurile de preț. Cel dintîi fiacru și una din căruțe plecaseră de cu noapte ducînd pe Irma, pe vărul ei Zoltán și trei mătuși bătrîne, însoțiți de patru slugi călări, cu pistoalele la coburi și cu puștile pe umăr. O luaseră în josul Crișului spre Baia, înțeleși să aștepte acolo, la casa vicespanului Șerban, pînă vor sosi din urmă fiacrele și căruțele celelalte, pentru a porni cu toții apoi în caravană, mai departe. În răstimpul de un ceas dintre plecarea celor două încărcături, tînărul Zoltán, ajuns la Baia de Criș, avea să se informeze dacă drumul mai departe, spre pustă, era sau nu amenințat de furia răsculaților.

La popasul hotărît nu l-au mai găsit pe vicespânul Șerban. Zoltán, sfătuit de căpetenia pandurilor care păzeau casa înaltului funcționar, fugit și el, a continuat drumul spre Hălmagiu, trimițînd înapoi pe una din slugile înarmate să-l grăbească și pe Ionathán Brady, spunîndu-i că era iminentă o coborîre a răsculaților dinspre Bulzești asupra orașului Baia de Criș. Călărețul a făcut calea întoarsă și aproape de hotarul Bradului și-a întîlnit stăpînul, pe capra fiacrului, și i-a dat raportul. Bicele au pocnit în văzduhul acelei dimineți de primăvară și caii au pornit-o într-o goană nebună, dar înainte de a fi ieșit din dreptul satului Mesteacăn, Ionathán Brady a văzut ridicîndu-se în zare, deasupra Băii de Criș, un stog uriaș de fum alburiu. A înțeles pe dată că răsculații dăduseră foc unei curți nemeșești și că drumul le fusese tăiat.

In cîteva clipe a luat o hotărîre. Înapoi nu se mai putea întoarce, pentru că dinspre Buceș și Abrud se vestiseră alte puhoaie de oameni, iar drumul spre Deva, cel puțin pînă la Dealul Mare, nu putea fi străbătut decît la pas și cu opinteli, într-atît era de greu, și apoi cine putea ști dacă nu se vor fi răsculat și Vălișorenii. A decis deci să cîrmească la dreapta, să treacă Crișul prin dreptul Ribiței și s-o ia pe Valea Juncului, în sus.

Între două șiruri de dealuri, închis acolo ca o văgăună, era satul Vaca, locul de naștere a lui Crișan, situat pe domeniul brădeștilor, și Ionathán s-a gîndit că n-ar putea găsi deocamdată un loc mai ferit pentru adăpost decît așezarea asta de mai puțin de o sută de case, răspîndite la poalele dealurilor împădurite, la umbra livezilor de pruni și a nucilor bătrîni. Îl cunoștea bine pe popa Ionuț care păstorea sufletele iobagilor din sat, cultivînd în același timp cu grijă și relațiile de vasal față de domnul de pămînturi. Au deshămat deci în ogradă la popa Ionuț și, vreme de trei zile, s-au adăpostit în casa lui, trimițîn-

du-şi slugile în dreapta şi-n stînga, pentru a culege veşti. Oamenii satului nu se mişcaseră încă, dar focul se putea aprinde din clipă în clipă, cum se aprinsese şi altădată.

Pentru fugari, veştile aduse de slugi erau şi bune, şi rele. Bradul era controlat încă de autorităţile imperiale, tabăra muntarilor nu coborîse de la Buceş; Baia de Criş fusese atacată de satele răsculaţilor de sub Găina, cîteva case aprinse, dar după o zi de panică, totul intrase în ordine şi cetele de panduri patrulau pe uliţele oraşului; Hălmagiul căzuse sub loviturile insurgenţilor, care se înstăpîniseră acolo. Satele din stînga Crişului, Mesteacănul, Ţebea, Căraciul, Visca, stăteau deocamdată cuminţi. Pericolul cel mare se vestea dinspre părţile muntelui.

Ionathán Brady a plănuit, cu chibzuinţă, să se întoarcă iar la drumul de ţară, s-o ia spre Baia şi, pentru că ieşirea spre Arad îi era zăgăzuită cu ocuparea Hălmagiului, să apuce pe valea Ţebei, la stînga, şi să suie spre muntele Căraciului, mutînd încărcătura de oameni de pe roţile fiacrelor în spinarea cailor. De acolo, trecînd peste satul Visca, să coboare la Săvîrşin, în cîmpia Mureşului.

În murgitul serii erau gata de plecare. Căruţele cu hodoare au rămas în şură la popa Ionuţ. Pentru un drum atît de greu nu le mai era de trebuinţă decît merindea şi caii. Socotise că e mai bine să plece pe întuneric, nu în văzul oamenilor din sat, în mintea cărora ar fi putut încolţi gînduri necurate. Au fost înhămaţi caii şi cele patrusprezece suflete ale familiei lui Ionathán Brady, cu feţele posomorîte, s-au grămădit pe pernele fiacrelor. Servitorii înarmaţi se rînduiseră călări în faţa şi în urma trăsurilor, ţinînd alături, în căpestre, şi caii deshămaţi de la căruţe pe care încărcaseră desagii cu merinde.

Era o seară calmă, de primăvară, şi razele palide ale lunii poleiau cu o pînză de argint iazul din ograda popii. În ferestrele caselor, unde şi unde, mai pîlpîia lumina vetrelor pe care fier-

bea cina omului sărman, olul cu păsat sau cirul cu apă. Văzduhul împietrise parcă într-o înfiorată liniște, tulburată doar de orăcăitul broaștelor din iaz. Încheindu-și dolmanul negru, Jonathán Brady s-a așezat pe capră, și-a făcut o cruce mare și-apoi a dat poruncă de pornire. Echipajul a ieșit la pas din ograda popii Ionuț și s-a așternut drumului, în josul văii, spre Criș.

Dar la pîrîul Mănăstirii, lîngă dealul Piatra Albă, coboriseră ribiciorenii, în cap cu căpetenia lor, Niculae Iezan Icu, care prinzînd de veste că domnii de la Brad se aflau ascunși la popa din Vaca, veneau întins la o răfuială de mult așteptată. Întîlnirea a fost cumplită. Mulțimea înarmată cu săcuri și cu pari a tăbărît asupra fugarilor și i-a măcelărit. Au scăpat doar două dintre slugi, gonind în galopul cailor.

Toate acestea se petrecuseră în anii cînd Caterina Varga stătea zăvorîtă în temnița lui Horia. Puține știri au putut ajunge pînă la ea din zvonul luptelor purtate de iobagi în munți. În fruntea acestora păsise atunci un tînăr de douăzeci și patru de ani, cu păr bălai și ochi vineți, care se născuse și crescuse printre iobagi. Era feciorul unui pădurar din Vidra de Sus și îl chema Avram Iancu. Puțini cunoșteau numele lui. Nu săvîrșise încă nici o faptă însemnată. Abia își terminase anii de învățătură. Luase o diplomă de avocat, ca să știe să apere mai priceput drepturile poporului năpăstuit. N-avea darul vorbirii și nu purta un respect deosebit pentru oratori. Nu ticluise încă nici o jalbă și, ca o pasăre a furtunii, presimțea revoluția. „Nu cu argumente filozofice și umanitare se pot convinge tiranii, ci numai cu lancea lui Horia!" spusese el, cu un an înainte, cînd Dieta magnaților cu pinteni tărăgăna la nesfîrșit dezbaterile privitoare la legile urbariale. Strigătul acesta mai țîșnise odată din pieptul unui iobag, sub bolta de gheață a peșterii de la Scărișoara. Și, în vreme ce la Pesta fierbeau îndemnurile revoluționare năzuind la ștergerea iobăgiei, Avram Iancu scrisese

pe steagul lui de luptă lozinca: „Drepturi naționale, răscumpărarea pe veci, fără plată, a pămîntului sau moartea!" La adunarea de pe Cîmpia Libertății venise în fruntea a zece mii de moți, cete disciplinate în șiruri de patru, ca niște ostași în opinci, purtați în bătălie de un general în straie munțenești, cu pistoale la șerpar și căciulă de haiduc. Iar cînd fruntașii cuminți ai Comitetului Național din Sibiu s-au adunat să chibzuiască încotro să se îndrepte cu plîngerea, Avram Iancu, ridicîndu-se de la locul lui, a strigat: „Domnilor, dumneavoastră vorbiți înainte, eu mă duc în munți și fac revoluție!"

Jălbarii Caterinei Varga au aprins focuri pe culmi și au pornit să smulgă cu prețul vieții dreptatea lor tăgăduită. Erau printre dînșii Moise Uibar, și Nicolae Bîrlea, și Ilie Medrea, oameni din ceata celor apropiați ei, care o urmaseră totdeauna, păzind-o cu credință de primejdii. Iar dacă s-a vărsat atunci mai mult sînge decît ar fi dorit luptătorii înșiși, vina n-a fost întreagă a lor. Se umpluse paharul și nu putea să nu curgă pe-alături.

Nu-i totdeauna ușor să întregești cu închipuirea faptele pe care le-ar fi săvîrșit cei care n-au mai ajuns să fie de față. Dar inima Caterinei Varga, chiar după ce vicleșugul trădării a smuls-o fără vreme din mijlocul poporului, pentru a cărui dreptate s-a zbuciumat, rămăsese mai departe în mijlocul moților, ca și în anii premergători revoluției, îmbărbătîndu-i și îndemnîndu-i să apuce cu puterea brațelor drepturile pe care cu plîngeri și rugări la împăratul nu ajunsese să le dobîndească. Numele ei flutura pe toate buzele: „Unde-i doamna noastră?" Dar nimeni nu știa să dea răspuns.

Maghiara care îmbrățișase cu atîta hotărîre durerea iobagilor români și le fusese purtătoare de cuvînt își spusese adesea: „Dacă conducătorii maghiari și români ar înțelege că trebuie să fie alături, dacă toți supușii cu sila ai orînduirii ne-

drepte și-ar strînge puterile laolaltă, dacă s-ar ridica împreună să sfărîme lanțurile robiei, nimeni n-ar mai putea să le stea împotrivă! Tiranii, o șleahtă de netrebnici, s-ar ascunde în gaură de șarpe, iar cei mulți ar ști să-și hotărască singuri soarta".

Așa gîndise Caterina Varga, și locul ei ar fi fost alături de Avram Iancu, în tabăra de la Cîmpeni.

Dar e de prisos să ne închipuim ce-ar fi putut să fie, cînd stăm să povestim ceea ce a fost. Prinderea Caterinei Varga s-a săvîrșit în iarna anului 1847. Înmormîntată de vie în temnița din Alba-Iulia, lîngă amintirea celui tras pe roată, ea n-a putut să afle decît frînturi răzlețe din marile evenimente ale vremii sale și a așteptat zadarnic ca revoluția s-o elibereze. Unele din faptele petrecute i se vor fi lămurit mai tîrziu. Pe altele nu le-a cunoscut niciodată.

Puțini au știut în acele zile crîncene de încercarea lui Nicolae Bălcescu, pribeagul revoluției muntene, care a năzuit să unească pe capii revoluției maghiare și ai celei romîne împotriva dușmanului comun, despotismul habsburgic. Necruțînd nici o osteneală și primejduindu-și sănătatea șubredă, Nicolae Bălcescu a alergat la Debrețin, ca să-l convingă pe Lajos Kossuth să recunoască națiunea romînă și să-i acorde drepturi egale cu ale maghiarilor din Ardeal. În ziua de 29 mai 1849, Nicolae Bălcescu s-a întîlnit pentru întîia oară cu Lajos Kossuth, arătîndu-i în cuvinte deschise dorința lui de a vedea pe maghiari și pe romîni luptînd împreună împotriva Austriei imperiale.

— Dacă ungurii s-ar înțelege cu romînii, a spus Nicolae Bălcescu, nimeni n-ar putea să-i învingă.

— Știu, a răspuns Kossuth, dar toate încercările mele de a mă apropia de romîni au dat greș, deși le-am recunoscut aceleași drepturi cetățenești ca și maghiarilor.

Nicolae Bălcescu a spus:

— Să nu uităm, domnule Kossuth, că revoluțiile de astăzi s-au zămislit din două principii deopotrivă de scumpe inimilor noastre: democrația și naționalitatea. Dumneavoastră sînteți gata de a dărui pe cea dintîi, dar ne-o tăgăduiți pe cea de-a doua. Pînă cînd un popor nu există ca națiune, n-are ce face cu libertatea! După a mea părere, îngăduiți-mi să vă spun, Ungaria are două căi înaintea sa. De voiește a-și păstra supremația ce-a avut pînă acum, va trebui să rămînă aristocratică și despotică, sau, vorbind mai limpede, să se întoarcă pocăită lîngă Austria. De voiește însă a fi liberă și democratică, va trebui să dea mîna cu cele zece milioane de romîni, ca să stea împreună cu ei și lîngă ei...

Lajos Kossuth n-a dat în ziua aceea un răspuns mulțumitor, dar șase săptămîni mai tîrziu, înțelegînd primejdia dezbinării, s-a arătat gata să cadă la înțelegere cu romînii, iar Bălcescu a plecat în munți să ducă lui Avram Iancu vestea cea bună.

Moții l-au primit, în cetatea lor de piatră, ca pe un frate. O lună încheiată a stat Nicolae Bălcescu în tabăra de la Cîmpeni. Avram Iancu și ceilalți prefecți veneau să-l cerceteze la lumina focului, cînd umbrele amurgului coborau de-a lungul văilor cu velințe de ceață și murmur de izvoare. Se auzeau pașii grei ai cetelor care păzeau trecătorile, se zăreau departe flăcările licărind pe culmi, se deslușea zvon de bucium în munți, și în liniștea codrului bătrîn picura tăinuirea duioasă a doinei din fluier. Grupuri de munteni adunați la lumina focului intonau „Deșteaptă-te, romîne" și ascultau cu sfințenie pe Nicolae Bălcescu vorbindu-le despre viitorul poporului romînesc: „Sîntem mulți și am putea fi și puternici. Zece milioane de suflete, cuprinzînd ținutul dintre Tisa la Marea Neagră și din Carpați la Dunăre. Atîți sîntem și într-o zi vom fi de două ori atît. Nici o putere din lume nu va izbuti să ne oprească din calea propășirii

noastre firești"... Oamenii se ospătau cu carne de miel rumenită pe jeratic, din merindea taberei adusă de pe sate, și se îndemnau la vorbă cîntînd:

Treizeci de oi despoaie
Și în frigări le pun,
În sunet de cimpoaie
Oștirile s-adun...

Nicolae Bălcescu mai nădăjduia încă în reușita misiunii sale; dar era prea tîrziu. Ceasul cel din urmă al revoluției sosise.

Stăpînii încolțiți ai Austriei încercaseră mai întîi vechea tactică a dezbinării. Era rețeta de atîtea ori folosită a perfidiei, care rămăsese de pomină în prea-cunoscutul dicton al cîrmuirii habsburgice „Divide et impera". Nu atîtase oare pe sub mînă vicleanul Metternich răscoala iobagilor ruteni împotriva panilor leși, ca să stăpînească Polonia mai lesne? Așa au încercat și urmașii lui să înfrîngă revoluția din 1848 în Ungaria. Au asmuțit pe banul Croației, Jellasich, asupra lui Kossuth, au amăgit pe romîni cu făgăduieli mincinoase ca să rămînă credincioși împăratului, învrăjbindu-i cu maghiarii și cu sîrbii.

Cînd însă nici aceste apucături n-au fost de ajuns pentru a-i feri pe generalii austrieci de rușinea bătăliilor pierdute, iar monarhia nu se mai putea ține pe propriile ei picioare, tînărul Franz Iosif, împăratul cel nou al Austriei înfrînte de armatele revoluției, a cerut ajutor țarului Nicolae, pentru a-și salva domnia. Conducătorii celor două revoluții nu-și dăduseră mîna, dar împărații tirani ai popoarelor au căzut repede la învoială. Avusese dreptate Mihály Táncsics să spună: „Pentru a ține popoarele sub jugul lor, regii și împărații se înțeleg între ei totdeauna"[1]. Țarul Nicolae nu iubea Austria și disprețuia pe Habsburgi, dar nu putea să privească nepăsător cum se întinde,

[1] Trebuie să amintim, pentru a înfățișa faptele în adevărata lumină a istoriei, că pornirea țarului autocrat Nicolae I de a înnăbuși revoluția din

la doi pași de moșia lui, molima nesupunerii și se destramă principiul autorității absolute. Răzvrătirea s-ar fi putut întinde pînă la streașina de paie a izbelor, unde mai trăia amintirea cutezătorului Pugacev. Țarul Nicolae a poruncit generalului Luders, care se afla cu trupele lui în Muntenia, să ridice tabăra de lîngă mănăstirea Sinaiei și să treacă dincolo de Predeal în Transilvania. În același timp, generalul Paskievici a coborît în Ungaria pe la Dukla, cu trei sute șaizeci de tunuri, o divizie de cavalerie și o sută patruzeci de mii de pușcași.

★

Mihály Táncsics se afla în drum spre Șiria, căutînd tabăra generalului Görgey, cînd un soldat fugar din luptă i-a adus vestea înfrîngerii de la Sighișoara. Ostașul, un țăran maghiar din Măderat, se întorcea acasă istovit de calea lungă ce făcuse, flămînd și zdrențuit, cu brațul drept înfășurat într-o cîrpă

Ungaria a stîrnit dezaprobarea tuturor spiritelor luminate ale Rusiei. Scriitorul A. I. Herțen spunea lămurit că *„pieirea Austriei e singura condiție de viață pentru popoarele încătușate"*. Intervenția țarismului i-a provocat o adîncă indignare, iar gestul lui Nicolae l-a numit *criminal*. Tot astfel, democratul revoluționar N. G. Cernîșevski scria în jurnalul său: *„Doresc ca rușii să fie înfrînți în Ungaria, iar pentru aceasta sînt gata de sacrificii..."*

Astfel suna expresia gîndirii înaintate din Rusia, cum constată, pe bună dreptate, istoricul sovietic A. N. Narocinski în studiul său: „Tradițiile revoluției din 1848—1849". Chiar în rîndurile armatei trimise de țarul Nicolae asupra Ungariei s-au ivit cazuri de nesupunere, ca acela al căpitanului Gusev și al altor șaisprezece ofițeri, care au fost osîndiți la spînzurătoare fiindcă și-au arătat simpatia pentru revoluționarii maghiari. „Să luptăm împotriva maghiarilor fiindcă ei sînt împotriva împăratului habsburgic? Acesta nu e de loc un motiv să vărsăm sîngele rus; căci poporul rus nu avea de ce să nutrească prietenie pentru împăratul Austriei", a spus căpitanul Gusev în fața judecătorilor militari; iar cînd a pășit pe eșafod, cel din urmă din cei șaptesprezece a strigat: „Trăiască alianța frățească a popoarelor libere!" (n.a.)

murdară și plină de sînge. N-avea poftă de vorbă și nici nu se pricepea să spună prea multe. Supraviețuitorii unei bătălii pierdute n-au cu ce să se laude.

Cea dintîi grijă a lui Mihály Táncsics a fost să-l întrebe despre soarta bunului său prieten, Petőfi, pe care îl știa plecat cu armata generalului Bem. Fugarul îl văzuse pornind la asalt în cele dintîi rînduri, dar nu l-a mai zărit printre cei puțini, care, copleșiți de numărul mare al dușmanilor, au fost siliți să dea înapoi. Poate să fi rămas în mîinile vrăjmașului, poate a căzut, lovit de glonț, în mlaștinile Tîrnavei. Nimeni nu putea să dea seama despre soarta lui. Cine ar fi știut unde și în ce loc îi va fi zăcut trupul...

— Petőfi prins? Nu! El a murit în luptă, așa cum el însuși dorise, a grăit Táncsics.

Și prietenul și-a adus aminte de versurile în care poetul luptător își presimțise sfîrșitul:

„Acolo-aș vrea să pier,
Pe cîmp de luptă-n vuietul de fier,
Sîngele-mi tînăr să se scurgă acolo
Și glasul meu să fie-acoperit
De glasul trîmbițelor sugrumate,
De tunetul de tunuri descărcate;
Pe trupul meu cu linii-ncremenite
Să treacă roibii cu-ale lor copite
Și să-l sfărîme una cu pămîntul.

. . . . . .

Să-mi fie-n groapa cea comună oasele-aruncate
Alături cu cei morți de mii de ori
In numele tău, sfîntă a lumii libertate!“

El visase ca moartea să-i fie încununarea biruinței și a căzut cu libertatea odată. Avea douăzeci și șase de ani.

Cîteva zile mai tîrziu, generalul Görgey a capitulat la Șiria, și Lajos Kossuth a fost nevoit să ia calea pribegiei, prin țara turcească, spre Anglia și mai departe, peste Ocean.

XVII

Clocotul furtunii se potolise prin satele munților, lăsînd în urmă, ca-ntr-un codru sîlhui de brazi, numai trunchiuri rupte și o liniște de pustiu. Războinicii își legau rănile, gîndindu-se că lupta pe care o purtaseră nu fusese totuși zadarnică. Înfrîngerea va rămîne crestată ca o rană în inima mulțimilor; ea le va aduce aminte că asupritorii vor trebui să-și primească odată și odată răsplata. N-au avut mai mult noroc nici cei care ridicaseră armele împotriva Habsburgilor, nici cei care se lăsaseră înșelați de făgăduielile lor mincinoase. Împărații se pricep să se răzbune, dar recunoscători nu știu să fie niciodată.

Lajos Kossuth luase calea surghiunului, ca și Nicolae Bălcescu al romînilor, pentru a nu se mai întoarce pe pămîntul patriei lor nici unul, nici celălalt. Dezamăgit de făgăduielile neîmplinite ale vicleanului Franz Iosif, Avram Iancu, cu mintea întunecată, cutreiera cărările singuratice ale munților. Unii din conducătorii revoluției ardelene, Simeon Bărnuț, Axente Sever, Papiu Ilarian, trecuseră dincolo de Predeal, veniseră pe urmele lui Gheorghe Lazăr, măcar că nici aici nu-i va aștepta, mai tîrziu, un destin mai bun, sub domnia meschină și apucătoare a iubitorului de arginți, Carol. Hohenzollernii, înscăunați în vecini, nu erau cu nimic mai buni decît Habsburgii!

Episcopul Andrei Șaguna, slujitorul plecat și bine-răsplătit al pajurei cu două capete, se închinase smerit la chipurile din anticamera Hofburgului, așteptînd să se întoarcă la Sibiu mitropolit și, mă rog frumos, baron! Gheorghe Bariț, întemeietorul

„Gazetei de Transilvania", ostenea scriind „Părți alese" din istoria țării sale, amintind împăratului făgăduielile făcute romînilor, iar ca să-l lămurească pe deplin, confrații de la „Siebenburgischer Bote", gazeta guvernului din Sibiu, îi răspundeau că „pentru a curma răul ce poate să se mai întindă", n-ar strica dacă ar mai fi puși în streang vreo doi-trei dintre foștii prefecți și tribuni ai revoluției valahe. Guvernatorul cel nou al Transilvaniei, baronul Ludovic von Wohlgemuth, un general zaharisit, străin cu totul de poporul pe care fusese trimis de la Viena să-l cîrmuiască, spunea limpede în ordonanțele lui: „Cîțiva oameni care au luat parte la răscoala valahă speră încă să primească păduri, pășuni și alte bunuri pe care conducătorii lor, fără să aibă vreo împuternicire, le-au făgăduit pentru a-i îndemna să prindă arma. Toate aceste făgăduieli, precum și daniile făcute, întrucît pricinuiesc pagube, dreptului de proprietate al altora, se declară nule și fără nici o valoare. Totodată se face cunoscut tuturor că față de asemenea cereri voi lua măsurile cele mai severe".

Viața mergea totuși înainte. În satele munților se vestise o primenire, dar era numai o amăgire, pentru că moții necăjiți băteau aceleași drumuri, cîntau aceleași doine amare și îndurau aceeași sărăcie. Pădurile le păzeau gornicii ca și mai înainte; pășunile furate rămăseseră în stăpînirea domnilor; viața celor care lucrau în minele de aur era tot atît de primejduită, iar plata băieșilor tot atît de puțină. Iobăgia chipurile se șterse, dar numai pe hîrtie. Oamenii nu mai erau ținuți să îndeplinească zile de robot pe moșiile nemerești, dar cum pămînt nu aveau, tot în dijmă trebuiau să lucreze, după bunul plac al stăpînului, și primeau atît cît voia acela să le lase. Robia cea veche nu-și schimbase decît numele, iar soarta foștilor iobagi era mai rea decît înainte, pentru că nu mai aveau pe nimeni să-i apere și să-i îmbărbăteze.

N-o duceau mai bine nici ungurii din cîmpie. Vecinii lui Fekete Sándor din Hălmeag, cel care plecase-n lume, dacă ar fi fost întrebați despre rosturile lor de acum, n-ar fi putut spune mai mult decît îi mărturisise el odată Caterinei: „Nici vitele nu trăiesc cum trăim noi".

Oamenii din satele care ascultaseră de cuvîntul Caterinei Varga își aduceau aminte de anii nădejdilor risipite și oftau ca niște prunci rămași fără mamă. Mulți din cei care puseseră mîna pe arme găsiseră odihnă de veci în pămîntul udat cu lacrimile și cu sîngele lor.

Moș Ion Joldea din Cărpiniș mai trăia încă. Trecuse de șaptezeci de ani. Mai vedea ca prin sită, iar picioarele nu-l mai purtau fără cîrji. Ravica, singura lui fată, se întorsese la casa părintească după moartea dragului ei Simeon, de la care îi rămăsese un prunc cu mîini istețe și priviri albastre, cuminte înainte de vreme și priceput la toate. Îi zicea Isaia, ca și bunicului dinspre tată, Isaia Cerbu. Făcea toate treburile gospodăriei, cum i le arăta maică-sa, și multe le începea din capul lui, fără să-l mai îndemne nimeni. Învățase să cioplească lemnul în fel și chip, iar după jucăriile pe care le înfiripase la început, acum ieșeau din mîna lui donițe și ciubere, de-ai fi jurat că sînt văsărite de o mînă de meșter. Vecinul Moise Uibar le lua cu el, cînd pleca la drum cu ale sale, să le schimbe pe bucate, prin satele și tîrgurile de pe Cîmpie.

Băiatul învățase și buchiile, de la dascălul Sebastian Udrea din Cărpiniș, știa să citească și să scrie, măcar că n-avea ce citi, nici cui scrie.

Isaia nu-și mai aducea aminte de chipul tatălui său. Zărea ca prin vis două brațe de uriaș care îl ridicau pînă în grindă, dar poate că își închipuia numai cum a fost. Mama lui îi povestise atîtea, încît băiatului i se părea că trăise el însuși acele zile, umblase alături de taică-său, călare, în ceata care o păzea

pe „doamna noastră", coborîse cu el în adîncul pămîntului după fărîmituri de aur și se luptase cu pandurii, alungîndu-i pe drumul Zlatnei. Nu spunea nimic, strîngea din pumni și o lacrimă îi aburea din cînd în cînd lumina albastră a ochilor lui limpezi. Un fior îi săgeta inima cînd o asculta pe maică-sa vorbindu-i de femeia vitează, care strînsese în jurul ei poporul, se împotrivise prigonitorilor și pătrunsese pînă în palatul de aur al împăratului. Mintea lui fragedă și-o închipuia ca pe-o zînă din povești, cu un coif de aramă pe creștet și cu o sabie de foc în mîna dreaptă...

Amintirea Caterinei rămăsese vie în inima moților. Nimeni nu mai știa de soarta ei, dar toți o așteptau să se întoarcă. Stăpînirea cunoștea aceste gînduri și, temătoare cum fusese totdeauna, și-a luat măsurile de pază, ca acest lucru să nu se întîmple. În preajma înfățișării procesului la cea mai înaltă instanță, comandantul cetății Alba-Iulia, maiorul Imbrisevici, raportase îngrijorat baronului Wohlgemuth, la Sibiu: „Din motive politice, punerea în libertate a Caterinei Varga nu e recomandabilă în împrejurările actuale. Deși datorită măsurilor corespunzătoare, luate de excelența voastră, pacea și ordinea au fost restabilite în țară, totuși spiritele nu s-au liniștit încă în așa măsură, încît intrigi subversive și perfid urzite, care mai reamintesc în parte timpurile revoluționare trecute, să nu le poată zdruncina din temelie. Dacă tribunalul ar achita-o, ar fi prudent ca, pînă se va liniști complet starea de spirit a poporului de rînd, care nu poate judeca just lucrurile în ansamblul lor, Caterina Varga să fie ținută sub supraveghere politică într-un anumit loc, poate chiar aici, în cetate". Oamenii stăpînirii se temeau că întoarcerea Caterinei Varga printre foștii iobagi ar putea să aprindă din nou flacăra răzvrătirii.

Acestea se petreceau pe vremea cînd Caterina Varga își aștepta zadarnic, în bezna temniței de altădată a lui Horia, ziua

de judecată. După trei ani de la răpirea ei, adică în primăvara anului 1850, după ce se instalase din nou cîrmuirea absolutistă în scaunul de pe care fusese răsturnată, guvernul din Sibiu și-a adus aminte de femeia închisă sub poarta cetății și a dat poruncă să fie judecată. Procesul a venit înaintea Tribunalului din Alba-Iulia, care după un simulacru de procedură, fără să-i dea împricinatei putința să se apere, a rostit sentința de condamnare:

„În numele majestății sale împăratul Austriei, Tribunalul criminal provizoriu din Alba-Iulia, avînd în vedere rezultatul cercetărilor contra Caterinei Varga, care în anul 1847 a ținut cuvîntări ațîțătoare, și considerînd-o culpabilă de crimă gravă contra siguranței statului și liniștei publice prin revoltarea supușilor contra autorității, se pedepsește pe baza paragrafului 71 al Legii Criminale, partea a II-a, la 3 luni închisoare și la plata cheltuielilor de judecată. Afară de aceasta, ea va fi expulzată din provincia Transilvaniei".

A mai trecut încă o vară, apoi o toamnă tristă și o iarnă geroasă, pînă cînd, la 10 februarie 1851, Curtea de Apel din Sibiu, reluînd procesul, a menținut pedeapsa pronunțată de tribunal, înlăturînd numai partea privitoare la expulzare. Sentința, întemeindu-se în cea mai mare parte pe acuzațiile din dosarul întocmit de grefă, spunea: „Faptul că a instigat pe iobagi împotriva autorităților, declarînd că viceprefectul, primjudele și judele nobililor sînt escroci, hoți și tîlhari, acuzîndu-i că își îndreptățesc măsurile prin porunci inventate, precum și faptul că în diferite ocazii, dar mai ales prin cuvîntările ținute în biserici, i-a ațîțat pe iobagi să nu se supună poruncilor funcționarilor și să-i alunge cu furcile de fier, constituie potrivit codului penal austriac, partea a II-a, capitolul 7, delictul de instigare împotriva ordinei publice. Astfel, ea merită pedeapsa aplicată de Tribunalul provizoriu din Alba-Iulia, cu excepția

punctului referitor la îndepărtarea ei din Transilvania, fiindcă aceasta nu se întemeiază pe lege".

Aruncată în temniță la 10 februarie 1847, Caterina Varga a trebuit să mai stea închisă încă trei luni de la pronunțarea sentinței definitive, fiindcă judecata nu voise să-i socotească cei patru ani de temniță. Era, de altfel, și greu de socotit. Cum să scazi patru ani din trei luni? Oamenii cîrmuirii, chibzuind că întoarcerea ei în mijlocul poporului ar fi primejduit din nou liniștea împărăției, chiar după ce revoluția fusese înecată în sînge, au întîrziat dinadins punerea în libertate a osînditei, care își plătise pedeapsa cu o dobîndă de cincisprezece ori mai mare decît capetele. La 25 februarie, guvernul din Cluj a dat ordin ca, după executarea sentinței, Caterina Varga să fie ținută sub o severă supraveghere polițienească și să nu se mai poată întoarce niciodată în ținuturile unde oamenii o așteptau.

În timpul verii aceleia, după ce la 21 mai 1851 Caterina Varga părăsise închisoarea, printre slujbașii domeniilor din Zlatna s-a răspîndit vestea că „primejdioasa agitatoare" a reapărut în mijlocul țăranilor și s-a așezat din nou în fruntea lor. Ministerul de interne din Viena a cerut lămuriri guvernatorului Wohlgemuth, iar acesta, pe baza informațiilor ce-a primit, a răspuns că după ispășirea pedepsei numita femeie s-a înapoiat în primăvară la Hălmeag, iar de atunci se află acolo, trăind liniștită și retrasă, din munca mîinilor sale.

Faima Caterinei Varga străbătuse, între timp, pînă sub zidurile Vienei. Aici, viața intrase în matca ei de mai înainte după scurta zguduire a revoluției, care a fost înăbușită de trupele feld-mareșalului Windischgraetz. Metternich fusese răsturnat și mulțimile ridicaseră baricade la Sternschanze, fluturaseră pe bulevarde steagul răzvrătirii, luaseră cu asalt aleele din Schönbrunn și se arătaseră gata să meargă mai departe;

dar pornirea republicană a „revoluționarilor" burghezi cu pipă lungă și ciucur la scufia de noapte s-a potolit degrabă, ca un foc de paie; astfel, cînd s-a întors din pribegie Kaiserul cel nou, surîzător și chipeș, cu mijlocul strîns în tunica lui azurie, fetele vesele din *Leopoldstadt* i-au trimis sărutări pe vîrful degetelor, iar muzica militară a început să cînte din nou *Gott erhalte...*[1]

În Viena de acum cine își mai aducea aminte de inimoasa apărătoare a moților, care zăcea uitată pe un pat de scînduri, în mormîntul de sub poarta cetății din Alba-Iulia? În ziarul *Fremdenblatt,* un redactor fără nume a strecurat cîteva rînduri, întrebînd despre soarta Caterinei Varga, „o nobilă maghiară, care cu mulți ani în urmă a fost aruncată în închisoare și despre care nu se mai știe dacă a murit sau mai trăiește". Aceasta se petrecea în vara anului 1852, tocmai pe vremea cînd tînărul împărat Francisc Iosif se pregătea să întreprindă o călătorie prin Munții Apuseni, poftit cu mare stăruință de episcopul Andrei Șaguna. Întrebarea gazetarului de la *Fremdenblatt* era oarecum neplăcută și Cancelaria Imperială s-a grăbit să răspundă că doamna Caterina Varga trăia și era acum liberă, dacă voia, să iasă pe drumul dintre Cîmpeni și Vidra, cu moții împreună, întru întîmpinarea majestății sale. Dar Caterina Varga se afla în Hălmeagul natal și nu s-a arătat printre gazdele din munți ale împăratului, după cum s-a ascuns și Avram Iancu. „Un nebun și un mincinos nu se pot înțelege!" spusese acesta, cînd a fost întrebat dacă nu vrea să-l întîlnească pe suveran. Nici ea n-ar mai fi avut ce să-i vorbească împăratului. Vremea rugăminților trecuse, după ce poporul nu-și dobîndise dreptatea nici cu plată de sînge. Drumurile Caterinei Varga spre mirajele milei împărătești se închiseseră de mult.

După cei patru ani de robie, Caterina ieșise din temniță istovită trupește. În revărsarea părului, sub marama moță-

[1] Imnul imperial austriac. (n.a)

nească pe care și-o lega sub bărbie, nu străluceau numai fulgii de argint de altădată, ci și zăpada grea a iernii. Încercările pe care le îndurase, frigul, foamea și amenințarea morții crestaseră urme adînci pe obrazul ei. Fiecare zi de suferință trăsese o brazdă. Femeia falnică de altădată, căpetenia celor treizeci de călăreți înarmați, care stătea dreaptă în șa și îi lua în piept pe gornicii domnești, dîndu-i la o parte ca pe niște snopi de cînepă; ființa neostenită, cu frunte luminoasă și priviri agere, care venind de la drum lung în toiul nopții, flămîndă, însetată și acoperită de colb, abia cobora din scări în bătătura casei ca să încalece iar și să plece în altă parte a satului la căpătîiul unui copil bolnav; voinica de-odinioară era acum, la vîrsta de cincizeci de ani abia împliniți, o femeie îmbătrînită de suferință. Dar flacăra din ochii aceia limpezi nu se mistuise, iar gîndul ei mereu tînăr se îndrepta spre oamenii apăsați de care-și legase inima.

Cel dintîi drum l-a făcut la Hălmeag, în satul în care trăise atîția ani grei. Nu era numai pornirea tainică spre locurile unde văzuse lumina soarelui, ci și porunca stăpînirii, comunicată de trimișii guberniali ai baronului Ludovic Wohlgemuth, în acea zi de 21 mai 1851, ziua în care a părăsit închisoarea cetății.

Dar la Hălmeag n-o aștepta nimeni. Fratele János vînduse tot pămîntul, împreună cu casa părintească, unor oieri mărgineni și spălase putina. Oamenii satului ar fi auzit că după ce bătuse la papuc prin cafănuri ultimul creițar, s-ar fi aciuat la o curte de pe Mureș, mai mare peste grajdurile unui baron, prieten din tinerețe. Baronul nu era altul decît consilierul aulic Alexie Nopcea, fiul lui „Față-neagră", despre care circulau zeci de legende pe tot cuprinsul Transilvaniei și a cărui faimă ajunsese pînă în saloanele Vienei și ale Budapestei.

Întîlnirea lui János Varga cu Alexie Nopcea fusese cu totul întîmplătoare. Consilierul aulic bătea destul de des ulițele cetății de sub Tîmpa în cupeaua lui cu stemă, luminîndu-și amiaza

tîrzie a vieții cu cerul albastru-violiu, ca smaltul vaselor de Delft, din ochii unei foarte tinere doamne germane. Era Krimhilda, nevasta organistului Strasser de la Biserica Neagră.

Alexie Nopcea tocmai aștepta, în fiacrul lui lăcuit, în apropierea bisericii, sosirea iubitei. Ca aproape în fiecare duminică sau mare sărbătoare, nevasta organistului se furișa pe lîngă rîndul de strane de lemn, în lumina crepusculară a templului, și ceasurile cînd inspiratul Siegfried Strasser asuda înfiorînd prăpastia răsturnată a bolților cu notele lui Bach și Haendel, ea și le petrecea, cu tot atîta patimă, în brațele consilierului aulic, la hanul lui Riess. Ușa cupelei s-a deschis, dar în locul căpșorului blond al frumoasei Krimhilda, Alexie Nopcea a văzut căpățîna păroasă și obrazul puhav al unui cerșetor de la ușa bisericii. Cerșetorul se ploconise, cu smerenie, lîngă scara trăsurii, coborîndu-și pălăria înaltă și roasă lîngă genunchiul drept cu un gest studiat de palatin și debitînd, într-o nemțească impecabilă, o lungă frază care nu afecta spontaneitatea:

— Inalte domn și senior, cel care-și ia îndrăzneala să bată la ușa mărinimiei voastre nu e un oarecare năpăstuit al soartei, din lumea iobagilor și calicilor de rînd. Umilul ce vi se înfățișează e un om de neam și de rang, nobil din tată-n fiu, iar loviturile soartei și pîrjolul revoluției l-au adus la starea nedemnă în care bunăvoința înălțimii voastre îi poate fi o alinare. Uzanțele lumii căreia îi aparținem — mă iertați, înalte domn — îmi dă privilegiul să nu rostesc numele nobilei mele familii... sau... dacă doriți...

— János! János Varga! a strigat uluit consilierul aulic Alexie Nopcea, recunoscînd cu stupoare în căpățîna păroasă a cerșetorului, în obrazul cu pometii crestați de balafre, pe colegul și prietenul tinereții de la Kadettenschule.

János Varga a fost invitat a doua zi la hanul lui Riess, și de acolo, cu hîrtie la mînă, trimis la moșia baronului, de la

Zam, în postul bine plătit de supraveghetor al crescătoriei de cai. La ordinul domnului consilier aulic, hangiul sas avusese de alergat în dimineața aceea, cu János împreună, pe la prăvăliile din oraș, pe la meșteșugarii cizmari și croitori, să-i cumpere încălțăminte, haine și schimburi. N-ar fi putut să apară, la curtea nobilului de la Zam, în zdrențe.

După ce-l îmbrăcase și înzestrase cu un bagaj în care se găseau toate cele trebuincioase, sentimentalul Alexie Nopcea i-a spus la despărțire, punîndu-i în buzunar o pungă doldora de fiorini:

— Să nu te simți altfel decît egalul meu, dragă János. La curtea de la Zam vei fi un oaspete respectat. Un oaspete sînt și eu, dar un oaspete rar, poate prea rar. Treburile cancelariei comitatense, familia și...

— ...femeile! a adăugat János Varga pe un ton de amabil repros.

— ...călătoriile — a continuat consilierul — mă țin departe de îndeletnicirea mea cea mai dragă... agricultura!...

— Îți mulțumesc, Alexie. Ai fost totdeauna un alt fel de om...

Consilierul Nopcea i-a tăiat vorba cu o întorsătură glumeață, simțindu-se stingherit de postura umilă din care acest prieten de tinerețe, cu glasul și răsuflarea tăbăcite de băutură, parcă nu izbutea să se mai smulgă:

— Ei lasă, prietene! Nu sînt trei oameni în împărăție care să priceapă la cai cît pricepe János Varga! Tu la cai, eu la femei! Blazoanele tinereții noastre! Ți-aduci aminte? Cum spunea maiorul von Harz, la caracterizare? Parcă așa: „Alexie: cartea și femeile! János: cărțile și caii!"...

Despre întîmplarea asta Caterina n-a știut niciodată nimic, dar s-a bucurat aflînd din gura lumii că năbădăiosul János putea trăi, din propria lui muncă, readus oarecum la demnitatea de om, după ce se bălăcise în toate șanțurile mocirloase ale vieții.

Caterinei i-ar fi fost ușor să atace prin lege vînzarea părții ei de moștenire, dar n-a făcut-o. Acum, după toate cele pătimite, știa cum se împarte dreptatea pe lume și își aducea aminte de o vorbă a bătrînului Ion Bîrlea: „Judecata domnilor e dreaptă ca funia în straiță". Dar ceea ce pierduse ea mai de preț nu era averea, ci nădejdile frînte ale acelor năpăstuiți din văile munților unde clocotise odinioară iureșul răscoalei lui Horia și unde bubuiseră de curînd focurile tunurilor de cireș ale lui Iancu.

Nu. În Hălmeagul natal n-o mai aștepta nimeni, afară doar de amintirile unor ani nefericiți. Casa părintească intrase pe mîini străine, iar rudele depărtate care purtau numele ei nici nu s-au bucurat văzînd-o și nici nu i-au dat găzduire. Rotarul Kelemen închisese ochii și ograda lui era pustie. Copiii, acum oameni în toată firea, îl părăsiseră și ei și se aciuaseră la ușa unei mătuși văduve din Șercaia, unde au și rămas.

Caterina a tras la o casă de plugar, Gheorghe Căpriță îl chema pe gazdă, și era tot atît de sărman ca și ea. Badea Gheorghe și lelea Ana, nevasta lui, i-au făcut loc în tinda casei, așezîndu-i un pat sub peretele împodobit cu merindare și ulcele de lut ars și mai punînd o lingură la masa lor de oameni singuri. Caterina împărțea cu lelea Ana și caierele de lînă pe care bătrîna le torcea pentru femeile mai înstărite din sat, plătindu-și de bună voie, cu osteneala mîinilor, găzduirea la vatra primitoare a valahului.

Așa s-au scurs aproape zece ani, vreme în care copoii stăpîniri i-au adulmecat fiecare pas cu o stăruință care n-a putut trece neobservată. Rapoartele lor au consemnat cu meticulozitate fapte și date fără importanță pentru vigilența cancelariei guberniale. Singura legătură a Caterinei cu lumea de dincolo de hotarul Hălmeagului — spunea în rapoarte — fusese o vizită

pe care i-o făcuse într-o vară sora de la Sibiu, călugărița ursulină.

Dar iată că într-una din zile, pe ulițele Hălmeagului, Caterina a văzut căruța cu ierneu de pînză albă, de sac, a unui moț ciubărar, trasă de doi căișori ogărîți. L-a recunoscut de îndată pe Moise Uibar din Cărpiniș, vecinul bătrînului Ion Joldea, socrul lui Simeon. Cînd a înțeles cine se afla în fața lui, ciubărarul și-a descoperit creștetul pleșuv și, cu glasul sugrumat de emoție, a îngăimat:

— Doamne Dumnezeule, nu mă gîndeam s-o mai întîlnesc pe măria-ta...

Caterina l-a poftit la casa lui badea Gheorghe și Moise Uibar i-a dat vești despre oamenii acelor depărtate locuri.

Locurile erau aceleași, oamenii doar se schimbaseră. Cei mai mulți nu mai erau; Ion Bîrlea trecuse în lumea drepților, înainte de a fi început fierberea revoluției. Nu mult după moartea năprasnică a lui Simeon se stinsese și Isaia Cerbu. Vasile Medrea căzuse în luptă pe dealurile Roșiei, cel mai îndrăzneț centurion din legiunea lui Simeon Balint. Și alții, mulți, plătiseră cu tot atîta sînge setea lor de libertate.

★

Într-o dimineață de aprilie a aceluiași an, o căruță cu doi cai sprinteni, de munte, ieșea din hotarul Hălmeagului, apucînd-o spre miazănoapte. Pe capră, un copilandru cu pălărie rotundă cum e ceaunul, cu haine de pănură albă în portul arieșenilor, îndemna caii cu o biciușcă de curea, iar în jețul cociei stătea, cu mîinile împreunate pe genunchi, o femeie bătrînă îmbrăcată în negru. O procoviță moțănească era întinsă sub picioarele ei, peste cele cîteva brațe de fîn de pe podul căruței.

Cîmpul era înverzit, prunii și cireșii în floare, iar pe fîșiile de pămînt, înguste, care împărțeau vatra cîmpului, plugurile răsturnau în bătaia soarelui brazde negre ca funinginea.

— N-ai spus nimănuia, nimic, despre întoarcerea mea, feciorașule ?

— Nimăruia, măria-ta. Nu știe decît badea Moise, bunul și măicuța. Am plecat din sat în puterea nopții, ca să nu mă întrebe oamenii încătrău o iau...

Vorbise Caterina Varga și îi răspunsese, întorcînd capul de pe capră, feciorul lui Simeon, Isaia. Pentru că după toate cele povestite de Moise Uibar, Caterina a simțit cum crește în inima ei dorința tot mai stăruitoare de a revedea ținuturile unde se desfășuraseră zilele cele mai pline ale vieții ei. Înfățișîndu-se a doua zi notarului din Hălmeag, Caterina a cerut permisiunea de a merge, chipurile, la slujba învierii de la biserica Maria Radna, de pe Murăș, unde — spunea dînsa — ținea să aprindă cîteva lumînări pentru sufletul morților familiei și, în drum, la ducere sau la înapoiere, să treacă și pe la mormintele lor. Notarul, un săcui de treabă și foarte bisericos, a socotit că poate da această încuviințare fără să ia alte dezlegări, mai ales că în ultimii ani nu mai primise nici o dispoziție nouă din partea cancelariei guberniale, după rapoartele searbede și stereotipe pe care le înainta acolo.

Pînă la sorocul hotărît mai erau trei săptămîni. Moise Uibar plecase din Hălmeag cu înțelesul de a-l trimite înapoi pe tînărul Isaia cu o căruță, și băiatul a venit în mai puțin de zece zile de la data cînd Caterina Varga primise învoirea notarului. Pentru a nu alarma autoritățile din munți, se vorbiseră să păstreze taină asupra acestei întoarceri.

Acum se așternuseră drumului, și după trei zile de mers cu popasul a două nopți, au ajuns în murgitul serii la Cărpiniș, la casa lui Ion Joldea. Bătrînul, cu privirile împăienjenite de ani,

și-a deschis brațele și, cu glasul tremuart, a rosit două vorbe care păreau un început de rugăciune:

— Doamna noastră... Apoi l-a podidit plînsul.

Caterina n-a mai avut puterea să le spună pătimirile ei din anii de închisoare. Oamenii știau cîte ceva din ce le împărtășise Moise Uibăr la întoarcerea în sat și mai mult n-au întrebat, înțelegînd că n-ar fi făcut decît să-i răscolească rănile încă sîngerînde ale sufletului.

— V-ați întors lîngă noi, măria-ta? a grăit bătrînul, cu ochii umezi.

Cu chipul împietrit, cu o voce stinsă, Caterina a răspuns într-un tîrziu:

— Eu... nu v-aș mai putea fi de nici un folos. Am venit doar să-mi iau rămas bun de la voi și de la aceste locuri unde mi-am trăit cei mai frumoși ani ai vieții. Mîine voi pleca înapoi...

În tîrziul nopții de primăvară, pe masa lui Ion Joldea mai ardea lumînarea de seu în sfeșnicul afumat de lemn, aruncînd pe pereți umbrele unor oameni care sfătuiau în jurul ei, împovărați de aduceri-aminte. Sătenii nu prinseseră de veste despre sosirea Caterinei, numai Moise Uibar, auzind cingătaiele cailor, sărise pîrleazul și venise în mare grabă s-o întîmpine pe Caterina. Acum, de cîteva ceasuri, își depănau gîndurile împreună. Băiatul, Isaia, rămăsese lîngă vatră să miște în răstimpuri bușteanul uscat, aprins de dimineață, care răspundea de fiecare dată cînd îl împingea peste jeratic cu un roi de scîntei albastre. În cele din urmă, obosit de drum, cum era, Isaia ațipi cu capul în piept.

Flacăra lumînării din sfeșnic pîlpîia coborînd spre capăt și împrăștiindu-și razele tremurătoare pe chipurile prelungi ale celor patru oameni. Pe laviță de lîngă perete, cu mîinile împreunate proptite de marginea mesei, Caterina asculta spusele celor doi moșnegi, privind parcă spre depărtările anilor duși. Ei po-

vesteau cele întîmplate în vremea revoluției, despre bătăliile purtate aici și de pîrjolurile care mistuiseră satele, despre faptele celor care fuseseră și nu mai erau.

Cei doi moșnegi înșiraseră cu vorba lor sfătoasă icoanele acelor ani ai revoluției, legînd firul spuselor de la întîmplări la oameni și de la oameni la întîmplări. Îi vorbiseră și despre fiul gornicului din Vidra, Avram Iancu, cel mai întreprinzător dintre căpii revoluției valahe și cel mai dezamăgit. Despre acest bărbat al voinței hotărîte, care luptase, ca și dînsa, pentru drepturile poporului năpăstuit, Caterina mai auzise.

Acum aflase că tribunul de la Vidra, care fusese prieten cu Pál Vasvári și învățase cu el împreună la aceeași academie de drept, nu mai avea, în cuprinsul țării lui, nici casă, nici loc de odihnă.

Îmbrăcat în straie sărace țărănești, cu țundră de căpătat și opinci sparte, rătăcea prin pădure, spălat de ploi și bătut de arșiță. Căldura căminului nu-l îmbia nicăieri, ca să-l ferească de asprimea iernii; n-avea tovarăși de drum și nu se mărturisea nimănui, era tăcut ca apa lacurilor de munte și stingher ca luceafărul de dimineață. Își făcea pat pe-o noapte în așternutul de cetini al anilor care s-au cernut pe vatra codrilor, iar a doua zi, în zori, pribeagul pleca mai departe, spre nicăieri. Moții lui, cînd le ieșea în cale, îi sărutau mîinile crăpate de ger și îl poftea bucuroși la masa lor. Îi așterneau dinainte toate bunătățile gospodăriei lor sărace, zeamă de găină, caș proaspăt și un pahar de vinars, fără de care nici o durere nu se uită pe de-a-ntregul. Avram Iancu nu se împotrivea. Zîmbea cu îngăduință sub mustața lui stufoasă, își rotea fără țintă lumina tulbure a ochilor și se lăsa hrănit ca un prunc. Auzea fără să asculte, privea fără să vadă, mînca fără să simtă gustul mîncării. Tîrziu, cînd se făcea noapte, îi dădeau cu fiiască grijă haine curate și calde, femeile îi lăiau cămașa și-i spălau părul

plin de țărînă, apoi îl culcau în așternut primenit în odaia oaspeților și ieșeau în vîrful degetelor, să nu-i sperie somnul. A doua zi de dimineață nu-l mai aflau acolo. Avram Iancu se scula înaintea zorilor, își îmbrăca din nou straiele rupte și se strecura fără să-l simtă cineva, întorcîndu-se pe potecile pădurii, pe urmele jivinelor.

— Nu l-am mai văzut de mult pe bădița Iancu, a spus ca pentru sine Ravica, la acel sfat din tîrziul nopții.

— Umblă acum în aretul satelor de pe Criș, pe hotarul Bradului, pe la Mesteacăn și Țebea, i-a răspuns Moise Uibar. Ne-au adus vești de la el niște spătari din Rîșculița care au venit la tîrgul Abrudului...

— Ce fel de vești? a tresărit Caterina.

— Ei, doamne — a suspinat din adîncul pieptului Moise Uibar — vești de spaimă, că n-am cum zice mai bine! Vești care ne amărăsc și ne macină inima... Zice că mai în fiecare sară Iancu înnoptează acolo, la Țebea, în țintirimul de la marginea drumului, lîngă gorunul lui Horia, stînd de vorbă cu trunchiul gîrnițel bătrîne. Numai Dumnezeu știe ce spune, că multe din agrările lui sînt fără înțeles...

— Sfînt soare! a făcut cu amărăciune Ion Joldea, trecîndu-și palma aspră peste creștetul plesuv.

Moise Uibar a continuat:

— Cînd vin oameni milostivi să-l poftească la sălașele lor, se împotrivește cu îndărătnicie și rămîne acolo cît e nopticica de mare, sau pornește iară pribeag, peste cîmpuri și păduri. Zice: „Mai am o vorbă de taină cu stelele, nu mă tulburați, oameni buni, că numai stelele ne mai ascultă durerea!"

★

A doua zi, Caterina a cerut să meargă la groapa lui Simeon Cerbu. Îi fusese paznic de nădejde și ajutor întru toate,

și acum, aflînd cum plănuise s-o scape din temniță, se simțea ca o mamă care și-a pierdut cel din urmă sprijin al bătrînețelor.

Ravica și Isaia au însoțit-o cu căruța pînă în valea Buciumului, la Poeni, și au suit împreună, pe jos, colina cimitirului. Pe rîturile reavene, sub aburul primăverii însorite, ieșiseră brîndușile. Caterina, Ravica și Isaia au cules cîte-o mînă din aceste flori ale munților, cu petale fragede și cărnoase, în care natura a pus o nefirească transparență de porțelan și le-au așezat lîngă crucea de lemn care străjuia la capul iubitului lor Simeon.

Mormîntul lui Simeon Cerbu era la marginea țintirimului din Poeni, la cîțiva pași de biserică. Crucea nouă, pe care o cioplise din lemn de gorun fiul mortului, purta pe ea doi îngeri ținînd pe brațe o cunună, iar dedesubt numele întreg al celui care își dormea somnul de veci, în țărînă, cu data despărțirii de viață: 2 martie 1847. Ravica mărginise groapa cu taluz de iarbă și răsădise peste mormînt fonceu cu foi cerate și totdeauna verzi, pe care nu le veștejesc nici brumele, nici zăpezile. Era gîndul viu al celor care nu puteau să-l uite.

După ce au stat o vreme cu ochii pironiți în movila de pămînt pe ale cărei glii dădea colțul verde al ierbii, Caterina a avut puterea să spună, adresîndu-se lui Isaia:

— Tatăl tău, copile, a fost un om de ispravă. Să te silești să-i semeni!...

Băietanul i-a sărutat mîna în tăcere și lacrimile lui de copil au căzut ca ploaia de primăvară pe-o tulpină uscată... Au privit apoi tustrei peste vale, spre curtea brădeștilor.

Gîndul Caterinei s-a îndreptat apoi spre cel care fusese stăpînul neîndurat al acestor locuri.

— Unde-o fi oare mormîntul lui Albert? Nu i-a ajuns niciodată pămîntul...

Omul acela fusese dușmanul ei cel mai neînduplecat. O urmărise cu ura lui de fiară încolțită. Îi dorise moartea. Poate

încercase s-o și ucidă. Cine ar putea ști dacă săgeata otrăvită, care-i trecuse pe lîngă tîmplă la Viena, între zidurile Hofburgului, nu venea din partea lui. Pe Victor Szilagyi tot el îl otrăvise, așa gîndea. Dar fusese, mai cu seamă, un stăpîn rău, lacom și crud, care își meritase moartea, pentru că el însuși o dăduse altora în atîtea rînduri, fără îndurare.

Ravica i-a spus că „trupul domnului Albert a fost lăsat pradă ciorilor și cîinilor și nu are mormînt", iar la curtea de la Bucium-Cerbu stăpîneau alte gazde. Pămînturile și acareturile intraseră pe mîna unui armean îmbogățit din arenda crîșmelor.

Într-adevăr, Irma Brady scosese la vînzare moșia moștenită, și notarul Sebestyén din Cluj încheiase actele de întabulare pe numele noului proprietar pe vremea cînd Caterina se afla la închisoare.

Caterina a mai privit o dată în depărtare, spre zidurile acelei așezări de care n-o mai lega decît amintirea înfiorată a anilor ei tineri și au pornit apoi spre căruța care-i aștepta în vale.

A mai dormit o noapte la vatra lui Ion Joldea din Cărpiniș și a doua zi, cu înțelesul că pornește îndărăt, spre casă, le-a spus gazdelor că ar dori să ajungă la Abrud și de acolo s-o taie pe scurt, peste munți, la drumul țării care coboară cu albia Crișului alb spre pusta Aradului. De acolo, mai departe, putea lua poștalionul. Vecinul Moise Uibar a fost de părere s-o ducă cu căruța pînă la stația poștalionului, la Brad, spunînd că peste munte e drumul anevoios și nu e de străbătut decît pe jos sau în spinarea calului. Dar Caterina i-a răspuns că n-a mai călcat de mult cărările munților și, cu un ortac alături, ar fi bucuroasă s-o poată face acum. Isaia a sărit îndată :

— Mamă, mă duc eu !

Ravica și Moise Uibar i-au petrecut, cu căruța, pînă la tîrgul Abrudului, unde Moise Uibar a dat vorbă cu niște cunoscuți,

crișeni, doi uncheși din Vaca, morarul Florea Rusu zis Mîțocu și Pătru Truca. Aceștia isprăviseră cu tîrgul și — ținînd de căpestre caii lor mărunți, cu tarniți de lemn de tei pe care aduseseră tîrhatul de corfe, desagi cu prune și mere uscate — erau tocmai gata să purceadă spre casă. Oamenilor le-a părut bine să-și afle tovarăși de cale, și sub luminile asfințitului, au plecat tuspatru pe potecile munților, spre Criș. Florea Rusu o poftise pe Caterina să urce în tarnița pe care așternuse o cergă de lînă. Ținînd amîndoi caii de căpestre, Truca mergea înainte, iar Mîțocu și cu Isaia rămăseseră la urmă, sporovăind.

Spre dimineață, Caterina și Isaia au ajuns în Vaca, și morarul Florea Rusu i-a adăpostit sub acoperișul lui, peste drum de grădina popii Ionuț. După ce s-au alinat cîteva ceasuri, gazda i-a așezat la masă și le-a pus dinainte o oală de pămînt cu lapte de capră, fiert, și un stog de întorsuri aburinde.

Florea Rusu aflase pînă la urmă, din cîte povestiseră în lungul drumului, prin noapte, că femeia aceasta străină căreia băiatul din Cărpiniș îi slujea drept călăuză și care-i punea atîtea întrebări ciudate era un neam al brădeștilor venit de departe ca să aprindă o lumînare lîngă groapa de la pîrîul Mănăstirii. Numai că oasele celor căsăpiți de oamenii lui Niculae Iezan Icu, din Ribicioara, nu se mai aflau acolo. Tînărul Zoltán Brady le dezgropase, după șapte ani, și cu o solemnă procesiune de popi papistași, în odăjdii, le mutase în cimitirul din Baia de Criș, împrejmuind groapa cea nouă cu un gard de fier și dăltuindu-i în piatră un epitaf patetic.

Caterina le-a spus că hotărîse să facă drumul mai departe la mormîntul acela al familiei, mutat la Baia. I-a mulțumit lui Florea Rusu pentru buna găzduire, și cînd acesta a vrut să înhame calul la cocie, l-a oprit:

— Nu e de lipsă. Vom merge pe jos. E vremea atît de frumoasă!

— Să vă luați măcar ceva merinde, a spus Florea, întinzîndu-i lui Isaia straița de lînă în care nevasta gazdei așezase un petic de pînză albă de in cu întorsuri și altul cu brînză de oi și slănină afumată.

Amiaza de primăvară scînteia ca o pînză albăstrie în văzduhul dintre cele două șiruri de dealuri care coboară, cu valea Juncului spre Criș. Caterina, urmată de Isaia, privea din mers livezile de meri și pruni înfloriți, ascultînd șopotul apei limpezi în albia șerpuitoare, de grohotișuri, din vecinătatea drumului. Ajunseseră în dreptul morii lui Dila sub dealul de la Piatra Albă, care sprijinește ca o proptă uriașă platoul pe care localnicii îl numesc Podul Ribiței. Aici, șesul văii se deschide asemeni aripilor unei păsări gata să-și ia zborul. Drumul se înfurcă în două, cel din stînga luînd-o pe sub dealul Libaiei, spre Brad, celălalt înconjurînd coasta Podului Ribiței în partea opusă, spre Baia de Criș. O cruce de lemn, înnegrită de ploi și aspritâ de vînturi, străjuia răspîntia la care, odinioară, cătanele împărătești ridicaseră într-un par capul lui Crișan.

Caterina și Isaia tocmai se opriseră la marginea drumului, așezîndu-se să hodinească pe trunchiul unui cireș uscat, cînd dinspre Brad s-a arătat un muntean în țundră albă, purtînd cioareci suri cu șinor de postav vînăt pe cusătură, opinci rele în picioare și un fluier împlîntat sub șerpar. Era înalt de statură, cu fața prelungă și umerii obrajilor ieșiți, cu ochii umbriți de sprîncene stufoase. Fruntea înaltă, brăzdată de creturi, nasul puternic și mustața plină dădeau o notă de energie acelui chip cu bărbie și maxilare robuste, pe care amara încleștare a buzelor punea o ciudată expresie de mîndrie.

Tînărul Isaia a tresărit, șoptind ca pentru sine:

— Bădița Iancu!

Caterina s-a ridicat în picioare și, în clipa cînd drumețul trecea absent prin dreptul lor, i s-a adresat, cu voce tremurătoare:

— Dumneata ești domnul avocat Iancu?

Omul s-a oprit, surprins parcă, și privirile lui care păreau stinse au scînteiat întrebătoare sub sprîncenele stufoase. O clipă a tăcut, apoi, ducîndu-și un deget la buze, a spus, clătinînd din cap:

— Nu, eu nu sînt Iancu! Sînt umbra lui Iancu... Umblu pe urmele lui și nimeni nu mă vede. Cînt din fluierul lui și nimeni nu m-aude. ...Oamenii au murit. Au rămas numai umbrele lor. Și umbrele n-au hodină. Nu, nici eu n-am hodină... Umblu și cînt. Cînt și umblu. Vă cînt și vouă, dar, rogu-vă, să nu spuneți la nime...

Trăgîndu-și cavalul de sub șerpar, munteanul s-a așezat pe butura uscată de cireș și a început să-și miște degetele pe rosturile lui. Dar sunetele ascuțite pe care le scotea nu izbuteau să lege urzeala unui cîntec, ci semănau mai degrabă cu joaca unui copil de vîrstă fragedă cînd îi cade în mînă un fluier.

Caterina îl privea cutremurată, iar tînărul Isaia își simțea ochii înotînd în lacrimi.

După o vreme și-a luat fluierul de la gură și a întrebat cu o căutătură copilărească:

— V-a plăcut?

Caterina, cu buzele strînse, n-a răspuns. A tăcut și băiatul.

— Dacă v-a plăcut, am să vă cînt și la toamnă, cînd pleacă rîndunelele și gruiurile... Sufletul Iancului a plecat și el cu rîndunelele și cu gruiurile...

— Poate se mai întoarce vreodată, a spus Caterina ca pentru sine.

— Nu, nu! Nu se mai întoarce niciodată. Mi-a lăsat mie vorbă că nu se mai întoarce.

Străinul și-a-ntors capul și Caterina a simțit în ochii lui obosiți o căutătură nouă. I s-a părut că omul cu care vorbise înainte se schimbase dintr-o dată. Nici glasul lui nu mai era al unei umbre șovăielnice și rătăcitoare cînd a întrebat-o, netezindu-și mustața stufoasă cu un gest contrariat:

— Cine ești dumneata?

— O străină care a mai umblat pe aceste locuri și i-au rămas dragi...

— O străină? s-a mirat omul. Toți sîntem niște străini! Niște umbre străine! Numai Horia n-a vrut să fie umbră și s-a făcut flacără... Călăii împăratului l-au tras pe roată, i-au dărăburit trupul cu barda, da' el a rămas tot viu. Cine ar putea să taie o flacără cu barda?...

Trecătorul acela ciudat a hohotit a batjocură, pipăindu-și cu o mînă băierile țundrei, apoi, cu privirile duse spre culmea Libaiei, și-a urmat vorba:

— ...Flacăra lui Horia a rămas aici, în munți, iar împăratul și-a trimis pajura cu două capete s-o înăbușe... Jucau luminile ei pe Detunata și pe culmile Găinii, iar pajura bătea cu aripile ei de întuneric să le stingă... Dar flacăra a pîrlit penele negre ale răpitoarei, i-a urzicat pliscurile și creasta trufașă, apoi s-a mutat mai departe. Atunci, pajura și-a strîns ghearele pe cei care purtau flacăra... Doamna noastră a fost zăvorîtă în temniță. Iancu, scuipat și pălmuit, de gealații măriei-sale... Spurcata pajură cu două capete i-a lovit peste obraz, pe amîndoi, cu aripa ei însîngerată...

Munteanul s-a oprit o clipă cu gîndurile departe, la timpul unor nădejdi neîmplinite. Și iarăși frămîntarea lui a prins glas:

— Ce-a vrut împăratul? Să ne facă slugile lui! Noi slugi nu putem fi. Am zis că ne facem frate cu dracu' pînă trecem puntea, el ne-a luat de mînă și-a pășit înainte... Cînd să punem piciorul pe țărmure, ne-a zvîrlit în vîltoare... Iancu s-a dus la

Viena să-i aducă aminte de făgăduieli și împăratul i-a dat un răspuns în doi peri: *„Lubenter accipio et gratulor... Es freut mich sehr, sie haben viel geleistat..."*[1]. Drept mulțumită a vrut să-l fericească cu o pajură de aur atîrnată la cheutoare, numai că Iancu i-a spus: „Noi ne-am bătut pentru drepturi, majestate, nu pentru jucării!" S-a supărat împăratul, iar slugile lui l-au închis... le-a fost frică de flacără... Dar flacăra n-a murit...

Caterina își încleștase fălcile și asculta. Se gîndea, poate, că și ea bătuse aceleași drumuri primejduite, amăgindu-se cu dobîndirea milei împărătești, dar sprijinindu-se în fapt cu mai multă nădejde în lancea revoltei. A înțeles și ea pînă la urmă, dar prea tîrziu, că popoarele oropsite nu și-au primit niciodată libertatea din mîinile tiranilor și că răzvrătirea era singurul lor drum pentru a-și smulge drepturile. Poate se întreba acum dacă pribeagul care-i stătea alături era într-adevăr un om cu mințile rătăcite sau nebunia lui era numai o mască sub care își ascundea amarul și rușinea înfrîngerii?

Ar fi vrut să-i spună un cuvînt de mîngîiere, dar n-a fost în stare. Omul rămăsese posomorît, cu ochii proptiți în pămînt, urmîndu-și șirul acelor pătimiri care-l făcuseră din om neom și care nu-l răscoleau întîia oară. S-a ridicat să plece. Peste obrazul lui se așezase iar masca de gheață a nepăsării:

— Mă duc! Să nu m-apuce noaptea... Eu am noaptea mea, acolo, cu gorunul și cu stelele... Cu bine, oameni buni, a mai spus drumețul cu o căutătură străină, și pașii lui au apucat-o în susul drumului, spre satul răsfirat între cele două șiruri de dealuri.

Caterina, pătrunsă de un fior, s-a întors către tînărul Isaia, care stătuse tot timpul alături, în picioare, cu straița de merinde pe umeri, sprijinit în bîtă. Băietanul a grăit cu stînjeneală:

---

[1] Primesc bucuros și vă felicit... Mă bucur, ați lucrat mult. (n.a.)

— Așa vorbește toată vremea bădița Iancu... „Noaptea... iazmele nopții..."

Lăsîndu-și toiagul alături, Caterina și-a îngropat obrazul în palme și a rămas, tăcută, pe buturuga uscată de cireș. Lui Isaia i s-a părut că făptura ei puțină e zguduită de un plîns lăuntric.

A stat așa o bucată de timp, apoi, potrivindu-și basmaua neagră în jurul obrazului, s-a ridicat deodată, și tînărul Isaia a înțeles că doamna Caterina era gata să-și urmeze călătoria. Soarele trecuse de mult de crucea amiezii și văzduhul sticlea vioriu, ca apele netulburate ale unui tău fără margini.

Flăcăul și-a mutat straița pe celălalt umăr și i-a arătat Caterinei calea care apuca spre dreapta:

— Pe-aici. Nu mai avem mult. Din cotitura drumului de la Strîmturi se văd turnurile mănăstirii din Baia.

Dar Caterina l-a oprit, mîngîindu-i obrazul cu un gest ocrotitor de mamă.

— Nu, copile. Îți mulțumesc pentru osteneală. De aci înainte pot merge și singură. Bunul și măicuța ta te-așteaptă acasă... Întoarce-te sănătos!

Isaia a răspuns că n-o poate părăsi pe drumul acela pustiu dintre sate și ținea s-o însoțească măcar pînă la Baia; dar toată împotrivirea lui n-a fost de nici un folos. Caterina l-a încredințat că nu i se putea întîmpla nimic, la drum deschis, ziua-n amiaza mare. Căruța poștei va trece a doua zi dimineața; pînă atunci va trage la casa unor rude, ori poate la conacul familiei Șerban, vecinii de moșie ai colonelului Ribiczey.

Tînărul Isaia i-a sărutat amîndouă mîinile și a pornit-o înapoi spre casă, iar Caterina a măsurat mai departe pînza cenușie a drumeagului care trece podul peste Criș și iese în drumul cel mare, îndreptîndu-se cu apele rîului spre pustă.

★

În căruța poștei, care s-a oprit a doua zi la Baia de Criș, nu s-au suit decît doi bărbați : un negustor din Viena, om între două vîrste, cu pălărie înaltă, umbrelă și ochelari, însoțit de un tînăr avocat, zîmbitor și spelb, care purta în mînă o tașcă cu hîrțoage.

Încotro au apucat pașii Caterinei, de la răspîntia Strîmturilor mai departe, nimeni n-ar ști să spună. Din acea după-amiază de primăvară, oamenii munților n-au mai văzut-o. Isaia Cerbu, băietanul inimos și isteț, fusese cel din urmă care, fără să bănuiască, îi spusese cuvîntul despărțirii pentru totdeauna.

Caterina nu s-a mai întors în casa cu merindare și ulcele de lut a lui badea Gheorghe din Hălmeag, și nici un fel de mărturie nu arată că zilele ei, multe, puține cîte va mai fi avut, s-ar fi sfîrșit în satul unde se născuse. O bucată de timp, copoii stăpînirii au stăruit să-i adulmece urma, temători că îndrăzneața agitatoare din anii premergători revoluției ar putea să se ivească din nou printre oamenii munților. S-au liniștit însă curînd, iar rapoartele polițienești îndrumate către cancelaria gubernială au dat-o uitării. Nici sora ursulină de la Sibiu, cît a mai trăit numărînd la mătănii, n-a mai primit scrisoare din partea Caterinei. Umbra ei încă vie s-a topit în amurgul vieții printre oameni care n-o cunoșteau și care n-au lăsat nici un cuvînt despre anii ei cei din urmă.

Nu-i nicăieri în lume un semn care să amintească locul mormîntului ei. Cei care, după spusele unora, s-au dus s-o caute în cimitirul din Baia de Criș, alături de spița brădeștilor, în țarcul de fier care împrejmuiește piatra cu pomelnicul morților, s-au ostenit degeaba. Mormîntul Caterinei Varga nu s-a mai

aflat niciunde. În nici o condică a celor răposați nu i-a fost însemnat numele, pe care, poate, nici nu-l mai purta. Dar amintirea ei a rămas stăpornică în inima săracilor, a căror suferință o îmbrățișase. Și în serile de iarnă, cînd strănepoții iobagilor de odinioară se adună lîngă vetre, acolo, în satele munților, să asculte, din spusele bătrînilor, pătimirile de demult și întîmplările din iureșul răscoalelor, cîntecele și legendele lor, păstrate din tată în fiu, îi rostesc cu sfințenie numele și-i pomenesc faptele cutezătoare.

CUPRINS

		Pag.
I	La curtea nemeșească din Bucium, în inima munților, o fată visează	5
II	De la pocalele sparte la „Cerbul de aur", la masa cu postav verde de la clubul magnaților	24
III	O cerere în căsătorie pe nepusă masă	38
IV	Fugă în noapte pe străzile Vienei	47
V	A doua nevastă a rotarului din Hălmeag	64
VI	Calea întoarsă la senioria stăpînului iobagilor	89
VII	Apărătoarea celor fără apărare sau cum o doamnă de neam mare poate îmbrăca straie țărănești	104
VIII	Diplomații nu izbutesc totdeauna și trecutul nu se mai întoarce niciodată	123
IX	Nuntă cu oaspeți nepoftiți și cu capete sparte	154
X	Sfat de oameni sub bolțile peșterii de la Scărișoara	176
XI	Drumul la Viena sau cum e dată	

pag.

de-a dura pe covor coroana lui Carol cel Mare 194

XII Zi de tîrg şi de petrecere pe muntele Găina 226

XIII O sanie episcopească trasă de armăsari şi un arhiereu care fură oameni ziua în amiaza mare 251

XIV Iobagii nu stau cu mîinile în sîn, dar mai sînt şi stihiile oarbe . . . 274

XV Însemnări la lumina tulbure a unui muc de lumînare 282

XVI Cum începe o revoluţie şi cum se sfîrşeşte 299

XVII Omul care stă de vorbă cu stelele sau cum se întîlnesc două umbre pe cărările munţilor 326

Redactor de carte : Const. Gheorghiu
Tehnoredactor : V. Postelnicu

Dat la cules 19. X. 1960. Bun de tipar 21. XI. 1960. Tiraj 18100 ex. broşate şi 2040 cartonate. Hîrtie semivelină de 65 gr. m. p. Coli de tipar 17,3. Coli de editură 22,25. Format 16 × 61 × 86. Com. editurii 4771 Planşe 10 tiefdruck. A 0616

Tiparul executat sub cd. nr. 4367 la Tipografia şi Litografia Învăţămîntului str. Mihai Vodă nr. 44—46.

Lei 7,90